

«GÜN GƏLƏCƏK AZƏRBAYCAN DÜNYAYA
GÜNƏŞ KİMİ DOĞACAQ».

HEYDƏR ƏLİYEV

HÜQUQI MÜSTƏVİ

**ELMİ-NƏZƏRİ, TƏCRÜBİ JURNALI REDAKSIYA
ŞURASININ TƏRKİBİ:**

Zaur ƏLİYEV – Redaksiya Şurasının sədri, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Əli HÜSEYNLİ – Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin deputatı;

Fərhad ABDULLAYEV – Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri, hüquq elmləri doktoru;

Eminə YAZIÇIOĞLU – İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru, hüquq elmləri doktoru;

Vasiliy FELİK – Kiyev Əqli Mülkiyyət və Hüquq Universitetinin rektoru, professor, hüquq elmləri doktoru;

Leonid TİMÇENKO – Ukrayna Dövlət Vergi Xidməti Akademiyası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəisi, professor, hüquq elmləri doktoru;

Revol VALEVEY – Kazan Dövlət Universitetinin professoru, hüquq elmləri doktoru;

Əmir ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru;

Lətif HÜSEYNOV – İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi, professor, hüquq elmləri doktoru;

Oktay ƏFƏNDİYEV – Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, “İqtisadiyyatın tənzimlənməsi” kafedrası, professor, hüquq elmləri doktoru;

İsaxan VƏLİYEV – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası “Hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru;

Arif QULİYEV – Kiyev Əqli Mülkiyyət və Hüquq Universiteti, akademik, hüquq elmləri doktoru;

Yaroslav LAZUR – Ujgorod Milli Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, professor, hüquq elmləri doktoru;

Yelena BAQREYEVA – Rusiya Federasiyası Hökumətinin yanında Maliyyə Universiteti, professor, hüquq elmləri doktoru;

Yesberqen ALAUXANOV – “Qazaxıstanın Elm və Həyatı” beynəlxalq elmi-kütləvi jurnalın baş redaktoru, professor, hüquq elmləri doktoru;

Qulu NOVRUZOV – Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyasının rəisi, gömrük xidməti general-mayoru, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Etibar ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrası, professor, hüquq elmləri doktoru.

№1(16)

**2020-ci ilin yanvar
ayından çıxır.**

*Təsisçi və
baş redaktor:*

Əliyev Etibar Əli oğlu,
hüquq elmləri
doktoru, professor.

Fəxri təsisçi təşkilat:

Azərbaycan
Hüquqşünasları
Konfederasiyası (AHK)

*Müəlliflə redaksiyanın
mövqeyi uyğun olmaya
bilər.*

**Göndərilən əlyazmalar,
fotolar geri qaytarılmır.**

Redaksiyanın ünvanı:

**AZ1070 Bakı şəhəri,
Yasamal rayonu,
Yeni Yasamal y/sahəsi,
Ş.Bünyadzadə küçəsi, 12.**

Tel.: +99412 533 97 90
mob.: +99450 220-24-42;
+99455 230-24-42

vebsayt: law-plane.az

Elektron poçt:
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Nəşrin elektron variantının
internet saytı:
www.law-plane.az
URL: http://www.law-plane.az
http://www.hmj.az/index.php/hmj

REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

Elmi redaktor – MƏMMƏDOV R.F. – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq ümumi hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru;

Elmi məsləhətçi – MƏMMƏDOV Ə.Q. – BDU Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının müdiri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məsul redaktor – HÜSEYNOVA F.E. – BDU Hüquq fakültəsinin “BXH və Avropa hüququ” kafedrası, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

İnzibatçı redaktor – HƏSƏNZADƏ S.B. – Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent, hüquq elmləri doktoru.

Şef-redaktor:

– **KƏRİMOV A.T.** — Dövlət Vergi Xidməti Bakı şəhəri OVNUT Baş idarəsi, rəisin birinci müavini, baş vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas.

Redaktorlar:

– **ABBASOV A.Q.** — BDU-nun «İngilis dili» kafedrasının müdiri, Əməkdar müəllim, professor, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

– **HACIBƏYLİ A.K.** — Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrasının müəllimi, hüquqşünas.

– **KƏRİMLİ N.N.** — Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, “Hüquqşünaslıq” fakültəsi, IV kurs tələbəsi.

– **HƏSƏNLİ A.V.** — Sumqayıt Dövlət Universiteti “Filologiya” fakültəsi, IV kurs tələbəsi.

– **HÜSEYNOV M.H.** — Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, polis polkovniki, hüquqşünas.

– **ƏLİYEV K.A.** — Bakı şəhər Səbail rayon Ağsaqqallar Şurasının üzvü, hüquqşünas.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi Milli Gəlirlər Baş İdarəsinin Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı İdarəsində 06.11.2019-cu il tarixdə dövlət qeydiyyatına alınmışdır (dövlət qeydiyyat №-si 1306401681).

8 sentyabr 2025-ci il tarixdə
218 səhifə həcmində çap
olunmuşdur. Tirajı 300 ədəd.

2025

I RÜB

Zaur Əliyev: “Hüquq fakültəsi hüquq elminin inkişafı və hüquq üzrə kadrların hazırlanması sahəsində əsas elmi mərkəzdir”

Belə bir deyim var ki, yubiley əlamətdar tarix olmaqla yanaşı, həm də, bir hesabatdır. Demək olar ki, atalar sözüne çevrilmiş bu deyimi əsas tutaraq respublikamızın ən qocaman və ən böyük hüquq fakültəsi olan Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin dekanı Zaur Əliyevlə 45 illik yubileyi ərəfəsində görüşdük.

İlk növbədə, müsahibim haqqında qısa bioqrafik məlumat verərək demək istərdim ki, onun hüquq sahəsində və elmində fəaliyyəti heç də dekan olduğu dövrdən başlamır. Zaur Əliyev 1980-ci il yanvarın 29-

da Bərdə şəhərində anadan olmuşdur. 1996-cı ildə Bakı şəhəri 132 saylı orta məktəbi, 2000-ci ildə Bakı Dövlət Universiteti, “Beynəlxalq hüquq” ixtisası üzrə bakalavriat səviyyəsini, 2002-ci ildə həmin ixtisas üzrə magistratura səviyyəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 2009-cu ildə həmin universitetin “Beynəlxalq hüquq” ixtisası üzrə aspiranturasını bitirmiş və “Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin yurisdiksiyası” mövzusunda dissertasiya işi müdafiə etmişdir. Beynəlxalq hüquq və insan hüquqlarına dair 90-dan çox elmi əsərin müəllifidir. 30-

dan çox elmi məqaləsi xarici ölkələrdə çap olunmuşdur. Bir sıra elmi əsərləri Strasburqda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin kitabxanasında və Cenevrədə BMT-nin kitabxanasında saxlanılır. Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosentdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 iyun 2014-cü il tarixli Sərəncamı ilə “Dövlət qulluğunda fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Elmi-Məsələhət Şurasının, habelə Vəkillər Kollegiyasının İxtisas Komissiyasının üzvüdür.

– Zaur müəllim, ilk növbədə qarşıdan gələn yubileyiniz münasibətilə sizi e-hüquq.az ailəsi adından təbrik edirik, can sağlığı və işlərinizdə uğurlar arzulayırıq. Ölkəmizin ilk hüquq fakültəsi olan 97 yaşlı fakültəyə üçüncü ildir ki, dekan olaraq rəhbərlik edirsiniz. Qısa olaraq fakültənin keçdiyi inkişaf yolu və bugünkü vəziyyəti haqqında fikirləriniz oxucularımıza maraqlı olar.

– Təşəkkür edirəm, təbrikinizə və xoş arzularınıza görə. Sizi və oxucularımızı salamlayıram. Çox doğru qeyd etdiniz ki, 97 yaşlı Hüquq fakültəsi, Şərqi Avropa regionunun ən böyük, qocaman və nüfuzlu fa-

kültələrindən biri olan Hüquq fakültəsinin dekanı olmaq çox şərəfli, eyni zamanda da məsuliyyətli. 1928-ci il dekabrın 17-də müstəqil fakültə kimi təsis olunmuş Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsi hüquq elminin və praktikasının inkişafında mühüm rol oynayaraq, ölkəmizdə hüquq təhsilinin bünövrəsini qoymuşdur. Fakültə yarandığı ilk gündən bugünədək ixtisaslı kadrların hazırlanması, hüquqi düşüncənin və hüquq mədəniyyətinin formalaşdırılması və inkişafı, hüquqi dövlət quruculuğuna və dövlət idarçiliyinə töhfə vermək missiyasını uğurla yerinə yetirir. Fakültənin yetirmələri sırasında tanınmış hakimlər, prokurorlar, vəkillər,

hüquqşünas alimlər və dövlət xadimləri yer almış, Azərbaycanın hüquq mühitində dərin izlər buraxmışlar. Hazırda fakültə müasir tədris proqramları və beynəlxalq əlaqələri ilə təhsil prosesini uğurla apararaq, tələbələrini müasir qlobal çağırışlara uyğun peşəkar hüquqşünaslar kimi yetişdirməyə davam edir. Zəngin tarixi ilə fakültə Azərbaycan hüquq təhsilinin əsas dayağı olaraq qalmaqdadır. Hüquq fakültəsi bu 97 ildə dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, hüquq qaydasının təmin edilməsi işinə mühüm töhfələr vermiş, zaman-zaman müəyyən problemlərlə də üzləşmişdir. Hüquq fakültəsinin yarandığı vaxtdan 1960-cı illərin sonuna qədər əsas problemlərdən biri bu sahədə milli kadrların, o cümlədən hüquq üzrə alim və pedaqoqların azlığı olmuşdur. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin SSRİ dövründə Azərbaycana rəhbərliyə gəlməsi ilə dövlətdə və cəmiyyətdə baş vermiş müsbət dəyişikliklər Hüquq fakültəsinə də sirayət etmişdir. Məhz Ulu Öndərin qətiyyəti sayəsində Hüquq fakültəsinə qəbul olmaqda mövcud maneələr tam aradan qaldırıldı, hüquq təhsili və elmi sahəsində çalışan alimlərin milliləşdirilməsinə nail olundu, İttifaqın nüfuzlu ali təhsil müəssisələrinə azərbaycanlıların göndərilməsinə başlandı, hüquq təhsilində şəffaflıq təmin edildi, hüquqşünas kadrların sayının artırılması və onların cəmiyyətdə rolunun düzgün müəyyən edilməsi istiqamətində mühüm işlər görüldü. Bütün bunlar Ulu Öndərin hüquq elminin və təhsilinin inkişafı sahəsində böyük xidmətləridir. Məhz buna görə Hüquq fakültəsinin inkişafında ən mühüm mərhələ Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbər təyin olunduğu dövrdən başlayır. O vaxta qədər Hüquq fakültəsinə yalnız yüksək vəzifəli şəxslərin övladları

daxil ola bilirdilər. Ancaq Ulu Öndərimizin ədalətli islahatları nəticəsində bu bürokratik maneə aradan qaldırıldı və Hüquq fakültəsi xalqın ixtiyarına verildi. Bu, o zaman çox böyük inqilabi addım idi. Yəni sadə ailələrdən olan şəxslər də artıq Hüquq fakültəsinə qəbul olmağa başladılar. Ulu Öndərimiz o vaxt hüquq sahəsində milli kadrlarımızın hazırlanması ilə həm də müstəqilliyimizin təməlini qoyurdu. Ona qədər hüquq üzrə kadrlar əsasən rus, ukraynalı və digər millətlərdən idi. Ancaq Ulu Öndərimizin göstərişi ilə müxtəlif respublikalara hüquq təhsili almağa göndərilən azərbaycanlı tələbələr təhsillərini başa vurduqdan sonra Vətənə döndülər və bizim milli kadrlarımız formalaşmağa başladı.

Qeyd etmək lazımdır ki, Hüquq fakültəsinin formalaşması və inkişafında dəyərli alimlərimiz Qasım Cəfərov, Qara Məmmədov, Cəfər Mövsümov, Qasım Manayev, Murtuz Ələsgərov, Əli Əliyev, Məmməd Xələfov, Əjdər İbrahimov, Məhbubə Qafarzadə, Məsumə Məlikova, Kəmalə Sarıcalinskaya və digərlərinin əvəzsiz rolu olmuşdur.

– Zaur müəllim, növbəti sualımı gənclərlə bağlı vermək istərdim. Ümummilli lider Heydər Əliyev gənclərə inandığını vurğulayaraq, onları Azərbaycanın gələcəyi adlandırır. Hüquq fakültəsinin tələbələri gənclər sırasında ictimai həyatda fəallığı ilə seçilir. Bu fəallığın daha da artırılması sahəsində nə kimi işlər görürsünüz?

– Dekan olaraq fəaliyyətə başladığım dövrdən (2022-ci ilin may ayından – red.) etibarən tədris prosesinin tələbələrin cəlb olunması ilə təkmilləşdirilməsini qarşıma əsas məqsədlərdən biri kimi qoymuşam. Bilirsiniz ki, Magna Charta Universitatumun (Universitetlərin Böyük Xartiyasının – red.) müddəaları da bəyan edir ki, tədris və tədqiqat

bir-birindən ayrılmaz olmalı və tələbələr bilik axtarışında fəal iştirak etməlidirlər. Ona görə də ilkin olaraq, fakültənin tarixində ilk dəfə olaraq “Tələbədən tələbəyə” layihəsinin icrasına başladıq. Burada əsas mahiyyət ondan ibarətdir ki, xüsusi təlim keçmiş yuxarı kurs tələbələri tərəfindən aşağı kurs tələbələri üçün hüquqa dair müxtəlif mövzular üzrə interaktiv təlimlər keçirilir. İlk təlim 9 dekabr 2022-ci il tarixində “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi” mövzusu üzrə fərqli kurslardan olan tələbələr üçün keçirildi və bu ənənə bu günə qədər davam etdirilir. Qeyd edim ki, bu layihə tələbələrin böyük marağına səbəb oldu. Belə ki, yuxarı kurs tələbələri aşağı kurs tələbələrinə əvvəlcədən müəyyən edilmiş mövzu üzrə təlim keçərək özlərinin təqdimat, ictimai nitq, argumentasiya kimi bacarıqlarını inkişaf etdirir, aşağı kurs tələbələri isə mövzu barəsində zəruri biliklər əldə edirlər. Bundan əlavə, 2024-cü ilin may ayından “Tələbədən məktəbliyə” adlı yeni layihəyə başladıq. “Tələbədən məktəbliyə” layihəsinin ilk tədbiri fakültəmizin Tələbə Gənclər Təşkilatının üzvləri tərəfindən Gənc İstedadlar Liseyində keçirildi. Görüş zamanı məktəblilərlə interaktiv sessiyalar keçirildi, onlarla hüquq təhsili, hüquqşünaslıq ixtisası, hüquq fakültəsi, onun tarixi, nailiyyətləri, yaratdığı imkanlar və digər məsələlər müzakirə edildi, tələbələr və məktəblilərin birgə iştirakı ilə real kazuslar üzərində işlər görüldü. Belə görüşlər həm məktəblilərin hüquqi savadlılığının artırılmasına, həm də tələbələrimizin tədrisdə fəal iştirakına xidmət edir.

– Tələbələrin öz bilik səviyyəsini düzgün inkişaf etdirməsi, onların vətənpərvərlik ruhunda formalaşması üçün hansı işlər görülür?

– Təbii ki, bizim əsas vəzifəmiz savadlı hüquqşünaslar yetişdirməklə yanaşı, həm də vətənpərvər, hüquqi dövlət quruculuğuna və hüquqi islahatlara töhfə verə biləcək mütəxəssislərin hazırlanmasından ibarətdir. Bu baxımdan, informasiya cəmiyyətinin formalaşdığı bir dövrdə tələbələrin dünyada və respublikamızda baş verən hadisələrlə bağlı düzgün məlumatlandırılması fakültənin informasiya mübadiləsində aktiv iştirakını tələb edir. Bununla yanaşı tələbələrə vətənpərvərlik ruhunun aşılınması əsas məqsədlərimizdən biridir. Fakültəmizin məzunları olan Vətən müharibəsi iştirakçıları ilə görüşlərin keçirilməsi tələbələrə vətənpərvərlik hissəsinin aşılınmasının bariz nümunəsidir. Hər il Anım Günü və Zəfər Günü ərəfəsində Hüquq fakültəsinin məzunları və tələbələri olan Vətən müharibəsi iştirakçıları ilə görüşlər keçiririk, şəhid məzunumuz Ceyhun Şalıyevin abidəsini və ailəsini ziyarət edirik. Yadıma gəlir ki, 2022-ci ildə Zəfər bayramını müəllimlərimiz və tələbələrimizlə birgə Qarabağ torpağında fakültəmizin məzunu, Vətən müharibəsi iştirakçısı Qafar Nəzərovun toy mərasimində qeyd etdik. Bundan başqa tələbələrimiz Azərbaycan Gənclər Fondunun dəstəyi və Azərbaycan Tələbə Gənclər Təşkilatları İttifaqının təşkilatçılığı ilə keçirilmiş “Şuşa tələbələrin gözü ilə” adlı layihə çərçivəsində Şuşa şəhərinə səfər etdilər. Layihənin məqsədi Azərbaycanda təhsil alan istedadlı gənclərin Qarabağa qayıdış prosesində fəal iştirakını təmin etmək, tələbələri Şuşanın zəngin tarixi və mədəni irsi ilə bağlı maarifləndirməkdən ibarət olmuşdur. Hüquq fakültəsində tələbələrin asudə vaxtının səmərəli təşkili həm onların şəxsiyyətinin inkişafına, həm də zərərli vərdişlərdən uzaq olmasına istiqamətlənmişdir. Tələbələr arasında müntəzəm ola-

raq müxtəlif idman yarışları, şahmat, futbol oyunları, müsabiqələr və marafonlar təşkil edilir. Tələbələrımız asudə vaxtlarında həm də xeyirxah işlərlə də məşğul olurlar. Məsələn, 26 avqust 2024-cü il tarixində fakültənin tələbələri uşaq evini ziyarət etmişlər. Ziyarət çərçivəsində tələbələr uşaqlarla səmərəli vaxt keçirmiş, interaktiv və əyləncəli oyunlar təşkil etmişlər.

– Bildiyimiz kimi, yeni texnologiyaların inkişafı tədris sahəsinə də öz təsirini göstərir. Ona görə də artıq əvvəlki, müəyyən qədər köhnəlmiş metodikalar dövrün tələbinə cavab vermir. Fakültədə hansı yeni metodikaların tətbiqini qeyd edə bilərsiniz?

– Fəaliyyətimizdə tədrisin keyfiyyət meyarlarına xüsusi diqqət yetiririk. Bu meyar Bolonya sisteminin əsas müddəalarından birini təşkil edir. Eyni zamanda, Təhsil üçün İncəon Bəyannaməsi 2030-da qeyd olunur ki, təhsilin bütün səviyyələrdə və bütün şəraitlərdə ədalətli və effektiv olması üçün kifayət qədər keyfiyyətə malik olması təmin olunmalıdır. Bunun üçün bütün tələbələrin ehtiyaclarına cavab verən, yaxşı ixtisaslı, təlim keçmiş müəllimlər tərəfindən tədris olunan, müvafiq pedaqoji yanaşmalardan istifadə edən və müvafiq informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə dəstəklənən tədris və təlim metodları və məzmunu tələb olunur. Bu məqsədlə fakültə üzrə professor-müəllim heyəti ilə ayrı-ayrılıqda mütəmadi olaraq görüşlər təşkil edərək tədris prosesində yeni metodikaların tətbiqinə başlamışıq. Yeni metodikalar əsasında işləmək bacarığı olmayan kadrlar üçün “Təlimçilər üçün təlim”, “Tədrisin təkmilləşdirilməsi” kimi fakültədaxili təlimlər təşkil etməyi planlaşdırırıq ki, bu da bütün professor-müəllim heyətinin müasir metodikalarla mühazirə və məşğələ dərslərini aparmasını təmin edəcək. Zamanla

mühazirə və məşğələlərin keçirilməsi üsulları tamamilə dəyişəcəkdir.

– Təbii ki, ali təhsil müəssisəsi yalnız nəzəri biliklərin verilməsi ilə kifayətlənməməlidir. Nəzəriyyə və təcrübənin əlaqəli şəkildə tədrisi daha uğurlu nəticələr verir. Hüquq fakültəsi qeyd olunan məsələnin təmin olunması üçün hansı işləri görür və aidiyyəti qurumlarla hansı formada əməkdaşlıq edir?

– Əsas məqsədlərimizdən biri də ondan ibarətdir ki, tədris prosesini yeni metodikalar əsasında quraq. Artıq müəyyən nailiyyətlər əldə etmişik. Fakültə istər tədris prosesinin təşkilində, istərsə də elmi tədqiqatların həyata keçirilməsi sahəsində nəzəriyyə və təcrübəni əlaqələndirmək istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərərək, hibrid tədris metodunu ortaya qoymuşdur. Bu metod müxtəlif formalarda tətbiq olunur. Məsələn, müxtəlif dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq çərçivəsində praktiki işçilərin, təcrübəli mütəxəssislərin tələbələrlə görüşü, ustad dərslərin keçirilməsi, həmçinin dövlət orqanlarının, məhkəmələrin, prokurorluğun, vəkil bürolarının fəaliyyəti ilə tanışlıq səfərlərinin təşkilini qeyd edə bilərik. Bu məqsədlə 2022-ci ildən başlayaraq, Hüquq fakültəsi və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi arasında razılaşmaya əsasən, müntəzəm şəkildə tələbələrımızın ədliyyə orqanları ilə tanışlıq səfərləri təşkil olunur. Tələbələr əvvəlcədən tərtib olunmuş plan əsasında Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzində, Probasiya xidmətində, Notariat, qeydiyyat və reyestr baş idarəsində, Qanunvericilik baş idarəsində və digər struktur bölmələrdə olmuş, həmin orqanların fəaliyyəti ilə yaxından tanış olmuşlar. Həmçinin ədliyyə orqanlarının əməkdaşları fakültədə tələbələr üçün praktiki mövzularda mühazirələr söyləmişlər. Ali Məhkəmə və

Məhkəmə-Hüquq Şurası ilə əməkdaşlıq çərçivəsində tələbələr müntəzəm olaraq məhkəmə orqanlarında olurlar. Onlar məhkəmələrin fəaliyyəti, məhkəmə-hüquq islahatları, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı qorunması istiqamətində görülən işlər barədə ətraflı məlumatlandırılır, habelə məhkəmə icraatında müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqinin üstünlükləri, hakimlərin fəaliyyəti, müvafiq infrastrukturun yenilənməsi istiqamətində görülən işlərlə tanış olurlar. Baş Prokurorluqla əməkdaşlıq çərçivəsində tələbələrımız müntəzəm olaraq prokurorluq orqanlarında, həmçinin elm və tədris mərkəzində olur, prokurorluq orqanlarının işi ilə yaxından tanış olurlar. Fakültənin müəmmadi əməkdaşlıq etdiyi qurumlardan biri də Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasıdır. Fakültənin tələbələri Vəkillər Kollegiyasının dəstəyi ilə müntəzəm olaraq nüfuzlu beynəlxalq məhkəmə müsabiqələrində və digər yarışlarda iştirak edərək Fakültəni layiqincə təmsil edirlər. Həmçinin, tələbələrımız müxtəlif vəkil bürolarında təcrübə keçərək praktik bilik və bacarıqlarını artırır. Əqli Mülkiyyət Agentliyi ilə əməkdaşlıqda fakültədə yeni kafedra - “Əqli mülkiyyət hüququ” kafedrası yaradılmışdır. Əqli mülkiyyət hüququ ixtisaslaşması üzrə təhsil alan magistrantların dərslərinin praktiki hissəsi Agentlikdə keçirilir ki, bu da onların peşəkar mütəxəssis kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır. Fakültəmizin sıx əməkdaşlıq etdiyi qurumlardan biri də Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyidir. Mədəniyyət Nazirliyinin təşəbbüsü ilə magistratura səviyyəsində yeni ixtisaslaşma olan “Mədəniyyət hüququ” ixtisaslaşması açılmışdır. Sevindirici haldır ki, Mədəniyyət Nazirliyinin dəstəyi ilə həmin ixtisaslaşma üzrə təhsil alan magistrantlar ötən ilin dekabr

ayında Türkiyə Respublikasında nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində və qurumlarında təcrübə keçdilər. Bütün bunlar məhz hüquq elminin və təhsilinin müasir standartlara uyğun təşkilinə xidmət edərək, təcrübə biliklərin əldə olunmasına, gənclərimizin hüquq düşüncəsinin və hüquq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsinə xidmət edir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Konstitusiyaya Məhkəməsi, Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti, Ombudsman Aparatı, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi, Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu, Gənclər Fondu, Mediasiya Şurası ilə də tədris sahəsində sıx əməkdaşlıq edirik. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumlarında Hüquq fakültəsinin professor-müəllim heyəti ekspert qismində iştirak edərək qanunvericiliyin müxtəlif sahələri üzrə rəylər verirlər. Biz həm də digər ali təhsil müəssisələrinin - Milli Aviasiya Akademiyası, ADA Universiteti, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin Heydər Əliyev adına Akademiyası, Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, Polis Akademiyası, Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi, Naxçıvan Dövlət Universitetinin hüquq fakültələri və müvafiq struktur bölmələri ilə də səmərəli əməkdaşlıq edirik.

– Bir sıra tələbələr Hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra müxtəlif beynəlxalq qurumlarda fəaliyyət göstərirlər. Siz tədrisdə beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün hansı tədbirlər görürsünüz?

– Tədris prosesində beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdirilməsi BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin hədəflərini rəhbər tutaraq, tə-

ləbələrin beynəlxalq təşkilatların təcrübəsindən əyani şəkildə faydalanması, tədris prosesində təqdim olunan nəzəri biliklərin təcrübədə tətbiqi metodlarını və qaydalarını öyrənməsini hədəfləyir. Fakültəmizdə mü-təmadi olaraq, beynəlxalq ekspertlər, nüfuzlu alimlər tərəfindən mühazirələr təşkil edilir ki, bu, yalnız tələbələr üçün deyil, həm də gənc müəllimlər üçün dayanıqlı bilik mənbəyi kimi faydalı olur. Məsələn, Dünya Bankının mərkəzi qərargahının əməkdaşı, vergi hüququ sahəsində tanınmış beynəlxalq ekspert, məşhur ispaniyalı alim professor Raul Varela vergi hüququna dair mühazirə ilə tələbələr qarşısında çıxış etmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hakimi, hüquq elmləri doktoru, professor Lətif Hüseynov, BMT-nin İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar üzrə komitəsinin üzvü, hüquq elmləri doktoru, professor Aslan Abaşidze, Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin Şərqi Avropa üzrə koordinatoru, beynəlxalq humanitar hüquq üzrə tanınmış beynəlxalq ekspert Andrey Kozik, BMT-nin Azərbaycandakı rezident əlaqələndiricisi Vladanka Andreyeva, Avropa Şurasının ölkəmizdəki ofisinin rəhbəri Petr Zix, Azərbaycan Respublikasının əməkdar hüquqşünası, Rusiya Elmlər Akademiyasının akademiki İlham Rəhimov, tanınmış amerikalı vəkil və professor Tomas Qlassman və digər alim və ekspertlər müxtəlif vaxtlarda tələbələr qarşısında mühazirələrlə çıxış etmişlər. Hüquq fakültəsi üçün ən böyük uğur kimi ötən il fakültəmizin bir ilkə imza ataraq Avropa Hüquq Fakültələri Assosiasiyasına tamhüquqlu üzv seçilməsini qeyd edə bilərəm ki, bu, tədrisin keyfiyyət göstəricisinə öz müsbət təsirini göstərib. Üzvlük çərçivəsində Assosiasiyanın konfranslarında, görüşlərində, illik forumlarında fakültəmizi təmsil etmək kimi

fürsətlər təklif olunur. Qeyd edirəm ki, Avropa Hüquq Fakültələri Assosiasiyası 1995-ci ildə Belçikanın Leuven şəhərində Avropanın müxtəlif universitetlərində yerləşən 80-dən çox Hüquq məktəbləri və fakültələri tərəfindən təsis edilmişdir. Təşkilatın bu gün 200-dən çox üzvü vardır. Avropanın nüfuzlu universitetlərinin hüquq məktəbləri və fakültələri bu təşkilatın üzvüdür, məsələn Leyden Universiteti, Maastrixt Universiteti, Rotterdam Erasmus Universiteti, Lund Universiteti, Barselona Universiteti, Strasburq Universiteti, Sürix Universiteti, Edinburq Universiteti, Şeffild Universiteti, Koç Universiteti, Vyana Universiteti, Kopenhagen Universiteti və digər tanınmış ali məktəblərin hüquq məktəbləri və fakültələri bu təşkilatın üzvləridirlər. Hazırda təşkilatın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri Avropa məkanında hüquq təhsili sahəsində islahatların aparılmasıdır. Bu nüfuzlu təşkilata üzv qəbul edilməyimiz fakültəmizin Avropa məkanında qabaqcıl fakültə kimi tanınmasının göstəricisidir. Eyni zamanda, tədris sahəsində beynəlxalq əlaqələrin fakültənin dinamik inkişafına təsirinin digər bir bariz nümunəsi 2023-cü ilin 9-13 oktyabr tarixlərində fakültənin bir qrup müəllim-tələbə heyətinin Strasburq şəhərinə Avropa Şurasının mənzil-qərargahına təlim səfərini qeyd etmək olar. Təlim səfəri çərçivəsində müəllim və tələbə heyətinin Avropa Şurasının departament və bölmə rəhbərləri, İnsan hüquqları üzrə komissarlığın nümayəndələri, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hakimləri ilə görüşləri, Avropa Şurasının ekspertləri tərəfindən mühazirələrin keçirilməsi həyata keçirildi. Biz bu gün də nüfuzlu ekspertlərin fakültəmizdə tədris sahəsinə öz töhfəsini verməsi üçün layihələr üzərində çalışırıq.

– Tələbələriniz müsabiqələrdə, olimpiadalarda iştirak edirmi və belə tədbirlər fakültəniz tərəfindən keçirilirmi?

– Hər zaman tələbələrə debatlarda, yarışlarda və müsabiqələrdə iştirak üçün şərait yaratmağa və dəstək göstərməyə çalışırıq. Tələbələrımız həm yerli müsabiqə və yarışlarda fəal iştirak edirlər, həm də beynəlxalq müsabiqələrdə ön sıraları tuturlar. Məsələn, “Willem C.Vis” Beynəlxalq Kommersiya Arbitrajı Müsabiqəsini qeyd edə bilərəm ki, 2023-cü ilin fevral ayında tələbələrımız müsabiqənin Tbilisidə keçirilmiş finala qədərki mərhələsinin qalibi oldular. Tələbəmiz Azər Seyidli 2023-cü ildə Avropa Şurasının 46 üzv-dövlətindən minlərlə gənclərin sırasından seçilərək “Gənc təmsilçi” statusuna layiq görüldü və Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin Strasburqda keçirilmiş 44-cü sessiyasında iştirak etdi. Dördüncü və ikinci kurs tələbələrindən ibarət komandamız ötən ilin noyabrında Belarus Respublikasının Minsk şəhərində keçirilmiş “Nürnberg prosesi və müasir beynəlxalq hüquq” beynəlxalq müsabiqəsində “Müdafiə tərəfinin hüquqi mövqeyinin ən yaxşı təqdimatına görə” nominasiyası üzrə qalib elan olundu. Tələbəmiz Zeynal Zeynallı isə həmin müsabiqədə “ən yaxşı natiq” nominasiyasının qalibi oldu. 2024-cü ildə Fakültənin keçirdiyi ən önəmli tədbirlərdən biri də Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətə başlamasının 20 illiyinə həsr edilmiş “Respublika Hüquq Olimpiadası” oldu. Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 101-ci ildönümü ərəfəsində keçirilən Olimpiada bu formatda hüququn bütün əsas sahələrini əhatə edən Olimpiada olaraq respublikamızda ilk dəfə keçirilmişdir. Növbəti illərdə də olimpiada və intellektual yarışların keçirilməsi

ənənəsi davam etdiriləcəkdir. Tələbələrımız tərəfindən mütəmadi olaraq parlament və məhkəmə simulyasiyaları keçirilir. Onların sırasında 2022-2024-cü illərdə “Səhnələşdirilmiş parlament debati” adlı simulyasiyanı, “Gözlənilən mühakimə”, “İttiham yoxsa bəraət?” məhkəmə simulyasiyalarını qeyd edə bilərəm.

– Həm professor-müəllim heyətinin, həm də doktorant və magistrantların elmi tədqiqat işlərinə cəlb olunmasına hansı formada dəstək verirsiniz?

– Hüquq fakültəsinin elmi bazasının müasir tələblərə cavab verən vəsaitlərlə zənginləşdirilməsi əsas məqsədlərimizdən biridir. Bu məqsədin yerinə yetirilməsi üçün yeni dərslik, dərs vəsaiti və digər tədris vəsaitlərinin hazırlanmasına və nəşr olunmasına var gücümüzlə çalışırıq. Son iki il ərzində Fakültə tərəfindən hüququn müxtəlif sahələri üzrə 50-dən çox kitab hazırlanaraq nəşr olunmuşdur ki, onlardan 36-sı dərsliklərdir. Professor-müəllim heyətinin elmi fəaliyyəti inkişaf edir. İl ərzində beynəlxalq elmmetrik bazalarda dərc olunmuş elmi məqalələrin statistikasına da bunu təsdiq edir. Belə ki, 2023-cü ilin yanvar ayından bu günədək Fakültə əməkdaşlarının dərc etdirdiyi elmi məqalələrin sayı 200-ü ötmüşdür. Fakültədə elmi fəaliyyət sahəsində nəzərəcərpacaq artım müşahidə olunur. Yeri gəlmişkən qeyd edirəm ki, “Times Higher Education” reyting təşkilatı 2025-ci il üçün dünyanın ən nüfuzlu ali təhsil müəssisələrinin ixtisaslar üzrə reyting siyahısını açıqlayıb. Reyting nəticələrinə əsasən, Bakı Dövlət Universiteti yer aldığı kateqoriyaların sayına və mövqeyinə görə Azərbaycanda lider mövqeyini qorumaqda davam edir. Ümumilikdə isə BDU-nun qiymət

mətləndirmə nəticələri əvvəlki illə müqayisədə 10-15 faiz nisbətində artıb. Hal-hazırda Hüquq fakültəsində 25-dən çox hüquq elmləri doktoru və 100-ə yaxın hüquq üzrə fəlsəfə doktoru olmaqla ümumilikdə 120-dən çox professor-müəllim fəaliyyət göstərir. Hüquq ixtisası üzrə Avropada, ABŞ, Türkiyə və digər xarici dövlətlərdə təhsil almış azərbaycanlı məzunlar da bu gün Hüquq fakültəsində tədris prosesini uğurla aparırlar. Fakültədə Tələbə Elmi Cəmiyyəti, Tələbə Həmkarlar Təşkilatı, Tələbə Gənclər Təşkilatı aktiv fəaliyyət göstərir. Hüquq fakültəsində redaksiya heyəti nüfuzlu yerli və xarici alimlərdən ibarət “Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri” və “Azərbaycan hüquq jurnalı” adlı xüsusi elmi-analitik və praktiki jurnallar buraxılır. Bundan başqa, Hüquq fakültəsində Tələbə Elmi Cəmiyyəti tərəfindən “Hein Online” və “SCOPUS” məlumat bazasına daxil olan “Tələbə Hüquq Jurnalı” dərc edilir. “Tələbə Hüquq Jurnalı” Cənubi Qafqazda HeinOnline hüquqi araşdırma məlumat bazasında yerləşdirilən ilk və “SCOPUS” məlumat bazasına daxil olan yeganə hüquq jurnalıdır. Fakültədə mütəmadi olaraq beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi-praktiki konfranslar keçirilir və onların materialları dərc edilir.

– Qanunu hazırlayanlar və tətbiq edənlər hüquqsünaslardır. Lakin bəzi hallarda qanunvericilikdə ziddiyyətlər və boşluqlar olur. Hüquq fakültəsi olaraq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üzrə hər hansı fəaliyyətiniz olubmu?

– Təbii ki, Hüquq fakültəsinin professor-müəllim heyəti hüquq elminin və tədrisinin inkişafı üçün çalışmaqda yanaşı, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində də fəaliyyət göstərirlər. Öz fəaliyyətim döv-

rünə təsadüf edən bir neçə əsas faktı qeyd edə bilərəm. Bilirsiniz ki, birinci və apellyasiya instansiya məhkəmələrində mülki işlər üzrə məhkəmə icraatında maraqlarının təmsil olunması və prosesual hüquqlarının həyata keçirilməsi məqsədilə peşəkar hüquqi yardıma ehtiyacı olan, lakin kifayət qədər vəsaiti olmayan şəxslərin dövlət hesabına vəkil ilə təmin olunması məsələsini tənzimləmək üçün 9 iyun 2023-cü il tarixində “Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Həmin Qanunun icrası ilə bağlı Hüquq fakültəsinin Mülki proses və kommersiya hüququ kafedrası “Azərbaycanda mülki işlərdə həssas qruplardan olan şəxslərin ödənişsiz hüquqi yardıma çıxışının təkmilləşdirilməsi” mövzusunda silsilə müzakirələr təşkil etmişdir. Müzakirələrdə professor-müəllim heyəti ilə yanaşı hakimlər, vəkillər, tələbələr də iştirak etmişlər. Müzakirələrin nəticəsində mülki işlərdə həssas qruplardan olan şəxslərin ödənişsiz yüksək keyfiyyətli peşəkar hüquqi yardıma əlçatanlığının təkmilləşdirilməsi məqsədilə qanunda bir sıra dəyişiklik və əlavələrin edilməsinə dair təkliflər irəli sürülmüşdür. İrəli sürülən təkliflər ümumiləşdirilərək Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinə göndərilmişdir. Əmək və ekologiya hüququ kafedrası tərəfindən Əmək qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı kompleks təkliflər paketi hazırlanmışdır. Mülki hüquq kafedrasının bir qrup müəllimi hazırda Mülki Məcəllənin təkmilləşdirilməsi üzərində ciddi iş aparırlar. Bundan başqa, Hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrası nəzdində “Cinayət hüququ dərnəyi” təsis edilib. Tələbə və müəllim kollektivi hər ay müxtəlif mövzu-

larla dərnəkdə çıxış edir, müzakirələr aparırlar. Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrası tərəfindən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə “ekosid” və “urbisid” əməllərinin kriminallaşdırılması ilə əlaqədar olaraq 104-1 və 104-2-ci maddələrin əlavə edilməsi haqqında təkliflər hazırlandı, Fakültə Elmi Şurasının 26 dekabr 2022-ci il tarixli 04 sayılı qərarı ilə təsdiq edildi və müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə və Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinə göndərildi. 22 oktyabr 2024-cü il tarixində Cinayət Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklər, Məcəlləyə “Ekosid” adlı 104-1-ci maddənin əlavə edilməsi bu fəaliyyətimizin uğurlu olduğunu sübut edir. Fakültənin alimləri həmçinin məhkəmə praktikasının təkmilləşdirilməsi sahəsində də çalışırlar.

– *2024-cü il yaddaşlarda COP29 kimi mühüm beynəlxalq tədbirlə qaldı. Bu tədbir zamanı fakültəniz hansı formada iştirak edirdi?*

– Dünyada ən mötəbər beynəlxalq tədbirlərdən biri olan COP29-a ölkəmizin sədrlik etməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin uğurlu xarici siyasətinin nəticələrindən biri hesab olunmalıdır. Beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etmək sahəsində zəngin təcrübəyə malik olan respublikamız COP29-un da müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmasına nail oldu. COP29-un çox yaxşı təşkil olunmasının bütün qonaqlar tərəfindən yüksək qiymətləndirməsindən qürur duyduğunu bildirən cənab Prezidentimizin qeyd etdiyi kimi, Bakı COP tədbiri ən möhtəşəm COP-lardan biri kimi tarixə düşdü. Bu beynəlxalq tədbirin keçirilməsi dövründə fakültəmiz də özünəməxsus fəaliyyətini davam etdirirdi. COP29-un mahiyyəti və məqsədləri

barədə aydın təsəvvür formalaşdırılması məqsədilə Hüquq fakültəsində bir sıra tədbirlər və təlimlər təşkil edildi. Bunlar sırasında COP29 barədə infosessiya, "Tələbədən tələbəyə" layihəsi çərçivəsində COP29-a həsr olunmuş "Ətraf mühit və insan hüquqları" mövzusunda təlimlər xüsusi qeyd olunmalıdır. Ümumilikdə “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” çərçivəsində “Tələbədən tələbəyə” və “Tələbədən məktəbliyə” layihələri çərçivəsində il ərzində respublikamızda geniş hüquqi maarifləndirmə kampaniyası keçirdik. Hətta kənd məktəblərinə qədər gedib çıxdıq. Məsələn, 2024-cü ilin 4 noyabr tarixində Hüquq fakültəsinin Tələbə Gənclər Təşkilatının təşkilatçılığı ilə Quba rayonu II Nügədi kəndində yerləşən 2 nömrəli tam orta məktəbdə “Tələbədən məktəbliyə” layihəsinin təlimi keçirildi. Tədbir çərçivəsində məktəblilər və müəllimlər iqlim dəyişikliyinə hüquqi xüsusiyyətlərinin əhəmiyyəti, ətraf mühitin qorunması mövzularında ətraflı məlumat aldılar, eyni zamanda iqlim dəyişikliyinə təsirləri ilə bağlı geniş müzakirələr aparıldı. Bütövlükdə bu təlimlər tələbələrin və məktəblilərin böyük marağına səbəb olmaqla, hüquqi və ekoloji maarifləndirmə baxımından əhəmiyyətli oldular. Bununla yanaşı, Fakültədə “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası və Tərəflər Konfransı barədə” məlumat kitabçası hazırlandı və çap edildi. Hüquq fakültəsi tərəfindən “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” çərçivəsində və COP29 ərəfəsində hazırlanan bu vəsait BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası və COP haqqında zəruri məlumatları, onların hüquqi statusu və mahiyyətini əks etdirməklə COP barədə zəruri məlumatların geniş oxucu auditoriyasına çatmasını təmin etmiş oldu. Eyni zamanda,

Fakültə tələbələri COP29 çərçivəsində könüllü qismində iştirak üçün cəlb edildilər. Həmçinin, tələbələrlə birlikdə COP29-un keçirildiyi məkanda olduq. Burada iqlim böhranı ilə mübarizəyə həsr olunmuş, müxtəlif təşkilatlar və qurumlar üçün tərəfdaşlıq imkanları təklif edən sərgilərlə tanış olduq. Xüsusilə Heydər Əliyev Fondunun pavilyonu ilə tanışlıq bizdə böyük təəssürat yaratdı. COP29 çərçivəsində “Mübadilələr və iqlim innovasiyası: iqlimin açıqlanması, karbon bazarları və xalis sıfır” mövzusunda həsr olunmuş sessiyada tələbələrımızlə birlikdə iştirak etdik. Ümumilikdə COP29-da Hüquq fakültəsindən 40-dək tələbə könüllü və 2 tələbəmiz isə ştat işçisi qismində iştirak etmişdir. Bu da bir ilk oldu ki və bəlkə respublikada yeganə fakültə olduq ki, iki tələbəmiz – Sadıqova Həmidə və Sadıqova Nəzrin, özü də hər ikisi Prezident təqaüdçüsüdür COP29-a məhz ştat işçi olaraq cəlb edildilər. COP29-da fəal iştiraklarına görə tələbələrımız Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış təşəkkürnamə ilə təltif olundular. Həmin an onların sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Dövlət başçısı tərəfindən verilmiş bu yüksək mükafat Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tələbələrə olan diqqət və qayğısının bariz nümunəsidir. Cənab Prezidentə dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

– Xarici ölkələrin ali məktəblərində təhsillərini davam etdirən tələbələriniz varmı?

– Bəli. Ötən il bir sıra tələbə və məzunlarımız “Gənclərin xarici ölkələrin nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində təhsil almalarına dair 2022-2026-cı illər üçün Dövlət Proqramı” çərçivəsində tam təqaüd qazanmaqla dünyanın nüfuzlu hüquq məktəblərinə qəbul oldular. Bunların sırasında Dünya Universitetləri Reytinginə əsasən 5-ci yerdə qərarlaşan

ABŞ-nin nüfuzlu Berkli Kaliforniya Universitetini, QS sıralamasında dünya doqquzuncusu olan “University College London”u, ABŞ-nin hüquq məktəbləri reytingində son 35 ildə 1-ci yerdə qərarlaşan və qəbul üzrə ən rəqabətli hüquq məktəbi hesab olunan “Yale Law School”u, “U.S. News & World Report”un reytingində top 25-də qərarlaşan ən yüksək reytingli dövlət universitetlərindən biri olan Maryland Universitetini, Böyük Britaniyanın hüquq məktəbləri üzrə yerli reyting cədvəllərində 1-ci yerdə olan Oksford Universitetinin Hüquq fakültəsini, beynəlxalq reyting cədvəllərində ilk beşlikdə yerləşən Kembric Universitetini, ABŞ-nin səkkiz ən nüfuzlu ali məktəbini birləşdirən “Ivy League” universitetlər sırasına daxil olan və dünyanın 10 ən yaxşı universiteti siyahısında 8-ci yerdə olan məşhur Kolumbiya Universitetini, QS World University Rankings siyahısında 27-ci yerdə qərarlaşan Böyük Britaniyanın nüfuzlu Edinburq Universitetini, Top-10 universitetlər arasında yer alan ABŞ-nin nüfuzlu Çikaqo Universitetini, “US News & World Report” reyting sistemində 53-cü yerdə qərarlaşan ABŞ-nin Minnesota Universitetini, Çində ən yaxşı hüquq məktəblərindən biri sayılmaqla bərabər bu sahə üzrə reytingdə 47-ci yerdə qərarlaşan Çin Renmin Universitetinin Hüquq Məktəbini qeyd edə bilərəm. Hazırda tələbələrımız adlarını çəkdiyim nüfuzlu hüquq məktəblərində əsasən magistratura səviyyəsi üzrə təhsillərini davam etdirirlər. Bundan əlavə üç tələbəmiz isə Alman Akademik Mübadilə Xidmətinin beynəlxalq təqaüdüünün 2024-26-cı illər üzrə qalibi oldular və hazırda təhsillərini Almaniyanın nüfuzlu hüquq məktəblərində davam etdirirlər. Tələbələrımızlə, məzunlarımızla fəxr edirik. Əgər fakültəmizin sosial şəbəkələrdə rəsmi

səhifəsini izləyirsinizsə onda yəqin görmüş olarsınız ki, yay tətili boyunca xarici universitetlərə qəbul olan hər bir tələbə haqqında məlumat paylaşdıq.

– *Zaur müəllim, Hüquq fakültəsinin və tələbələrinizin uğurları bizi də çox sevindirir. Növbəti sualın onunla bağlıdır ki, hüquq təhsilinin bugünkü səviyyəsi sizi qane edir-mi?*

– Mən bu məsələyə hüquqşünas pedaqoq kimi münasibət bildirmək istəyirəm. Hüquq təhsili elə bir sahədir ki, daim təkmilləşdirməyə ehtiyac vardır. Hüquq sahəsi sürətlə inkişaf edən sahələrdəndir. Hüquq təhsili sahəsində bu gün müəyyən məqamları da qeyd etmək lazımdır. Məsələn, fundamental, həmçinin əsas hüquq fənlərinə ayrılan müəhazirə saatlarının azalması bizi narahat edən məsələlərdəndir. Fikrimcə, hüquq nəzəriyyəsi, mülki hüquq, cinayət hüququ, mülki-prosesual hüquq, cinayət-prosessual hüquq, beynəlxalq hüquq, konstitusiyaya hüququ kimi əsas fənlərə ayrılan saatların artırılması hüquqşünasın formalaşmasında mühüm rol olan fənlərin tələbələr tərəfindən dərinlən mənimsənilməsi baxımından olduqca vacibdir. Digər bir məqam ondan ibarətdir ki, tələbənin peşəkar hüquqşünas kimi formalaşmasında mühüm rola malik olan bəzi fənlər seçmə fənn statusundadır, məsələn, kriminalistika, hüquq fəlsəfəsi, məntiq və digərləri. Bu fənlər məcburi fənn statusunda olmalıdırlar. Hesab edirəm ki, respublikamızda son dövrlər məhkəmə-hüquq sahəsində uğurla həyata keçirilən siyasətdən qaynaqlanaraq hüquq təhsili sahəsində də müəyyən islahatlar aparıla bilər. Fikrimcə, cəmiyyətin hüquq müstəvisindəki tələblərini tam qarşılaya biləcək rəqabətə davamlı kadrların formalaşması üçün hüquq təhsili sahəsində elmi əməkdaşlıq

genişlənməli, elmi-tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsində daxili və beynəlxalq imkanlara çatımlılıq dəstəklənməli, tədris aparən şəxslərin maliyyə imkanları yaxşılaşdırılmalı, beynəlxalq elmi-tədqiqat və tədris müəssisələri ilə əməkdaşlıq gücləndirilməli, hüquq elmi və təhsilinin vahid istiqamətdə əlaqələndirilməsini təmin etməklə elmin nailiyyətlərindən təhsil üçün istifadə edilməsi təmin edilməlidir. Hüquq təhsili sahəsində islahatlar fundamental hüquq təhsilinin mövcud modelinin modernləşdirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə nail olunmasına yönəlməlidir. Bir məsələni də qeyd etmək istəyirəm. Bir konfransa hazırlaşdım, orada hüquq təhsili ilə bağlı çıxışım nəzərdə tutulmuşdu. Ulu Öndərin bir çıxışına rast gəldim, orada indi müzakirə etdiyimiz məsələ ilə bağlı çox mühüm bir məqam var. 1998-ci il dekabrın 10-da Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 50 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdəki nitqində Ulu Öndər Heydər Əliyev vurğulayıb ki: “Biz bu gün 50 illik yubileyi qeyd edərkən, hesab edirəm, gələcək üçün əsas qənaətimiz ondan ibarət olmalıdır ki, Azərbaycan vətəndaşlarını hüquqi təhsil nöqtəyi-nəzərindən inkişaf etdirək. Bu, böyük bir işdir. Mənə belə gəlir ki, bu işi mütəşəkkil və ardıcıl surətdə aparmaq üçün proqram da yazmaq lazımdır və onun həyata keçirilməsini təmin etmək lazımdır”. Ulu Öndərimizin illər öncə səsləndirdiyi bu mühüm fikir bu gün də öz aktuallığını saxlayır. Fikrimcə, hüquq təhsili sahəsində strategiyanın, yaxud “Hüquq elminin və təhsilinin inkişaf konsepsiyası”nın hazırlanması və müvafiq islahatların həyata keçirilməsi cənab Prezident tərəfindən elan edilən “Konstitusiyaya və Suverenlik İli”nə də mühüm töhfə olar.

– *Son olaraq, bizimlə paylaşmaq istədiyiniz fikirlərinizi eşitmək istərdim.*

– Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsi demək olar ki, 100 ilə yaxındır ki, hüquqşünas kadrların hazırlanması üzrə aparıcı təhsil ocağı olaraq fəaliyyət göstərir. Bu gün onun nüfuzunu və əsas rolunu saxlamaq önəmli məsələlərdəndir. Qarşıya qoyduğumuz əsas məqsəd düzgün mühakimə yürüdən səriştəli, savadlı, yaradıcı və yüksək əxlaqi dəyərlər çərçivəsində formalaşmış mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin etməkdir. Hüquq fakültəsi olaraq öz fəaliyyətimizdə təhsili millətin gələcəyi adlandırılan Ulu Öndər Heydər Əliyevin ideya və prinsiplərini rəhbər tuturuq və hər zaman dövlətimizin bizə verdiyi dəstəyə arxalanırıq. Ulu Öndərimizin ideyaları əsasında həyata keçirilən gənclər siyasəti Prezident İlham Əliyevin ölkəmizə rəhbərliyi dövründə daha da inkişaf etmişdir. Məhz bu gənclik Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli Ordumuzun əsas qüvvəsi olaraq 30 ilə yaxın Ermənistanın işğalı altında qalmış əzəli və əbədi torpaqlarımızı düşməndən azad etdi. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yalnız ərazi bütövlüyümüz, dövlət suverenliyimiz deyil, həm də işğal nəticəsində pozulmuş beynəlxalq hüquq normaları və fundamental insan hüquq və azadlıqları da bərpa olundu. Müstəqil dövlətimizi qorumaq və daha da inkişaf etdirmək, davamlı qələbələr qazanmaq və yeni zirvələri fəth etmək üçün Prezident İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşmək hər birimizin, o cümlədən gənclərin vəzifəsidir. Son illərdə gənclər siyasəti və gənclərlə iş sahəsində bir sıra mühüm nəticələr əldə edilmişdir. Görülən işlərin nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan gəncləri cəmiyyətdə mühüm

missiyanın daşıyıcılarına çevrilmişlər. Dövlət başçısının həyata keçirdiyi siyasətdə gənclərin irəli çəkilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eləcə də müxtəlif xarici ölkələrdə təhsil alan azərbaycanlı gənclər və məzunlar, orada çalışan gənc mütəxəssislər Azərbaycan diasporunun formalaşmasında və fəaliyyətində yaxından iştirak edirlər. Dövlətimizin başçısının “Mənim gənclərə xüsusi münasibətim var, mənim ürəyim sizinlədir. Siz bütün işlərdə mənə arxalana bilərsiniz. Mən də sizə arxalanıram” sözləri Azərbaycan dövlətinin gənclərə etimadının, gənclərin isə Prezidentə dəstəyinin bariz nümunəsidir. Məhz bütün bunlar Azərbaycan gənclərinin inkişaf tempini və onların savadlı kadr kimi yetişməsinə bir daha təsdiq edir. Bu sahədə Azərbaycanın tərəqqisi və xalqımızın rifahı naminə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun rolu əvəzsizdir. Ulu Öndərin xeyirxahlıq missiyasını uğurla davam etdirən Fondun həyata keçirdiyi müxtəlif layihələr həm də təhsilin inkişafına xidmət edir. Xüsusi vurğulamaq istərdim ki, dövlətçiliyimizin və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsinə xidmət etməklə, o cümlədən Azərbaycan cəmiyyətində xüsusi çəkiyə malik olmaqla hüquqşünas kadrların yetişdirilməsində Hüquq fakültəsi xüsusi və əvəzlunmaz rol oynamaqda davam edir. Hüquq fakültəsi hüquq elminin inkişafı və hüquq üzrə kadrların hazırlanması sahəsində əsas elmi mərkəzdir. Əminik ki, zəngin tarix, böyük təcrübə və dayanıqlı ənənə Hüquq fakültəsinin davamlı inkişafını təmin edəcəkdir.

– *Təşəkkür edirəm, Zaur müəllim, maraqlı müsahibəyə görə çox sağ olun.*

– Siz də sağ olun.

DOI: 10.5281/zenodo.15286495

The Issue of Interpreting Ottoman Studies in the Cultural Context

Arif GULIYEV,
Doctor of Law, Professor, Kyiv Uni-
versity of Intellectual Property and
Law Kyiv, Ukraine.
 e-mail: arifgulyev@ukr.net

Maria ROZOVA,
Art History Specialist, Taras
Shevchenko National University of
Kyiv.
 e-mail: mariarozova888@gmail.com

Despite concerted scholarly efforts, Ottoman studies persist as a relatively understudied domain within contemporary Oriental studies, notwithstanding its multifaceted significance encompassing historical, political, and cultural inquiries into the Ottoman Empire's legacy. Evolving from the groundwork laid by European translators and diplomats, Ottoman studies traverse diverse disciplines, including Islamic studies, Turkology, Arab studies, Iranian studies, and Byzantine studies, underscoring its interdisciplinary nature. This discourse underscores the formidable challenges entrenched in Ottoman studies, particularly the prevalence of entrenched stereotypes shaping perceptions of the socio-cultural fabric of the Ottoman Empire. Ukrainian Orientalists have indelibly enriched Ottoman studies, with luminaries such as Ahatanhel Krymsky, Lesya Ukrainka, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko, and Sadykh bey Aghabekov assuming pivotal roles in its development. Notwithstanding the contributions, Ukrainian scholars grapple with impediments such as funding constraints,

limited access to Ottoman manuscripts and archival materials, and historical subjugation under Soviet authorities, impeding the holistic exploration of Ottoman studies in Ukraine. Addressing these challenges requires collaborative efforts from academic institutions, libraries, archives, and funding agencies to support research, preserve cultural heritage, and enhance access to valuable sources. In contrast, Ottoman studies have experienced significant growth in Western countries, particularly in the United States, where government funding has facilitated research and attracted world-class scholars. Despite ongoing challenges, Ottoman studies remain vital for understanding the complex history and cultural legacy of the Ottoman Empire. By fostering academic collaboration and addressing funding and access issues, Ukrainian scholars have the opportunity to contribute meaningfully to the advancement of Ottoman studies and promote cross-cultural dialogue on a global scale. Mitigating stereotypes and misconceptions regarding the socio-cultural framework of the Ottoman Empire necessitates proactive endeavors to foster a more nuanced comprehension of its intricacies and global historical import.

Keywords. Ottoman studies, Cultural context, Ukrainian Orientalists, Historical legacy, Cross-cultural dialogue, Interdisciplinary Research.

Today, Ottoman studies remain one of the least explored fields within contemporary Oriental studies, with many

unresolved questions regarding the historical, political, and cultural legacy of the Ottoman Empire being tackled by Ottoman scholars. Given the genesis of the Ottoman state, research extends to Islamic studies, Turkology, Arab studies, Iranian studies, and Byzantine studies. At the origins of Ottoman studies were primarily European translators and diplomats who studied Middle Eastern languages, culture, and the history of the Ottoman Empire. Therefore, the founder of academic Ottoman studies as a separate branch of Oriental studies can be considered the Austrian diplomat Joseph von Hammer-Purgstall [1], as his ten-volume history of the Ottoman Empire became a milestone for his German-speaking followers and later for most Ottoman scholars.

The problematics of Ottoman studies lie in the fact that there are many stereotypes about the socio-cultural structure of the Ottoman Empire. We observe that people often mistakenly associate Eastern culture with extravagant architecture or the harem. These stereotypes may primarily stem from artistic literature and films, perpetuating misconceptions and shaping public perceptions. Addressing these misconceptions is crucial not only for the academic integrity of Ottoman studies but also for effective public relations efforts aimed at portraying a more accurate and nuanced understanding of Ottoman culture and history.

In reality, the flourishing of Ottoman culture, especially during the Pax Ottomana period, was primarily based on a disciplined army and a meritocracy, which reached its peak during the Ottoman Empire [2]. The Ottomans attracted the most talented and capable individuals to the political and

cultural life of the state, which contributed to the amalgamation of diverse, dissimilar cultures. The common stereotype regarding the superficiality of Ottoman perspectives compared to Europeans persists, but there is evidence that the Ottomans were aesthetes, appreciating music and fine arts [3], and even the Janissaries demonstrated their love for flowers and gardens, especially tulips and roses, as in Ottoman state ideology the tulip was considered sacred and symbolized peace, renewal, and emotional excitement. Soldiers heading to war often used the image of the tulip as a talisman. Additionally, a significant number of Muslims believe that the rose is a sacred flower endowed with special power [4]. There is a hypothesis that for Muslims, the rose symbolizes tawhid. In particular, in 1453, during the capture of Hagia Sophia in Constantinople, Sultan Mehmed II of the Ottoman Empire ordered the temple to be cleansed with rose water.

Ukrainian Orientalists have contributed to addressing the aforementioned issues. In Ukraine, Ottoman studies emerged as one of the first disciplines of academic Oriental studies. There is a prejudice that due to insufficient coverage of the scientific heritage by Ukrainian scholars, there may be a mistaken notion of the absence of Oriental and Ottoman studies as separate disciplines in Ukraine, particularly at St. Volodymyr University. However, it has been proven that Byzantinist Y. Kulakovskiy [5] and other scholars have made a significant contribution to the development of Ukrainian Oriental studies: they encouraged the development of scientific knowledge about Eastern countries and introduced a large number of unique primary sources into scientific circulation.

With the establishment of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1918, Oriental studies research focused mainly on its institutions, led by A. Krymsky, and the academy's employees extensively used the scientific achievements of Kyiv University in the field of Oriental studies, strengthening ties between Kyiv and the countries of the Middle East. Significant contributions to the development of Ukrainian Oriental studies, including Ottoman studies, have been made by the following scholars:

Ahatanhel Krymsky was a founder of Ukrainian Oriental studies. In the National Academy of Sciences of Ukraine, the scientist headed the historical and philological department and the department of Arabic and Iranian philology. A. Krymsky was the first Ukrainian scientist to structure and analyze the history of the Middle East [6].

Lesya Ukrainka, a writer and translator, maintains a close connection with the Middle East, which continues to be explored today. Lesya Ukrainka first became interested in the East while undergoing treatment in Egypt [7]. The culmination of her interest was the rare work "Ancient History of Eastern Peoples." It is considered to be the first structured Ukrainian-language textbook on Oriental studies. The publication emerged posthumously following Lesya Ukrainka's passing in 1918. Records indicate that as early as 1910, she was in the process of preparing the manuscript for publication, delving into extensive research on the Middle East and Oriental studies throughout 1911. Notably, Lesya Ukrainka's textbook encompasses a comprehensive portrayal of the history of ancient Eastern peoples, incorporating an analysis of the Bible. Within its pages, she not only delineates key historical events but

also explores the intricacies of daily life, customs, culture, and trade prevalent among the ancient peoples of the Near and Middle East.

Mykhailo Drahomanov, a historian, publicist, and folklorist, made a significant contribution to the development of Ukrainian Ottoman studies. In his numerous works on the history of Ukraine, the scholar described the relationships of Ukrainians with other peoples, including those in the East. For example, in the brochure "About Ukrainian Cossacks, Tatars, and Turks" in 1876, the scholar meticulously analyzed Ukrainian-Turkish relations.

Ivan Franko, a writer, translator, and political activist, whose Oriental studies discourse encompasses scientific achievements, translations, and comments on the works of other researchers on Oriental themes. There is evidence that Ivan Franko, like Lesya Ukrainka, was fascinated with Oriental studies from his youth. Cultural scholar O. Pachlovska characterized Ivan Franko's creative translation activities as an example of cultural-national strategy [8]: "Another aspect is Ivan Franko's research and translations from the literature of the Near and Middle Eastern peoples. Oriental studies of the 1920s led by A. Krymsky. However, Franko's approach is not a systematic view of the cultures under study and is also not a selection of individual works that resonate aesthetically or emotionally with the writer. Once again, the choice is dictated not by individual perception but by certain cultural paradigms. Ivan Franko selects from these cultures precisely what, through its covert mechanisms, corresponds to the important demands of his own culture. In this way, he integrates his own culture into the circulation of issues

of universal significance, engaging it in a global dialogue with cultures of different epochs and peoples."

Sadykh bey Aghabekov was a Ukrainian-Azerbaijani scholar and the founder of the Lviv School of Oriental Studies. His contribution to Ukrainian Ottoman studies was colossal: in February 1927, the scholar arrived in Lviv, where he obtained a position as a professor at the Faculty of Philosophy of Jan Kazimierz University in Lviv, and later as a lecturer at the Lviv Higher Commercial School. Mastering the Ukrainian language, the Azerbaijani scholar taught various Oriental courses: Turkish and Old Ottoman languages, Persian and Arabic languages, Islamic studies, Islamic paleography, calligraphy, and epigraphy [9]. Among his students were many prominent Ukrainian and Polish Orientalists, including O. Pritsak, who was simultaneously a graduate student of Academician A. Krymsky, and Iranianist F. Mahalsky.

Omeljan Pritsak was a Ukrainian scholar, professor at Kyiv and Harvard Universities, who contributed to the revival of Oriental studies in independent Ukraine [10]. Upon his return from the United States, the scholar addressed the following issues: he developed the concept of the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, formed a scientific team and a comprehensive library, organized the first international Oriental studies conference, and initiated the publication of the journal "Oriental Studies" along with the series "Scientific Heritage of Orientalists."

Orest Subtelny was a Ukrainian-American scholar and a member of the NAS of Ukraine, under the guidance of O. Pritsak, investigated the relations between P. Orlyk, the Mazepa followers, and the Ottoman Empire [11].

During the era of the Ukrainian SSR, the VUANAS institute in Kharkiv served as the primary hub for Ottoman studies, with additional branches in Odesa and Kyiv, contributing significantly to the advancement of the field. Through its consistent convening of academic gatherings and publication of the journal "Eastern World," including contributions from scholars like Mykhailo Hrushovsky, VUANAS played a pivotal role in fostering discourse on Ottoman studies. Hrushovsky himself emphasized the need for concerted efforts to address the underdevelopment of Ottoman studies, advocating for the cultivation of specialists in Ukrainian-Turkology and related disciplines [12]. This underscores the importance of strategic communication and advocacy to garner support for the expansion and enhancement of Ottoman studies within academic circles.

The main problem hindering the development of Ukrainian Ottoman studies is that most Ukrainian Orientalists in the 1930s were repressed by the Bolshevik authorities. All publications dedicated to Oriental studies and, in particular, Ottoman studies, were either canceled or destroyed by the Soviet authorities. Consequently, the development of Oriental studies in Ukraine was significantly slowed down. There are grounds to believe that among the problems of contemporary Ottoman studies in cultural studies is the insufficient funding of Oriental studies research, as adequate funding would promote the active work of at least a few existing scientific Oriental centers in Ukraine. We anticipate that with professionally planned and managed projects, it would be possible to obtain external support from state and private foundations interested in the development of Oriental studies. If the afore-

mentioned issue were to be resolved, the subsequent concern would revolve around the availability and accessibility of Ottoman manuscripts, archival materials, and other rare sources. Notably, Ottoman sources possess a distinctive characteristic wherein minimal investment or lack thereof results in severely restricted outcomes. Facilitating access to these resources is imperative for the progression of Ottoman studies and the augmentation of their public standing. The absence of adequate resources and support for preservation, digitization, cataloging, and dissemination of these materials presents formidable barriers to researchers, impeding their ability to access and utilize them effectively. This deficiency in accessibility not only impedes scholarly advancement but also undermines the visibility and prestige of Ottoman studies within academic and public domains. Hence, the resolution of these challenges is indispensable not solely for scholarly progression but also for enhancing the perception and communication of Ottoman studies to broader audiences.

Over the past decade, there has been a notable surge in cultural studies emphasizing the pivotal role of the Ottoman Empire in global history, accompanied by a heightened interest in previously overlooked Ottoman sources. This burgeoning recognition of the Ottoman Empire's significance has catalyzed rapid advancements in Ottoman studies, not only in nations with historical ties to the empire but also in the Western world. Particularly noteworthy is the vigorous growth of Ottoman studies in the United States over the last decade. It is speculated that one contributing factor to this development and the ability to attract esteemed scholars to

engage with cultural issues stems from substantial government funding for scientific research in the United States. This investment in academic research has bolstered the visibility and appeal of Ottoman studies, facilitating scholarly exchange and fostering a deeper understanding of Ottoman history and culture on a global scale. This underscores the crucial role of public relations and effective communication strategies in promoting academic disciplines and attracting expertise to advance research agendas. In 2024, the global investment in research and development reached a staggering \$607.5 billion, with a substantial portion, \$101.1 billion, accounting for 17% of total expenditures, allocated to fundamental research endeavors, including Ottoman studies [13]. Within the academic landscape of the United States, particularly prominent at Ivy League institutions, American scholars specializing in Ottoman studies have established robust research programs and comprehensive cultural repositories. Notably, Stanford University has emerged as a leading center for Ottoman and modern Middle Eastern history, notably through its "Ottoman Empire and Middle East" (OEME) program [14]. This initiative is dedicated to addressing pressing issues within empirical Ottoman studies while engaging with analytical and conceptual challenges spanning both early and modern Ottoman Empire history. A prominent figure within this academic milieu is Nora Elizabeth Barakat, a scholar and participant in the OEME program. Barakat's research endeavors are focused on probing the intersections of Islamic law and environmental history within the Ottoman Empire. Her seminal work,

"Bedouin Bureaucrats: Mobility and Property in the Ottoman Empire," published in 2023, stands as a testament to her scholarly contributions in this field.

Ali Yayıoğlu, a contemporary researcher of the Ottoman Empire and an active participant in the OEME program at Stanford University, is dedicated to elucidating complex social and cultural dynamics within Ottoman studies. His scholarly pursuits encompass innovative projects aimed at examining how the Ottomans managed property, territory, and natural resources across various epochs of the empire's history. Moreover, Yayıoğlu underscores the transformative potential of modern digital technologies in facilitating the visualization and conceptualization of Ottoman societal structures. In his seminal work, "Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions," Yayıoğlu offers a nuanced reassessment of the Ottoman Empire's role within the tumultuous context of the 18th and 19th centuries.

At the University of Chicago, notable strides in Ottoman studies are evident, particularly through the work of Hakan Karateke, a contemporary cultural historian and Ottomanist. Karateke delves into Ottoman studies through the lens of cultural history, scrutinizing various approaches to the field. Over the past decade, he has been deeply immersed in reshaping Ottoman historiography of the 19th century. Currently, Karateke is spearheading the project "Ottoman Turkish: The Cultural History of a Language," which aims to construct a comprehensive narrative tracing the evolution of the Ottoman Turkish language. Through meticulous research and the deconstruction of prevalent stereotypes surrounding the Turkish language, the project

endeavors to illuminate the underlying ideologies and perspectives of Turkish language speakers.

Cultural scholar Diana Darke is renowned for her expertise in Ottoman and Arab studies. Her immersive engagement with Syrian society, art, and architecture began in 2005 when she acquired a residence in Damascus, providing her with firsthand experiences and insights into the region's cultural milieu. In 2022, Darke made a significant scholarly contribution with the publication of "The Ottomans: A Cultural Legacy," a comprehensive exploration of the Ottoman Empire's cultural achievements and the complex political dynamics it navigated over the centuries. Through strategic public relations initiatives, Darke amplifies the impact of her scholarship, contributing to greater recognition and appreciation of Ottoman and Arab studies on a global scale.

Results

As of present, Ottoman studies remains a nascent discipline, grappling with challenges in Ukraine's cultural studies landscape, particularly pertaining to Oriental studies. The primary hurdles revolve around inadequate funding and restricted access to essential source materials, predominantly housed in Turkish archives and libraries. This scarcity hampers foreign researchers' ability to delve into Ottoman history comprehensively. Translation poses another significant obstacle, given that Ottoman sources are predominantly in Ottoman Turkish and Arabic, necessitating highly proficient linguists to ensure precise interpretation. Substandard translations risk introducing inaccuracies and misinterpretations into scholarly discourse. Nonetheless, the groundwork laid by eminent predecessors

like Ahatanhel Krymsky, Lesya Ukrainka, Mykhailo Drahomanov, I. Franko, Sadykh bey Aghabekov, and Omeljan Pritsak has paved the way for the continuous advancement of Ukrainian Oriental studies, including Ottoman studies. A crucial avenue for progress lies in enhancing the public perception of Ottoman studies, fostering broader recognition and appreciation for its scholarly contributions. This, in turn, holds the potential to attract increased investment and collaborative endeavors within the field, promising a brighter future for Ottoman studies in Ukraine.

Thus, the aforementioned challenges pose significant hurdles to the advancement of research on the Ottoman Empire. Nevertheless, Ottoman studies retains its crucial importance in comprehending the history and cultural legacy of the Ottoman Empire and its enduring impact on the contemporary world. Mitigating these challenges necessitates collaborative efforts among researchers, academic institutions, and the wider public. Ukrainian Ottoman studies hold promise not only in garnering scholarly interest in the history of the Black Sea region but also in making substantial contributions to addressing the pressing issues outlined above, which the emerging generation of Ottomanists must tackle. Strategic public relations initiatives can play a pivotal role in raising awareness, fostering support, and garnering resources for Ukrainian Ottoman studies, thus propelling the field toward greater prominence and impact.

References

1. Baum, W. (2004). Josef von Hammer-Purgstall – ein österreichischer Pionier der Orientalistik. Zwischen Euphrat und Tigris. Österreichische Forschungen zum Alten Orient, (Wiener Ofene Orientalistik hrsg. am Institut für Orientalistik der Universität Wien, Bd. 3), 3–17. Wien: Lit Verlag.
2. The Ottomans: A Cultural Legacy. (2022). Thames & Hudson.
3. Faroqhi, S. (1995). Kultur und Alltag im Osmanischen Reich. Vom Mittelalter bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. München: C.H. Beck.
4. "The Age of Tulips: Confluence and Conflict in Early Modern Consumer Culture (1500-1730)." in Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, edited by Donald Quataert. State University of New York Press.
5. Чеканов, В.Ю., & Кулаковський, Ю.А. (2000). Чеканов В. Ю., Ю. А. Кулаковський та його внесок у візантиністику кінця ХІХ – початку ХХ ст. Український історичний збірник '2000, 219–229.
6. Кримський, А. (2005). Кримський Агатангел Юхимович. In Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України–75. 1930–2005: Матеріали до історії, edited by В.Г. Скляр-енко, 375–376. К.: Довіра.
7. Донцов, Д. (1922). Поетка українського рісорджіменту (Леся Українка). Львів: Видавництво Донцових.
8. Пахльовська, О. (1998). Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії. In Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжнародної конференції, Львів, 25–27.09.1996, Львів: Світ.
9. Полотнюк, Я.Є. (2005). Могаммед Садик-бей Агабек-заде (Агабек-заде) (До 140-річчя з дні народження). Вісник Львівського університету. Серія філологічна, № 36, 300–302.
10. Омелян Прицак. Мій шлях історика. In Омелян Прицак. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Український науковий інститут Гарвардського університету, 63-78. 1991.

11. Субтельний, О. (1991). Україна. Історія. Український історичний журнал, № 6, 102-112. Retrieved from: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1991_6_102.
12. Ковалевський, А. (1961). Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII–XX віках. In Антологія літератур Сходу, edited by А.П. Ковалівський, В.І. Астахов, 90–92. Харків: Видавництво ХДУ.
13. FACT SHEET: President Biden’s 2024 Budget Invests in American Science, Technology, and Innovation to Achieve Our Nation’s Greatest Aspirations. Retrieved from: <https://www.whitehouse.gov/ostp/news-updates/2023/03/13/fy24-budget-fact-sheet-rd-innovation/#:~:text=It%20includes%20%24210%20billion%20for,the%20envy%20of%20the%20world>.
14. Ottoman Empire and Middle East. Retrieved from: <https://history.stanford.edu/research/ottoman-empire-and-middle-east>.

OSMANLI ARAŞDIRMALARININ MƏDƏNİ KONTEKSTDƏ ŞƏRH EDİLMƏSİ MƏSƏLƏSİ

Arif QULİYEV,
hüquq elmləri doktoru, professor, Kiyev Əqli Mülkiyyət və
Hüquq Universiteti Kiyev, Ukrayna.
e-mail: arifguliyev@ukr.net

Mariya ROZOVA,
incəsənət tarixi mütəxəssisi, Taras Şevçenko adına Kiyev Milli Universiteti.
e-poçt: mariarozova888@gmail.com

Birləşdirilmiş elmi səylərə baxmayaraq, Osmanlı İmperiyasının mirasına dair tarixi, siyasi və mədəni araşdırmaları əhatə edən çoxsaxəli əhəmiyyətinə baxmayaraq, Osmanlışünaslıq müasir şərqşünaslıqda nisbətən az öyrənilmiş bir sahə olaraq qalmaqdadır. Avropalı tərcüməçi və diplomatların qoyduğu təməl əsasında inkişaf edən Osmanlışünaslıq İslamşünaslıq, Türkologiya, Ərəbşünaslıq, İranşünaslıq və Bizansşünaslıq da daxil olmaqla müxtəlif elm sahələrini əhatə edir və onun fənlərarası xarakterini vurğulayır. Bu diskurs osmanlışünaslıqda möhkəmlənmiş nəhəng çətinlikləri, xüsusən də, Osmanlı İmperiyasının sosial-mədəni quruluşu haqqında təsəvvürləri formalaşdıran köklü stereotiplərin yayılmasını vurğulayır. Ukraynalı şərqşünaslar osmanlışünaslığı əbədi olaraq zənginləşdirmiş, Ahatanhel Krımski, Lesya Ukrainka, Mixaylo Drahomanov, İvan Franko və Sadıx bəy Ağabəyov kimi korifeylər onun inkişafında mühüm rol oynamışlar. Verilən töhfələrə baxmayaraq, ukraynalı alimlər maliyyə məhdudiyyətləri, Osmanlı əlyazmalarına və arxiv materiallarına məhdud çıxış və Sovet hakimiyyəti altında tarixi təbəçilik kimi maneələrlə mübarizə aparırlar ki, bu da, Ukraynada Osmanlışünaslığın hərtərəfli araşdırılmasına mane olur. Bu problemlərin həlli tədqiqatı dəstəkləmək, mədəni irsi qorumaq və qiymətli mənbələrə çıxışı artırmaq üçün akademik institutların, kitabxanaların, arxivlərin və maliyyə qurumlarının birgə səylərini tələb edir. Bunun əksinə olaraq, Osmanlı tədqiqatları Qərbi ölkələrində, xüsusən də, hökumətin maliyyələşdirməsinin tədqiqatları asanlaşdırdığı və dünya səviyyəli alimləri cəlb etdiyi ABŞ-da əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Davam edən çətinliklərə baxmayaraq, Osmanlı tədqiqatları Osmanlı İmperiyasının mürəkkəb tarixini və mədəni irsini anlamaq üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Akademik əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə, maliyyələşdirmə və çıxış problemlərini həll etməklə, ukraynalı alimlər Osmanlı tədqiqatlarının inkişafına mənalı töhfə vermək və qlobal miqyasda mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq etmək imkanı əldə edirlər.

Osmanlı İmperiyasının sosial-mədəni çərçivəsi ilə bağlı stereotipləri və yanlış təsəvvürləri yumşaltmaq onun incəliklərini və qlobal tarixi əhəmiyyətini daha incə şəkildə başa düşməyi təşviq etmək üçün fəal səyləri tələb edir.

Açar sözlər: osmanlışünaslıq, mədəni kontekst, Ukrayna şərqşünasları, tarixi irs, mədəniyyətlərarası dialoq, fənlərarası tədqiqatlar.

OSMANLI ÇALIŞMALARININ KÜLTÜREL BAĞLAMDA YORUMLANMASI SORUNU

Arif GULIYEV,

Hukuk Doktoru, Profesör, Kiev Fikri Mülkiyyət və Hukuk Universiteti Kiev, Ukrayna.
e-posta: arifgulyev@ukr.net

Maria ROZOVA,

Sanat Tarixi Uzmanı, Taras Shevchenko Kiev Ulusal Universiteti.
e-posta: mariarozova888@gmail.com

Ortak bilimsel çabalara rağmen, Osmanlı çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasına ilişkin tarihi, politik ve kültürel araştırmaları kapsayan çok yönlü öneme rağmen, çağdaş Doğu çalışmaları içerisinde nispeten az çalışılmış bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Avrupalı tercümanlar ve diplomatlar tarafından atılan temellerden gelişen Osmanlı çalışmaları, İslam çalışmaları, Türkoloji, Arap çalışmaları, İran çalışmaları ve Bizans çalışmaları gibi çeşitli disiplinleri kapsayarak disiplinlerarası yapısını vurgular. Bu söylem, Osmanlı çalışmaları alanında yerleşik olan zorlu zorlukları, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-kültürel yapısına ilişkin algıları şekillendiren yerleşik stereotiplerin yaygınlığını vurgulamaktadır. Ukraynalı Oryantalistler, Ahatanhel Krymsky, Lesya Ukrainka, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko ve Sadykh bey Aghabekov gibi önemli isimlerin Osmanlı araştırmalarına kalıcı bir zenginlik kattıklarına inanmaktadırlar. Katkılarına rağmen, Ukraynalı bilim insanları; finansman kısıtlamaları, Osmanlı yazmalarına ve arşiv materyallerine sınırlı erişim ve Sovyet otoriteleri altındaki tarihi boyunduruk gibi engellerle boğuşuyor ve bu da Ukrayna'da Osmanlı çalışmalarının bütünsel olarak incelenmesini engelliyor. Bu zorlukların üstesinden gelmek, araştırmayı desteklemek, kültürel mirası korumak ve değerli kaynaklara erişimi artırmak için akademik kurumlar, kütüphaneler, arşivler ve fon sağlayan kuruluşların iş birliğine dayalı çabalarını gerektirir. Buna karşılık, Osmanlı çalışmaları Batı ülkelerinde, özellikle de hükümet fonlarının araştırmaları kolaylaştırdığı ve dünya çapında bilim insanlarını çektiği ABD'de önemli bir büyüme yaşadı. Devam eden zorluklara rağmen Osmanlı çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşık tarihi ve kültürel mirasını anlamak için hayati önemini korumaktadır. Akademik iş birliğini teşvik ederek, fon ve erişim sorunlarını ele alarak Ukraynalı bilim insanları Osmanlı çalışmalarının ilerlemesine anlamlı katkılarda bulunma ve küresel ölçekte kültürlerarası diyalogu teşvik etme fırsatına sahip olurlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-kültürel yapısına ilişkin kalıplaşmış düşüncelerin ve yanlış anlamaların azaltılması, onun karmaşıklıklarının ve küresel tarihsel öneminin daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaya yönelik proaktif çabaları gerekli kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı çalışmaları, kültürel bağlam, Ukraynalı oryantalistler, tarihsel miras, kültürlerarası diyalog, disiplinlerarası araştırma.

DOI: 10.5281/zenodo.15286522

AZƏRBAYCANDA MEDIASIYA PROSESİNİN HÜQUQİ ƏSASLARI

Əliyev Etibar Əli oğlu,
BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları
və informasiya hüququ” UNESCO
kafedrasının professoru, hüquq elmləri
doktoru.

e-mail: a-etibar@rambler.ru
 +994552302442.

göstərmək, bir şeyi bilmək, öyrənmək həvəsi, meyili, arzusu deməkdir. 1

Mübahisələrin alternativ həlli mediasiya prosesi vasitəsilə həyata keçirilir. Mediasiya prosesi dedikdə mübahisə üzrə qərar qəbul etmə prosesi, tələblər irəli sürən və öz mövqelərini, maraqlarını arqumentlər ilə əsas-

landırən tərəflər arasında formalaşan qarşılıqlı təsir mexanizmi başa düşülür. Lakin mediasiya prosesi mərhələlərinin əsasında duran fundamental reallıq ondan ibarətdir ki, mübahisə tərəfləri yalnız onların mövqelərinin necə qəbul edilməsindən deyil, həm də onların maraqlarının necə təmin edilməsindən asılı olaraq qərar qəbul edirlər.

Mediasiya sahəsindəki bilikləri ötürmək və iştirakçıların mediasiya sahəsindəki bacarıqlarını yeniləmək üçün “ADR Center”in mediasiya mərhələləri üzrə metodologiyası uzunmüddətli praktika əsaslanaraq, mediasiya

prosesinin mərhələlərini aşağıdakı kimi fərqləndirir: hazırlıq, birgə sessiya, fərdi sessiyalar və yekun sessiya.2

Göstərilən dörd əsas mərhələ mediasiya haqqında sorğunun – müraciətin daxil olması tarixindən mediasiya prosesinin yekunlaşması vaxtına qədər xronoloji ardıcılıqla bölünür. Belə ki, mediasiyaya müraciətlə bağlı proses mediatorun və tərəflərin “hazırlanması” ilə

Məqalədə müəllif tərəfindən Azərbaycan Respublikasında mediasiya prosesinin hüquqi əsasları elmi-praktik kontekstdə nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, mülki və kommersiya, eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin alternativ həlli mediasiya prosesi vasitəsilə həyata keçirilir. Mediasiya prosesi tərəflərin mübahisə işi üzrə qərar qəbul etmə prosesini ehtiva edir.

Mediasiya prosesinin əsasları dedikdə mübahisələrin alternativ həll və mediasiyaya müraciət, mübahisələrin yaranma səbəbləri, təhlili və dinamikası, mübahisələrin yaranmasının və həll edilməsinin mərhələləri, mübahisələrin həllinə psixoloji maneələr, mediasiyaya müraciətin formaları, mediasiya prosesi və onun mərhələləri, eləcə də mediasiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan digər münasibətləri nizama salan hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Mediasiya prosesi müvafiq normativ hüquqi aktlar vasitəsi ilə tənzimlənir.

Açar sözlər: mediasiya, alternativ həll, mediasiya prosesi, hüquqi aspektlər, mediasiya münasibətləri, mediasiya prosesinin tərəfləri, mediator.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, hər bir tələbin, mövqenin, xahişin altında maraq vardır. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinə görə, maraq bir şeyə diqqət

başlayır – birinci mərhələ, birgə açılış sessiyası və ya “məlumatlandırma” mərhələsi ilə davam edir – ikinci mərhələ. Növbəti üçüncü mərhələ olan fərdi sessiyalar da, faktiki olaraq, iki etapdan ibarətdir – “araşdırma” və “danışqlar”. Yekun mərhələ isə yekun sessiyadır – dördüncü mərhələ; bu mərhələyə tərəflərin razılıq əldə edə bilib-bilməməsindən asılı olmayaraq, mediasiya prosesinin yekunlaşdırılması üçün lazım olan bütün zəruri işlərin həyata keçirilməsi daxildir.

Mediasiya hüquq institutunun xüsusi hissəsi müəyyən struktur tərkib hissələrdən ibarətdir ki, mediasiya prosesinin əsasları subinstitutu onlardan biri sayılır. Mediasiya prosesinin əsasları dedikdə mübahisələrin alternativ həll (MAH) və mediasiyaya müraciət, mübahisələrin yaranma səbəbləri, təhlili və dinamikası, mübahisələrin yaranmasının və həll edilməsinin mərhələləri, mübahisələrin həllinə psixoloji maneələr, mediasiyaya müraciətin formaları, mediasiya prosesi və onun mərhələləri, eləcə də mediasiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan digər münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür.

Mediasiya prosesinin ilkin, yəni başlanğıc mərhələsi məhz mediasiyaya müraciətdən başlayır. Məlum olduğu kimi, cəmiyyətdə tarixən mübahisələrin alternativ həll (MAH) spektri təşəkkül tapmışdır. Mediasiya da unikal proses olaraq, MAH spektrinin əhatə dairəsinə daxildir. Mediasiya haqqında qanunvericiliyə görə, mediasiya dedikdə mediatorun (mediatorların) vasitəçiliyi ilə tərəflər arasında yaranmış mübahisənin qarşılıqlı razılıq əsasında həlli ilə bağlı müəyyən olunan proses nəzərdə tutulur.³

Eyni zamanda, hüquq ədəbiyyatı səhifələrində göstərilir ki, mübahisələrin həlli üzrə

proseslərdə aşağıda göstərilən formatlar ehtimal edilir: 4

- transformativ mediasiya;
- asanlaşdırıcı mediasiya;
- qiymətləndirici mediasiya;
- zərərçəkmiş-təqsirkar mediasiyası;
- Ombudsman proqramları üçün mediasiya;
- məhkəmə mediasiyası və s.

Mediasiyanın həyata keçirilməsi üçün ilkin şərt kimi tərəflər arasında yaranmış və ya yarana biləcək mübahisə faktoru çıxış edir. Söhbət mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr, əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrdən gedir (MHQ, maddə 3). Mediasiya qanunvericiliyində təsbit edilmiş hüquq normalarına uyğun olaraq, ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb olunur (MHQ, maddə 28, 29). Ona görə də müvafiq mübahisəyə baxılması üçün mediasiyaya müraciət ilkin mərhələ kimi vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etməliyik ki, mübahisə ictimai münasibətlərin tərkib hissəsi kimi, adətən, tərəflərin eyni bir məsələ ilə bağlı ziddiyyətli maraqlara malik olduqlarına inandıqda əmələ gəlir.⁵ Başqa sözlə ifadə etsək, mübahisə - fikirlərin, mövqələrin, mülahizələrin uzlaşmayaraq kəşiməsidir və bu zaman tərəflər öz mövqeyini müdafiə edərək qarşı tərəfin dəlillərini və ya arqumentlərini təkzib etməyə çalışır. İctimai münasibətlər inkişaf edərək mürəkkəbləşdikcə mübahisələrin də qəlizliyi və əmələgəlmə səbəbləri daha da çoxalır.

Göstərilən bu amillər mübahisənin yaranmasına və ağırlaşmasına, eyni zamanda, onun praktik və hüquqi həllinə də təsir edir.

Mübahisənin məzmununu təşkil edən aspektləri, şərti olaraq, iki qrup üzrə fərqləndirmək mümkündür:

1. Mübahisənin “məqsədi” (motiv və argumentləri) və açıq aspektləri;
2. Mübahisənin aşkar olmayan (görünməyən) və aşkar edilməli olan “subyektiv” aspektləri.

Bu, o deməkdir ki, mübahisə edən tərəflər tətbiq ediləcək mediasiya qanunvericilik aktlarına, sübutedici amillərə, faktlara və mövcud situasiyaya, habelə mübahisənin görünən aspektlərinə aktiv diqqət yetirməklə öz hüquqi mövqelərini formalaşdırırlar; belə vəziyyəti aktiv yanaşma da adlandırmaq olar. Bununla yanaşı, mübahisə tərəfləri mübahisənin əsl səbəb və motivlərini, həmçinin mübahisənin narahatlıqlar, qavrayışlar, qorxular, emosiyalar, duyğular, ehtiyaclar, dəyərlər və ya maraqlar kontekstində müəyyən edilən subyektiv aspektləri nəzərdən qaçırırlar; belə mövqeyə passiv yanaşma deyilir.

Qeyd edilən amillər mediasiyaya ilkin müraciət zamanı nəzərə alınarsa, həm mübahisə edən tərəflər, həm də mediator mübahisənin əsl mahiyyətini, mövcud situasiyanı və özlərinin həmin mübahisənin əmələ gəlməsində rollarını daha yaxşı və aydın anlaya bilirlər.

Qeyd etməliyik ki, mediasiyaya müraciət proseduru həyata keçirilərkən müəyyən mediasiya münasibətləri yaranır. Yaranan bu cür münasibətlər müvafiq mediasiya-hüquq normaları vasitəsi ilə qaydaya salınaraq tənzimlənir. Müvafiq mediasiya-hüquq normaları isə, əsasən, aşağıda göstərilən normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmuşdur:

– “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (MHQ).6 Adıçəkilən qanunda mediasiyaya müraciətlə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən müvafiq hüquq normaları öz əksini tapmışdır. Bu kontekstdə, məsələn, aşağıdakıları göstərə bilərik: maddə 21.5 – mediasiya prosesi barədə təklifin göndərilməsi, maddə 21.6 – tərəflərdən birinin mediasiya prosesinin tətbiqi barədə zəruri məlumatların və ya yazılı formada təklifin qarşı tərəfə göndərilməsi, maddə 21.7 – göndərilmiş təklif 10 gün ərzində cavablandırılmadıqda və ya hər hansı formada rədd edildikdə mediasiya prosesinə avtomatik xitam verilməsi, maddə 29.1 – ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etmək üçün müraciət edən tərəflərə mediator tərəfindən mediasiya prosesinin mahiyyətinin, üstünlüklərinin və qaydalarının izah edilməsi, tərəflərlə birgə və ayrılıqda görüşlər keçirilməsi, maddə 31.1 – məhkəmə mediasiyası zamanı məhkəmə icraatı müddətinin dayandırılması, maddə 35.1 – mediasiya prosesi tətbiq edildikdə tərəflər arasında mübahisə üzrə qanunla nəzərdə tutulan iddia müddəti axımının dayandırılması və s. müddəalar;

– Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (MM).7 Sözügedən normativ hüquqi aktın, məsələn, XVIII fəslə (maddə 372-384) “İddia müddəti” adlanır. Burada iddia müddətinə anlayış verilir, habelə iddia müddətinin müəyyənləşdirilməsi, iddia müddətinin tətbiqi və s. məsələlər barədə müddəalar yer almışdır. Belə ki, başqa şəxsdən hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi və ya yerinə yetirməkdən çəkinməyi tələb etmək hüququna müddət şamil edilir. Hüququ pozulmuş şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi üçün müddət iddia müddəti sayılır. Ümumi iddia müddəti on il, müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti üç il, daşınmaz əşyalarla bağlı müqavilə tə-

ləbləri üzrə iddia müddəti altı il, vaxtaşırı icra edilməli öhdəliklərdən irəli gələn tələblər üzrə iddia müddəti isə üç il təşkil edir. Tələblərin ayrı-ayrı növləri üçün MM ilə ümumi müddətə nisbətən qısaldılmış və ya uzadılmış xüsusi iddia müddətləri təyin edilə bilər. Bu qaydalar, əgər qanunla ayrı hal müəyyən-ləşdirilməyibsə, xüsusi iddia müddətlərinə də şamil edilir və s.;

– Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi (MPM).⁸ Bu məcəllədə mediasiyaya müraciət proseduru həyata keçirilən zaman faydalı ola biləcək kifayət qədər müvafiq hüquq normaları təsbit edilmişdir. Məsələn, MPM-in X fəslı (maddə 128-133) prosessual müddətlərə, XVIII fəslı (maddə 254-258) iş üzrə icraatın dayandırılması, XX fəslı (maddə 261-262) iş üzrə icraata xitam verilməsi barədə müddəalara həsr olunmuşdur və sairə;

– Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi (İXM).⁹ İnzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrlə bağlı mediasiyaya müraciət prosesinin həyata keçirilməsi zamanı İXM-də təsbit edilmiş müvafiq hüquq normalarından istifadə oluna bilər. Məsələn, göstərilən məcəllənin III bölməsi “İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat” adlanır (maddə 48-98). Həmin bölmədə inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraata dair ümumi müddəalar, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın iştirakçıları, onların hüquq və vəzifələri, inzibati xəta haqqında iş üzrə sübutlar və onların qiymətləndirilməsi, eləcə də icraatla bağlı digər tədbirlərin təmin edilməsi istiqamətində praktiki cəhətdən vacib müddəalar ehtiva olunur və s.;

– Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Prosessual Məcəlləsi (İPM).¹⁰ Məcəllədə prosessual müddətlər, proses iştirakçıları,

iddianın növləri, iddia müddəti və s. barədə müvafiq hüquq normaları təsbit edilmişdir (maddə 22-39) ki, onlar da mediasiyaya müraciət prosesində əhəmiyyət kəsb edə bilər;

– Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi (AM).¹¹ Adıçəkilən normativ hüquqi aktda ailə hüquqlarının müdafiəsi (maddə 7), ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin mediasiya vasitəsilə həlli (maddə 7-1), ailə münasibətlərinə iddia müddətinin tətbiqi (maddə 8) və s. ilə bağlı müddəalar yer almışdır;

– Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi (ƏM).¹² Məcəllədə göstərilir ki, fərdi əmək mübahisələri mediasiya vasitəsilə həll oluna bilər. Fərdi əmək mübahisələri ilə bağlı məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb olunur (maddə 294). Fərdi əmək mübahisələrinin həllində iddia müddətləri xüsusi qaydada tənzimlənir. Belə ki, məsələn, işçi öz hüququnun pozulduğunu aşkar etdiyi gündən etibarən 3 təqvim ayı ərzində fərdi əmək mübahisələrinə baxan orqana müraciət edə bilər; həmçinin ziyan vurulmaqla bağlı yaranmış əmək mübahisələrinin həlli üçün işçi, hüququnun pozulduğunu aşkar etdiyi gündən etibarən 1 il ərzində məhkəməyə müraciət edə bilər. İşçilərin həyat və sağlamlığına vurulmuş zərərin ödənilməsi haqqında tələblərə iddia müddəti şamil edilmir. Göstərilən müddətlər üzürlü səbəblərdən – iddiaçının xəstələnməsi, ezamiyyətdə, yaşayış yerindən kənarında məzuniyyətdə olması, yaxın qohumunun ölməsi və digər obyektiv hallarla bağlı səbəblərdən ötürülsə, fərdi əmək mübahisəsinə baxan orqan buraxılmış müddəti bərpa edərək mübahisəyə mahiyyəti üzrə baxa bilər. Eyni zamanda, ƏM-də qeyd

edilir ki, iddiaçının «yaxın qohumu» dedikdə, işçinin atası, anası, babası, nənəsi, əri (arvadı), uşaqları, bacıları, qardaşları, qudaları, ərinin (arvadının) valideynləri, qardaşları, bacıları başa düşülməlidir (maddə 296). Məcəllədə həmçinin müəyyən edilmişdir ki, mediasiya prosesinin tətbiqi ilə əlaqədar iddia müddətinin axımının dayandırılması məsələsi MHQ ilə müəyyən edilir və s.;

– “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (VMQ).¹³ Bu normativ hüquqi aktda da mediasiyaya müraciətlə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində əhəmiyyətli ola biləcək müvafiq hüquq normaları təsbit edilmişdir. Məsələn, müraciət etmək hüququ (maddə 1), vətəndaşların müraciətlərinə dair tələblər (maddə 6), vətəndaşların yazılı müraciətlərinin qəbulu, qeydiyyatı və onlara baxılması qaydası (maddə 7), müraciətə baxılması müddəti (maddə 10) və s. müddəalar;

– Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Qərarı.¹⁴ Mediasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı münasibətlərin nizama salınmasında müvafiq hüquq normalarının şərh edilməsinə dair adıçəkilən orqanın qərarları hüququn mənbəyi kimi mühüm rol oynayır. Nümunə qismində aşağıdakı qərarları göstərə bilərik: məsələn, Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 3 iyun 2013-cü il tarixli Qərarı (Qərarı qeyd edirik ki, MM-in 384.0.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan əşya hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar tələblərə iddia müddətinin şamil edilməməsi kredit müqavilələrindən yaranan münasibətlərə aid edilə bilməz); Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 155-ci maddəsinin həmin

Məcəllənin 4.3–4.6, 55.2, 152.1.6 və 152.1.6-1-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 14 dekabr 2022-ci il tarixli Qərarı (Qərarı deyilir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsində təsbit edilmiş məhkəmə müdafiəsi hüququnun təmin edilməsi məqsədi ilə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, ilk iddia ilə birlikdə baxılmaq üçün qarşılıqlı iddia verən cavabdehdən həmin Məcəllənin 4.3–4.6-cı maddələrinə əsasən kommersiya mübahisələri, həmçinin ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə qədər nizamlama qaydalarına (pretenziya və mediasiya) riayət edilməsi tələb olunmur) və digər qərarlar.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, qeyd edə bilərik ki, mediasiyaya müraciət hüquqi qurum kimi mediasiya prosesinin əsasları subinstitutunun tərkibində yer almışdır. Deməli, mediasiyaya müraciət anlayışı özündə mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə münasibətlərindən, əmək münasibətlərindən və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin mediasiya təşkilatlarında həlli üçün mediasiyaya müraciətlə bağlı yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemini ehtiva edir.

Vətəndaş cəmiyyətində həyata keçirilən mediasiya fəaliyyətinin elmi-nəzəri kontekstdə təhlili və formalaşmış praktika nəticəsində qeyd etməliyik ki, mediasiyaya müraciətin dörd əsas növü mövcuddur. Bu sırada aşağıdakıları göstərə bilərik:

- 1) tərəflərin könüllü təşəbbüsləri;
- 2) müqavilədə nəzərdə tutulmuş tələblər;
- 3) məhkəmə tərəfindən mediasiyaya yönəldilmə;

4) qanunvericiliyin göstərişi ilə mediasiya.

Birinci, tərəflərin könüllü təşəbbüsləri anlayışı onu ifadə edir ki, əgər hər iki tərəf yaranmış və ya yarana biləcək mübahisəni mediasiya üsulu vasitəsilə həll etmək istəyirsə, onlar öz könüllü təşəbbüsləri ilə qarşılıqlı seçdikləri mediatora və ya mediasiya təşkilatına müraciət edə bilirlər.¹⁵ Belə halda mediasiya prosesi, əsasən, tərəflərin istəklərinə uyğun olaraq, lakin, MHQ-nin tələblərinə cavab verməsi şərti ilə təşkil edilir. Bu zaman tərəflər mediator barədə, eləcə də mediasiya təşkilatı barədə və ya hər hansı digər şərt barədə razılığa gəlmədikləri təqdirdə mediasiyadan imtina etmək hüququna malikdirlər.

İkinci, müqavilədə nəzərdə tutulmuş tələblər dedikdə tərəflər arasında bağlanan “müqavilə-əqd”ə daxil edilən xüsusi qeyd başa düşülür. Belə qeyd hüquq ədəbiyyatında klauzula (latınca – clausula) adlanır.¹⁶ Müqaviləyə xüsusi olaraq daxil edilən belə bir konkret qeyd (klauzula) mübahisələrin müqavilə-əqd bağlayan tərəflərin qarşılıqlı razılığı əsasında mediasiya təşkilatlarında baxılıb həll edilməsini şərtləndirir və onlar üçün müvafiq öhdəlik yaradır. Bu o deməkdir ki, müqavilədə mediasiya barədə qeyd-şərtin nəzərdə tutulması tərəfləri məhkəmədən əvvəl mediasiya təşkilatına müraciət etməyə məcbur edir. Bununla yanaşı, klauzula prinsipindən mediasiya münasibətlərinin ayrı-ayrı aspektlərinin nizamlanmasında da istifadə oluna bilər.

Üçüncü, məhkəmə tərəfindən mediasiyaya yönəldilmə mediasiyaya müraciətin digər bir əsası sayılır. Belə təşəbbüs bəzi hallarda tərəflər üçün məcburi olan məhkəmənin göstərişi və ya sərəncamı formasında, digər hallarda isə, sadəcə olaraq, tövsiyə xarakterli ola bilər. Belə ki, məhkəmə prosesinin istə-

nilən mərhələsində məhkəmə işin hallarını nəzərə alaraq, öz təşəbbüsü ilə, yaxud tərəflərdən birinin müraciəti əsasında onlara mübahisənin mediasiya vasitəsilə həllini təklif edə bilər. Tərəflər arasında “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” bağlanarsa, məhkəmə icraatı barışıq sazişi və mediasiya prosesinin nəticələri barədə protokol təqdim edilənədək dayandırılır.

Qeyd etməliyik ki, tərəflər qarşılıqlı razılıq əsasında mübahisəyə baxacaq mediasiya təşkilatı və ya mediator barədə razılığa gələ bilirlər. Belə razılıq olmadıqda, mübahisəyə həmin məhkəmə ilə eyni şəhər və ya rayonda yerləşən, həmin şəhər və ya rayonda mediasiya təşkilatı olmadıqda isə, həmin məhkəmənin yerləşdiyi inzibati ərazi vahidinə ən yaxın şəhər və ya rayonlardan birində yerləşən mediasiya təşkilatında baxılır. Məhkəmə ilə eyni şəhər və ya rayonda yerləşən mediasiya təşkilatı mövcud olmadıqda və ya həmin mediasiya təşkilatında işə baxılması mümkün olmadıqda, tərəflərdən hər hansı birinin müraciəti əsasında mübahisənin aidiyyəti üzrə aid olduğu məhkəmə mediasiyasının aparılması üçün mediator müəyyən edə bilər.¹⁷

Mediasiya prosesində iştirak edən, lakin müsbət nəticə əldə etməyən tərəflər və ya onlardan biri mediasiya prosesinin nəticələri barədə protokolu təqdim etməklə növbəti dəfə məhkəməyə müraciət etdikdə dayandırılmış icraat təzələnilir və işə məhkəmə tərəfindən baxılır. Tərəflər arasında mübahisə mediasiya vasitəsilə həll edildikdə isə barışıq sazişi məhkəməyə təqdim olunur. Məhkəmə təqdim edilmiş barışıq sazişini təsdiq etdikdə həmin iş üzrə icraata xitam verilir.

Dördüncü, mediasiyaya müraciət üçün əsas sayılan hallardan biri də qanunvericiliyin göstərişi ilə mediasiya adlanır. Belə ki, müəyyən hallarda tərəflərin mediasiyada iştirakı

MHQ-yə əsasən məcburi hesab edilir və bu şərtə əməl edilməməsi işin baxılmamış saxlanması üçün əsas ola bilər. Məsələn, mediasiya haqqında qanunvericiliyə görə, kommersiya, ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrlə bağlı məhkəməyə müraciət etməzdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tərəflər üçün məcburi tələb kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Ümumiyyətlə, mediasiyanın tətbiqi üçün əsaslar və bununla bağlı münasibətləri tənzimləyən müddəalar mediasiya qanunvericiliyində ayrıca yer almışdır (MHQ, maddə 21). Qanunvericilik aktında göstərilir ki, mediasiya prosesi tərəflər arasında bağlanan “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” əsasında və ya MHQ-nin 28-ci və 29-cu maddələrinə uyğun olaraq, ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etməklə həyata keçirilir. “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” tərəflər arasında yaranmış mübahisənin məhkəməyə verilməsinə qədər və ya məhkəmədə işə baxılan zaman tətbiq edilir.

“Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə”nin bağlanması təşəbbüsü ilə tərəflər və ya onlardan biri çıxış edə bilər. Məhkəmələr də tərəflərə aralarında yaranmış mübahisənin mediasiya yolu ilə həllinə dair təkliflər verirlər. MHQ-nin 3.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda isə (yəni kommersiya mübahisələri, həmçinin ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb olunur) müvafiq orqanlar (qurumlar) tərəflərə ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etmək vəzifələrini izah edirlər. 18 MHQ ilə müəyyən edilmiş qaydada “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə”nin bağlanması məhkəmədə tərəflər arasında baxılan mülki, kommersiya

və inzibati mübahisələrə dair işlər üzrə icraatın dayandırılmasına səbəb olur.

Mediasiya prosesi sözügedən Qanunun 21.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş təklifin göndərildiyi andan, belə təklif olmadıqda isə bu Qanunun 28-ci və 29-cu maddələrinə nəzərdə tutulmuş hallarda tərəflərin ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etdiyi, digər hallarda isə MHQ-nin 22-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” bağlandığı andan başlanmış sayılır. Tərəflərdən biri mediasiya prosesinin tətbiqi barədə yazılı formada digər tərəfə mediasiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulan məlumatları, həmçinin tərəflərin qarşılıqlı razılaşdığı mediator (mediatorlar) və ya mediasiya təşkilatı varsa, bu barədə məlumatı, olmadıqda isə bu barədə təklifləri əks etdirən təklifi göndərir. Tərəflər arasında başqa qayda müəyyən edilmədiyi halda, qeyd edilən bu təklif tərəfə mediasiya sessiyasının keçirilmə tarixindən azı 5 gün əvvəl təqdim edilməlidir.

Mediasiya qanunvericiliyinə uyğun olaraq göndərilmiş təklifə 10 gün ərzində cavab verilmədikdə mediasiya prosesinə MHQ-nin 32.1.4-cü maddəsinə əsasən, həmin təklif 10 gün ərzində hər hansı formada rədd edildikdə isə mediasiya prosesinə MHQ-nin 32.1.3-cü maddəsinə əsasən avtomatik xitam verilir.

Tərəflər arasında mediasiyaya dair qeyd-şərtə mediatorun (mediasiya təşkilatının) adı müəyyən edildiyi halda və MHQ-nin 21.6-cı maddəsinə uyğun olaraq göndərilmiş təklifə 10 gün ərzində cavab verilmədikdə və ya təklif rədd edildikdə, təklifi göndərən tərəf mediasiyaya dair qeyd-şərtə nəzərdə tutulmuş mediatora (mediasiya təşkilatına) müraciət edir. Həmin mediatorun (mediasiya

təşkilatının) mediasiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulan məlumatları və mediasiya sessiyasının keçirilmə tarixi, vaxtı və yerini əks etdirən mediasiya sessiyası barədə bildirişi tərəflərə təqdim etməsindən sonra tərəflər və ya onlardan biri mediasiya sessiyasında iştirak etmədikdə və ya iştirak etməkdən yazılı şəkildə imtina etdikdə, yaxud “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə”ni imzalamağa razı olmadıqda, mediator sessiyada iştirak edən və etməyən tərəfləri qeyd etməklə “Mediasiya sessiyasında iştirak edilməməsi” ilə bağlı arayışı həmin şəxslərə təqdim edir. Tərəflər arasında başqa qayda müəyyən edilmədiyi halda, qeyd edilən bildiriş tərəflərə mediasiya sessiyasının keçirilmə tarixindən azı 5 gün əvvəl təqdim edilməlidir.

Şərh etdiyimiz dörd növ əsaslarla yanaşı, mediasiyaya müraciətin həm də elmi-praktik müstəvidə təsnifini aşağıdakı kimi formulə etmək mümkündür:

- mediasiyaya müraciətin faktiki əsası;
- mediasiyaya müraciətin hüquqi əsası.

Qeyd etdiyimiz kimi, mediasiyaya müraciət olunması üçün faktiki əsas mövcud olmalıdır. Mediasiyaya müraciətin faktiki əsası dedikdə mediasiya hüququnun bir subyekti ilə digər subyekti arasında mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin mövcud olması və ya yarana bilməsi faktı başa düşülür. Belə ki, mediasiya hüququnun bir subyekti tərəfindən başqa subyektə zərər vuran hərəkət edir və ya hərəkətsizliyə yol verir. Bu zaman vurulmuş zərər iki formada (növdə) ola bilər: əmlak zərəri; qeyri-əmlak zərəri.

Əmlak zərəri dedikdə maddi ziyan başa düşülür; buna görə də, ona çox vaxt maddi

zərər deyilir. Maddi zərər mediasiya hüquq subyektinə vurulmuş elə bir ziyandır ki, həmin ziyanı pulla qiymətləndirmək mümkündür; həm də zərərin bu növü faktiki mübahisənin və hüquqda maddi məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur.

Qeyri-əmlak zərəri dedikdə mediasiya hüquq subyektinə vurulan və pulla qiymətləndirilməsi mümkün olmayan qeyri-maddi ziyan başa düşülür; ona həm də qeyri-maddi zərər deyilir. Qeyri-maddi zərər isə, faktiki olaraq, subyektlər (tərəflər) arasında mübahisənin yaranmasına səbəb olur.

Mediasiyaya müraciət üçün təkə faktiki əsasın mövcudluğu kifayət etmir. Bundan ötrü həm də hüquqi əsasın mövcud olması tələb edilir. Əgər hüquqi əsas yoxdursa, onda tərəflərin mediasiyaya müraciət etməsi mümkün olmur, istisna edilir. Mediasiyaya müraciətin hüquqi əsası dedikdə mediasiya fəaliyyəti sahəsində hüquqi cəhətdən məcburi olan normativ hüquqi aktların elə məcmusu başa düşülür ki, bu hüquqi aktlara əsasən, mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflərin mediasiyaya müraciət etmək imkanı yaranır. Hüquqi aktlar dedikdə isə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, AM, ƏM, MM, MPM, MHQ və digər aktlar nəzərdə tutulur.

Hüquqi öhdəlik və vəzifələr hüquq subyektlərinin üzərinə məhz normativ hüquqi aktlar vasitəsi ilə qoyulur. Əgər subyektlər normativ hüquqi aktların onların üzərinə qoyduğu hüquqi öhdəlikləri pozarlarsa, bunun nəticəsində, təbii ki, digər subyektə zərər vurulur. Zərər vurulması faktı isə, öz növ-

bəsində, hüquqi kontekstdə mübahisənin yaranmasına səbəb olur.

Deməli, tərəflərin mediasiyaya müraciət etməsi üçün mediasiya subyektlərinə hüquqi imkanlar verən müvafiq normativ hüquqi aktlar mövcud olmalıdır (hüquqi əsas), həm də həmin subyektlərin öz üzərinə düşən hüquqi öhdəlikləri pozmaları nəticəsində başqalarına zərər yetirməsi nəticəsində yaranan mübahisələr olmalıdır (faktiki əsas).

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLAR

- Bu barədə ətraflı bax:* Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild / Filologiya elmləri doktoru, professor Ağamusa Axundovun redaktəsi ilə. Bakı, "Çıraq", 2000, s.235.
- "ADR Center" in 4 x 4 matrisi barədə ətraflı bax: Leonardo D'Urso, Konstantin-Adi Qavri-la. Mediatorlar üçün mediasiya təlimi üzrə tədris vəsaiti. Bakı, ADR Center, 2020, s.44-45.
- Bu barədə ətraflı bax:* "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.3.
- Ətraflı bax:* Leonardo D'Urso, Konstantin-Adi Qavri-la. Mediasiyanın əsas iştirakçılarının təlimi üçün tədris vəsaiti. Bakı, ADR Center, 2020, s.10-18.
- Bu barədə bax:* məsələn, Ruslan Mirzəyev. Mediasiya. Nəzəriyyə və Azərbaycan təcrübəsi. Bakı, ADR Center, 2020, s.16-30.
- Bu barədə ətraflı bax:* "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.18-31.
- Ətraflı bax:* Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi / Naşir: B.C. Kərimli, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı: «Hüquq Yayın Evi», 2016, s.268-273.
- Bax:* Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi / Naşir - B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, s.33-221.
- Ətraflı bax:* Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, s.62-93.
- Bax:* Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Prosessual Məcəlləsi / Naşir - B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, s.368-430.
- Məcəllənin mətni üçün bax:* <https://www.e-qanun.az/framework/46946> (29.10.2024-cü il).
- Ətraflı bax:* <https://www.e-qanun.az/framework/46943> (29.10.2024-cü il).
- Ətraflı bax:* "Vətəndaşların müraciətləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Normativ hüquqi aktlar toplusu / Buraxılışa məsul: Kərimli B.C. Bakı: «Hüquq Yayın Evi», 2017, 136 s.
- Bu barədə ətraflı bax:* <https://constcourt.gov.az/az/decisions> (30.10.2024-cü il).
- Mediasiyaya müraciət barədə ətraflı bax:* məsələn, Ruslan Mirzəyev. Mediasiya. Nəzəriyyə və Azərbaycan təcrübəsi. Bakı, ADR Center, 2020, s.55-60.
- Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Üçüncü nəşr (yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş). Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2016, s.147-148; Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М.:Юринформ-центр,2005, с.406.
- Məhkəmə mediasiyası barədə ətraflı bax:* MHQ (maddə 31) // "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.26-27.
- Mediasiya prosesinin tətbiqi üçün əsaslar barədə ətraflı bax:* "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.18-19.

ЮРИДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЦЕССА МЕДИАЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Этибар Али оглы Алиев,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО
«Права человека и информационное право» Юридического факультета
Бакинского государственного университета, доктор юридических наук.
Электронная почта: a-etibar@rambler.ru,
телефон: +99450 220 24 42.

В научно-исследовательской работе автор рассматривает правовые аспекты основ медиативного процесса в Азербайджанской Республике. Отмечается, что альтернативное разрешение споров, возникающих из гражданских и коммерческих, а также семейных, трудовых и административных правоотношений, осуществляется в порядке медиации. Процесс медиации включает в себя процесс принятия решений сторонами по спорному делу.

Под основами процесса медиации подразумеваются альтернативное разрешение споров и обращение к медиации, причины, анализ и динамика споров, этапы зарождения и разрешения споров, психологические барьеры разрешения споров, формы медиации, процесс медиации и его этапы, а также другие вопросы, связанные с осуществлением медиации; подразумевается система правовых норм, регулирующих подобные отношения. Процесс медиации регулируется соответствующими нормативными правовыми актами.

Ключевые слова: медиация, альтернативное решение, процесс медиации, правовые аспекты, медиативные отношения, стороны процесса медиации, медиатор.

LEGAL BASIS OF THE MEDIATION PROCESS IN AZERBAIJAN

Etibar Ali oglu Aliyev,
Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO
Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law, Baku State
University, Doctor of Law.
e-mail: a-etibar@rambler.ru,
phone: +99450 220 24 42.

In the scientific research work, the legal aspects of the foundations of the mediation process in the Republic of Azerbaijan are considered by the authors. It is noted that

alternative resolution of disputes arising from civil and commercial, as well as family, labor and administrative law relations is carried out through the mediation process. The mediation process includes the decision-making process of the parties in the dispute case.

The basics of the mediation process mean the alternative resolution of disputes and recourse to mediation, the causes, analysis and dynamics of disputes, the stages of dispute generation and resolution, psychological barriers to dispute resolution, the forms of mediation, the mediation process and its stages, as well as other issues related to the implementation of mediation. the system of legal norms regulating relations is understood. Mediation process is regulated by relevant normative legal acts.

Key words: mediation, alternative solution, mediation process, legal aspects, mediation relations, sides of the mediation process, mediator.

AZERBAIJAN'DA ARABULUCULUK SÜRECİNİN HUKUKİ DAYANAĞI

Etibar Ali oğlu Aliyev,

Azərbaycan Avukatlar Konfederasyonu Üyesi, UNESCO "İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku " Kürsüsü Profesörü, Hukuk Fakültesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Doktoru.

e-posta: a-etibar@rambler.ru,

telefon: +99450220 24 42.

Bilimsel araştırma çalışmasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde arabuluculuk sürecinin temellerinin hukuki yönleri yazar tarafından ele alınmaktadır. Hukuki ve ticari ilişkilerin yanı sıra aile, iş ve idare hukuku ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların alternatif çözümünün arabuluculuk süreci yoluyla yürütüldüğü kaydedildi. Arabuluculuk süreci, uyuşmazlık halindeki tarafların karar verme sürecini kapsamaktadır.

Arabuluculuk sürecinin temelleri, uyuşmazlıkların alternatif çözümü ve arabulucuya başvurulması, uyuşmazlıkların nedenleri, analizi ve dinamikleri, uyuşmazlığın oluşması ve çözümlenmesi aşamaları, uyuşmazlık çözümünün önündeki psikolojik engeller, arabuluculuk biçimleri, arabuluculuk süreci ve sürecidir. arabuluculuğun uygulanmasına ilişkin diğer hususların yanı sıra, aşamaları, ilişkileri düzenleyen hukuk normları sistemi anlaşılmaktadır. Arabuluculuk süreci ilgili normatif yasal düzenlemelerle düzenlenir.

Anahtar kelimeler: arabuluculuk, alternatif çözüm, arabuluculuk süreci, hukuki boyutlar, arabuluculuk ilişkileri, arabuluculuk sürecinin tarafları, arabulucu.

DOI: 10.5281/zenodo.15286538

Ещё раз о международно-правовом урегулировании некоторых современных транспортных маршрутов

О.Ф. Эфендиев,
профессор, доктор юридических наук.

Эл.почта: <oktay001@rambler.ru>

энергетических потребностей государств, в мировых экономико-хозяйственных отношениях и относительно трансграничного развития топливно-энергетических

В статье, посвященной проблемам международно-правового регулирования различных аспектов современной внешнеэкономической деятельности Азербайджанской Республики, продолжается рассмотрение актуальных проблем и вопросов по реализации новейших, перспективных проектов, планов в использовании транспортных маршрутов, инфраструктур, имеющих принципиальное значение для сотрудничества и партнёрства государств в новых геополитических реалиях. При этом особый акцент делается на необходимость соблюдения фундаментальных международно-правовых положений, имеющих первостепенное значение в процессе формирования как нового транспортно-экономического порядка, так и в аспекте всеобщей безопасности.

объединений и субъектов в евразийском масштабе, сложилась сложная, даже конфликтная транспортно-экологическая обстановка. В этой связи, как справедливо отмечено в современной международно-правовой литературе, «с обострением глобальной конкуренции между государствами в области энергетики возникают и специфические международные проблемы, которые необходимо решать в рамках сложившегося мирового правопорядка на

Ключевые слова: современные торгово-экономические отношения, Победа в Отечественной войне Азербайджана, соотношение всеобщей и южно-кавказская региональной безопасности, «китайский один пояс-один путь», трудности постконфликтного урегулирования и перспективы заключения азербайджано-армянского Мирного договора, новый международный транспортный правопорядок, и другие.

основе современного международного права» (1)

Вместе с тем, в теории науки современного международного права проблема состояния, характера и развития межгосударственных отношений всегда являлась актуальной проблемой современности, что, в свою очередь, повышало значение как средств воздействия на эти отношения, так и их международно-правового регулирования. При этом, очевидно, что время фактически создавало необходимость неукоснительного соблюдения его норм и принципов, требовало от государств не

Согласно установившемуся междуна-

родно-правовому положению

только уважительных, соответствующих действий, но и ответственности придерживаться совместно разработанных и обязательных для них правил поведения. Однако, оглядываясь на историю международных отношений, к сожалению, можно утверждать, что это была и остаётся, история и практика попрания, нарушения элементарных международно-правовых норм и принципов.

Специальные (отраслевые) принципы, в частности, в сфере энергетике – это принципы: а) обеспечения энергетической эффективности, б) обеспечения параллельной работы энергосистем, в) невмешательства в вопросы внутреннего управления энергосистем, г) не нанесения экологического ущерба энергосистемам других государств. Одна из особенностей международно-правового и национально-законодательного регулирования отношений в энергетической сфере заключается в том, что здесь право, как бы воздействует на сложную природно-социальную систему, поскольку всё-таки энергетические ресурсы, такие как нефть, газ, уголь и т.д., являются объектом хозяйственной деятельности субъектов, с одной стороны, и как компонент экологической системы, с другой.

Издавна в науке современного международного права принято, что именно межгосударственные отношения являются предметом международно-правового регулирования по той причине, что практически через эти отношения, оказывается соответствующее влияние и на многие другие виды интер-национальных, в том числе и экономических, связей между субъектами. Что касается регулирования

этих отношений, то оно должно осуществляться путём создания обязательных правил поведения, благодаря установлению прав и обязанностей как для государств, так и других международно-правовых субъектов (2).

Одна из особенностей текущего момента развития межгосударственных экономических отношений заключается в том, что интеграционные тенденции, в том числе в постсоветском пространстве, не находят пока должного понимания и поддержки среди государств-членов СНГ. На практике, это видно из того, что эти страны, например, заключают так называемые «сепаратные», точнее – региональные экономические соглашения, договоры, контракты или предварительные двусторонние документы о сотрудничестве и партнёрстве. Объективно говоря, можно отметить, в подобной практике усматривается и позитивное содержание, поскольку благодаря взаимовыгодному сотрудничеству и равноправному партнёрству государств значительно увеличивается не только уровень всеобщей безопасности, но и устраняются условия и причины, способствующие возникновению между ними конфликтных или иных негативных ситуаций.

Так, ещё в 2002 г. во избежание возможных осложнений, между Россией и Азербайджаном, было заключено Соглашение «О разграничении сопредельных участков дна Каспийского моря». В соответствии с этим документом (ст.2) дно Каспия и его недра разграничиваются между сторонами на основе метода срединной линии, проводимой с учётом равноудаленных точек, и особо оговаривается,

что «освоение минеральных ресурсов структур, пересекаемых линией разграничения, будет осуществляться на основе международной практики, применяемой при освоении трансграничных месторождений, уполномоченными организациями, назначенными правительствами Сторон».

Одной из наиболее принципиальных проблем как современных межгосударственных экономических отношений, так и проблем безопасности южно-кавказского региона, – особенно в аспекте бывшего нагорно – карабахского вооружённого конфликта, в победоносно завершившейся Отечественной войне Азербайджана, – остаётся проблема цивилизованного, международно-правового урегулирования межгосударственных экономических отношений, конкретно, по проблемам процесса создания и использования транспортных маршрутов.

Примечательно, что в современную глобализирующуюся эпоху, вряд ли можно подвергнуть сомнению тот факт, что Азербайджанская Республика, географически являясь естественным «евро-азиатским мостом», имеет уникальное геополитическое расположение, рассматривается, как одно из наиболее принципиально выгодных международных путей для использования разнообразных транспортных потоков.

Факт, что международная экономическая система, как живое развивающееся понятие и явление, естественно, находится также в определённой стадии поступательной эволюции, по причине в первую очередь, известного перехода от так называемых биполярного к пост-биполярному миру и имеющее принципиальное

значение для формирования нового экономического миропорядка. Во-вторых, общепризнанно, что нынешняя эпоха глобализации любой разновидности международных отношений, характеризуется возрастанием признания необходимости в расширенной парадигме безопасности поскольку, по справедливому мнению многих авторов, в понятие международной безопасности (3) включают разные её виды, например, военную, экономическую, и другие, в том числе и транспортную. В-третьих, что касается международной экономической безопасности, речь идёт, главным образом, о совокупности мероприятий, которые имеют целью не только создание, поддержание и последовательное использование внешних факторов и условий, необходимых для устойчивого поступательного развития государства, но и повышение благосостояния населения, решения экологических, внешне-торговых и иных жизненных интересов.

Так или иначе, следует учитывать, что, например, при развитии внешней торговли, в частности, в условиях притока иностранных инвестиций, в отдельных странах может сохраниться только относительная экономическая безопасность, определяемая степенью зависимости от мирового хозяйства. Представляется возможной и логичной взаимозависимостью, при определённых условиях, может перерасти в экономическую зависимость, или привести к таким причинно-следственным ситуациям, при которых внешние факторы начнут оказывать, на каком-то этапе, ощутимое воздействие на развитие национального хозяйства. Всё это и многое другое, говорят о том, что целью

ВТО была и остаётся как либерализация международной торговли, так и придание ей устойчивой основы, обеспечивающей экономическое развитие роста государств, повышение их благосостояния (4).

В современных международных экономических отношениях фактор развития транспортной системы, как составной части глобализации хозяйственной деятельности государств, перманентно не только остаётся актуальной проблемой, но и требует, в частности, совершенствования их транспортной системы. Очевидно и приоритетно для Азербайджана и то, что транспорт, как важная составная часть мировой экономики, является как бы межгосударственным материальным носителем, а их специализация, комплексное развитие невозможны без системы транспорта.

Важным остаётся и фактор поступательного роста взаимозависимости национальных экономик, более тесная их интеграция, способствующая возникновению глобальных систем инфраструктуры, как например, перевозка энергоносителей с использованием транспортных путей, сетей. Существенную роль в современных международных экономических отношениях играют проблемы развития Интернета, информационных технологий и телекоммуникаций, требующие постоянного наращивания активизации взаимовыгодного сотрудничества и равноправного партнёрства государств.

Комплексная проблема развития и совершенствования транспортной системы, как составной части мировой экономики, является, в том числе и для постсоветских государств, приоритетной и весьма безотлагательной проблемой. Это видно и

характерно, например, для Российской Федерации, как известно, располагающей достаточно развитой системой морских портов в Балтийском, Азово-Черноморском, Каспийском морях, Северном и Дальневосточном бассейнах, а также сетью внутренних водных путей, автомобильных и железных дорог. Очевидно, что РФ обладает огромным транспортным потенциалом, что дает возможность не только удовлетворять внутренние потребности страны, но и организовать транзитные перевозки между европейскими и азиатскими странами. Основной, так называемый, евразийский грузопоток идет морским путем через Суэцкий канал в обход России, так что евразийские грузоперевозки контролируются иностранными судоходными компаниями. В частности, менее 1 % всего товарооборота между Европой и Азией проходит по территории России, что было отмечено при принятии транспортной стратегии РФ до 2030 г.

Если рассуждать реально, то наша страна располагает вполне достаточными возможностями для производства разнообразной промышленной продукцией, что связано, в свою очередь, с маркетинговой политикой в области таких отраслей как нефтяное машиностроение, разведка нефтяных месторождений, транспортные (грузовые) перевозки, включая трубопроводную транспортировку, и рядом других промышленных услуг, котирующихся как на внешних рынках, так и во внешнеэкономической деятельности современных государств. При том, что развитию национальной таможенной системы уделялось исключительное и постоянное внимание, играющей и продолжающей играть

первостепенную роль на длительную перспективу в охране экономической безопасности и внутреннего рынка Азербайджана (5).

С учётом вышеизложенного, в нынешних условиях растущих угроз и рисков в системе межгосударственных отношений, повышенную актуальность приобретает необходимость дополнения международного сотрудничества активным и взаимовыгодным партнёрством, особенно в вопросах поддержания международного мира, всеобщей безопасности, включая, и региональную, поскольку естественно, не может быть всеобщей без соответствующей безопасности регионов мира, в том числе, южно-кавказскую (6).

Ещё никто не отменял ст. 52 Устава ООН, признающей правомерность существования региональных соглашений или органов для разрешения вопросов, относящихся к поддержанию международного мира и безопасности. Полезно помнить, что особая специфика и ценность данной нормы, заключается в том, что такие соглашения представляют собой учредительный акт соответствующих региональных международных организаций, которые играют дополнительную роль к системе коллективной безопасности, предусмотренной теми же уставными нормами и принципами.

Бесспорно, и то – кто и как? – может прибегнуть к принудительным мерам, действиям... Это – исключительная прерогатива только Совета Безопасности, обладающего правом «использовать, где это уместно, такие региональные соглашения или органы для принудительных мер, действий под его руководством...

более того, согласно уставным требованиям, такие меры, действия не могут быть предприняты без соответствующих его полномочий». Вместе с тем, какой-либо самостоятельности со стороны региональных органов в принятии принудительных мер не допускается, что, как видно благодаря реальным фактам и событиям современной и новейшей истории межгосударственных отношений, категорически отвергается НАТО, кстати, избегающую характеризовать себя в качестве региональной организации.

Обращает на себя внимание то обстоятельство, что в учредительных актах ряда региональных организаций, как Лига арабских государств, Организация американских государств имеются положения о коллективной самообороне в случае вооружённого нападения на кого-либо из членов этих организаций, однако в действительности эти положения не были использованы, а ограничивались, в частности, проведением «операций по поддержанию мира». Примечательно и то, что наиболее остро вопрос о региональной безопасности стоял, с времён мировых войн, тем более, в новейшей глобализирующейся ситуации, на европейском континенте.

Безусловно, предполагалось, что с момента создания ОБСЕ – это компонент современной архитектуры европейской безопасности в формате СБСЕ, которое в первой половине 90-х годов постепенно институционализировалось и эволюционировало в Организацию. Являясь международным региональным политическим объединением, в которое вошло 55 государств-участников, включая закавказские

страны, ОБСЕ как региональное соглашение по смыслу гл. VIII Устава ООН, рассматривалось в качестве одной из основных организаций по мирному урегулированию споров в регионе её действия. Её основная функция – быть ключевым инструментом раннего предупреждения, предотвращения конфликтов, регулирования кризисов и постконфликтного восстановления. Изначально Объединение должно действовать на основе концепции общей и всеобъемлющей безопасности, состоящей, как предполагалось, из следующих трёх компонентов: а) военно-политического, б) экономико-экологического и в) гуманитарного, при этом, что особо важно, поскольку все государства-члены обладают равным статусом, оно должно руководствоваться, в частности, принципами равного партнёрства, солидарности и транспарентности.

Реальная ситуация, однако, свидетельствует и это более, чем очевидно, что западные державы и их союзные партнёры с самого начала стратегически проводили политику недопущения превращения ОБСЕ в действительно эффективную организацию по поддержанию международного мира и безопасности, усматривая в ней, прежде всего, конкурента НАТО. На всех этапах своего развития всё чаще и настойчивее звучали сомнения и недовольства по поводу востребованности Объединения в новых геополитических условиях и, тем более, её перспектив, что фактически шло вразрез принципу всеобъемлющего и объективного подхода к применению безопасности, включающей в себя упомянутые измерения, что заметно ограничивало её возможности по проти-

водействию новым вызовам и угрозам в международных отношениях, затрагивая, в том числе, жизненные интересы стран СНГ, проблемы безопасности на евроатлантическом пространстве.

В подобной ситуации и в процессе решения отмеченных проблем, на поверхность всплывают, в частности, необходимость рассмотрения различных вопросов и аспектов международно-правового регулирования современных транспортных маршрутов (путей и коридоров), включая их понятие. При этом, как бы они не назывались (международные или транспортные), важно учитывать, что их конвенционное определение, на универсальном уровне, пока отсутствует, не смотря на неоднократные попытки отдельных международных организаций дать его в своих резолюциях, поскольку у этих резолюций отсутствует юридическая сила.

Однако, неверно будет игнорировать авторитетные дефиниции, например, Европейской экономической комиссии (ЕЭК) ООН и Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД). Так, в рамках ЕЭК используется общий термин «транспортный коридор», относящийся как к международным, так и к национальным транспортным коридорам. Поэтому закономерно, что это не может способствовать однообразному пониманию природы международных транспортных маршрутов и ограничению их от национальных транспортных путей.

Так или иначе, речь может идти об определенном направлении / маршруте массовых перевозок пассажиров и грузов, между центрами социально-экономической активности, которое обслуживается

несколькими видами транспорта, способными обеспечить высокие скорости перевозки, обладает развитой инфраструктурой, с помощью которой в полной мере реализуется интермодальная технология. Данное определение, на наш взгляд, в достаточной мере отражает наличие технологических сторон международных транспортных коридоров, хотя и не затрагивает вопросы правового статуса коридора и правовых основ перевозки грузов в его рамках. Можно согласиться и с тем мнением, что международный транспортный коридор – «это результат огромных политических, дипломатических и экономических усилий заинтересованных государств. Никакая стыковка железнодорожной... колеи сама по себе еще не обеспечивает эффективность транспортировки грузов по всей трассе».

Известно и то, что ЮНКТАД оперирует термином и понятием «международный торговый коридор», возможно, подразумевая при этом «структуру из четырех элементов (коммерческие и финансовые обычаи и практика; правительственные требования; инфраструктура и оборудование; участники), которые взаимодействуют между собой и со своим окружением с целью осуществления импорта и экспорта той или иной страны». Данное определение имеет правовую составляющую – первые два из четырех компонентов относятся к средствам регулирования (коммерческие и финансовые обычаи и практика; правительственные требования). «Некоторые из финансовых обычаев и правил определяются национальными законами... другие – международными... договорами... требования правительств

отражают... политику в виде национальных законов, правил и ратифицированных международных соглашений, применимых к международным сделкам» (7).

Приведенные комментарии ЮНКТАД показывают, что понятие международного торгового коридора рассматривается в частноправовых аспектах с точки зрения международной перевозки. Кроме того, в рамках ЮНКТАД указывается: «Международные торговые коридоры специфичны для той страны, где они устанавливаются. Международная торговая сделка предполагает наличие не менее трех международных торговых коридоров: один – в стране, где изготавливаются товары, другой – между страной-производителем и страной назначения товаров, третий – в стране назначения».

Таким образом, понятие международного коридора может сводиться к национальным транспортным путям. Однако, как представляется, подобное отождествление неверно, поскольку противоречит природе международного транспортного коридора, которая предполагает единство правового регулирования на всех участках маршрута. Во-вторых, такое определение носит нечеткий характер с точки зрения технологии, в частности, указывается на неясную формулировку - «свое окружение».

Однако, на наш взгляд, явным недостатком определения видится отсутствие указания на первооснову любого международного транспортного коридора – транспортный маршрут. Как видно, ни в рамках ЕЭК ООН, ни в рамках ЮНКТАД не существует твердо сформулированного, полного и юридически исчерпывающего опре-

деления международного транспортного коридора. Но, независимо от какого названия (международном, современном транспортном, или ином пути) идёт речь, можно понимать такой международный транспортный маршрут, который основан на режиме свободы транзита. Вместе с тем, такой маршрут должен быть обеспечен соответствующей инфраструктурой, транспортными средствами, иметь соответствующую теоретическую, геополитическую и правовую основу, как международно-правовую, так и национально-правовую, функционирующий для регулярных (линейные) перевозок грузов и пассажиров.

Кратко говоря, уже со второй половины XX века, к проблемам международной экономической безопасности и её обеспечения стали проявлять повышенный интерес такие юристы-международники и специалисты, как В.М. Шумилов, Ю.Н. Малеев, А.А. Ковалёв и другие, хотя бы по той простой причине как незащищённость мирового сообщества от глобальных энергетических кризисов и международной экономической безопасности. С другой стороны, стремительный рост энергетических потребностей, развитие промышленно-топливных комплексов, освоение ранее недоступных ресурсов углеводородов (морских, арктических), постепенное проектирование и строительство масштабных трубопроводов способствовали созданию относительно безопасного планетарного рынка (в частности, товаров, услуг), единого экономико-правового пространства.

Важно иметь в виду, что кроме так называемых универсальных инициатив, ис-

ходящих, например, от Организации стран-экспортёров нефти, международная энергетическая безопасность и вопросы её обеспечения являются также предметом ряда региональных процессов. К примеру, ныне под воздействием глобальных процессов, либерализации мировых энергетических рынков, а также интеграционных образований, происходит эволюция действующих международных экономических организаций, что, в свою очередь, способствует созданию новых организационно-правовых основ формирования универсальной системы регулирования рынка энергоносителей.

Примеры и факты из новейшей практики межгосударственных, прежде всего, экономических отношений, дают возможность однозначно понять, что реальная ситуация, мягко говоря и по достоверным сообщениям, далека от соблюдения в мировом сообществе принципа всеобъемлющего и объективного подхода к применению безопасности, в том числе по проблемам развития международных транспортных маршрутов (путей). Так, в виде серьёзного предостережения, идущего в разрез долгосрочным целям и интересам региональной, в данном случае безопасности на Южном Кавказе, можно рассматривать заявления и угрозы, прозвучавшие на некоторых международных совещаниях последнего времени (8). Имеется в виду состоявшееся в сентябре 2024 г. в Астане заседание руководителей органов безопасности и спецслужб стран СНГ, где конкретно назывались западные державы, которые под предлогом урегулирования армяно-азербайджанского конфликта, «планируется разместить в За-

кавказье «миротворческий», натовский контингент». Заявления о подобных намерениях лишней раз свидетельствуют о том, что альянс, являясь главным орудием агрессивной политики западных стран, прикрываясь «безобидными» формулировками, по-прежнему и традиционно, привержен своим захватническим целям и принципам деятельности, курсу на конфронтацию с другими государствами, в данном случае южно-кавказского региона, произвольно возлагая на себя как бы руководящие функции по процессу урегулирования бывшего армяно-азербайджанского вооружённого конфликта. Как было отмечено на заседании - «де-юре под эгидой ООН, а де-факто НАТОвской»... при этом, «основываясь на предпосылку для размещения войск альянса появление на территории бывшего агрессора так называемой мониторинговой миссии Евросоюза» (9).

В реальном и перспективном плане очевидны другие факты и противоправные действия, как например то, что в обмен на льготные поставки вооружений и так называемые гарантии безопасности, речь идёт, во-первых, о традиционной западной тактики «выкручивании рук» армянской стороны в вопросах её выхода из ОДКБ с целью не только поставить Армению в ещё большую зависимость от НАТО, но и в вопросах дальнейших отношений альянса с Азербайджаном. Во-вторых, более, чем вероятно, что подобные откровенные склонения бывшей агрессивной страны к затягиванию переговоров, в частности, по заключению мирного договора на международно-правовых основах. В-третьих, закрепление натовских военных форми-

рований и контингентов в закавказском регионе, учитывая весь предыдущий, по существу, реакционный и захватнический, опыт посредничества и деятельности альянса в различных частях мира, не может и не будет содействовать в нём устойчивости и благополучия.

Такие рассуждения и сомнения не безосновательны, поскольку, как хорошо известно, исторически так сложилось, что важнейшим постулатом американской стратегической доктрины было и остаётся недопустимость появления в мире государства, равного по мощи и силам США. Это, в свою очередь, создаёт не только иллюзии превосходства, но и позволяет произвольно игнорировать уставные требования, в частности, о системе коллективной безопасности, своими силовыми методами и способами разрушать основы современного международного права, фактически по-своему, перекраивать содержание этих принципов и норм под свои агрессивные нужды, гегемонию в международных отношениях, создающих предпосылки «правового нигилизма», угрожающих всеобщей безопасности. Как видно, в новейшей геополитической ситуации, перед альянсом стоит традиционная задача глобального характера – обеспечить как интересы западных стран, прежде всего американские, по всему миру, так и утвердить силой приоритет евро-атлантической цивилизации в мировом масштабе.

Особенно эти тенденции проявляются в намерениях воздействовать на южно-кавказскую региональную безопасность после победоносной победы Азербайджана над Арменией в 44-дневной войне в

Нагорном Карабахе, что наглядно проявляется в американо-армянском тесном сотрудничестве в рамках деятельности альянса по вопросам обороны, например, адаптация к военному натовскому образованию, участию в учениях этого блока, совместной разведывательной деятельности, модернизации системы ПВО с помощью технологий и программ стран-членов этой организации, и других мероприятий милитаристского характера.

Примечательно, что подобные действия можно расценивать как открытые стремления армянской стороны диверсифицировать свои внешнеполитические связи и укрепить оборонные способности на фоне геополитической напряженности в данном регионе, в Закавказье, а также как попытку уменьшить степен зависимости в вопросах региональной безопасности. С другой стороны, не трудно понять, что американо-армянское сближение свидетельствует о новых направлениях и задачах натовской стратегии, очевидно имеющей целью вытеснение России из этого региона.

А планирование размещения военного контингента на Южном Кавказе между Азербайджаном и Арменией, под эгидой ооновских «голубых касок» без достаточных международно-правовых оснований, вопреки уставным требованиям, никогда и ни каком уровне переговоров не поддерживалось Азербайджанской Республикой, не допускало участия третьих сторон, в том числе «натовских», в качестве посредников в урегулировании постконфликтных отношений, игнорируя при этом любые «оборонные» предлоги.

Характерно и то, что в обсуждаемых

в настоящее время положениях Мирного договора отсутствуют какие-либо пункты о деятельности миротворцев, альянс может найти или создать другие основания для ввода в данный регион свои воинские формирования. К примеру, намеренное затягивание армянской стороной мирных переговоров и использование этой паузы для откровенного её перевооружения при западной поддержке, что, понятно, может значительно увеличить риск нового вооружённого конфликта на Южном Кавказе. Вместе с тем, пока не отменена широко известная уставная норма, правило, заключающееся в том, что для введения миротворческих контингентов в любой регион мира требуется принятие постоянными членами резолюции Совета Безопасности ООН.

Согласно достоверной информации, определённый интерес представляет позиция Евросоюза, который, как известно, принял деструктивное решение о продлении срока пребывания миссии этого регионального интеграционного объединения, с признаками федеральной сверхдержавы, в приграничных с Азербайджаном районах Армении ещё на два года, одобренное послами стран Евросоюза в Брюсселе. Деструктивность и ошибочность данного решения, инициированного французской стороной в виде проекта военного проникновения в Армению, идет в разрез достигнутой (в декабре 2022 г.) первоначальной договорённости с Азербайджана о двухмесячном пребывании так называемой гражданской миссии Евросоюза на армянской территории.

Во-первых, и фактически были определены милитаристские цели, а если точ-

нее – преследовались военно-разведывательные задачи, поскольку миссия неслучайно была сформирована и реализуется в рамках так называемой общей политики безопасности и обороны ЕС. Во-вторых, была определена стратегическая нацеленность превратить Армению в плацдарм Запада против соседних стран, включая Азербайджан, который категорически возражает и требует включение особого пункта о не размещении представителей других на азербайджано-армянской границе, как ключевого условия к заключению Мирного договора, что значительно уменьшает вероятность его скорого подписания, на что неоднократно обращал внимание Президент И. Алиев. В-третьих, возмутителен тот факт, что из-за неблагоприятной позиции Евросоюза, потерпевшая сокрушительное поражение в вооружённом нагорнокарабахском конфликте страна, демонстративно затягивает, даже отказывается от этого принципиального требования на ближайшую перспективу, вопреки интересам страны-победителя, по- существу, сознательно пролонгирует, избегает и уменьшает шансы на окончательное подписание этого договора, игнорируя возможные очередные тяжёлые последствия, которые могут наступить для армянского государства (10).

Несмотря на вышеизложенные препятствия и проблемы международно-правового характера, позиция и политика Азербайджана многими воспринимается и рассматривается не только как ключевая в вопросах мира и войны в закавказском регионе, но и характеризует нашу страну как надёжного партнёра в сфере международных экономических, в первую оче-

редь, транспортно-перевозочных препятствий в мире и в регионе. Общеизвестным подтверждением этому является принятое в настоящее время решение Международного транспортного форума об избрании впервые на председательство в этой организации Азербайджана на 2025-2026 годы, что также имеет заслуженное, приоритетное значение для обеспечения поддержки интересов страны в данной отрасли на международном уровне.

В более конкретном плане, имеется в виду уникальная роль Азербайджана, в частности, в развитии и использования так называемого Транскаспийского транспортного коридора во взаимодействии с со «Серединным коридором, чья значимость как международного транспортного маршрута через нашу страну значительно возросла за последние годы, превратив его в эффективный, конкурентоспособный и устойчивый торговый путь, создав при этом ситуацию пересечения экономических российско-торговых интересов (11).

Своеобразие международно-правовой ситуации в данном случае заключается в разнообразном подходе заинтересованных государств к урегулированию принципиальных аспектах как самой проблемы, так и в перспективном развитии самого проекта. Так, Евросоюз имеет здесь особую заинтересованность и, более того, с этой целью готов направить миллиарды долларов инвестиций в центральноазиатские страны, расположены вдоль «Серединного коридора» хотя поддержка этого проекта со стороны США, как не странно, вызывает, наоборот, некоторое недоумение в связи с намерением объединить позиции Казахстана с Узбеки-

станом. Именно в интересах решения этой актуальной транспортно-торговой проблемы (в июне 2024 г.) официальный торговый представитель США, посетила Казахстан и Узбекистан, и это фактически был первый визит американского торгового представителя в регион Центральной Азии для обсуждения рамочного соглашения о торговле между США и странами Центральной Азией, и возможных инвестиций.

Со всей ясностью очевидно, что целью этой встречи была поддержка «Срединного коридора», или как его ещё называют «Транскаспийского международного транспортного коридора», соединяющего Китайскую народную республику с Европой через территории Центральной Азии, Каспийского региона и Южного Кавказа. Понятно, что государства этих регионов, развивая данный маршрут, крайне заинтересованы в привлечении западных инвестиций и сохранении баланса между КНР и Российской Федерацией, способных, по мнению Всемирного банка, утроить к 2030 г. объем торговли по «Срединному коридору».

В реальном плане, речь идёт о намерениях построить для уменьшения заторов в городах на маршруте «Срединного коридора» объездные дороги, проложить новую железную дорогу, которая соединит Казахстан с Узбекистаном, а также закупить все необходимое оборудование для увеличения пропускной способности казахстанского порта Актау на Каспийском море. При этом уделяется особая важность современной таможенной системы и деятельности Всемирного банка, ведущего работу по цифровизации системы, коор-

динируя работу региональных институтов с целью ускорения прохождения грузов через таможню.

Хотя американская поддержка «Срединного коридора» тесного партнерства и сотрудничества стран, вдоль него расположенных, имеет принципиальную важность, однако, по мнению специалистов, партнерство может быть достаточно сложным, когда начнется этап выстраивания конкурирующих маршрутов. К примеру, стратегически важный железнодорожный маршрут Китай – Кыргызстан – Узбекистан будет конкурировать со «Срединным коридором», пропускающая торговые потоки с Запада в Китай и обратно.

Как видно, механизм и специфика партнерства вокруг «Срединного коридора» - весьма сложное дело и процесс, на этапе выстраивания конкурирующих маршрутов. При этом экспертами делается также неблагоприятный вывод о том, что США отстают от Евросоюза в вопросах поддержки «Срединного коридора», поскольку не являются непосредственным бенефициаром данного проекта из-за небольшого объема торговли США с центральноазиатскими странами. Упор делается на то, если коридор заработает в полную силу, и на то, что товарооборот между США и этим регионом, то, несомненно, будет возрастать при кардинальном улучшении инфраструктуры, усилении межведомственное сотрудничества и внедрения современной таможенной системы. Важно, чтобы региональное сотрудничество и эффективная интеграция между странами Центральной Азии и Южного Кавказа, с широким региональным механизмом высокого уровня, имело

бы поступательное значение для развития «Срединного коридора», и достигло желаемого уровня в интересах благосостояния всего мирового сообщества.

Проходящий через Азербайджан «Срединный коридор» считается конкурентом международного транспортного коридора «Север - Юг», которому Российская Федерация придает большое значение. В результате за последние два года объем грузоперевозок между Россией и Ираном через Каспийское море резко увеличился. В настоящее время РФ работает над строительством в Иране 162-километрового отрезка железной дороги Решт - Астара, что позволит активизировать еще одну ветку этого коридора, проходящую через территорию Азербайджанской Республики.

В геополитической конкуренции за международные торговые коридоры, которая приобретает все более жесткий характер, Китай также является одним из ключевых игроков. В прошлом месяце на саммите «Центральная Азия - Китай», который проходил в Сиане (18-19.05.2024), Китай, Узбекистан и Кыргызстан подписали трехсторонний документ, определяющий дальнейшие шаги по строительству железной дороги в обход России. Ее строительство планируется завершить за шесть лет. После чего Пекин, Бишкек и Ташкент смогут получить под свое начало более короткий путь в Европу, который пройдет в обход подпавшей под международные санкции Запады России.

Маршрут строящейся железной дороги, которая будет проложена в обход территории Российской Федерации, начнется в Кыргызстане, потом сольется с желез-

нодорожной сетью Узбекистана, после чего через Иран, Турцию и оттуда по железнодорожному тоннелю, проложенному по дну пролива Босфор, достигнет территории Европейского Союза, Первоначально соглашение о строительстве этой железной дороги было заключено 14 сентября 2022 года в рамках состоявшегося в Самарканде саммита Шанхайской организации сотрудничества (ШОС). Новый документ будет определять следующие шаги реализации проекта, в частности, разработку детального проектирования, исследования, а также определение модели инвестиций и финансирования.

Одна из особенностей текущего развития и реализация данного проекта заключается в том, что между Россией и Китаем, скорее всего, будет непрерывно нарастать деловое, транспортно-экономическое соперничество, хотя при всех технико-ландшафтных сложностях, предполагающего прокладку 500-километрового железнодорожного полотна через сложные территории, для Китая это является вполне решаемая задача, тем более что перед КНР стоит другая стратегическая цель - диверсифицировать риски, связанные с Россией. Есть ещё и другие аспекты транспортно-торговых интересов Китая, которому, бесспорно и в идеале, важно и предпочтительно отправлять значительные грузо-товары, в первую очередь, в Европу через остроуждающихся как в улучшении социальной ситуации Кыргызстан, Узбекистан и Туркменистан, с заходом в Ферганскую долину, так и в получении прямого выхода в прикаспийские порты, например, крупнейший Туркменбаши, дальше через Азербайджан, Грузию и Черное

море. Примечательно и то, что реализация данного обходного проекта, в значительной мере, является не только повторением «Великого шёлкового пути», но и создающая благоприятные возможности выхода на международный транспортный конкурентноспособный, приоритетный для России коридор «Север-Юг», и на Иран.

Что касается существующей системы всеобщей безопасности, то как свидетельствует нынешнее состояние международных отношений, она не способна полноценно предотвратить межгосударственные конфликты, последствия которых ощущаются практически во всём мире. В очередной раз напрашивается такая новая система безопасности, которая будет реально основана исключительно на общепризнанных международно-правовых принципах и нормах, а также «оборонных возможностях» государств. То есть речь, в конечном счёте, идёт о такой «новой архитектуре всеобщей безопасности», которая могла бы охватить не только так называемый «военный компонент», но и положения, касающихся, в частности, санкций, финансовой поддержки, инвестиций, сотрудничества и партнёрства в различных отраслях международных отношений.

В реальном плане, сотрудничество и партнёрство в рамках китайского мега-проекта "Один пояс – один путь", занимает приоритетное место в отношениях между КНР и Азербайджаном, который является одним из первых государств, поддерживавших китайскую инициативу. Известно также, что наша страна вложила значительные инвестиции в развитие инфра-

структуры "Срединного коридора", являющейся важной частью китайского "пояса". Очевидно и то, что нынешняя сложная геополитическая ситуация в мире повышает значимость этого коридора «совместного будущего», который уже имеет репутацию безопасного, надёжного и эффективного маршрута для перевозки грузов из Китая в Европу и в обратном направлении. Его основными преимуществами являются стабильность стран, расположенных вдоль маршрута, тесные политические и экономические связи и наличие готовой инфраструктуры. "Срединный коридор" предлагает логистические решения, сочетающие железнодорожный, морской и автомобильный транспорт, при этом железная дорога является важнейшим звеном этого коридора. Примечательно и то, что благодаря инвестициям Азербайджана годовая пропускная способность железной дороги Баку-Тбилиси-Карс, являющейся составной частью данного коридора, значительно увеличилась. Важно, что между железными дорогами Азербайджана, Грузии и Казахстана создан центр среднесрочного планирования с целью обеспечения обмена информацией и прогнозирования грузов между участниками "коридора".

Безусловно, впечатляют новейшие данные о китайско-азербайджанском товарообороте между за 2023 год – 3.1 миллиард долларов, свидетельствующие о налаженности тесных торговых отношениях в сфере транспорта и логистики. Важное значение придаётся договорной практики обеих стран, выразившееся в подписанной 3 июля 2024 г. «Совместной Декларации об установлении стратеги-

ческого партнёрства между Азербайджанской Республикой и Китайской Народной Республикой» Председателем Си Цзиньпином и Президентом И. Алиевым, что реально рассматривается как начало нового этапа разно-сторонних отношений между двумя государствами (12).

Таким образом, Азербайджан не только активно содействует формированию региональной экономической безопасности, но и преуспевает, образно говоря, в «перетягивании» на себя международной торговли, во всяком случае, в области энергоносителей. Вместе с тем, возрастающая значимость нашего государства в европейской энергетической безопасности выдвигает на передний план не только данную тему, но и соответствующие усилия заинтересованных сторон в более тесном переплетении их экономики.

Всё более очевидно, что логика постконфликтного развития событий, касающаяся победоносного возвращения оккупированного Карабаха в лоно Азербайджана, диктует необходимость подписания такого Мирного договора, в котором закреплялась бы согласованная воля бывших воюющих сторон, выраженная в законченной форме. Характерной чертой такого документа, согласно современной международно-правовой доктрины, должно быть то обстоятельство, что этим актом должна быть создана определённая совокупность норм, представляющих собой органическое целое как с точки зрения толкования, так и с точки зрения применения, проникнутых единством закреплённой в нем цели, а также то, что такой договор не должен и не может противоречить общепризнанным, императивным

нормам современного международного права.

В нынешней сложной геополитической обстановке мало кто сомневается в том, что Азербайджанская Республика – это самостоятельное независимое государство, которое способно решать любые проблемы развития собственных внешнеэкономических отношений, несмотря на то, что его земли десятилетиями были оккупированы армянскими агрессорами. Однако, благодаря своим собственным потенциальным возможностям и природным ресурсам трудностям постконфликтного периода, Азербайджан благополучно укрепляет свою национальную экономику на основе рациональной экономической стратегии и тактики, последовательно участвует в разработке и реализации транснациональных, региональных проектах в интересах нового справедливого транспортного порядка и всеобщей безопасности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Подробнее см., например, В.И. Лисовский. Правовое регулирование международных экономических отношений. изд-во «Высшая школа». М., 1984; Международно-правовые основы недропользования. Отв. ред. А.Н. Вылегжанин. М.2007; А.А. Ковалёв. Международное экономическое право и правовое регулирование международной экономической деятельности. М., 2007; Э.А. Алиев, О.Ф. Эфендиев. Современное международное транспортное право. Учебник. Общая часть. Изд-во LAP Lambert Academic publ. /Германия/. 2015 и др.).
2. Об этом см. Курс международного права в шести томах. Том I. Изд-во «Наука». Москва. 1967, стр. 9-38.

3. Подробнее по этому поводу см., например, И. С. Лялина. О формировании мировой системы безопасности // Отв. ред. А.Г. Лисицин—Светланов. М., 2010, с. 66-74.
4. См., к примеру, В.М. Шумилов. Международное экономическое право. Книга 2. М.2002, стр. 138-163; Е.Ф. Авдокушин. Международные экономические отношения. Учебное пособие. М. 1999; О.Ф. Эфендиев. Некоторые международно-правовые аспекты либерализации мировой торговли//журнал «Международное право». Баку. № 1, 1998, стр. 47-57 и др.
5. См. «Государственную Программу по развитию таможенной системы Азербайджанской Республики в 2007-2011 годах», утверждённой Распоряжением Президента И. Алиева от 01.02. 2007 /№ 1925/
6. См., например, Международное право: учебник / отв. ред. А.Н. Вылегжанин. М. изд-во «Высшее образование». Юрайт.2009, стр. 708-728 и др.
7. Интернет ресурс: <https://www.booksite.ru>
8. Имеется ввиду состоявшееся в сентябре 2024 г. в Астане заседании руководителей органов безопасности и спецслужб стран СНГ, где конкретно назывались западные державы, которые под предлогом урегулирования армяно-азербайджанского конфликта, «планируется разместить в Закавказье «миротворческий», натовский контингент» <https://www.gov.kz>details>, <https://www.mir24tv>news>
9. См. там же
10. см. сайт: <https://oxu.az> от 30.01. 2025.
11. см. сайт: <https://haqqin.az> от 25.06.23.
12. см. сайт: <https://president.az>, Объем транзитных перевозок между Азербайджаном и Китаем в январе-августе 2024 г. увеличился на 228% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. С начала 2024 г. по "Срединному коридору" отправлено 215 блок-поездов, а к концу года их число превысит 300. Если в первые дни начала грузоперевозок по "Срединному коридору" принималось 10 контейнерных поездов в месяц, то в августе 2024 г. это количество достигло 40 поездов - <https://casp-geo.ru>kitay+..>

Bir daha bəzi müasir nəqliyyat marşrutlarının beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi haqqında

O.F. Əfəndiyev,
professor, hüquq elmləri doktoru.
 e-poçt: <oktay001@rambler.ru>

Azərbaycan Respublikasının müasir xarici iqtisadi fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinin beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi problemlərinə həsr olunmuş məqalədə yeni geosiyasi reallıqlarda dövlətlərin əməkdaşlığı və tərəfdaşlığı üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edən ən son, perspektivli layihələrin, nəqliyyat marşrutlarından istifadə planlarının, infrastrukturaların həyata keçirilməsi ilə bağlı aktual problemlərin və məsələlərin tədqiqi davam etdirilir. Bu zaman həm yeni nəqliyyat-iqtisadi nizamın formalaşması prosesində, həm də ümumi təhlükəsizlik baxımından birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edən fundamental beynəlxalq hüquqi müddəalara riayət edilməsinin zəruriliyi xüsusi vurğulanır.

Açar sözlər: müasir ticarət-iqtisadi əlaqələr, Azərbaycanın Vətən Müharibəsində Qələbə, ümumi və Cənubi Qafqaz regional təhlükəsizliyi arasında əlaqələr, “Çin bir kəmə-

bir yol”, münaqişədən sonrakı nizamlanmanın çətinlikləri və Azərbaycan-Ermənistan Sülh Müqaviləsinin bağlanması perspektivləri, yeni beynəlxalq nəqliyyat nizamı.

**Once again about the international legal regulation
of some modern transport routes**

O.F.Efendiev,
professor, doctor of legal sciences.
e-mail: <oktay001@rambler.ru>

The article, devoted to the problems of international legal regulation of various aspects of modern foreign economic activity of the Republic of Azerbaijan, continues to examine current problems and issues on the implementation of the latest, promising projects, plans in the use of transport routes, infrastructures that are of fundamental importance for cooperation and partnership of states in new geopolitical realities. In this case, special emphasis is placed on the need to comply with fundamental international legal provisions that are of primary importance in the process of forming both a new transport and economic order and in terms of general security.

Key words: modern trade and economic relations, Victory in the Patriotic War of Azerbaijan, the relationship between general and South Caucasian regional security, “Chinese one belt-one road”, difficulties of post-conflict settlement and prospects for concluding the Azerbaijani-Armenian Peace Treaty, new international transport legal order.

**Bir kez daha bazı modern ulaşım güzergahlarının uluslararası
hukuki düzenlemesi hakkında**

O.F. Efendiev,
profesör, hukuk doktoru.
e-posta: oktay001@rambler.ru

Azərbaycan Cumhuriyeti'nin çağdaş dış ekonomik faaliyetinin çeşitli yönlerinin uluslararası hukuksal düzenlenmesi sorunlarına ayrılmış olan makale, yeni jeopolitik gerçekliklerde devletlerin işbirliği ve ortaklığı için temel öneme sahip olan ulaşım güzergahlarının kullanımı, altyapıların kullanımı konusundaki son, ümit verici projelerin uygulanmasına ilişkin güncel sorunları ve meseleleri incelemeye devam etmektedir. Bu durumda, hem yeni ulaştırma ve ekonomik düzenin oluşturulması sürecinde hem de genel güvenlik açısından birincil öneme sahip olan temel uluslararası hukuk hükümlerine uyulmasının gerekliliğine özel vurgu yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: modern ticaret ve ekonomik ilişkiler, Azərbaycan Vatanseverlik Savaşı'ndaki zafer, genel ve Güney Kafkasya bölgesel güvenliği arasındaki ilişki, “Çin tek kuşak-tek yol”, çatışma sonrası çözümün zorlukları ve Azərbaycan-Ermenistan Barış Antlaşması'nın sonuçlandırılması perspektifleri, yeni uluslararası ulaştırma hukuku düzeni.

DOI: 10.5281/zenodo.15286555

Administrative coercion and administrative penalties in the irration under the legislation of Ukraine

Borodin Ivan Luk'yanovych,
Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative Law, Intellectual Property, and Civil-Law Disciplines Kyiv University of Intellectual Property and Law of the "Odessa Law Academy".

<bild123579@gmail.com>

Guliyev Arif,

Doctor of Legal Sciences, Doctor of Law, Professor, Kyiv University of Intellectual Property and Law Kyiv, Ukraine.

<arifguliyev@ukr.net>

Liudmyla Shapenko,

Head of the Department of Constitutional and Administrative Law of State University "Kyiv Aviation Institute", Candidate of Law, Associate Professor.

Objective. The purpose of this article is to explore approaches to defining the legal nature of administrative coercion and administrative penalties, their correlation, and interdependence in the process of practical implementation by law enforcement agencies (officials).

The methodological basis of the article comprises a set of scientific cognition methods: dialectical, structural-functional analysis, formal-normative analysis, comparative-legal, phenomenological, and logical methods.

Key words: administrative coercion, administrative penalties, public administration, administrative sanctions, administrative offenses, authorized bodies (officials), administrative delictology.

Results. The study attempts a comprehensive analysis of the correlation between administrative coercion and administrative pen-

alties, considering accumulated theoretical and practical experience. The aim is to develop a new perspective on their role in law enforcement and legal practice and to explore ways to improve these institutions.

Annotation. During the formation of a legal state, significant importance is attributed to such institutions of administrative law as administrative coercion and administrative delictology. The concept of administrative reform in Ukraine, along with other measures, includes the reform of administrative legislation in general, as well as the institutions of administrative coercion and administrative liability, with administrative penalties occupying a prominent place among them.

The relevance of issues surrounding administrative coercion and administrative penalties is based on the following factors: 1) Economic factor – The establishment of a market economy necessitates state regulation of economic relations through specific legal means. At the same time, the scope of these means, the grounds for their application, and their types must be defined at the legislative level; 2) Political factor – There is a need to establish and maintain a regime of legality in the sphere of executive power to ensure conditions for the proper realization of human and citizen rights and freedoms in administrative-legal relations; 3) Normative-Legal factor – The development of new and the reform of existing administrative legislation in Ukraine should be based on scientifically grounded consideration of ongoing social, economic, and political changes to create an effective legal mechanism for protecting social relations.

Although the issues of administrative coercion and administrative penalties are central to the context of maintaining public order, protecting citizens' rights and freedoms, and preventing offenses, they have not been studied independently of other legal phenomena. Traditional approaches and principles have remained unchanged for a long time, which has negatively impacted lawmaking.

Various aspects of the interaction between administrative coercion and administrative penalties have been analyzed to varying degrees in the works of Ukrainian scholars in the field of administrative law, including V.B. Averyanov, O.F. Andriyko, H.P. Bondarenko, Yu.P. Bytiak, S.T. Honcharuk, I.P. Holosnichenko, Ye.V. Dodin, S.V. Kivalov, L.V. Koval, Ye.B. Kubko, A.T. Komzyuk, D.M. Lukianets, I.V. Martyanov, V.F. Opryshko, I.M. Pakhomov, I.A. Tymchenko, V.V. Tsvetkov, Yu.S. Shemshuchenko, V.I. Shyshkin, O.M. Yakuba, and others.

At the same time, it should be noted that when administrative penalties were addressed at the doctrinal level, research was most often conducted within the framework of existing legislation, which currently does not adequately meet the requirements of reforming Ukrainian administrative law or its harmonization with European legal standards.

Scientific research has not been sufficiently directed toward a conceptual understanding of trends in legal changes, new phenomena in lawmaking, and law enforcement practices. The essence of administrative coercion and administrative penalties, their distinctive features, functions, and purposes, require more thorough examination and study to distinguish them from other forms of state coercive measures.

Defining the legal concepts of administrative coercion and administrative penalties, along with a list of their characteristics, will

make it possible to resolve any contentious issues through analysis, comparison, and correlation, thereby clarifying the legal phenomenon in question, the legal institution it belongs to, and the applicable rules for its implementation.

Presentation of the main material. It is clear that measures of administrative coercion are applied by authorized state bodies in an established form and in compliance with legally prescribed procedures. These measures entail moral and material consequences for individuals (both natural and legal persons) who find themselves in conflict with the law.

At the same time, legal doctrine has not offered a unified definition of administrative coercion or clarified its legal nature. Legal nature refers to the identification of phenomena within the framework of law and the means of their emergence in objective reality. For legal phenomena, uncovering their legal nature implies determining their genetic origins, classifying them within a specific legal category, and linking them to a particular element of law [1, p. 14]. One can agree with the assertion that one of the main functions of administrative coercion is law enforcement. This means that the law grants authorized bodies (officials), acting on behalf of the state and within their competencies, the right to perform necessary actions aimed at preventing and suppressing offenses. One can also concur that administrative coercion manifests as psychological or physiological influence exerted by state bodies and public associations on individuals to compel them to comply with legal norms [2, p. 5]. However, it should be noted that public associations can apply coercive measures only when they are granted corresponding authority by the state, which may be regarded as a form of public oversight. This is one of the key factors in resolving societal disputes since it regulates

and consolidates the activities of all social actors [3, p. 7].

An important factor is that administrative coercion differs from civil, criminal, and disciplinary coercion as an independent type of coercion because it possesses its own distinct characteristics.

Firstly, the main purpose of administrative coercion is the protection of social relations that are formed and operate mainly in the sphere of public administration. At the same time, the scope of social relations protected by administrative coercion is not limited to administrative relations alone.

Measures of administrative coercion are employed in the implementation of executive power by relevant bodies and officials, which is, in turn, a manifestation of state-authority powers. Thus, all measures of administrative coercion are characterized by a state-authoritarian nature. Scholars, discussing the peculiarities of administrative coercion, note that it manifests in state-legal physical and psychological influence on individuals' consciousness and behavior in the form of personal, organizational, or property restrictions, leading to certain adverse consequences [4, p. 94]. For instance, personal restrictions can be implemented during the administrative detention of an offender under Article 260 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO), or during their delivery to law enforcement agencies to draft a protocol on an administrative offense (Article 259 of the CUAO). Organizational restrictions may include the suspension of a business's activities due to non-compliance with fire safety regulations. Property restrictions include fines, confiscation, and paid seizure of property imposed through administrative procedures.

Secondly, a characteristic feature of administrative coercion is its establishment in

legislative acts, granting the right to apply coercive measures to authorized bodies (officials). Typically, these include executive authorities and their officials authorized to perform law enforcement functions in the sphere of public administration. The wide range of subjects authorized to apply administrative coercion is due to the specific nature of administrative relations, which often require the rapid application of these measures. This feature underscores that administrative coercion is indeed being applied.

Thirdly, another distinguishing feature of administrative coercion is the legal basis for its application. Unlike other forms of state coercion – criminal, civil, or disciplinary – the application of administrative coercion is not limited to the commission of an offense. The grounds for applying such measures are much broader and more diverse.

For example, under Ukrainian legislation, certain conditions such as epidemics, natural disasters, epizootics, technogenic catastrophes, and other emergencies may justify the use of administrative coercion in the absence of an offense or culpability, aiming to prevent adverse consequences and mitigate their impact [5].

Considering the above, administrative coercion can be understood as an administrative-legal mechanism for protecting and safeguarding specific social relations, which has its inherent components. These include:

a) Legal grounds, forms, methods, and sanctions aimed at preventing offenses and protecting social relations from unlawful encroachments;

b) Legislative support for the activities of authorized bodies in applying c) Legal regulation of the system of bodies responsible for protecting legal relations from unlawful encroachments.

Administrative coercion is implemented through: a) The application of administrative sanctions—administrative penalties prescribed by the CUAO and other laws; b) The application of other sanctions for administrative offenses that do not entail administrative liability. For example, measures for influencing minors aged 16 to 18 for committing administrative offenses:

- 1) A public or other form of apology to the victim;
- 2) Warnings;
- 3) Reprimands or severe reprimands;
- 4) Assigning minors to the supervision of parents or guardians, educational or labor collectives (with their consent), or certain individuals upon their request (Article 24-1 of the CUAO).

c) The application of other coercive measures that are not enforced through sanctions and do not entail administrative liability, such as document checks, restricting entry to specific areas, or suspension of driving privileges.

The fundamental expression of administrative coercion should be considered administrative sanctions, which, in our opinion, represent the most effective form of response by authorized state bodies (officials) to violations of legislation on its territory.

In terms of content and purpose, sanctions are expressed in:

- a) Prohibitions, demands, and restrictions that affect the freedom of individuals—both physical and legal;
- b) Denials of the right to protection—such as the granting of licenses, powers, exemption from taxes, granting immunity, etc.;
- c) Imposition of fines;
- d) Seizure, confiscation of money and other property, and denial of rights to them;
- e) Compensation, restitution, reimbursement of expenses, or damages;

- f) Cancellation or suspension of licenses;
- g) Implementation of other coercive or restrictive measures.

A sanction, as a negative reaction by the state to a violation of a legal norm, arises only in the presence of unlawful behavior or improper fulfillment of generally established rules.

Considering the above, one can define the place of administrative penalties within the structure of administrative sanctions and administrative coercion.

The issue of administrative penalties in legal literature is more often studied not as an independent legal phenomenon but in the process of analyzing the institution of administrative delictology. This approach is explained by the specific relationship and interdependence of these legal phenomena, but it significantly narrows the study of the direct issues of administrative penalties.

At one time, a number of scholars—administrativists—paid attention to the issue of administrative penalties in various parameters: in the context of characterizing specific types of penalties, in the context of administrative responsibility, or regarding the application of penalties by certain authorized bodies (officials) for specific offenses.

An analysis of scientific research related to penalties allows us to pay attention to the following approaches to this issue: a) In the institutional paradigm, as an element of the institution of administrative responsibility; b) In the normative-structural paradigm, as an element of the structure of the legal norm; c) In the paradigm of state coercion, as a type of administrative-legal sanction.

In the institutional context, a penalty is an element that is "integrated" into the system of legal norms, the interaction of which, in turn, forms the institution of administrative responsibility.

In formulating an approach to legal responsibility as a system of legal norms, it is necessary to note that administrative responsibility combines two groups of norms. First, there are material norms that establish the foundations—defining types of administrative offenses, penalties, and subjects of responsibility. Second, there are procedural norms that form the mechanism of administrative proceedings in cases of administrative offenses (misdemeanors).

In the normative-structural understanding, administrative penalties can be seen as one of the types of administrative-legal sanctions, which is a form of state coercion in a broad sense. Considering the sectoral nature of legal regulation, it is more accurate to talk about administrative coercion in a narrow sense.

In the context of administrative-legal sanctions, we should refer to this legal category as part of criminal sanctions.

The consideration of administrative penalties solely through the prism of administrative responsibility has led to some one-sidedness in their definition as a legal category. For instance, S.T. Honcharuk defines a penalty as "a materialized expression of administrative responsibility, a negative legal consequence of illegal behavior by a person who must answer for their unlawful act and bear the corresponding punishment in the form of certain unfavorable measures of moral, material, and physical influence—it is the last link in the system of administrative coercion measures. They are a measure of responsibility" [9, p. 23].

However, administrative penalties stand out among these measures. They are characterized by a state-coercive nature. Certainly, they also have an educational character, but their essence lies in the state's coercive influence on offenders. In other words, authorized

bodies (officials) perform law enforcement functions and control compliance with legislation by the subjects of legal relations. In fact, these relations are of an authoritative-coercive nature, with no subordination of a service character.

Administrative penalties combine elements of a punitive, educational, and preventive nature, which, in principle, is defined by the Code of Administrative Offenses (Article 23). It is also worth noting that the law enforcement potential of administrative penalties ensures the protection of other legal norms and legal relations.

A particular feature of administrative penalties is that their application is mostly extrajudicial. Compared to criminal coercion sanctions, the application of administrative penalties is assigned to a large number of executive authorities (officials). However, along with this, the legislator has singled out specific administrative penalties that can only be applied through judicial procedures. According to the Code of Administrative Offenses, out of the ten penalties it provides for, eight fall under the jurisdiction of the court (judge)—these include monetary confiscation of items used as tools or direct objects of the administrative offense, confiscation of such items, deprivation of the right to hold certain positions or engage in specific activities, community service, corrective labor, socially useful work, administrative arrest, and detention in a guardhouse (Articles 28, 29, 30, 30-1, 31, 31-1, 32).

The purpose of applying administrative penalties also has its own peculiarities. While civil-legal sanctions primarily aim at compensation for harm caused by improper fulfillment of obligations or committing other unlawful acts, the goal of an administrative penalty is to punish the offender for the committed offense, as well as to prevent future

offenses, primarily for those individuals upon whom administrative penalties (both main and additional) are imposed according to the law.

It should be noted that when applying administrative penalties that cannot compensate for the state's moral damages, the main goal is punishment. Thus, administrative penalties consist of restricting or depriving individuals of subjective rights and benefits. The voluntary fulfillment of the penalty imposed on the offender does not alter its coercive nature because, in the case of non-fulfillment of the imposed obligation, the state, represented by authorized bodies (officials), reserves the right to apply other coercive measures to ensure proper compliance, such as the compulsory collection of unpaid fines from the offender's income—salary, scholarship, pension, etc.

The application of administrative penalties is formalized by the authorized body in a special individual act. The application of an administrative penalty results in the individual being in a "state of administrative liability." This legal position is crucial when imposing an administrative penalty in the case of repeated, recurrent, or systematic violations of legal norms within one year, as an aggravating circumstance.

Thus, the grounds for applying administrative penalties are much broader and not limited to non-compliance with or violation of prohibitions; they can also be applied in cases of improper fulfillment of legislatively defined duties.

Conclusions. Administrative coercion, unlike other forms of social (public) regulation, has distinct features that set it apart. It possesses a complex legal nature. On the one hand, it ensures compliance with and proper execution of legal norms, while on the other hand, it is

based on and implemented through a legal norm.

Administrative coercion serves as an independent method of state influence on the subjects of public relations, alongside persuasion and encouragement. It is aimed at protecting established legal relationships and ensuring the strict and accurate implementation of legal norms. The differences between sectoral norms and the degree of social danger posed by sectoral delicts determine the unique characteristics of state coercive measures.

Administrative penalties are one type of administrative-legal sanction. At the same time, they possess certain common features that distinguish them from others. First, they are provided for by a specific legal norm, the non-compliance or violation of which serves as the basis for their application. Second, the primary function of administrative penalties is to punish the offender and prevent further offenses. Third, this punishment is implemented through the institution of administrative responsibility, of which it is an integral part. Fourth, the law establishes a special procedure for their application. Fifth, they are applied by specially authorized bodies (officials) within their legally defined competence.

Reference

1. Kolpakov V. K., et al. (2016). *Administrativnavidpovidalnist: Kursleksii* [Administrative Responsibility: Course of Lectures]. Kyiv: Yurinkom Inter. 568 p. [in Ukrainian]
2. Bytyak Y. P., Zuy V. V., Komzyuk A. T. (1994). *Perekonanniaprymusuderzhavnoupravlini. Administrativnavidpovidalnist: Kursleksii* [Persuasion and Coercion in State Administration. Administrative Responsibility: Course of Lectures]. Kharkiv. 43 p. [in Ukrainian]
3. Denysenko A.P. (2018). *Administrativno-pravo viovnoy orhanizatsiihromadskoho kon-*

- troliu u sferiderzhavnohoupravlinnia: teori-iaipraktika [Administrative and Legal Foundations of Public Control Organization in State Administration: Theory and Practice]. Kyiv. 412 p. [inUkrainian]
4. Koval L.V. (1994). Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]. Kyiv: Osnovy. 153 p. [inUkrainian]
 5. Law of Ukraine "Pro pravovyirezhyznadzvy-chainohostanu" [On the Legal Regime of a State of Emergency] (2000). VidomostiVerkhovnoiRadyUkrainy [Official Bulletin of the VerkhovnaRada]. No. 23. Art. 176. [inUkrainian]
 6. Kolomoiets T. O. (1999). Shtrafyzakonomodavstvom pro administratyvnipravoporushennia [Fines under the Legislation on Administrative Offenses]: Avtoref. dys. k. yu. n. [Abstract of a Candidate's Dissertation in Legal Sciences]. National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Kharkiv. 16 p. [inUkrainian]
 7. Kolpakov V.K. (1999). Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]. Kyiv: YurinkomInter. 715 p. [inUkrainian]
 8. Kolomoiets T.O. (2000). Zakonodavstvo Ukrainy pro administratyvnishtrafy: deiakipriorytetyreformuvannia [Ukrainian Legislation on Administrative Fines: Certain Priorities for Reforming]. Ukrainske administratyvne pravo. Aktualni problemy reformuvannia: zbirnyk-naukovykhprats [Ukrainian Administrative Law. Current Issues of Reforming: Collection of Scientific Works]. Sumy. pp. 128. [inUkrainian]
 9. Honcharuk S. T. (1995). AdministratyvnaidpovidalnistzakonomodavstvomuKrainy [Administrative Responsibility under the Legislation of Ukraine]. Kyiv: MVS Ukrainy. 23 p. [inUkrainian]

Ukrayna qanunvericiliyinə uyğun olmayan inzibati məcburiyyət və inzibati cəzalar

Borodin İvan Lukyanoviç, QuliyevArif, Liudmila Şapenko.

Hüquqi dövlətin formalaşması zamanı inzibati hüquq institutlarına inzibati məcburiyyət və inzibati deliktologiya kimi mühüm əhəmiyyət verilir. Ukraynada inzibati islahat konsepsiyası digər tədbirlərlə yanaşı ümumilikdə inzibati qanunvericiliyin, habelə inzibati məcburiyyət və inzibati məsuliyyət institutlarının islahatını ehtiva edir ki, bunlar arasında inzibati cəzalar mühüm yer tutur.

Açar sözlər: inzibati məcburiyyət, inzibati cəzalar, dövlət idarəetməsi, inzibati tənbehlər, inzibati xətalər, səlahiyyətli orqanlar (vəzifəli şəxslər), inzibati deliktologiya.

Ukrayna mevzuatına görə idari zorlama ve idari cezalar

Borodin İvan Luk'yanoviç, GuliyevArif, Liudmyla Shapenko.

Hukuk devletinin oluşumu sırasında, idari zorlama ve idari suç bilimi gibi idari hukuk kurumlarına önemli bir önem atfedilir. Ukrayna'daki idari reform kavramı, diğer önlemlerle birlikte, genel olarak idari mevzuatın reformunu ve idari zorlama ve idari sorumluluk kurumlarını içerir; idari cezalar bunların arasında önemli bir yer tutar.

Anahtar sözcükler: idari zorlama, idari cezalar, kamu yönetimi, idari yaptırımlar, idari suçlar, yetkili organlar (görevliler), idari suç bilimi.

DOI: 10.5281/zenodo.15286564

Some criteria for distinguishing between civil and administrative liability under the legislation of Ukraine

Artem Oleksandrovysh Butenko,
PhD student of the Department of Administrative Law, intellectual property and civil.

<bild123579@gmail.com>

Guliyev Arif,

Doctor of Legal Sciences, Doctor of Law, Professor, Kyiv University of Intellectual Property and Law Kyiv, Ukraine, Legal disciplines of Kyiv University of intellectual property and law of Odesa National University "Odesa Law Academy"

<arifguliyev@ukr.net>

Objective. The article tries to substantiate once again the truth that the qualitative difference between certain types of offences is an objective reality. It is due to the difference in objective and subjective features, i.e. the nature of objects, subjects, acts, consequences and other features which are characteristic of different types of offences. At the same time, any offence by definition causes harm to specific subjects of social relations. Offences harm social relations defined by law and therefore pose a danger to the stable functioning and development of society.

The methodological basis of the work is a comprehensive analysis of the conceptual framework in administrative law and civil law tortology. The analysis is based on the dialectical method, as well as the analytical method and comparison, which ensure the identification of the essence of phenomena through the characterization of the dynamics

of their development and external manifestations.

Results. The relevance of the study of administrative offences (misdemeanours) and civil law violations is related to the importance of understanding their content, reasons for their commission, and the need to improve current legislation in this area in accordance with current trends in the development of legislation in Ukraine.

Discussion. Apart from its scientific significance and the possibilities of application in the educational process, this article should be noted for its relevance to the law-making and legislative process. The practical significance of the article lies in the fact that it makes it possible to orientate legal doctrine to the needs of practice.

State ment of the problem. When analysing the development of legal regulation of administrative and civil liability institutions in Ukraine, it should be noted that they are characterised by a constant expansion of the range of social relations which require protection by administrative and civil sanctions. The importance in combating of offences is constantly growing.

When describing the essence of administrative and civil liability, the issue of clarifying the peculiarities which distinguish the types of liability becomes of particular importance. This will allow us to consider in more detail the content of administrative and civil liability, its relationship, and to draw a distinction between the one which meets the practical needs of state authorities which detect and

stop of fences and apply appropriate measures of legal liability for the ircommission.

The states tablishesvarious types of legal liability, includ ingtraditional ones, such as criminal, administrative, civil, commercial, financial and disciplinary liability, which exist only within the relevant branches of law.

At the same time, to day in the scientific literature, scholars raise the issue of recognition, establishment and implementation of o the r types of legal liability, such as constitutional, water law, land law, etc. [1,2].

The refore, the issue of distinguishing between administrative and civil liability is relevant and requires additional scientific ly based research.

It is believed that comparison and distinction of the features of the setypes of liability will allow to identify and study the ir peculiarities to the fullest extent possible, which is one of the elements of the subject matter of this article.

The scientific and the oretical basis for the article was provided by scientific works and developments of specialists in the field of administrative and civil law, in particular, V.B. Averyanov, O.M. Bandurka, Y.P. Bytyak, A.S. Vasyliiev, E.S. Gerasymenko, I.P. Golosnichenko, E.V. Dodin, V.V. Zuy, S.V. Kivalov, V.K. Kolpakov, A.T. Komziuk, D.M. Lukianets, O.I. Ostapenko, V.P. Petkov, O.F. Skakun and others.

Key words: administrative liability, responsibility, subject, object, subjective side, objective side, guilt, offence, misdemeanour.

Presentation of the main material. Civil and administrative liability have both similar and distinctive characteristics. The similarities stem from the fact that both belong to the category of legal liability as such. The dif-

ferences, which set them apart, lie in the specific social and legal nature of each of these types of legal liability.

The distinction between civil and administrative liability is important in both theoretical-legal and practical contexts. It is also essential to establish the connections between these types of legal liability.

The identification of common and distinctive characteristics of civil and administrative liability can be addressed through their comparison based on specific elements. In particular, the purpose of administrative liability includes the protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of citizens; property and the constitutional order of Ukraine; the rights and legitimate interests of enterprises, institutions, and organizations; the established legal order; the strengthening of legality; the prevention of offenses; and the fostering of citizens' adherence to the Constitution and laws of Ukraine, respect for the honesty and dignity of others, rules of coexistence, conscientious fulfillment of their duties, and responsibility to society [3, p. 204]. Both administrative law scholars [4,5] and civil law scholars [6] agree that a legal violation serves as the basis for both administrative and civil liability. Such a violation has the same structure: an object, an objective side, a subject, and a subjective side. At the same time, there are differences between the characteristics of the elements of administrative offenses (misdemeanors) and civil violations.

For instance, under the Civil Code of Ukraine, civil violations include:

a) Breach of obligation—failure to perform or performance that violates the terms defined by the content of the obligation (improper

performance) by one or both parties to a contract. Examples include breaches of contractual deadlines for fulfilling obligations (delays), failure to perform obligations in kind, loss, shortage, or damage to property, and other material damage caused by non-performance or improper performance of obligations (Chapter 51 of the Civil Code of Ukraine, hereinafter referred to as the Civil Code).

b) Infliction of moral or physical harm (injury, other harm to health, or death) to an individual or legal entity or their property (Chapter 82 of the Civil Code).

In addition to these two main types of civil violations—contractual and non-contractual damage—there are also other types. Despite certain differences between the two main types of civil violations, all of the aforementioned actions share basic common features that allow them to be classified under the same type of legal responsibility.

The general object of a civil violation is the social relations that form the subject of regulation by civil law, namely property relations and personal non-property relations associated with them (Article 1 of the Civil Code), which are based on legal equality, free will, property independence, and broad freedom for participants in determining their rights and obligations. A civil violation occurs within the sphere of private legal interests of individuals and organizations.

An administrative offense (misdemeanor) infringes upon public order, property, the rights and freedoms of citizens, and the established system of governance (Article 9 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses). This definition indicates that administrative offenses affect social relations

in various areas of public life, such as labor and health protection, property use, environmental protection, natural resource use, preservation of historical and cultural monuments, maintenance of public order, and others.

The general object of administrative offenses (misdemeanors) is the order of activity in these spheres, established by the state in relevant normative legal acts, meaning it concerns the sphere of public law and national interests. Since some administrative offenses (misdemeanors) not only violate the established state order of activity in certain areas but also may cause harm to citizens and organizations (for example, deceiving a buyer or customer – Article 155-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, unfair competition – Article 164-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, knowingly false emergency service calls – Article 183 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, etc.), their additional object may be the social relations that are the subject of civil offenses.

It is evident from the above that the objects of the two types of offenses being analyzed pertain to different spheres of social relations. However, the additional object of certain administrative offenses (misdemeanors) may be private legal interests of individuals and organizations, i.e., the sphere of civil offenses.

The objective side of a civil offense is most often expressed in inaction or improper actions, as a result of which moral, physical, or material harm is caused to a natural person, or moral or material harm is caused to a legal entity. The main feature of the objective side of a civil offense is the conse-

quence – the harm caused to a physical or legal person. The amount of harm caused determines the extent of civil liability. The nature of the act resulting in this harm is defined in the law in relatively general terms and does not have significant importance for the type and severity of civil liability measures. An obligatory feature of the objective side of a civil offense is the causal link between the action and the harm caused as a result of this action.

The objective side of an administrative offense (misdemeanor) is formulated differently. It may involve a violation of legally established requirements, rules, or procedures for conducting specific activities (e.g., Articles 41, 50, 78, 92, 122, 203 of the Administrative Offenses Code), or failure to perform actions prescribed by legal acts (e.g., Articles 41-2, 54, 90-1, 122-2 of the Administrative Offenses Code); committing unauthorized actions (self-will) (e.g., Articles 53-1, 60, 70, 97 of the Administrative Offenses Code); or committing specific types of socially dangerous acts (e.g., Articles 42-2, 51, 65-1, 89, etc.).

Most compositions of administrative offenses (misdemeanors) include as part of the objective side the violation, non-fulfillment, or improper fulfillment of rules established by law or subordinate legal acts for the conduct of certain activities. In many cases of administrative offenses (misdemeanors), obligatory features of the objective side include the subject of the unlawful action (e.g., Articles 42-2, 42-3, 51-2, 66, 75 of the Administrative Offenses Code and others), the method (e.g., Articles 65, 72, 82-3, 89, 155-2 of the Administrative Offenses Code), the location (e.g., Articles 173, 174, 179 of the Administrative Offenses Code),

and the circumstances (e.g., Articles 45-1, 58, 59-1, 78, 135 of the Administrative Offenses Code) of the offense.

A distinctive feature of the objective side of administrative offenses (misdemeanors) is that they often do not cause immediate harm but instead create the threat of such harm occurring in the future [7, p. 196].

If an administrative offense (misdemeanor) causes harm to a citizen or an organization, the responsible person may be liable both administratively for the act and civilly for the damage caused.

The interconnection and complementary role of the two types of legal responsibility, discussed here, are legally enshrined in two forms. First, the Administrative Offenses Code (KUpAP) provides for the possibility of imposing the obligation to compensate for minor harm caused by an administrative offense directly within the administrative proceedings (Article 40 KUpAP). In this way, the legislator combines the application of administrative and civil responsibility in such cases. Second, it includes the application of administrative responsibility for the failure to compensate for property damage caused by unlawful actions to enterprises, institutions, organizations, or citizens, by individuals obliged to compensate for such damage under a court verdict or decision (Article 51-1 KUpAP). In this case, administrative responsibility serves as a means to ensure the implementation of civil responsibility.

As a general rule, the subject of a civil offense can be a natural person who has reached the age of 18 (Article 34 of the Civil Code). According to Article 1179 of the Civil Code, the subject of a civil offense related to causing harm may also be a person

aged between 14 and 18 years. Such a person is liable for the damage they caused on general grounds, and if they have no property or income sufficient to compensate for the damage, it must be compensated by their parents (adoptive parents) or guardians if the damage occurred due to their fault.

In addition to reaching a certain age, a mandatory characteristic of the subject of a civil offense is legal capacity, i.e., the ability to acquire civil rights and create civil obligations for oneself. Citizens who, due to mental illness or debility, cannot understand the meaning of their actions or control them, may be declared legally incompetent by the court. Legally incompetent citizens cannot be subjects of civil offenses (Articles 41, 1184 of the Civil Code). Citizens who were capable of legal action but were in a state where they could not understand the significance of their actions or control them at the time of the offense are also not considered subjects of a civil offense, except in cases where they brought themselves into such a state (Article 1186 of the Civil Code).

According to civil legislation, citizens who abuse alcoholic beverages or narcotics and put their family in a difficult financial situation may be restricted by the court in their legal capacity, meaning they may be declared partially legally competent (Article 36 of the Civil Code).

Subjects of civil liability can be both citizens of Ukraine and citizens of other countries or stateless persons. Diplomatic immunity from civil liability is not established, meaning that officials and diplomatic representatives of foreign states can be subjects of civil liability.

In addition to natural persons, subjects of civil liability can also be legal entities

under private and public law—organizations that have separate property and can acquire property and personal non-property rights in their own name, bear obligations, and be plaintiffs or defendants in courts of general jurisdiction, commercial or arbitration courts, including enterprises, institutions, and organizations of all forms of ownership (Articles 80, 92 of the Civil Code). A legal entity can be a proper subject of civil responsibility provided it is legalized and registered in accordance with the established procedure by legal acts. A legal entity is responsible for all types of civil offenses.

In several articles of the Civil Code (CC), responsibility for civil offenses is outlined for special subjects. Specifically, certain special subjects of harm include bodies of state power and local self-government, as well as officials and employees of these bodies (Articles 1172-1175 CC), bodies of inquiry, pre-trial investigation, the prosecutor's office, or courts (Article 1176 CC), and others.

Administrative responsibility for individuals arises two years earlier than civil liability — from the age of 16 (Article 12 of the Administrative Offenses Code, KUpAP). The subject of both administrative and civil responsibility can only be a sane person (Article 20 KUpAP). Foreigners and stateless persons are subject to administrative responsibility on the same grounds as citizens of Ukraine. The question of responsibility for administrative offenses committed by foreigners who, according to applicable laws and international agreements of Ukraine, enjoy immunity from Ukraine's administrative jurisdiction is resolved through diplomatic means (Article 16 KUpAP).

In many administrative offenses (misdemeanors), the subject of the offense has special characteristics, meaning they are specifically defined, as outlined in Article 14 of the General Part of the KUpAP.

Thus, the characteristics of the subjects of civil and administrative liability are quite similar. Some differences in their characteristics are related to the peculiarities of the objective side and the object of both types of offenses.

The subjective characteristics of civil and administrative offenses are also quite similar. Both civil and administrative liability for committing an offense arise only if the person who committed the offense is at fault, either intentionally or through negligence (Articles 614, 1166 of the Civil Code and Articles 9, 10, 11 of the KUpAP). In both codes, fault is a necessary condition for liability. The regulatory provisions regarding the concept of fault and its forms coincide in both codes. The offenses in both civil and administrative law are formulated in such a way that the form of fault and its degree do not affect the severity of the punishment. In some types of civil and administrative offenses, the form of fault (intent or negligence) is directly specified, with the relevant actions being offenses under such conditions (Articles 616, 853, 858, 950 of the Civil Code; Articles 41-1, 46, 46-1, 77, 116, 121, 164-3, 198, 211 of the KUpAP).

At the same time, there are also significant differences in the subjective characteristics of both types of offenses.

First, the content of the offender's fault differs when committing civil and administrative offenses. For civil offenses, it is often characterized by intentional action and neg-

ligent disregard for its consequences. In civil law, a specific type of negligence — gross negligence — is recognized, which is not known in administrative law. Gross negligence is directly provided as a necessary element in certain types of civil offenses (Articles 337, 340, 950, 1193 of the Civil Code).

Another feature of fault in civil offenses is the consideration of the victim's fault in causing the offense. Given the equality of the subjects of civil relations and their nature, this situation is quite natural.

A significant feature of civil offenses is the possibility of committing certain types of offenses without fault. An example of this is causing harm with a source of increased danger (Article 1187 of the Civil Code). An organization or individual using a source of increased danger is responsible for any harm caused, except in cases of force majeure or intentional actions by the victim.

It is important to point out the circumstances that exclude liability in the case of civil and administrative offenses. Committing an offense (misdemeanor) in a state of necessary defense, provided that its limits were not exceeded, excludes both civil and administrative liability (Article 1169 of the Civil Code and Article 19 of the Code of Administrative Offenses).

Committing an offense in a state of extreme necessity excludes administrative liability if it allowed for the elimination of a danger that could not have been removed by other means under the given circumstances, and if the harm caused is less significant than the harm that was prevented (Article 18 of the Code of Administrative Offenses).

Committing a civil offense in a state of extreme necessity, as a general rule, does not relieve the person who committed it from liability. In certain cases, the court, considering the circumstances of the case, may impose the obligation to compensate for the damage caused in such a state on the person in whose interest the harmful act was performed, or oblige both parties to compensate the damage in certain shares, or relieve them from compensating for the damage either partially or in full (Article 1171 of the Civil Code).

Being in a state of insanity excludes administrative liability (Article 20 of the Code of Administrative Offenses). Committing a civil offense by a person recognized as legally incompetent excludes their liability but entails the liability of their guardian or the organization responsible for supervising them, if the latter cannot prove that the harm was not caused by their fault (Article 1184 of the Civil Code).

Thus, despite the similarities in the basic features of the subjective side of civil and administrative offenses (misdemeanors), there are significant differences between them. For an administrative offense (misdemeanor), the predominant importance lies in the offender's mental attitude towards the act they have committed, while for a civil offense, it is related to the consequences of the aforementioned act. A civil offense may be committed due to a specific type of negligence, gross negligence, which is not provided for in specific administrative offense compositions.

A feature of administrative responsibility is the presence of circumstances that mitigate or aggravate responsibility for an adminis-

trative offense (Articles 34 and 35 of the Code of Administrative Offenses). Such circumstances are defined by the law as certain objective and subjective characteristics of the administrative offense (misdemeanor). Notably, one such feature is the prevention of harmful consequences of the offense by the offender, voluntary compensation for the damage, or the removal of the harm caused, i.e., the socially dangerous consequences characteristic of civil offenses.

Therefore, administrative and civil liability are distinct from each other. They are clearly differentiated by all distinguishing features. In theory and practice, there are no issues regarding potential duplication or competition between these types of legal liability. At the same time, each type of liability serves its own specific function. When both administrative and civil liability are applied, they complement each other, contributing to more effective maintenance of law and order in Ukraine.

Reference

- 1, 2. Bytyak Y.P., Zuy V.V. (1999). *AdministratyvnepravoUkrainy (Zahalnachastyna) [AdministrativeLawofUkraine (GeneralPart)]* – Kharkiv, Odyssey, 1999. 223 p. [in Ukrainian]
3. Koval L.V. (1994). *Administratyvne pravo Ukrainy. [Administrative Law of Ukraine]* Kyiv, Osnovi, 1994. 154p. [in Ukrainian]
4. Borodin I.L. (2019). *Administratyvne pravo Ukrainy. [Administrative Law of Ukraine]: Pidruchnyk. Kyiv, Alerta, 2019. 548p. [in Ukrainian]*
5. Kolpakov V.K. (1999). *Administratyvne pravo Ukrainy. [Administrative Law of Ukraine]: Pidruchnyk. Kyiv, Yurinkom Inter, 1999. 733p. [in Ukrainian]*

6. Komziuk A.T. (1999). Problemy pravovoho instytutu administratyvnoi vidpovidalnosti v systemi administratyvnoho zakonodavstva Ukrainy. [Problems of the Legal Institution of Administrative Liability in the System of Administrative Legislation of Ukraine]: Systematyzatsiiazakonodavstva v Ukraini: problemy-teorii i praktyky. Materialymizhnarodnoin-aukovo–praktychnoikonferentsii. Kyiv, InstytutzakonodavstvaVerkhovnoiRadyUkrainy, 1999. P. 307-310
7. Zared. Dzery O.V., Kuznetsovoi N.S. (2001). TsyvilnepravoUkrainy [Civil Law of Ukraine]: Pidruchnyk. U 2 kn. Kyivskyinats. un–t im. T.H. ShevchenkaKn. 1., 2001. 861p. [in Ukrainian]
8. O.V. Kuzmenko (2016). Administratyvnavidpovidalnist [Administrative Liability]: Kurslektsii. Kyiv, YurinkomInter, 2016.568 p.[in Ukrainian]

Ukrayna qanunvericiliyinə əsasən mülki və inzibati məsuliyyəti ayırd etmək üçün bəzi meyarlar

Artem Oleksandrovich Butenko, Quliyev Arif.

Məqsəd. Məqalədə ayrı-ayrı hüquqpozma növləri arasında keyfiyyət fərqlinin obyektiv reallıq olması həqiqəti bir daha əsaslandırılmağa çalışılır. Bu, obyektiv və subyektiv əlamətlərin, yəni müxtəlif növ cinayətlərə xas olan obyektlərin, subyektlərin, hərəkətlərin, nəticələrin və digər əlamətlərin xarakteri ilə əlaqədardır. Eyni zamanda, hər hansı bir cinayət tərifinə görə ictimai münasibətlərin konkret subyektlərinə zərər vurur. Hüquq pozuntuları qanunla müəyyən edilmiş ictimai münasibətlərə xələl gətirir və buna görə də, cəmiyyətin sabit fəaliyyətinə və inkişafına təhlükə yaradır.

Açar sözlər: inzibati məsuliyyət, məsuliyyət, subyekt, obyekt, subyektiv tərəf, obyektiv tərəf, təqsir, hüquq pozuntusu, cinayət.

Ukrayna mevzuatına görə medeni və idari sorumluluk arasında ayırım yapmaya yönelik bazı kriterler

Artem Oleksandrovych Butenko, Guliyev Arif.

Nesnel. Makale, belirli suç türleri arasındaki niteliksel farklılığın nesnel bir gerçeklik olduğu gerçeğini bir kez daha kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu, nesnel ve öznel özelliklerdeki farktan, yani farklı suç türlerinin karakteristiği olan nesnelere, öznelere, eylemlerin, sonuçların ve diğer özelliklerin doğasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, herhangi bir suç tanımı gereği toplumsal ilişkilerin belirli öznelere zarar verir. Suçlar, kanunla tanımlanan toplumsal ilişkilere zarar verir ve bu nedenle toplumun istikrarlı işleyişi ve gelişimi için bir tehlike oluşturur.

Anahtar Sözcükler: idari sorumluluk, sorumluluk, konu, nesne, öznel taraf, nesnel taraf, suçluluk, suç, kabahat.

DOI: 10.5281/zenodo.15286573

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MÜASİR DÖVRDƏ VERGİ MÜNASİBƏTLƏRİNİN OPTİMAL TƏNZİMLƏNMƏSİ: sosial-psixoloji və hüquqi aspektlər

Əliyev Etibar Əli oğlu,
Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ“ UNESCO kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru,
e-mail: a-etibar@rambler.ru
telefon: +99455 230 24 42 ;

Araz Tofiq oğlu Kərimov,
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Bakı şəhəri Operativ Vergi Nəzarəti və Uçotun Təşkili Baş İdarəsi, rəisin birinci müavini, baş vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas,
e-mail: Araz.Karimov@taxes.gov.az;

Nəzrin Natiq qızı Kərimli,
Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, Hüquqşünaslıq fakültəsi, IV kurs tələbəsi,
e-mail: kerimlinezrin879@gmail.com

Həsənli Aysel Vüqar qızı,
Sumqayıt Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi, Təhsildə sosial-psixoloji xidmət ixtisası, IV kurs tələbəsi,
e-mail: ayselhesenli552@gmail.com

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında müasir dövrdə vergi münasibətlərinin optimal tənzimlənməsi məsələlərinin sosial-psixoloji və hüquqi aspektləri nəzərdən keçirilir. Eyni zamanda, vergi hüquq münasibətlərinin sistemi və hüquq məkanında onun mövqeyi barədə məsələ elmi müstəvidə araşdırılır.

Qeyd edilir ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli hüquq sistemində vergi hüququ iqtisadi hüququn yarım-sahəsi statusuna malikdir. Bu kontekstdə vergi hüquq münasibətlərinin optimal tənzimlənməsi istiqamətində müvafiq tövsiyələr təqdim edilir.

Açar sözlər: milli hüquq sistemi, iqtisadi hüquq, vergi hüququ, nizama-salma predmeti, subyektlər, vergi münasibətləri, optimal tənzimlənmə, sosial-psixoloji və hüquqi aspektlər.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyə ki, dövlətimizin əsas qanunu sayılan Konstitusiyanın 4-cü fəslində vətəndaşların əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir. Vergiləri ödəmək vətəndaşların daşdıqları vəzifələrdən biridir. Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin I hissəsində təsbit olunmuşdur ki, qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur. Deməli, vergi ödəmək vəzifəsi dövlətin şəxslərinin üzərinə qoyulmuş vəzifədir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, vergi müəyyən etmək və tutmaq siyasi hakimiyyət daşıyıcısı olan dövləti xarakterizə edən, dövlətə xas olan əlamətlərdən biridir. Dövlətin bu cür əlamətlə xarakterizə olunması isə təsadüfi xarakter daşımır. Heç də sirr deyil ki, dövlət büdcəsinin əsas mən-

bəyini vergi təşkil edir. Unutmaq olmaz ki, istənilən ölkədə milli dövlət gəlirləri içərisində vergi əsas yer tutaraq ən mühümü hesab olunur. İqtisadi nəzəriyyədə göstərilir ki, dövlət və yerli büdcələrin gəlir hissəsini, əsasən, vergi təşkil edir [16, s.573]. Odur ki, istənilən dövlət vergi sisteminin formalaşdırılmasına, eləcə də vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə prioritet əhəmiyyət verir [13, s.10-45].

Qeyd etməliyik ki, cəmiyyətdə mövcud olan ictimai münasibətlər qrupunda həm də vergi ilə bağlı münasibətlər yaranır. Vergi ilə bağlı əmələ gələn ictimai münasibətlər vergi münasibətləri adlanır ki, belə münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi müvafiq hüquq normaları vasitəsilə həyata keçirilir; həmin normaların sistemi is vergi hüququ adlanır. Bu normalarla tənzimlənən vergi münasibətləri dövlətin həyata keçirdiyi vergi fəaliyyəti prosesində yaranır ki, belə fəaliyyət vergilərin müəyyən edilməsinə və tutulmasına yönəlir.

Vergi hüququ dedikdə dövlətin vergi fəaliyyəti sahəsində yaranan vergi münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür ki, həmin münasibətlər vergilər qoyulması və tutulması ilə bağlı yaranır. Onun əsas funksiyası cəmiyyətdəki vergi münasibətlərini tənzimləməkdən ibarətdir ki, həmin münasibətlər dövlət və şəxslər (vergi ödəyiciləri) arasında əmələ gəlir. Mübaliğəsiz olaraq deyə bilərik ki, cəmiyyətin inkişafında vergi münasibətləri müstəsna rola malikdir [4, s.477-504].

Deməli, vergi hüququ vergi fəaliyyəti sahəsində yaranan ictimai münasibətləri, yəni vergi münasibətlərini tənzimləyir. Məhz vergi münasibətləri vergi hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir [18]. Qeyd etdiyimiz kimi, vergi münasibətləri vergi fəaliyyəti prosesində və sahəsində

əmələ gələn ictimai münasibətlərə deyilir.

Vergi münasibətləri vergi hüququnun ibarət olduğu ayrı-ayrı hüquq normaları vasitəsilə tənzimlənir. Bu zaman vergi münasibətləri hüquqi forma alır ki, həmin forma vergi-hüquq münasibətləri adlanır. Deməli, vergi-hüquq münasibətləri vergi-hüquq normaları ilə tənzimlənən və nizama salınan vergi münasibətləridir. Fəlsəfi, sosial-psixoloji və hğquqi nöqteyi-nəzərdən onlar arasındakı münasibət «məzmun» və «forma» kimi kateqoriyalar arasında mövcud olan əlaqə kimidir. Belə ki, süzğgedən kontekstdə əgər vergi münasibətləri məzmundursa, vergi-hüquq münasibətləri formadır.

Vergi-hüquq münasibətləri dedikdə vergi-hüquq normaları ilə tənzimlənən və nizama salınan vergi münasibətləri başa düşülür. Hər bir hüquq münasibəti kimi, vergi-hüquq münasibətləri də, quruluşca üç elementdən ibarətdir: 1) obyekt; 2) subyekt; 3) məzmun.

Vergi-hüquq münasibətlərinin obyektidir ki, onun barəsində vergi-hüquq münasibətləri yaranır. Heç də sirr deyil ki, vergi-hüquq münasibətləri vergi barəsində və onunla bağlı olaraq əmələ gəlir. Odur ki, verginin özü vergi-hüquq münasibətlərinin obyektidir; söhbət büdcəyə köçürülən vergidən gedir [13, s. 63-64].

Vergi dedikdə dövlət və yerli hakimiyyət (bələdiyyə) tərəfindən fiziki və hüquqi şəxslərdən məcburi surətdə alınan pul vəsaiti başa düşülür. Şəxslərdən məcburi surətdə alınan hər cür vəsait, təbii ki, vergi hesab olunmur. Bu və ya digər vəsaitin vergi hesab edilməsi üçün onun müəyyən əlamətlərə uyğun gəlməsi tələb edilir. Söhbət vergini xarakterizə edən müəyyən əlamətlərdən gedir [6, s.197]. Həmin əlamətlər isə bunlardan ibarətdir: 1) vergi

şəxslərdən məcburi surətdə alınan pul vəsaitidir; 2) vergi şəxslərdən əvəzsiz alınan pul vəsaitidir; 3) vergi pul formasında ödənişdir; 4) vergi geri qaytarılmayan pul ödənişidir; 5) vergi dövlət və yerli büdcələrə daxil olan (köçürülən) pul ödənişidir; 6) vergi hüquqi əsas olan ödənişdir (hüquqi əsas dedikdə qanunlar başa düşülür); 7) vergi faktiki əsas olan ödənişdir (faktiki əsas dedikdə gəlir, mənfəət, əmlak və s. başa düşülür). Bu kimi əlamətlər vergini digər pul ödənişlərindən fərqləndirməyə imkan verir. Vergi həm də belə bir əlamətlə xarakterizə edilir ki, vergi şəxslərdən alınan elə pul vəsaitidir ki, onun hansı xərclərin ödənilməsi üçün istifadə ediləcəyi qabaqcadan bilinmir və məlum olmur.

Vergi-hüquq münasibətlərinin subyektlərinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, vergi-hüquq münasibətlərinin real (faktiki) iştirakçıları vergi-hüquq münasibətlərinin subyektləri adlanır. Vergi-hüquq münasibətlərinin mümkün (potensial) iştirakçılarına isə vergi hüququnun subyektləri deyilir. Belə subyektlər sırasına aşağıdakılar aiddir: 1) dövlət; 2) vergi ödəyiciləri. Vergi-hüquq münasibətləri məhz dövlət və vergi ödəyiciləri arasında əmələ gəlir. Vergi-hüquq münasibətləri həm də bələdiyyə və vergi ödəyiciləri arasında yaranır. Düzdür, vergi-hüquq münasibətlərində bilavasitə dövlət və bələdiyyə özü iştirak etmir. Bu münasibətlərdə onları müvafiq səlahiyyətli orqanlar (dövlət və bələdiyyə orqanları) təmsil edirlər. Dövlət orqanları dövlət vergilərini müəyyən edir, dövlət vergilərinin ödənilməsinə tələb edir və onların ödənilməsinə nəzarət edir. Yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyə orqanları yerli vergiləri tətbiq edir, yerli vergilərin yerli büdcələrə yığılmasını təşkil edir və onların ödənilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirilir.

Vergi ödəyiciləri dedikdə elə şəxslər başa düşülür ki, onlar dövlət və yerli vergiləri ödəmək vəzifəsi daşıyırlar. Belə vəzifəni həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər daşıyırlar. Onlar iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdir. Deməli, vergi ödəyicisi rolunda həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər çıxış edə bilərlər.

Vergi ödəyiciləri olmayan şəxslər də vergi-hüquq münasibətlərinin iştirakçısı – vergi hüququnun subyekti ola bilər. Söhbət vergilərin ödənilməsi ilə bağlı şəxslərdən gedir. Vergilərin ödənilməsi ilə bağlı şəxslər dedikdə vergi ödəyiciləri olmayan, lakin qanuna əsasən vergilərin hesablanmasına və büdcəyə köçürülməsinə, vergi orqanlarına müvafiq məlumatın verilməsinə cavabdeh olan, habelə vergi yoxlaşmasının həyata keçirilməsinə köməklik göstərən işçilər başa düşülür. Onların sırasına vergi agentləri, banklar və digər kredit təşkilatları, ekspertlər və s. daxildir [12, s.121].

Beləliklə, vergi hüququnun subyektləri (vergi-hüquq münasibətlərinin real iştirakçıları) bunlardan ibarətdir: 1) dövlət (dövlət orqanları); 2) bələdiyyə (bələdiyyə orqanları); 3) vergi ödəyiciləri; 4) vergilərin ödənilməsi ilə bağlı şəxslər (onlara həm də prosesual şəxslər deyilir).

Vergi-hüquq münasibətləri üç əlamətlə xarakterizə olunur. Birinci, vergi-hüquq münasibətlərinin obyektini həmişə və bütün hallarda pul formasında olan vergi təşkil edir. İkinci, vergi münasibətləri hakimiyyət xarakterli münasibətlərdir. Unutmaq olmaz ki, vergi-hüquq münasibətləri hakimiyyət səlahiyyətinə malik olan dövlət (bələdiyyə) və vergi ödəyiciləri arasında əmələ gəlir. Dövlət (bələdiyyə) hökmən vergi-hüquq münasibətlərinin tərəflərindən biri olmalıdır. Üçüncü, vergi-hüquq münasibətləri iqtisadi xarakterli münasibətlərdir.

Vergi-hüquq münasibətlərinin məzmununa gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, bu münasibətlərdə iştirak edən subyektlərin hüquq və vəzifələrinin məcmusuna vergi-hüquq münasibətlərinin məzmunu deyilir. Məsələn, vergi-hüquq münasibətlərində iştirak edən subyektlərdən biri olan dövlət vergilərinin ödənilməsinə vergi ödəyicilərindən tələb etmək hüququna malikdir. Bu, dövlətin vergi-hüquq münasibətlərində malik olduğu hüquqdur. Vergiləri ödəmək isə vergi ödəyicilərinin daşdıqları vəzifədir. Yaddan çıxarmamalıyıq ki, vergiləri ödəmək hər kəsin borcudur.

Vergilərin dövlət və yerli (bələdiyyə) büdcəsinə köçürülməsindən asılı olaraq, iki növü fərqləndirilir: 1) dövlət vergiləri; 2) yerli vergilər.

Dövlət vergiləri dövlət büdcəsinə köçürülür. Onlara aşağıdakılar aiddir: 1) fiziki şəxslərin gəlir vergisi; 2) hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi (bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatlardan başqa); 3) əlavə dəyər vergisi; 4) aksizlər; 5) hüquqi şəxslərin əmlak vergisi; 6) hüquqi şəxslərin torpaq vergisi; 7) yol vergisi; 8) mədən vergisi; 9) sadələşdirilmiş vergi (VM, maddə 6).

Dövlət vergilərinin sadaladığımız növləri həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasında tətbiq olunur; onlar muxtar respublika vergiləri adlanır. Muxtar respublika vergiləri Naxçıvan Muxtar Respublikasında tutulan dövlət vergilərinə deyilir (VM, maddə 7). Yerli verilər bələdiyyə büdcəsinə (yerli büdcəyə) köçürülən vergilərdir. Onlara bələdiyyə vergiləri də deyilir və aşağıdakılar aiddir: 1) fiziki şəxslərin torpaq vergisi; 2) fiziki şəxslərin əmlak vergisi; 3) yerli əhəmiyyətli tikinti materialları üzrə mədən vergisi; 4) bələdiyyə mülkiyyətində olan

müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi (VM, maddə 8) Fiziki şəxslərin gəlir vergisi dövlət vergilərinin növlərindən biridir. Dövlət gəlirlərinin bu növü ilə bağlı məsələlərin hüquqi tənzimlənməsi Vergi Məcələsinin VIII fəslə ilə həyata keçirilir (bu fəslə VM-in 95–102-ci maddələri daxildir). Belə bir məqamı da qeyd etməliyik ki, fiziki şəxslər tərəfindən müvafiq vergilərin vaxtında, gecikdirilmədən ödənilməsində və yaxud ödənişdən yayınma hallarının baş verməməsində onların sosial-psixoloji durumu vacib rol oynayır. Bu onu ifadə edir ki, verginin mahiyyəti, əhəmiyyəti və yerinə yetirdiyi funksiyalar barədə vətəndaşlar arasında, yəni bütövlükdə sosial cəmiyyətdə zəruri maarifləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi olduqca aktual görünür.

Gəlir vergisi dünyada ən geniş tətbiq olunan vergi növüdür. Müasir dövrdə bəzi dövlətlərdə bu, əsas vergi növü kimi tanınır. Gəlir vergisi Avropa dövlətlərinin, demək olar ki, hamısında tətbiq olunur [10, s. 365-366]. ABŞ-da gəlir vergisi, ilk növbədə, federal vergi kimi tutulur; gəlir vergisi həm də ştatlarda alınır. Odur ki, gəlir vergisi həm federal, həm də ştatların vergisi kimi tətbiq olunur.

Azərbaycan Respublikasında gəlir vergisinin ödəyiciləri fiziki şəxslərdir. Fiziki şəxslər dedikdə həm rezident, həm də qeyri-rezident fiziki şəxslər başa düşülür. Vergi qanunvericiliyində göstərilir ki, rezident və qeyri-rezident fiziki şəxslər gəlir verisinin ödəyiciləridir (VM, maddə 95). Odur ki, vergi ödəyiciləri iki cür olur: 1) rezident vergi ödəyiciləri; 2) qeyri-rezident vergi ödəyiciləri. Əgər fiziki şəxsdən həm Azərbaycan Respublikasında, həm də onun hüdudlarından kənarəldə etdiyi gəlirdən vergi (gəlir vergisi) tutularsa, belə şəxs

rezident vergi ödəyicisi adlanır; və əksinə, Azərbaycan Respublikası mənbələrindən əldə etdiyi gəlirlərdən gəlir vergisi ödəyən fiziki şəxs isə qeyri-rezident vergi ödəyicisi sayılır.

Gəlir vergisinin tutulması üçün həm rezident vergi ödəyicisinin, həm də qeyri-rezident vergi ödəyicisinin gəliri olmalıdır. Rezident vergi ödəyicisinin gəliri onun həm Azərbaycan Respublikasında, həm də Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar əldə etdiyi gəlirdən ibarətdir. Qeyri-rezident vergi ödəyicisinin gəliri isə onun Azərbaycan Respublikası mənbələrindən əldə etdiyi gəlirdir. Məhz əldə olunmuş gəlir vergitutma obyektı sayılır.

Vergi qanunvericiliyinə görə, gəlirlərin üç növü fərqləndirilir (VM, maddə 97.3): 1) muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlir (əməkhaqqı, işdən alınan hər hansı ödəniş və s.); 2) müzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən əldə edilən gəlir (sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlir); 3) vergilərdən azad edilən gəlirlərdən və əsas vəsaitlərin (vəsaitin) yenidən qiymətləndirilməsindən yaranan artımdan başqa bütün digər gəlirlər. Gəlir vergisi fiziki şəxslərdən onların aylıq gəlirlərindən dərəcələrlə tutulur. Söhbət gəlir vergisinin dərəcələrindən gedir. Gəlir vergisi dərəcələri isə Vergi Məcəlləsinin 101-ci maddəsində göstərilmişdir.

Heç də sirr deyil ki, dövlət büdcəsinin əsas mənbəyini vergi təşkil edir. Unutmaq olmaz ki, istənilən ölkədə dövlət gəlirləri içərisində vergi əsas yer tutaraq ön mühümü hesab olunur. İqtisadi nəzəriyyədə göstərilir ki, dövlət və yerli büdcələrin gəlir hissəsini, əsasən, vergi təşkil edir [2]. Odur ki, istənilən dövlət vergi sisteminin formalaşdırılmasına, eləcə də vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə prioritet əhəmiyyət verir [3].

Vergi hüququnun mənbələrinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, vergi hüququna daxil olan müvafiq hüquq normalarının ifadə və mövcudolma formaları vergi hüququnun mənbələri adlanır [8]. Vergi-hüquq normaları, adətən, normativ hüquqi akt kimi formada ifadə edilir və mövcud olur. Odur ki, normativ hüquqi aktlar vergi hüququnun əsas mənbəyidir. Söhbət, hər şeydən əvvəl, normativ hüquqi aktların əsas növü kimi tanınan qanunlardan gedir. Qanunlar içərisində əsas rol Konstitusiyaya oynayı ki, ali hüquqi qüvvəyə malik olan həmin qanun bütün hüquq sahələri, eləcə də hüquq yarım sahə və institutları üçün normativ əsas (baza) hesab olunur. Konstitusiyanın 73-cü maddəsi vətəndaşların üzərinə vergi ödəmək kimi vəzifə qoyur ki, bu, yəni vergiləri ödəmək onların daşdıqları əsas konstitusion vəzifələrdən biridir.

Vergi hüququ üçün Konstitusiyanın həm də aşağıdakı maddələri mühüm əhəmiyyətə malikdir: 1) Milli Məclis bu və digər məsələyə dair ümumi qaydalar müəyyən edir ki, vergiləri ödəmək həmin məsələlərdən biridir (94-cü maddə); 2) Prezident dövlətin iqtisadi proqramlarını təsdiq edir (109-cu maddə); 3) Nazirlər Kabineti maliyyə-kredit və pul siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edir (119-cu maddə) və s.

Vergi hüququnun mənbəyi olan qanunlar içərisində Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin (VM, 2000-ci il) [9] adı, ilk növbədə, çəkilməlidir. Azərbaycan Respublikasında yaranan vergi münasibətlərinin tənzimlənməsində bu qanun mühüm və vacib rol oynayı. Sözügedən məcəllə vergi sistemini, vergitutmanın ümumi əsaslarını, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydalarını, vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi

münasibətlərinin digər iştirakçılarının vərgitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrini, vergi nəzarətinin forma və metodlarını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti və digər məsələləri müəyyənləşdirir. VM 2000-ci ildə qəbul olunmuş və 2001-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir.

Normativ hüquqi aktların digər növü qanunqüvvəli aktlardır ki, onlar vergi münasibətlərinin tənzimlənməsində heç də az rol oynayırlar. Söhbət Prezident fərmanlarından, Nazirlər Kabinetinin qərarlarından və Vergilər Nazirliyinin qəbul etdiyi normativ əhəmiyyətli hüquqi sənədlərdən (təlimat, izah məktubları və digər aktlardan) gedir. Bu cür aktlar vergi hüququnun nizamlaşdırma predmetini təşkil edən bu və ya digər məsələnin tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur.

Vergi hüququnun mənbəyi qismində həm də bələdiyyələrin normativ xarakterli hüquqi aktları çıxış edir. Unutmaq olmaz ki, bələdiyyələr yerli vergilərin tətbiq olunması, yerli vergilərin yerli büdcələrə yığılmasının təşkil edilməsi və onların ödənilməsi üzərində nəzarət həyata keçirir. Təbii ki, bu kimi məsələlərlə bağlı olaraq bələdiyyələr normativ əhəmiyyətə malik olan hüquqi aktlar qəbul edir. Həmin aktlar vergi hüququnun mənbəyi hesab olunur.

Vergi hüququnun mənbəyi olan qanunvericilik aktları vergi qanunvericiliyi adlanır. Söhbət Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyindən gedir. Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyi Konstitusiyadan, Vergi Məcəlləsindən və onlara uyğun olaraq qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarından ibarətdir (VM, maddə 2).

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi də (GM) vergi hüququnun mənbəyi olan qanunvericilik

aktlarından biridir. Belə ki, adıçəkilən aktın XLII fəslində ayrıca maddələr gömrük orqanları tərəfindən alınan vergilərin (əlavə dəyər vergisi, aksizlər, yol vergisi) tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur (GM, maddə 227-230).

Ölkə ərazisində istifadə edilən avtonəqliyyat vasitələri ilə bağlı yol vergisinin ödəyiciləri qismində onların sahibləri deyil, avtonəqliyyat vasitələri üçün mühərrik yanacağı istehsalı və ya idxalı ilə məşğul olan şəxslər çıxış edir. Belə ki, 212.3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində avtomobil benzininin, dizel yanacağı və maye qazın istehsalı ilə məşğul olan şəxslər yol vergisini aylıq olaraq hesablayır və hesabat ayından sonrakı ayın 20-dən gec olmayaraq, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi forma üzrə yol vergisi bəyannaməsini vergi orqanına təqdim etməklə vergini dövlət büdcəsinə ödəyirlər (VM, maddə 212.3.).

Göründüyü kimi, ölkədə vergilərin yığılması işi müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir: vergi xidməti orqanları, gömrük orqanları, energetika orqanları, bələdiyyə orqanları və s.

Unutmaq olmaz ki, vergi iqtisadi mahiyyəti olan termdir. Başqa sözlə, vergi iqtisadi anlayışdır. İqtisadi anlayış kimi, vergi məcmu milli məhsul və milli gəlirin bir hissəsinin dövlət tərəfindən məcburi surətdə toplanması və yığılmasıdır. Digər tərəfdən, vergi ümumxalq əhəmiyyətə malik olan sosial-iqtisadi məsələlərin həll edilməsində böyük rol oynayır. İqtisadi baxımdan verginin mahiyyəti də məhz bundan ibarətdir.

Göstərdiklərimizdən əlavə, vergidən dövlətin iqtisadi inkişafına təsir göstərən alət kimi istifadə olunur. Onun müasir şəraitdə iki əsas funksiyası fərqləndirilir ki, onlardan biri fiskal, digəri isə iqtisadi

funksiyadır [16]. Fiskal funksiyanın mahiyyəti bu funksiyadan istifadə etməklə dövlət pul fondları formalaşdırır. Fiskal funksiya verginin əsas funksiyası hesab edilir.

Verginin iqtisadi funksiyasına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, milli gəlirin bölüşdürülməsində vergidən alət kimi istifadə olunur. Verginin iqtisadi funksiyası özünü həm də bunda göstərir ki, sahibkarlar və iqtisadi fəaliyyətin digər subyektləri vergidən istifadə etməklə mal istehsal edir, xidmət göstərir və iş görürlər, bir sözlə, öz fəaliyyətlərini genişləndirirlər. Digər tərəfdən, vergilər yolu ilə iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi həyata keçirilir. Deyilənlər onu göstərir ki, vergi və iqtisadi münasibətlər bir-birilə (iqtisadiyyatla) sıx surətdə bağlı olan anlayışlardır.

Vergi hüququnun öz hüquqi təbiətinə görə iqtisadi hüququn yarım sahəsi olması həm də belə bir amillə şərtlənir ki, vergi hüququnun subyektivi olan vergi ödəyiciləri iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinin subyektləridir. İqtisadi-təsərrüfat fəaliyyəti isə iqtisadi hüquqla tənzimlənən məsələlərə aiddir.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, vergi fəaliyyətinin əsas oriyentasiyaları sahibkarlıq fəaliyyətinin təşviq olunması, vergitutma bazasının genişləndirilməsi, sosial xarakterli güzəştlər vasitəsilə əhəlinin maliyyə-vergi yükünün azaldılması, vergi uçotunun, vergitutma və vergi nəzarəti mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq subyektlərinə vergi təşviqlərinin verilməsi və s. istiqamətləri əhatə edir.

Sosial-psixoloji və hüquqi aspektdə qeyd etməliyik ki, iqtisadi kateqoriya kimi vergilər cəmiyyətdə tarixən klassik sinfi bölgünün formalaşması, insanların həyatının təşkili forması qismində dövlətin yaradılması, ordu,

məhkəmə, dövlət idarəetmə aparatı və s. strukturların saxlanması üçün pul vəsaitlərinin tələb olunması yolu ilə yaranmışdır. Hazırda vergilər ümumi daxili məhsulun yenidən bölüşdürülməsinin əsas alətidir. Vergilərin bölüşdürülməsi mexanizmi təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin maliyyə təminatının təmin edilməsi və onların səmərəli fəaliyyəti üçün resurslara ehtiyacı olan iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi məqsədi ilə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Ümumiyyətlə, vergilər obyektiv zərurətdən doğan sosial hadisə kimi dəyərləndirilə bilər, çünki onların yığılması cəmiyyətdə sosial-iqtisadi inkişafın ehtiyacları ilə müəyyən edilir. Bu kontekstdə ölkədə vergi fəaliyyətinin təkmilləşdirilərək optimallaşdırılması, mahiyyət etibarilə, aktual olaraq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vergilərin optimallaşdırılması mexanizmi özündə iqtisadi münasibətlərin elementlərindən ibarət strukturlaşdırılmış və koordinasiya olunmuş əməkdaşlıq sistemini, eləcə də mövcud hüquqi dövlət quruculuğu kontekstində büdcə ödənişlərinin minimuma endirilməsinə yönəlməni ehtiva edə bilər. Ancaq vergilərin optimallaşdırılması qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilməli, icra hakimiyyəti orqanlarının dövlət idarəçiliyi və onun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində məqsəd və vəzifələrinə zidd olmamalıdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, vergilərin optimallaşdırılması konstruksiyasının komponentləri kimi aşağıda təsəvvür edilən elementləri fərqləndirmək mümkündür:

– vergi ödənilməsi üzrə fəaliyyətin hüquqi tənzimlənmə metodologiyasının təkmilləşdirilməsi, vergi yığımında paralelliyin aradan qaldırılması, bütün vergi ödəyicilərini əhatə

edə biləcək vahid vergi idarəetmə orqanının (qurumunun) yaradılması ehtimalının nəzərdən keçirilməsi;

– effektiv nəzarət fəaliyyətini həyata keçirərkən vergi orqanları tərəfindən istifadə edilən informasiya kommunikasiya texnologiyaları sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, habelə vergi orqanları qanun pozuntularının qarşısını almaq üçün idarə, müəssisə və təşkilatların, ayrı-ayrı vergi ödəyicilərinin (məsələn, gömrük orqanlarında, energetika orqanlarında, bələdiyyə orqanlarında və s.) vergi fəaliyyətinə koordinasiya olunmuş şəkildə nəzarət edilməsi;

– ölkədə baş verən sosial-iqtisadi inkişaf templəri fonunda vergi qanunvericiliyində mövcud olan hüquqi alqoritm və nihilizm təzahürlərinin aradan qaldırılması, normativ hüquqi bazanın daha da təkmilləşdirilməsi və modernləşdirilməsi, fors-mayor halları baş verdikdə vergi-hüquq münasibətlərini təfsilatı ilə tənzimləyən yeni hüquq institutlarının təsis edilməsi;

– Azərbaycanın milli hüquq sistemində formalaşmış vergi hüququ kontekstində vergi ödəyicilərinə vergilərin ödənilməsi istiqamətində motivasiyanın gücləndirilməsi, əhali arasında zəruri maarifləndirici tədbirlərin təşviq edilməsi və cəmiyyətdə effektiv vergi mədəniyyətinin formalaşdırılması və sairə aspektlər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLAR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "PG" nəşriyyatı, 2014, 52 s.
2. Экономическая теория. Учебник / Под общ. ред. В.И.Видяпина, А.И.Добрынина и др. М., 2002, с.573.
3. Vergilərin təşəkkül tapması və tarixi barədə ətraflı bax: məsələn, Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.10-45.
4. *Ətraflı bax*: Əliyev E.Ə., Hüseynova F.E., Qəmbərov H.D. İqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı, 2019, s.478.
5. Vergi-hüquq münasibətlərinin obyektı hüquq ədəbiyyatında mübahisə doğuran məsələlərdən biridir. *Bu barədə söylənilən fikirlərlə bağlı daha ətraflı bax*: Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s. 63-64.
6. Ətraflı bax: məsələn, Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər / Müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. Bakı, 2005, s.197. 7. Vəliyev D.Ə., Balakışiyeva Y.H. və b. Vergi hüququ. Dərslük. Bakı, 2003, s.121.
8. *Vergi hüququnun mənbələri barədə ətraflı bax*: Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.56-60.
9. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: E.M.Əfəndiyev. Bakı, 2014, 296 s.; URL:<http://www.taxes.gov.az> – 29.06.2024-cü il.
10. Avropa hüququ. Dərslük / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016, s. 365-366.
11. *Ətraflı bax*: Aslanbəyli B.Ə. İkiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasının beynəlxalq hüquqi aspektləri (Azərbaycan Respublikasının təmsalında). Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın Avtoreferatı. Bakı, 2024, 32 s.
12. Vəliyev D.Ə., Balakışiyeva Y.H. və b. Vergi hüququ. Dərslük. Bakı. 2003, s.18.
13. Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.54.
14. Mirzəyeva A.Q. Maliyyə hüququ. Dərslük. Bakı, 2008, s.153.
15. Mirzəyeva A.Q. Azərbaycan Respublikasının vergi hüququ. Dərslük. Bakı, 2007, s.129.
16. Экономическая теория. Учебник / Под

- общ. ред. В.И.Видяпина, А.И.Добрынина и др. М., 2002, с.573.
17. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s. 625-627.
18. Kərimov A.T. Azərbaycan Respublikasının vergi hüququ // "Hüquqi müstəvi" elmi-nəzəri, təcrübi jurnal. Bakı, 2024, №2 (15), s.97-105.
19. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimov. Bakı, "Hüquq Yayın Evi" nəşriyyatı, 2018, 232 s.

**ОПТИМАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ:
социально-психологические и правовые аспекты**

Этибар Али оглы Алиев,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право» Юридического факультета Бакинского государственного университета, доктор юридических наук;

Араз Тофик оглу Керимов,
главный советник налоговой службы, юрист-правовед;

Назрин Натиг кызы Керимли,
Академия Государственного Таможенного Комитета Азербайджанской Республики, Юридический факультет, студентка IV курса;

Гасанлы Айсель Вугар кызы,
Сумгаитский государственный университет, Филологический факультет, специальность «Социально-психологическая служба в образовании», студентка IV курса.

В статье рассматриваются социально-психологические и правовые аспекты вопросов оптимального регулирования налоговых отношений в Азербайджанской Республике в современную эпоху. В то же время вопрос о системе налоговых правоотношений и ее положении в правовом пространстве изучается на научном уровне. Отмечается, что в национальной правовой системе независимой Азербайджанской Республики на-

логовое право имеет статус подотрасли экономического права. В этом контексте даются актуальные рекомендации по оптимальному регулированию налоговых правоотношений.

Ключевые слова: национальная правовая система, экономическое право, налоговое право, предмет регулирования, субъекты, налоговые отношения, оптимальное регулирование, социально-психологические и правовые аспекты.

**OPTIMAL REGULATION OF TAX RELATIONS IN THE REPUBLIC OF
AZERBAIJAN IN THE MODERN PERIOD: socio-psychological and legal aspects**

Etibar Ali oglu Aliyev,
Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law, Baku State University, Doctor of Law;

Araz Tofiq oghlu Karimov,
chief advisor of the tax service, lawyer;

Nazrin Natig girl Karimli,
Academy of the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan,
Faculty of Law, 4th year student;

Hasanlı Aysel Vugar girl,
Sumgayit State University, Faculty of Philology, Social-psychological
service in education, 4th year student.

The article considers the socio-psychological and legal aspects of the issues of optimal regulation of tax relations in the Republic of Azerbaijan in the modern period. At the same time, the issue of the system of tax legal relations and its position in the legal space is investigated on a scientific level. It is noted that in the national legal system of the independent Republic

of Azerbaijan, tax law has the status of a subfield of economic law. In this context, relevant recommendations are presented for the optimal regulation of tax legal relations.

Keywords: national legal system, economic law, tax law, subject of regulation, subjects, tax relations, optimal regulation, socio-psychological and legal aspects.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NDE VERGİ İLİŞKİLERİNİN MODERN DÖNEMDE OPTİMUM DÜZENLENMESİ: sosyo-psikolojik ve yasal yönler

Aliyev Etibar Ali oğlu,
Azerbaycan Avukatlar Konfederasyonu üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi UNESCO İnsan Hakları ve Bilişim Hukuku Bölümü profesörü,
Hukuk Doktoru;

Araz Tofiq oğlu Kerimov,
vergi dairesi başdanışmanı, avukat;

Nazrin Natig kızı Karimli,
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi Hukuk Fakültesi 4. sınıf öğrencisi;

Hasanlı Aysel Vugar kızı,
Sumgayit Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Eğitimde sosyal-psikolojik hizmetler alanında dördüncü sınıf öğrencisi.

Makalede, modern çağda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergi ilişkilerinin en iyi şekilde düzenlenmesi konularının sosyo-psikolojik ve hukuki yönleri ele alınmaktadır. Aynı zamanda vergi hukuku ilişkileri sistemi ve hukuk alanındaki konumu konusu da bilimsel düzeyde incelenmektedir. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal hukuk sisteminde vergi

hukukunun, ekonomi hukukunun bir alt dalı statüsünde olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda vergisel hukuki ilişkilerin optimum şekilde düzenlenmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: ulusal hukuk sistemi, ekonomik hukuk, vergi hukuku, düzenleme konusu, özneler, vergi ilişkileri, optimum düzenleme, sosyo-psikolojik ve hukuki yönler.

DOI: 10.5281/zenodo.15286584

AZƏRBAYCANDA MÜASİR DÖVRDƏ BEYNƏLXALQ TİBB HÜQUQUNUN FORMALAŞMASI

Hüseynova Fətimə Etibar qızı, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Dünya Tibbi Hüquq Assosiasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının dosenti.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com,
tel: +99450 206 24 42.

Məqalədə müasir dövrdə Azərbaycanda beynəlxalq tibb hüququnun təşəkkül tapması, genesis-yaranma əlamətləri və formalaşması barədə elmi bəhs olunur. Qeyd edilir ki, beynəlxalq tibb fəaliyyətinin ümumdünya universal səviyyədə və dövlətlərarası əməkdaşlıq miqyasında həyata keçirilməsi, onun hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi və nizama salınması zərurəti beynəlxalq tibb hüququnun yaranmasını şərtləndirir.

Təqdirəlayiq hal kimi, xüsusilə, qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası bu kontekstdə xeyli sayda beynəlxalq səhiyyə-tibb müqavilələrinə qoşulmuşdur, eləcə də tibb fəaliyyətinin nizama salınması məqsədi ilə zəruri normativ hüquqi baza yaradılmışdır.

Açar sözlər: Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, əhalinin sağlamlığının qorunması, beynəlxalq tibb hüququ, tibb hüquq normaları, beynəlxalq tibb münasibətləri, səhiyyə-tibb sahəsində əməkdaşlıq, beynəlxalq tibb hüquq elmi.

Müasir dövrdə dünyada baş verən qloballaşma və sosial-iqtisadi trans-

formasiyalar şəraitində beynəlxalq münasibətlər sisteminin tərkib hissəsi olan müstəqil və suveren Azərbaycan Respublikasında tibb fəaliyyəti ilə bağlı ictimai münasibətlərin günbəgün inkişaf edərək beynəlmilləşməsi tendensiyası müşahidə edilir. Belə ki, süni intellekt dövründə beynəlxalq sosial-iqtisadi münasibətlər sisteminin mühüm komponenti olan insanların sağlamlığının qorunması üzrə fəaliyyət ictimai-sosial hadisə kimi hər bir ölkənin milli infrastrukturunda xüsusi yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin hər-tərəfli tərəqqisi üçün tibb sahəsinin inkişafı olduqca önəmli faktorlardan biridir. Azərbaycan Respublikası öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümummillə lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dünya birliyinin tamhüquqlu üzvünə çevrilmiş, əsas qanun olan Konstitusiyaya referendum yolu ilə qəbul edilmiş, bir sıra qlobal layihələr gerçəkləşərək, ənənəvi sosial-iqtisadi və idarəetmə mexanizmlərində ciddi dəyişikliklər baş verməklə ölkədə yeni infrastruktur sahələri yaranmış, beynəlxalq əlaqələr sferası genişlənmiş, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində silsilə qanunvericilik aktları qəbul edilərək, insanların azad, təhlükəsiz və fiziki cəhətdən sağlam mühitdə yaşaması, müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi və səhiyyə-tibb sektorunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində bir çox əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Xüsusilə, qeyd etməliyə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında müxtəlif

mülkiyyət formalarının tanınması (maddə 13), insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi (maddə 26), əqli mülkiyyət hüququnun mühafizəsi (maddə 30), sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ (maddə 39), sağlamlığın qorunması hüququ (maddə 41), azad sahibkarlıq hüququ (maddə 59) və s. barədə müvafiq normalar təsbit olunmuşdur. Belə ki, hər kəsin konstitusion hüquqları vardır və belə hüquqlar qanunla qorunur.

Təsadüfi deyil ki, ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanda tibb sahəsinin inkişafı, onun cəmiyyət və dövlət üçün əhəmiyyəti, gələcək perspektivləri barədə öz fikirlərini belə ifadə etmişdir: “Tibbin insan cəmiyyəti ilə yaşlı olan bir tarixi var... Azərbaycan XX əsrdə tibb elminin sürətli inkişafı, çoxprofilli səhiyyə şəbəkəsinin yaradılıb genişləndirilməsi və tibb işçilərinin hazırlanması sahələrində böyük nailiyyətlər qazanmışdır. Hazırda müstəqil, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu yolunda inamla irəliləyən Azərbaycanın çoxsaylı tibb işçiləri ordusu var. Respublikanın sosial inkişafında onun xidmətləri təqdirəlayiqdir”; “Səhiyyə bizim üçün, hər bir cəmiyyət və dövlət üçün çox lazımlı, həyatın bütün sahələrini əhatə edən sahədir”; “Həkim üçün...ən əsas keyfiyyət yüksək mənəviyyətdir”.

XX əsrin sonlarında Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına üzv qəbul olunmuşdur (1992-ci il) və həmin təşkilatın ölkəmizdə ofisi fəaliyyət göstərir. Bununla da, Azərbaycanda səhiyyə sahəsinin yeni bir dövrü başladı. Artıq Azərbaycan beynəlxalq səhiyyə münasibətlərində müstəqil bir dövlət kimi iştirak edərək, öz tibbi potensialını tam nümayiş etdirmək imkanı əldə etdi. Bu mənada, ölkə ərazisində əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində dövlət siyasətini həyata

keçirən əsas icra orqanı kimi Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi yenidən təşkil olundu (1998-ci il). Həmçinin ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı 04.06.2001-ci il tarixli 733 nömrəli Sərəncam əsasında hər il iyunun 17-i “Azərbaycan Respublikası tibb işçilərinin peşə bayramı günü” kimi qeyd edilir. Onu da xatırlamaq yerinə düşər ki, yeni növ koronavirus (COVID-19) infeksiyasına qarşı aparılan mübarizədə, həmçinin Birinci Qarabağ və Vətən müharibəsi dövründə də tibb işçiləri təcrübə və peşəkarlıqları, özlərinin ən üstün şəxsi keyfiyyətləri və qətiyyətləri ilə yaxından iştirak ediblər.

Təqdirəlayiq hal kimi qeyd edə bilirik ki, Azərbaycan Respublikası səhiyyə sahəsində qarşıda duran mühüm vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün ölkənin müxtəlif dövlət və ictimai qurumları ilə, habelə dünyanın ayrı-ayrı dövlətləri, beynəlxalq tibb təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq əlaqələri yarada bilmişdir. Məhz ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən bu sahədə aşağıdakı bir sıra sənədlər imzalanmışdır: məsələn, “Digər ölkə ərazisinə müvəqqəti gələn şəxslərə tibbi xidmət göstərilməsi haqqında” Avropa Sazişi (1996-cı il), “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və Ukrayna Səhiyyə Nazirliyi arasında təbabət və səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (1997-ci il), “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1997-ci il), “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il), “İnsan orqan və (və ya) toxumalarının transplantasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il), “Tibbi sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il), “Özəl tibb fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu

il), “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Qazaxıstan Respublikası Hökuməti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (1999-cu il), “Azərbaycan Respublikasında vərəmlə mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2000-ci il), BMT-nin “Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə” Konvensiyası (2000-ci il), “Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2001-ci il), “Su və sağlamlıq haqqında” Protokol (2002-ci il), “Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərə gətirilən mallara texniki, tibbi, əczaçılıq, sanitariya, baytar və fitosanitar normaların, qaydaların və tələblərin tətbiq edilməsi haqqında” Saziş (2002-ci il), “Körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2003-cü il) və digər normativ hüquqi aktlar.

Müdrük ulu öndərin elmi əsaslara söykənən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və hərbi və-tənpərvərlik kursunu dövrün tələblərinə uyğun yeni proqmatik çalarlarla zənginləşdirərək uğurla və düşünülmüş addımlarla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən bu sahəyə daim xüsusi diqqət yetirilir. Cənab Prezidentin ifadə etdiyi bələ bir tezis olduqca maraqlıdır ki, “İnsanların sağlamlığı bizim üçün əsas məsələdir. Azərbaycanda keyfiyyətli, səviyyəli tibbi xidmətin göstərilməsi üçün bütün imkanlar vardır və dövlət öz tərəfindən bu sahəyə böyük investisiyalar qoymaqla bu vacib missiyanı yerinə yetirir”; “Azərbaycanın artan iqtisadi inkişafı, iqtisadi potensialı imkan verir ki, sosial sahəyə diqqət daha da böyük olsun. Əlbəttə ki, sosial sahənin əsas istiqaməti insanların sağlamlığıdır”.

Danılmaz həqiqətdir ki, inkişaf dinami-

kasına görə dünya dövlətləri arasında liderlər sırasında yer alan və səhiyyə sahəsində mövqeyini daim möhkəmləndirməkdə olan Azərbaycan regionda həyata keçirilən transmilli layihələrin əsas təkanvericisi hesab olunur. Müasir dövrdə yaradılmış koordinasiya nəticəsində Azərbaycan beynəlxalq aləmdə tibb sahəsində çox böyük uğurlara imza atmışdır. İlk növbədə, qeyd etməliyik ki, tibbi fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün ölkədə münbit şərait yaradılmışdır. Belə ki, Azərbaycanın bölgələrində müasir standartlara uyğun tibbi müalicə kompleksləri istifadəyə verilmişdir, paytaxtda isə ən müasir tibbi infrastruktur obyektləri fəaliyyət göstərir. Əlbəttə, həm dövlət sektorunda, həm də özəl sektorda yaradılmış 700-dən çox klinika, modul tipli xəstəxana və digər tibbi reabilitasiya müəssisələri, xüsusilə, önəmlidir.

Son dövrlərdə Azərbaycan səhiyyə-tibb sahəsində keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə fəal iştirak etməklə, tibb mütəxəssisləri zəruri praktik təcrübə və yüksək tibbi biliklərə nail olmuşlar. Təsadüfi deyil ki, ölkəmizdə hər il nüfuzlu beynəlxalq tibb tədbirləri, konfranslar, sərgi, festivallar və forumlar keçirilir; Azərbaycan belə tədbirlərə evsahibliyi edir: məsələn, “Azərbaycanda icbari tibbi sığorta sisteminin tətbiqinə dəstək” Tvinq layihəsi çərçivəsində Beynəlxalq Konfrans (2018-ci il), Beynəlxalq Tibb İnnovasiyaları Sərgisi “Medinex” (2019-cu il); “Beynəlxalq Tibb Bacısı Günü”nə həsr olunmuş tədbir, həmçinin BMT-nin Uşaq Fondunun (UNİCEF) Azərbaycandakı nümayəndəliyi və Avropa İttifaqının dəstəyi ilə yaradılmış Resurs Mərkəzinin açılışı (2022-ci il); “I Beynəlxalq Pediatriya, Uşaq cərrahiyyəsi və Tibb bacıları Konqresi” (2022-ci il); “Süni İntellekt əsrində Tibb Hüququ” adlı Beynəlxalq Konfrans (2022-ci il); Naxçıvan Muxtar Respublika-

sında "I Beynəlxalq Tibbi Forum" (2022-ci il) və s.

Səhiyyə və tibb sferasında idarəetmənin hüquqi cəhətdən optimal tənzimlənməsi və tibbi xidmət coğrafiyasının genişləndirilməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış və ya onun sərəncamları əsasında qüvvəyə minmiş aşağıdakı sənədlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir: məsələn, "Şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə dövlət qayğısı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2003-cü il), "Avropa Sosial Xartiyası" (2004-cü il), "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Bolqarıstan Respublikası Hökuməti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2004-cü il), "Hemofiliya və talassemiya irsi qan xəstəliklərinə düçar olmuş şəxslərə dövlət qayğısı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2005-ci il), "Biomüxtəliflik haqqında" Konvensiyaya "Biotəhlükəsizlik haqqında" Kartahen Protokolu (2005-ci il), "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2005-ci il), "Onkoloji yardım haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2006-cı il), "Dərman vasitələri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2006-cı il), "Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Latviya Respublikası Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlığa dair" Saziş (2006-cı il), "GUAM-a üzv-dövlətlərin səhiyyə nazirlikləri arasında səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2007-ci il), "Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2007-ci il), "Azərbaycan Respublikası

Səhiyyə Nazirliyi və İordaniya Həşimilər Krallığı Səhiyyə Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2007-ci il), "Təbii müalicə ehtiyatları, müalicə-sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2008-ci il), "Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Belarus Respublikası Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2008-ci il), "Azərbaycan Respublikası ilə İtaliya Respublikası arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Anlaşma Memorandumu (2010-cu il), "Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Rumıniya Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2011-ci il), "Uşaqların icbari dispanserizasiyası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2013-cü il), "Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Tacikistan Respublikası Hökuməti arasında səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2014-cü il), "İdmanda dopinq vasitələrindən və üsullarından istifadəyə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2016-cı il), "Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ilə Türkiyə Respublikasının Hökuməti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş (2016-cı il), "Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi ilə Serbiya Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Anlaşma Memorandumu (2018-ci il), "Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyi ilə Macarıstanın İnsan Resursları Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Anlaşma Memorandumu (2020-ci il), "Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Rusiya Federasiyası Səhiyyə Nazirliyi arasında "Səhiyyə və tibb elmi sahəsində yeni-

lənmiş əməkdaşlıq” Sazişi (2021-ci il) və s. aktlar.¹

Qeyd etməliyik ki, səhiyyə və tibb sahəsi hər bir dövlətin müstəqilliyinin əsas atributlarından biridir. Bu gün Azərbaycanda müşahidə olunan dinamik sosial-iqtisadi inkişaf və beynəlxalq səhiyyə sisteminə inteqrasiya tibbi xidmət infrastrukturunun təkmilləşdirilməsini, onun maddi-texniki bazasının modernləşdirilməsini, bütün istiqamətlərdə tibb işinin beynəlxalq standartlara tam uyğun aparılmasını, bütövlükdə səhiyyə idarəetmə sisteminin ölkənin sosial-iqtisadi inkişafındakı rolunun daha da artırılmasını zəruri edir. Bunu nəzərə alaraq, Heydər Əliyev Fondu səhiyyə-tibb sahəsinin inkişafını öz prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir və tibbi fəaliyyət sferasına aid proqram və layihələrin həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, İSESKO-nun xoşməramlı səfiri xanım Mehriban Əliyeva tərəfindən ölkədə səhiyyənin inkişafına, gənc tibb kadrları nəslinin formalaşmasına göstərilən diqqət və qayğı, eləcə də verilən real töhfələr təqdirəlayiqdir.

Göstərilən fundamental amilləri və tibb fəaliyyəti sferasında ictimai münasibətlərin pozitiv inkişaf meyillərini diqqətə çəkərək, bu kontekstdə beynəlxalq tibb hüquq elmi sahəsinin müasir meyar və standartlar çərçivəsində tədqiq olunmasına zərurət yaranmışdır. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasında tibb-hüquq ictimaiyyətinə təqdim edilən belə elmi biliklər məhz beynəlxalq tibb hüququ sahəsində münasibətlərə toxunur.

Qeyd etməliyik ki, ölkə daxilində tibb fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir ki, həmin münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi müvafiq hüquq normaları vasitəsilə həyata keçirilir. Bu kimi hüquq normalarının məcmu halında tibb hüququ adlanır və o, Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları sistemində yarım sahə statusuna malik olan tərkib hissə kimi formalaşmışdır.

Əgər tibb fəaliyyəti sahəsində yaranan ictimai münasibətlər dövlət sərhədlərindən kənara çıxarsa, belə münasibətlər öz xarakterinə görə beynəlxalq-hüquqi forma alır və beynəlxalq tibb hüququ ilə nizama salınır.

Məhz bu səbəbdən vətəndaş cəmiyyəti, tibb mütəxəssisləri və insanlar tibb hüququ barədə zəruri biliklərə yiyələnməli, onun ibarət olduğu ayrı-ayrı hüquq normaları haqqında elmi təsəvvürlərə malik olmalıdırlar. Zəruri biliklərə yiyələnmək və elmi biliklərə malik olmaq isə, yalnız tibb hüquq elminin vasitəsi və köməyi ilə mümkün ola bilər. Toxunulmuş ictimai-sosial məsələ, hesab edirik ki, müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səhiyyə və tibb əlaqələrinin inteqrasiyası şəraitində olduqca aktualdır. Zənnimizcə, sözügedən elmi istiqamət tibb fəaliyyəti sahəsində baş verən qlobal inteqrasiya prosesləri fonunda əhalinin, xüsusən də, gənc kadrların bu istiqamətdə maariflənməsi, habelə cəmiyyətdə hüquqi düşüncə və tibb mədəniyyətinin formalaşması baxımından, mühüm əhəmiyyətə malikdir, eləcə də Azərbaycan milli hüquq sistemində və onun tərkib hissəsi olan tibb hüququ sferasında mövcud olan boşluqların doldurulmasına, habelə hüquqi alqoritm və nihilizm

1 Ətraflı bax: Beynəlxalq tibb hüququ haqqında ümumi müddəalar. Monoqrafiya / Hüseynova Fatimə Etibar qızı. Bakı, Zərdabi-Nəşr, 2023, 352 s.

təzahürlərinin aradan qaldırılmasına xidmət edir.

Göstərilənlərlə yanaşı, qeyd etməliyik ki, beynəlxalq tibb hüququnun yaranmasının əsas genezis elementi – əmələgəlmə əlaməti dünyada insanların sağlamlığının qorunması, yüksək səviyyəli tibbi xidmətlərin inkişaf etdirilməsi, müxtəlif xəstəliklərə qarşı aparılan mübarizənin qlobal xarakter alması, əhalinin müntəzəm şəkildə tibbi müayinələrə cəlb olunması, insanların bütün təbəqələri arasında sağlam həyat tərzinin formalaşdırılması, yeni səhiyyə infrastruktur komplekslərinin yaradılması, eləcə də sağlamlığın qorunması kontekstində çoxsaylı beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərin kütləvi xarakter almasıdır. Başqa sözlə desək, beynəlxalq tibb fəaliyyətinin ümumdünya universal səviyyədə və dövlətlərarası əməkdaşlıq miqyasında həyata keçirilməsi, onun hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi və nizama salınması zərurəti beynəlxalq tibb hüququnun yaranmasını şərtləndirir.

Eyni zamanda, müasir süni intellekt dövründə beynəlxalq sosial-iqtisadi münasibətlər sisteminin mühüm komponenti olan insanların sağlamlığının qorunması üzrə fəaliyyət ictimai-sosial hadisə kimi hər bir ölkənin milli infrastrukturunda xüsusi yer tutur. Təhsil və səhiyyə sistemində, vətəndaşların iş, yaşayış və istirahət yerlərində, hərbi-müdafiə və xidməti-təbii sahələrdə, cəzaçəkmə müəssisələrində, həmçinin uşaq-gənclər kontingenti

arasında və s. yerlərdə həyata keçirilən sanitariya-epidemioloji xidmət² və digər sağlamlıq tədbirləri nəticəsində tibb fəaliyyəti vahid kompleks şəkildə birləşir. Cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi və insan fəaliyyətinin mühüm növü olan tibb xidmətləri tarixən insanlarda sağlam həyat tərzini formalaşdıran, fiziki və əqli inkişafı möhkəmləndirən sosial fəaliyyət sahəsi kimi onun ahəngdar işi məhz səhiyyə obyektlərinin və tibb müəssisələrinin müntəzəm və stabil fəaliyyət göstərməsindən funksional şəkildə asılıdır.³

Artıq dünya birliyinə də məlumdur ki, Azərbaycan iqtisadiyyatın artım tempinə görə regionda lider dövlətə çevrilmişdir. Müstəqil dövlətimizdə əsas ümummilliyetimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş qlobal iqtisadi layihələrin – Böyük “İpək Yolu”nun bərpası, “Əsrin Müqaviləsi”, Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac boru kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri və digər iri layihələrin reallaşdırılması Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə tamhüquqlu suveren dövlət kimi iştirak etməsini zərurətə çevirdi. Bütün bunlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin proqramatik daxili və xarici siyasətinin məntiqi nəticəsi kimi, həm də beynəlxalq tibb münasibətlərinin sürətli inkişaf tempi kontekstində göz önündədir.

Səhiyyə işinin ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənarında təhlükəsiz və səmərəli

2 *Sanitariya-epidemioloji xidmət barədə ətraflı bax:* Kütləvi Tibb Ensiklopediyası. Bir cildə / Baş redaktor – İsmayıl Vəliyev. Bakı, “Azərbaycan Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2000, s.301-302.

3 *Həkimliyin və tibbin tarixi barədə ətraflı bax:* məsələn, Медицинское право России: учебник / отв. ред. А.А.Мохов. – Москва: Проспект, 2022, с.3-12; Məmmədov V.Q. Tibbi hüquq və bioetikanın Azərbaycan Respublikasında formalaşması və müasir inkişaf tendensiyaları // Elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2022, 56 s.

formada təşkil edilməsi məsələsi vacib yer tutur. Müasir dövrdə yaradılmış koordinasiya nəticəsində Azərbaycan beynəlxalq aləmdə səhiyyə sahəsində çox böyük uğurlara imza atmışdır. İlk növbədə, qeyd etməliyik ki, tibbi fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün ölkədə münbit şərait yaradılmışdır. Əhalinin sağlamlığının qorunması kontekstində tibb münasibətlərinin qaydaya salınması və nizamlanması mühüm məsələlərdən biridir. Belə tənzimləmə, məlum olduğu kimi, hər bir dövlətdə milli hüquq sistemi vasitəsilə, ümumdünya səviyyəsində isə beynəlxalq tibb-hüquq normaları əsasında həyata keçirilir. Göstərilən faktorlar beynəlxalq tibb hüququnun yaranma əlamətləri kimi vacib rol oynayır.

Təqdirəlayiq haldır ki, müasir dövrdə Azərbaycan səhiyyə-tibb sahəsində keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə fəal iştirak edir, hətta belə tədbirlərə evsahibliyi edir.⁴ Dövlət başçısının rəhbərliyi altında ölkədə tibb və səhiyyə sahəsində mötəbər beynəlxalq tədbirlərin yüksək səviyyədə və təhlükəsiz keçirilməsi, səhiyyə sahəsində qazanılmış uğurlarımız xoş həyacan müjdəsi verir ki, Azərbaycan beynəlxalq arenada stabil ölkə kimi böyük nüfuz qazanmışdır.

Diqqətəlayiq haldır ki, xalqımızın sağlamlığının qorunması və möhkəmlənməsində, gənclərimizin fiziki inkişafında, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə daha da uca zirvələrə yüksəlməsində hərbi səhiyyə-tibb xidmətinin əhəmiyyətini və rolunu nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası 27 iyun 2019-cu il tarixli 1613-VQ nömrəli Qanunla “Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin Nizamnaməsi”nə qoşulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, tibb xidmətlərinin göstərilməsində həkim personalı xüsusi yer tutur. Təsadüfi deyildir ki, dünyanın bir çox ölkələrində hər il oktyabr ayının birinci bazar ertəsi “Beynəlxalq Həkimlər Günü” kimi qeyd olunur. Bu gün bütün dünya həkimlərinin həmrəylik və birliyini nümayiş etdirir. Bu bayramın yaradılmasının təşəbbüskarları Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı və “Sərhədsiz həkimlər” Beynəlxalq Tibbi-humanitar Təşkilatıdır.

Səhiyyə müəssisələrinin fəaliyyətini təmin edən nümunəvi tibbi-informasiya sisteminin hazırlanması və tətbiqi işlərinə 2007-ci ildən başlanılmışdır - "Elektron səhiyyə" sistemi. Eləcə də, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 10 yanvar 2008-ci il 2620 nömrəli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında səhiyyənin maliyyələşdirilməsi sisteminin islahatı və icbari tibbi sığortanın tətbiqi Konsepsiyası” təsdiq edilmiş, habelə Dövlət başçısının 24 noyabr 2016-cı il tarixli 1125 nömrəli Fərmanı ilə “İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi” publik hüquqi şəxs yaradılmış, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamı ilə “Dağınıq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair 2018-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 20 dekabr tarixli Fərmanına müvafiq olaraq, “Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyi” (TƏBİB) publik hüquqi şəxs yaradılmış və s. islahatlar aparılmışdır.

Eyni zamanda, əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Azərbaycan Respublikası çox-

4 <https://its.gov.az/bloq/>; <https://azxeber.com/az/sosial/>; <https://globalmedforum.com/> (02.12.2024-cü il).

tərəfli universal və regional konvensiya və sazişlərə qoşulmuşdur: məsələn, BMT-nin “Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istisfadəsi üzrə” Konvensiyası (2000-ci il),⁵ “Biomüxtəliflik haqqında” Konvensiyaya “Biotəhlükəsizlik haqqında” Kartahen Protokolu (2005-ci il), “Davamlı üzvi çirkəndiricilər haqqında” Stokholm Konvensiyası (2003-cü il), “Avropa Sosial Xartiyası” (2004-cü il), “Digər ölkə ərazisinə müvəqqəti gələn şəxslərə tibbi xidmət göstərilməsi haqqında” Avropa Sazişi (1996-cı il), “Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərə gətirilən mallara texniki, tibbi, əczaçılıq, sanitariya, baytar və fitosanitar normaların, qaydaların və tələblərin tətbiq edilməsi haqqında” Saziş (2002-ci il), “GUAM-a üzv-dövlətlərin səhiyyə nazirlikləri arasında səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2007-ci il) və s. beynəlxalq-hüquqi aktlar.

Azərbaycan Respublikasının dünya dövlətləri ilə səhiyyə və tibb elmi sahəsində həyata keçirilən ikitərəfli əməkdaşlıqla bağlı imzaladığı beynəlxalq sənədlər sırasında aşağıdakıları göstərmək olar:

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və Ukrayna Səhiyyə Nazirliyi arasında təbabət və səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (1997-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Qazaxıstan Respublikası Hökuməti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (1999-cu il);

– “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Bolqarıstan Respublikası Hökuməti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2004-cü il);

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Latviya Respublikası Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlığa dair” Saziş (2006-cı il);

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2007-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və İordaniya Haşimilər Krallığı Səhiyyə Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2007-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Belarus Respublikası Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2008-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası ilə İtaliya Respublikası arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Anlaşma Memorandumu (2010-cu il);

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Rumıniya Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2011-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Tacikistan Respublikası Hökuməti arasında səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2014-cü il);

– “Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ilə Türkiyə Respublikasının Hökuməti arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş (2016-cı il);

– “Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi ilə Serbiya Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Anlaşma Memorandumu (2018-ci il);

⁵ Mötərizədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq beynəlxalq müqaviləyə qoşulduğu il göstərilir.

– “Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyi ilə Macarıstanın İnsan Resursları Nazirliyi arasında səhiyyə və tibb elmi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Anlaşma Memorandumu (2020-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ilə Rusiya Federasiyası Səhiyyə Nazirliyi arasında “Səhiyyə və tibb elmi sahəsində yenilənmiş əməkdaşlıq” Sazişi (2021-ci il) və s. dövlətlərlə bağlanmış ikitərəfli müqavilələr.⁶

Beləliklə, Azərbaycan səhiyyə və tibb elmi sahəsində öz maraqlarını tam şəkildə qorumaq şərti ilə xarici dövlətlərlə səmərəli beynəlxalq əməkdaşlığını davam etdirir. Beynəlxalq tibb münasibətlərinin və əlaqələrinin inkişafı, təşviqi, habelə beynəlxalq arenaya çıxışın təmin edilməsi istiqamətində bir sıra layihələr həyata keçirilir və nəticədə Avropa, Asiya, Amerika, Afrika və digər qitə dövlətləri arasında beynəlxalq əməkdaşlığın həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Tibb sahəsi institusional baza baxımından, genişləndirilmiş və təkmilləşdirilmiş, eləcə də dövlət və özəl sektorda müalicə-tibb müəssisələri infrastrukturunun yenilənməsi və inkişafı, uzlaşdırılmış səhiyyə-tibb siyasətinin aparılması, münbit investisiya mühitinin yaradılması, kadrların hazırlanması, sərhadkeçid və gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, habelə əhalinin sağlamlığının qorunması istiqamətində təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində vacib regional proqramlar icra olunmuşdur.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası bu kontekstdə xeyli sayda beynəlxalq konvensiya və sazişlərə qoşulmuşdur, eləcə də

tibb fəaliyyətinin nizama salınması məqsədi ilə zəruri normativ hüquqi baza yaradılmışdır. Beynəlxalq tibb münasibətlərinin tənzimlənməsində dünya birliyi də, xüsusilə, maraqlıdır.

Belə bir şəraitdə beynəlxalq tibb hüququnun formalaşması, onun səmərəliliyi, beynəlxalq səhiyyə-tibb müqavilələrin müddələrinin həyata keçirilməsi və beynəlxalq öhdəliklərə əməl olunması ölkə daxilində aparılan hüquqi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən təşkilati və hüquqi tədbirlərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Bu baxımdan, beynəlxalq tibb münasibətlərinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi məsələsi əhalinin sağlamlığının qorunması kontekstində dünya dövlətlərinin maraqlarına uyğun olmaqla, həlledici əhəmiyyətə malikdir. Yuxarıda göstərilən amillər Azərbaycanda beynəlxalq tibb hüququnun təşəkkül tapmasında və formalaşmasında vacib rol oynayır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Beynəlxalq tibb hüququ haqqında ümumi müddəalar. Monoqrafiya / Hüseynova Fatimə Etibar q. Bakı, Zərdabi-Nəşr, 2023, 352 s.
2. Hüseynov, L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslük. - Bakı: Qanun, 2012. - 368 s.
3. Hüseynova F.E. Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi və milli qanunvericilik. Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2016, 232 s.
4. Məlikova, M.F. Hüquq nəzəriyyəsi. Dərslük. - Bakı: Elm və təhsil, 2023. - 443 s.
5. Mustafazadə, A.İ., Aslanov, Z.H. Tibb hüququ. Dərs vəsaiti. - Bakı, Elm, - 2017, - 204 c.

⁶ Ətraflı bax: Hüseynova F.E. Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi və milli qanunvericilik. Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2016, s.154-157; <https://e-qanun.az/framework/13227> və <https://www.sehiyye.gov.az/huquqi-senedler/qanunlar/> (02.12.2024-cü il).

6. Храпаныук, V.N. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi / rus dilində tərcümə. - Bakı, 2007, - 247 s.
7. Акопов, В. И. Медицинское право: учебник и практикум для вузов / В. И. Акопов. — М.: Издательство Юрайт, 2016. - 287 с.
8. Глущенко, П. П., Максимова Е. В., Пригон М. Н. Международно-правовые отношения XXI в.: теория и практика, история и современность: учебное пособие. — СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. - 154 с.
9. Backman G, Hunt P, Khosla R, Jaramillo-Strauss C, Fikre BM, Rumble C, Pevalin D, Páez DA, Pineda MA, Frisancho A, Tarco D, Motlagh M, Farcasanu D, Vladescu C: Health systems and the right to health: an assessment of 194 countries. *The Lancet*. 372 (9655): 2047-2085. 10.1016/S0140-6736(08)61781-X.
10. Constitution of the World Health Organization, https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf#page=6
11. David P. Fidler. Revision of the World Health Organization's International Health Regulations. [last visited Sept. 9, 2007, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3988830/> - R56
12. David P. Fidle. *International Law and Public Health: Material on and Analysis of Global Health Jurisprudence* (2000)
13. *Normative Foundations of Global Health Law - PMC* (nih.gov)
14. Roemer, M.I. «National Health Systems Throughout the World», *Annual Review of Public Health*, 14(1), 1993, - p. 335-353.
15. Santerne, R.E. və Neun, S.P. (), *Health Economics: Theory, Insights and Industry Studies*, 5th Edition, South-Western Cengage Learning, Ohio. 2010, - 92 p.

FORMATION OF INTERNATIONAL MEDICAL LAW IN AZERBAIJAN IN THE MODERN PERIOD

Huseynova Fatima Etibar gizi,
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor
of the Department of Private International Law
and European Law Baku State University.
 e-mail:lawyer.fatima85@gmail.com

The article deals scientifically with the formation of international medical law in modern times, signs of its genesis and formation. It is noted that the need to implement international medical activity at the universal level and on the scale of interstate cooperation, to regulate and regulate it legally, determines the emergence of international medical law.

It is particularly noteworthy that the Republic of Azerbaijan has joined a large number of international health-medical agreements in this context, as well as the necessary normative legal framework has been created for the purpose of regulating medical activities.

Key words: World Health Organization, public health protection, international medical law, medical legal norms, international medical relations, health-medical cooperation, international medical jurisprudence.

**ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА
В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД**

Гусейнова Фатима Этибар кызы,
доктор философии по праву, доцент кафедры Международного
частного права и Европейского права Юридического факультета
Бакинского Государственного Университета.
Э-почта: lawyer.fatima85@gmail.com

В статье научно рассмотрено становление международного медицинского права в новейшее время, признаки его генезиса и становления. Отмечается, что необходимость осуществления международной медицинской деятельности на общечеловеческом уровне и в масштабах межгосударственного сотрудничества, ее правового регулирования и упорядочения обуславливает появление международного медицинского права.

Особо примечательно, что в этом контексте Азербайджанская Республика присоединилась к большому количеству международных медицинских соглашений, а также создана необходимая нормативно-правовая база с целью регулирования медицинской деятельности.

Ключевые слова: Всемирная организация здравоохранения, охрана здоровья населения, международное медицинское право, медико-правовые нормы, международные медицинские отношения, медицинское сотрудничество, международная медицинская юриспруденция.

**AZERBAIJAN'DA MODERN DÖNEMDE ULUSLARARASI
TIP HUKUKUNUN OLUŞUMU**

Huseynova Fatima Etibar kızı,
hukuk felsefesi doktoru, Dünya Tıp Hukuku Birliği üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi
Hukuk Fakültesi "Uluslararası özel hukuk ve Avrupa hukuku" bölümü doçenti.
e-posta: lawyer.fatima85@gmail.com,
telefon: +99450 206 24 42.

Makale, modern zamanlarda uluslararası tıp hukukunun oluşumunu, doğuş ve oluşumunun işaretlerini bilimsel olarak ele almaktadır. Uluslararası tıbbi faaliyetin evrensel düzeyde ve devletlerarası işbirliği ölçeğinde uygulanması, yasal olarak düzenlenmesi ve düzenlenmesi ihtiyacının, uluslararası tıp hukukunun ortaya çıkmasını şart koştuğu belirtilmektedir.

Övgüye değer bir durum olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu bağlamda çok sayıda uluslararası sağlık ve tıp anlaşmasına taraf olduğu, ayrıca tıbbi faaliyetlerin düzenlenmesi amacıyla gerekli normatif yasal çerçevenin oluşturulduğu özellikle belirtilmektedir.

Anahtar kelimeler: Dünya Sağlık Örgütü, kamu sağlığının korunması, uluslararası tıp hukuku, tıbbi hukuk normları, uluslararası tıbbi ilişkiler, sağlık-tıbbi işbirliği, uluslararası tıp hukuk ilmi.

DOI: 10.5281/zenodo.15286590

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ПОБЕДА 8 НОЯБРЯ 2020 ГОДА: СОЗДАЛ НОВАЯ ЭПОХА В МЕЖДУНАРОДНО- ПРАВОВОЙ ПРАКТИКЕ

Ариф Джамиль оглу ГУЛИЕВ,
доктор юридических наук, профессор, дипломат,
профессор кафедры конституционного, между-
народного права и публично-правовых дисцип-
лин Киевский университет Интеллектуальной
собственности и права Национальной Универ-
ситет «Одесская юридическая академия», За-
служенный работник образования Украины,
Академик НАН ВО Украины.
[arifguliyev@ukr.net]

Лейла Эйгибар кызы Мирзоева,
Судья Сумгаитского административного суда.
Э-почта: leylamirzayeva88@mail.ru

Анара Камил кызы Гаджибейли,
лектор кафедры ЮНЕСКО «Право человека и
информационное право» Юридического факуль-
тета Бакинского государственного университета.
Э-почта: novruzova_anara@yahoo.com

ТРИУМФ СПРАВЕДЛИВОСТИ

8 ноября 2020 года стал знаковым моментом в истории Азербайджана, когда была достигнута долгожданная Победа, окончательно разорвавшая цепи 27-летней оккупации. В результате успешных военных действий Азербайджан не только изгнал врага с родных земель, но и выполнил 4 резолюцию Совета Безопасности ООН, о которой мечтали поколения.

Возвращение на родину. Деятельность Азербайджана в качестве непо-

стоянного члена Совета Безопасности ООН (2012-2013) стала важной вехой в дипломатии, открывшей путь к разрешению многовекового конфликта. В преддверии 20-летия президентства Ильхама Алиева, его мудрая стратегия и решительные действия армии восстановили суверенитет и территориальную целостность страны, что дало народу возможность вновь обрести свою Родину.

Восклицательный знак на карте. Военная стратегия и народное единство: к победе через сплоченность. Президент Ильхам Алиев, отстаивая права Азербайджана, поставил решающий вос-

клицательный знак на карте страны. Утверждение, что Карабах – это Азербайджан, стало символом борьбы и единства. На параде Победы, под звуки Гимна Азербайджана и военного марша, зазвучал ритм в памяти нации... Победы воплотят тот же ритм в постановке Восклицательного знака, определенного Президентом Азербайджана, Верховным Главнокомандующим в борьбе за Карабах! «Джебраил наш, Физули наш, Зангилан наш, Губадлы наш, Агдам наш, Кяльбаджар наш, Лачин наш, Шуша

наша, Карабах наш! Карабах – это Азербайджан!»

Союз братьев. Присутствие Президента Турции Реджепа Тайипа Эрдогана на Параде Победы подчеркивает прочные связи между двумя странами. Укрепление братства и сотрудничества стало заветом великого лидера Гейдара Алиева, заложившего основы для взаимопонимания и доверия между народами.

Историческая справедливость. Салюты и военная техника, ставшая трофеем, служат свидетельством нашей победы. Азербайджан, под руководством Ильхама Алиева, стал первым среди стран постсоветского пространства, кто восстановил территориальную целостность, при этом сохранив множество жизней.

Программа Большого возвращения. Президент Ильхам Алиев заявил о масштабной программе восстановления освобожденных территорий. Она включает в себя создание современных городов и сел, а также решение социальных вопросов. Азербайджан потратил 7 миллиардов долларов на восстановление, с планами продолжения инвестиций в будущее страны. Возвращение переселенцев на родные земли свидетельствует о глубокой связи народа с исторической родиной. Существующая очередь желающих вернуться подчеркивает, насколько важна для людей возможность жить на земле своих предков. Обратный поток из городов в деревни говорит о новой эре, когда народ снова обретает связь с родными корнями.

ЭТНИЧЕСКИЕ ЧИСТКИ: 30 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА ПРАВО НА РОДИНУ

Трагедия азербайджанского народа. На протяжении тридцати лет азербайджанцы подвергались этническим чисткам и оккупации, что привело к уничтожению целых территорий. Миллионы людей, в том числе более 200 тысяч Азербайджанцев изнынешней Армении, были вынуждены покинуть свои дома. Деревни и города, некогда полные жизни, были разрушены, а оккупационные силы заблокировали возвращение народа на родные земли, игнорируя усилия международного сообщества по мирному разрешению конфликта.

28 лет безрезультатных переговоров. Переговоры о мире шли с 1992 по 2020 год, но, увы, не привели ни к чему. Представьте себе: 28 лет бесконечных попыток без какого-либо прогресса. Сопредседателями Минской группы, ответственной за прекращение оккупации, были три постоянных члена Совета Безопасности ООН – страны с ядерным потенциалом. Их активность оставляла желать лучшего, и решение конфликта оставалось неразрешенным.

Законодательство и бездействие. У Азербайджана была прочная правовая основа, включая резолюции Совета Безопасности ООН, требующие немедленного и полного вывода армянских войск с оккупированных территорий. Однако, несмотря на эти требования, резолюции оставались невыполненными из-за отсутствия политической воли стороны Армении, которая стремилась сохранить

статус-кво и контролировать наши земли.

Нарушения международного права. Армения строила незаконные поселения на оккупированных территориях, включая Зангилян, игнорируя международные нормы. Женевские конвенции осуждают незаконное заселение, однако международное сообщество не вводило санкций против Армении и не требовало вывода войск с нашей территории.

Искусственное затягивание конфликта. Вторая Карабахская война началась не только из-за оккупационной политики Армении, но и из-за бездействия стран, обладающих мандатом на мирные переговоры. Азербайджан всегда проявлял конструктивность за столом переговоров и ждал восстановления справедливости 28 лет, прежде чем решился на действия.

44 дня к справедливости. Сорока четырех дневная война 2020 года стала неизбежной. Армения надеялась заморозить конфликт, полагая, что новые поколения азербайджанцев забудут о Карабахе. Однако они ошиблись: дети переселенцев сегодня учатся в Агалы, Физули, Лачине и других местах, несмотря на то что никогда не видели их.

Память о Родине. Никто не сможет стереть из памяти азербайджанского народа воспоминания о своих землях и истории. Армения, стремясь контролировать ситуацию, не желала ни войны, ни мира, лишь бесконечных переговоров без результата. С надеждами на новое армянское правительство исчезли и последние шансы на мир.

ГЕРОИЗМ НАЦИИ: АЗЕРБАЙДЖАН ПРОТИВОСТОЯЛ АГРЕССИИ!

Потерянные шансы Армении. Возвращаясь к ситуации перед Второй Карабахской войной, становится очевидным: армянское правительство недооценивало Азербайджан и переоценивало свои возможности, полагаясь на внешнюю военную поддержку. Они просчитались. Азербайджан воевал на своей территории, что является законным правом на самооборону согласно Уставу ООН. Это право мы использовали четыре года назад, что заставило Армению капитулировать.

Старая рана: переговоры без прогресса. Почти сразу после победы мы инициировали мирные переговоры для пострадавшей от войны страны, однако процесс не привел к значительному прогрессу. Армянская сторона вновь полагалась на иностранных сторонников, что лишь усугубило ситуацию. Риторика армянских чиновников, включая высокопоставленных, стала откровенно агрессивной. В 2019 году лидер Армении заявлял, что Карабах – это Армения, что стало красной линией в переговорах.

Дух агрессии и провокации. Заявления армянских властей, в частности, Министра обороны, о готовности к новой войне за новые территории подчеркивают их намерение продолжать агрессию. Увидев, что им недостаточно 20% оккупированных земель, они планировали дойти до Баку. Но армянские танки теперь стоят в Парке военных трофеев — символ их просчетов и недооценки нашей мощи.

Символическая победа: освобождение Шуши. 8 ноября 2020 года, когда наша армия освободила Шушу, эта победа стала символом воли азербайджанского народа. Всего через два дня Армения капитулировала, и мы положили конец оккупации. 23 апреля 2023 года мы установили контрольно-пропускной пункт на границе с Арменией в Лачинском районе, восстановив свою территориальную целостность и полный контроль над границами.

Цементированное единство народа, блистательная военная стратегия и мужество наших воинов сделали возможной нашу великую победу! Воспоминания о Гейдаре Алиеве вдохновляют на подвиги и победы. Сын, гордо несущий свое горе, поклялся вернуть Шушу: «Сегодня я посетил могилу великого лидера и сказал, что являюсь счастливым, так как выполнил его завещание. Мы освободили Шушу! Это – великая победа!»

Новая реальность и историческая справедливость. Начало новой эры в истории Азербайджана стало возможным благодаря выполнению резолюций Совета Безопасности ООН, которые оставались бездействующими 27 лет. Мы сами создали новую реальность в международно-правовой практике. Окончание оккупации стало важным шагом к восстановлению справедливости.

Дорога к независимости: уроки истории. Как говорил Гейдар Алиев: «Нет более сложного пути, чем дорога к независимости». Выход из Советского Союза дал нам возможность восстановить суверенитет и укрепить свою позицию

на международной арене. Сегодня независимость Азербайджана укрепляется под руководством Президента Ильхама Алиева, что подтверждает её необратимость и историческую значимость.

Азербайджан на мировом фоне: экономический и политический прогресс. Азербайджан достиг значительного прогресса в различных сферах благодаря эффективной политике и сотрудничеству с международным сообществом. Экономика страны демонстрирует одни из самых высоких темпов роста в мире, а политическая стабильность укрепляет её позиции на международной арене. Азербайджан стал важным игроком в стратегических процессах региона.

Солидарность народов: азербайджанская и украинская судьбы. Наша история напоминает о тяжелых испытаниях, с которыми столкнулись как украинский, так и азербайджанский народы. С первого дня полномасштабного вторжения России в Украину Азербайджан оказал поддержку Украине, демонстрируя единство и солидарность.

Слава Азербайджану: наша сила и единство. Азербайджан – это страна, обладающая богатой историей, культурой и непоколебимой волей к независимости. Под руководством Президента Ильхама Алиева мы продолжаем двигаться вперед, укрепляя наше государство и создавая светлое будущее для следующих поколений. Наша культура, традиции и стойкость – это те ценности, которые делают нас уникальными. С каждым днем мы все более подтверждаем свою независимость и правоту, укрепляя междуна-

родные связи и мирное сосуществование с соседями. Пусть наши земли всегда будут в безопасности, а Азербайджан – процветающей и уважаемой страной на мировой арене.

Нарушение международного права: агрессия против Азербайджана. Против Азербайджана имели место факты нарушения императивных норм международного права, обладающих безусловной силой в международном праве. Оккупация 20% территории Азербайджана рассматривается как проявление агрессивной политики. Массовые убийства людей в ходе этой оккупации указывают на ведение агрессивной войны, что может даже квалифицироваться как геноцид. Важно отметить, что инициатором агрессивной войны считается сторона, начавшая конфликт. Таким образом, Азербайджан, который реагирует на военные действия противника, не может быть признан агрессором.

Гаагские конвенции: защита прав и памяти народов. Агрессивная война нарушает Гаагские конвенции, запрещающие применение оружия, наносящего чрезмерные страдания, а также уничтожение и захват собственности без военной необходимости. Армянская сторона нарушила все пункты этих запретов: зафиксированы факты обстрела гражданских объектов с использованием снарядов, выделяющих белый фосфор, а также кассетных бомб. Грабежи и разрушение собственности на оккупированных территориях – это печальная реальность, с которой столкнулся наш народ. Применение кассетных боеприпасов

против гражданского населения Гянджи, Барды и других населенных пунктов привело к непоправимым потерям и страданиям.

Культура под угрозой: уничтожение наследия Азербайджана. Гаагское право требует защиты культурных памятников и медицинских учреждений во время конфликтов. Однако армянские оккупанты на оккупированных территориях Азербайджана не только уничтожили исторические и религиозные памятники, но и осквернили их, содержа свиней в мечетях. Во время шестинедельной войны были повреждены более 20 религиозных объектов и исторических памятников. Это чудовищное пренебрежение к нашему культурному наследию требует международного осуждения.

Путь к ответственности: как Армения может быть привлечена к ответу? Международно-правовая ответственность обязывает субъекты международного права ликвидировать ущерб, причиненный другим субъектам. Армения несет ответственность перед Азербайджаном в форме репарации, реституции, компенсации и сатисфакции. Репарация включает возмещение вреда, тогда как реституция — возвращение к прежнему состоянию. Компенсация представляет собой финансовое возмещение материального и морального ущерба. Сатисфакция включает официальные извинения и обязательство не повторять подобные действия.

Международное правосудие: привлечение к ответственности армянских преступников. Уголовное преследование

за преступления против Азербайджана может осуществляться как в соответствии с международным правом, так и на основе внутреннего законодательства. Лица, признанные виновными в преступлениях, подлежат международному розыску, аресту и передаче в суд Азербайджана. Важной вехой стало введение ответственности за международные преступления в Уголовном кодексе Азербайджанской Республики в 1999 году. Генеральная прокуратура Азербайджанской Республики активно работает в этой области, защищая права и интересы нашего народа.

ГЕЙДАР АЛИЕВ: АРХИТЕКТОР НЕЗАВИСИМОСТИ И ВДОХНОВИТЕЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНА

Возрождение нации: новый исторический этап. Призванный народом, Гейдар Алиев открыл новую эпоху в национальном развитии, начав создавать историю независимого Азербайджана с чистого листа. Его лидерство стало не самоцелью, а средством достижения настоящего, глубокого суверенитета нашей страны. Великий патриот Гейдар Алиев возродил дух народа, подняв его к высотам творческого созидания и национального самосознания.

Политическая воля: ключ к спасению нации. Наш Президент и Верховный главнокомандующий Ильхам Алиев подчеркивает: «В тот сложный период у Гейдара Алиева не было ни оружия, ни армии. Но была политическая воля и

поддержка народа». Опираясь на эту веру, он за десять лет вывел Азербайджан из кризиса и повел его по пути прогресса.

Прощание с Легендой: потеря и гордость народа. День ухода из жизни человека-легенды стал величайшей трагедией для нашего народа. Для всех, кто ценит достоинство нации и независимость Родины, связь с великим Гейдаром Алиевым остается незримой, но глубокой. Его наследие вдохновляет миллионы азербайджанцев продолжать путь к процветанию.

НОВЫЙ КУРС: ИЛЬХАМ АЛИЕВ И ВЫЗОВЫ XXI ВЕКА

Когда Ильхам Алиев принял руководство Азербайджаном, позитивные тренды социально-экономического развития, заложенные Гейдаром Алиевым, начали приносить плоды. Президент выдвинул амбициозные цели, нацеленные на переход на новый качественный уровень, отвечающий вызовам XXI века. Его стратегия определила дальнейшее движение нашей страны как в региональном, так и в глобальном контексте.

Нравственный фундамент: единство народа и власти. Моральные ценности Гейдара Алиева стали базовым условием успешного развития Азербайджана. Эта нравственная связь создала прочный фундамент единства Президента и народа. Ильхам Алиев продолжает отвечать на этот критерий нравственности, лидерства и прогресса, подчеркивая нашу идентичность как прогрессивной нации.

Преемственность и сильная позиция: новая эпоха под руководством Ильхама Алиева. Под руководством Ильхама Алиева Азербайджан вступил в новую политическую эпоху, сохранив преемственность политического курса, разработанного общенациональным лидером. Он продемонстрировал мировому сообществу, что готов вести страну по пути процветания и силового восстановления территориальной целостности.

Нравственность против вандализма: уроки нашей истории. Президент Ильхам Алиев, обещая отомстить за кровь наших шехидов, преподнес урок высокой нравственности нашим врагам. Нравственность и достоинство, заложенные Гейдаром Алиевым, отличают нас от тех, кто не понимает этих ценностей. Азербайджанский воин помнит, что мы не воюем с гражданскими, а боремся за справедливость на поле боя.

Связь между Президентом и народом: залог великой победы. Наша победа стала доказательством прочности государственной системы и живой связи между Президентом и народом. Ильхам Алиев стал организатором и символом Великой Победы. Мы, азербайджанский народ, сделали рациональный выбор и призвали Гейдара Алиева, заложившего основы политического и социального развития страны.

Уроки истории: справедливость для всех народов. Крах биполярного мира и распад Советского Союза сопровождался кровавыми конфликтами, и азербайджанцы стали жертвами изощренных этнических чисток. Государственная по-

литика Армении превратилась в систему государственного терроризма, продолжавшуюся и в постсоветское время благодаря внешней поддержке.

ЯРКИЙ ИТОГ: АЗЕРБАЙДЖАН – СИМВОЛ УСПЕШНОЙ БОРЬБЫ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ!

Таким образом, история Азербайджана, вписанная золотыми буквами в летопись мужества и стойкости, является свидетельством невероятной силы и единства нашего народа. Мы продемонстрировали всему миру, что справедливость может одержать верх, а надежда – стать двигателем перемен. Успехи нашей страны в восстановлении территориальной целостности и утверждении своих прав не только укрепляют национальную идентичность, но и обеспечивают прочную основу для устойчивого будущего.

Сегодня Азербайджан – это не просто страна, это символ надежды, прогресса и независимости. Мы гордимся своими достижениями, и каждая победа вдохновляет нас на новые свершения. Стратегия, основанная на мудром лидерстве, солидарности и патриотизме, открывает перед нами горизонты новых возможностей и перспектив.

Вместе мы строим будущее, полное достижений и гордости, где Азербайджан занимает достойное место на мировой арене. Мы продолжаем свой путь с верой в успех и стремлением сделать нашу родину еще более процветающей и сильной. Вперёд, к новым победам и свершениям!

Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərində ekoloji təhlükəsizlik: COP29 və ondan irəli gələn məsələlər

Əliyev Etibar Əli oğlu,

**Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hü-
quqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedra-
sının professoru, hüquq elmləri doktoru,**

e-mail: a-etibar@rambler.ru

+994 55 230 24 42

Əsədov Aqil Məhiyyəddin oğlu,

**Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili
və Kommunikasiya Mərkəzinin şöbə müdiri, iqtisad
elmləri doktoru.**

e-mail: a.asadov1976@gmail.com

tel:+994 77 370 69 70

Məqalədə beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri və ekoloji problemlər, eləcə də COP29-dan irəli gələn çağırışlar kompleks şəkildə tədqiq olunur. Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq nəqliyyat layihələri nəzərdən keçirilib, İpək yolu (Şərq-Qərb) və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin əhəmiyyəti əsaslandırılır. Müəllif müasir dövrdə Orta dəhlizin aktuallığını vurğulayaraq, onun cəlbedici xüsusiyyətlərini göstərir. Orta dəhlizin cəlbediciliyinin daha da artırılması istiqamətində Azərbaycan, Gürcüstan və Qazaxıstan tərəfindən görülən işlər geniş şərh edilir. Xəzər dənizində limanların imkanlarının artırılması ilə bağlı həyata keçirilən layihələr nəzərdən keçirilir. Bildirilir ki, Azərbaycanda və Qazaxıstanda infrastruktur təminatın yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlər Orta dəhlizin payının, yaxın gələcəkdə 25-30 faizə qədər artacağına əsas yaradır. Müəllif COP29-da səslənən fikirlər, ölkəmizdə yaşıl enerjiyə keçid məsələləri, sıfır karbon emissiyasına keçid ilə bağlı qeydlər edir. Məqalədə nəqliyyat-tranzit xidmətlərinin artması kontekstində ekoloji təsirlərə və ətraf mühit məsələlərinə daha diqqətli yanaşma tövsiyə olunur. Bildirilir ki, bu məsələlər yalnız nəqliyyat parkının müasirləşdirilməsini, elektrik enerjisi ilə işləyən avtomobillərə üstünlük verilməsini deyil, həm də texniki xidmət, təmir, yükləmə-boşaltma və s. kimi məsələləri kompleks əhatə etməlidir.

Açar sözlər: nəqliyyat layihələri, Şərq-Qərb, Şimal-Cənub, Orta dəhliz, COP29, ekoloji problemlər, ekoloji çağırışlar, infrastruktur təminatı.

Ölkəmizin qlobal məkana çıxışının əsasını təşkil edən nəqliyyat əlaqələrinin formalaşması özlüyündə bir alqoritm əmələ gətirir. Bu alqoritm isə, ulu öndər Heydər Əliyevin şah əsəri olan Əsrin müqaviləsi ilə başlayır. Əsrin müqaviləsi ilə başlayan dinamika 1998-ci ildə İpək yolunun bərpasına dair konfransla davam etdi. 1993-cü ildə Brüsseldə qəbul edilən TRASECA proqramı əsasında Böyük İpək Yolunun bərpasına başlanıldı. 2005-ci ildə isə Azərbaycan daha bir mühüm nəqliyyat layihəsinə – Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinə qoşuldu. Beləliklə də, dinamik inkişaf edən Azərbaycanın təşəbbüsü, yaxından iştirakı olmadan regionda hər hansı layihənin reallaşması mümkün deyildir. Azərbaycan dövləti, nəinki ölkəmizin, eləcə də regionun inkişafı üçün mühüm təşəbbüslərlə çıxış edir, dünya

bazarına, qlobal məkana sürətlə inteqrasiya olunur.

Əsrin müqaviləsi ilə qoyulmuş dinamika əsasında, Azərbaycan həm də Avroatlantik məkanın mühüm nəqliyyat-tranzit qovşağına çevrilib. Ölkəmizin zəngin ixrac və enerji üçün perspektivli dəhlizlərindən biri də “Orta Dəhliz” hesab olunur. Orta Dəhliz kimi tanınan Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu Çini Avropa ilə birləşdirən dəmir yolu, yük və bərə sistemidir. O, Cənub-Şərqi Asiya və Çindən başlayır və yükün təyinat yerindən asılı olaraq, cənub və ya Mərkəzi Avropaya çatana qədər Qazaxıstan, Xəzər dənizi, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən keçir. Coğrafi baxımdan bu, Qərbi Çin və Avropa arasında ən qısa yoldur. Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu nəqliyyat və transsərhəd ticarət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dəhliz həm də inklüziv və davamlı inkişafın aparıcı qüvvəsi kimi əhəmiyyətli potensiala malikdir. Bu potensialdan səmərəli istifadə üçün Orta Dəhliz ölkələri arasında gömrük ittifaqı, birgə tarif koordinasiyası və ya transmilli rəqəmsal inteqrasiya istiqamətində davamlı əməkdaşlıq edilməsi zəruridir.

Orta Dəhliz ölkələrinin nəqliyyat və enerji siyasətlərinin Avropa İttifaqının yaşıl gündəliyi və davamlı əlaqə məqsədlərinə uyğunlaşdırılması da bütün tərəflərin xeyrinə ola bilər. Beləliklə, Orta Dəhliz təkcə iqtisadi və ticari inkişaf yolu deyil, həm də sülh, ədalət və haqsızlığa qarşı birləşmək rəmzidir.

Eyni zamanda, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin də daxil olduğu nəqliyyat sistemi iqtisadi tərəqqinin aparıcı sahələrindən birini təşkil etməklə cəmiyyətin və ayrı-ayrı insanların heç bir halda laqeyidlik göstərə bilməyəcəyi vacib iqtisadi funksiyalardan birini yerinə yetirir. Nəqliyyat məsələsi və bu sis-

temin doğurduğu müxtəlif problemlər isə müasir cəmiyyətin ən mühüm problemlərindən biri olaraq qalmaqdadır. Xüsusən də, iri şəhərlərdə şəhərdaxili nəqliyyat sisteminin təsiri ilə yaranan iqtisadi çətinliklər, zaman itkisi, ətraf mühitin çirkləndirilməsi, çeşidli ekoloji problemlər və s. xəşagəlməz hallar daim öz həllini tələb edən məsələlər kimi gündəmdədir [5].

Məlumdur ki, ekoloji problemlər qlobal problem kimi bütün dünyanı düşündürən və narahat edən bir məsələdir. Eyni zamanda insanların normal və sağlam yaşayışı üçün atmosfer havasının təmizliyinin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini və hava çirkləndirilməsinin 60-65%-nin məhz nəqliyyat sisteminin payına düşdiyünü nəzərə alsaq, onda nəqliyyat sistemini ekoloji təhlükə yaradan mənbə kimi tədqiq etməyin zəruriliyi məlum olar. Əlbətdə ekoloji problemlərin yaranmasına nəqliyyat sisteminə daxil olan ayrı-ayrı nəqliyyat növlərinin təsiri də müxtəlifdir. Bütün hallarda isə insanların normal yaşayışı və fəaliyyət şəraitini pozan, onların sağlamlığına ciddi zərər vuran, canlı aləmin deqradasiyasına səbəb olan hər bir hal, yaranma mənbəyindən asılı olmayaraq, normal həyat fəaliyyəti üçün təhlükəlidir. Bu baxımdan, yuxarıda qeyd olunanların da, nəqliyyatın təsiri ilə həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyini pozan səbəblər kimi qəbul edilməsi təbiidir. Ümumiyyətlə nəqliyyatda normal həyat fəaliyyəti üçün yaranan təhlükələri, canlı aləm üçün zərərli olan hadisələri baş verən qəzalar, mənfi ekoloji təsirlər, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və s. olmaqla bir neçə istiqamətə ayırmaq olar [2,s.120-131; 5].

Eyni zamanda, nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikası əlverişli coğrafi-strateji mövqeyi ilə Avropa və Asiya arasında körpü rolunu oynayan tranzit dövlətə çevrilmişdir,

onda nəqliyyat sistemində yaranan ekoloji və digər problemlərin aradan qaldırılmasının zəruriliyi bir daha aydın olar. Ekoloji problemlərə qarşı tədbirlər görülməsi həm ölkədə tranzit xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından, həm Azərbaycan Respublikasının tranzit imkanlarının daha da genişləndirilməsi baxımından, ən əsası isə ölkəmizi, onun təbiətini, ətraf mühiti, atmosfer havasını beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri ilə hərəkət edən çoxsaylı və müxtəlif konstruksiyaya malik nəqliyyat vasitələrinin yaratdığı ekoloji təhlükələrdən qorumaq baxımından məqsədəuyğundur [3; 5].

Nəzərə alsaq ki, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri ilə daşınmalar artıqca, ətraf mühitə və atmosfərə ekoloji təsirlər də arta bilər. Müasir dövrdə əsas gündəmdə olan Orta Dəhliz hazırda Rusiya üzərindən keçən marşrutun tutumunun təxminən 5%-nə malikdir, lakin Mərkəzi Asiya ölkələri müasir infrastrukturun inkişafı üçün böyük vəsait xərcləyirlər. Məsələn, Qazaxıstan Xəzər dənizi boyunca 2000 kilometrədən çox dəmir yolu, 19,5 min kilometr yol, 15 hava limanı və limanların tikintisinə son 15 ildə təxminən 35 milyard dollar sərmayə qoyub. 2022-ci ildə Qazaxıstan tranzit və yük daşıma marşrutlarının şaxələndirilməsi və logistik həllərin inteqrasiyası üçün 20 mlrd. dollarlıq investisiya paketi elan edib ki, bütün bunlar da Orta dəhlizin perspektivlərini ifadə edir. Avropa İttifaqı Qazaxıstanın xarici ticarətinin 40%-ni təşkil edən ən mühüm ticarət tərəfdaşdır və Mərkəzi Asiyada regional inkişafın mühüm dəstəkçisidir.

Rusiya-Ukrayna müharibəsi başlayandan bəri Rusiya və Belarusa qarşı artan sanksiyalar Çin-Avropa İttifaqı arasında quru ticarət əlaqələrinə də təsir edir. Qərb istiqamətində

daşınma baxımından Şimal Dəhlizinin payı 2020-ci ildə ümumi daxil olan yüklərin 79%-ni təşkil edib və 2021-ci ildə isə 68%-ə çatıb. Son iki ildə şərq istiqamətli nəqliyyat üçün bu, müvafiq olaraq 90% və 82% təşkil edib [4; 5].

Regionda baş verən proseslər, gərginliklər Çin və Avropa, xüsusən də Orta Dəhliz kontekstində potensial alternativ marşrutlar haqqında yeni müzakirələrə səbəb olur. Məsələn, Şimal dəhlizindəki qeyri-sabitliyə görə, dünyanın ən qədim logistika şirkətlərindən biri olan Gebrüder Weiss, Türkiyədəki iştirakını genişləndirmək qərarına gəldi və Finlandiyanın “Nurminen Logistics” logistika şirkəti ilə Qazaxıstan Dəmir Yolları arasında Orta Dəhlizinin kommersiyalaşdırılması üçün yeni müqavilə imzalandı ki, bu da dəhlizə marağın artdığını göstərir.

“Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC (ASCO), “Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı” QSC və Türkmənbaşı Beynəlxalq Dəniz Limanı arasında Xəzər dənizi üzərindən iki yeni gəminin istismarına başlanılması haqqında saziş imzalanıb ki, bu da, daha bir mühüm hadisədir. Çünki Xəzər dənizindən keçmək əhəmiyyətli darboğazdır, bərə və liman xidmətləri hər iki tərəfin dəmir yolu tutumunu balanslaşdırmaq üçün kifayət deyil. Bu yeni müqavilə ilə darboğaz problemini azaltmaq və yükdaşıma həcmi artırmaq şansı var. Nəhayət, Asiya İnkişaf Bankının (AİB) dəstək proqramının köməyi ilə Azərbaycan sərhədi ilə Gürcüstanın Batumi limanı arasında yükdaşımaların orta müddəti 4 saat azalacaq. Bundan əlavə, şəbəkələrin illik yükdaşıma qabiliyyətinin 2024-cü ilə qədər 27 milyon tondan 48 milyon tona yüksəlməsi proqnozlaşdırılır [5].

Nəticə olaraq, Orta Dəhlizin Çin-Avropa quru əsaslı kommersiya əlaqələri üçün məh-

dud imkanlarına baxmayaraq, son hadisələr dəhlizin daha çox yük cəlb etmək, qısa və orta müddətdə təchizat zəncirinin pozulmasını azaltmaq üçün bir sıra potensiala malik olduğunu göstərir. Uzunmüddətli perspektivdə “Nəqliyyata baxış - 2053” və “Orta Dəhliz Təşəbbüsü” kimi aydın strategiyalar infrastrukturun inkişafı üçün ölkələr arasında koordinasiyanı gücləndirə bilər. Nəticədə, gələcək əməkdaşlıq dəhliz ölkələri üçün Çin və Avropa arasında yüklərin 22-30%-ə qədərini cəlb etmək şansı yarada bilər.

Aparılan təhlil və araşdırmalar Orta Dəhlizin sürətlə inkişaf etdiyini, Azərbaycan və Qazaxıstan arasında əlaqələrin daha da gücləndiyini göstərir. İkitərəfli əlaqələr, tarixi ənənələr Orta Dəhlizin inkişaf etdiyi bu münasibətlərin təməl daşdır. Orta Dəhliz müzakirə edilərkən nəzərə alınmalı çoxlu problemlər və məsələlər olsa da, Bakı və Qazaxıstan yaxın münasibətlərini qoruduqca, Orta Dəhlizin uğur qazanmaq üçün şansı daha da artır. Qeyd edildiyi kimi, nəqliyyatın böyük hissəsi Şimal dəhlizindən keçirdi. Səbəb isə Orta Dəhlizdə hələ də bəzi infrastrukturun olmaması, bəzi hissələrinin isə işlənməməsi idi.

Beləliklə, Orta Dəhlizdən istifadə xərclərini azaltmaq üçün Azərbaycan Gürcüstan və Qazaxıstan kimi əsas tərəfdaş ölkələrlə koordinasiya etməli, dəhlizin daha operativ olması üçün lazım olan infraqurstruktura sərmayə qoymalıdır. O cümlədən, iştirakçı dövlətlərin sərhədlərdə prosedurlar, xüsusən də tranzit daşıymalarla bağlı ticarət maneələrinin azaldılmasına çox diqqətlə baxması vacibdir. Bu, əslində dinamik özəl sektora əsaslanan yeni artım modelinin əhəmiyyəti ilə bağlı daha böyük məsələnin bir hissəsidir. Çünki buna nail olmaq üçün Azərbaycanın ən azı üç istiqamətdə fəaliyyət göstərməsinə ehtiyac

olacaq. İlk növbədə, özəl sektorun inkişafı üçün bütün vasitələrlə əlverişli mühitin yaradılması, ədalətli rəqabət mühitinin formalaşdırılması lazımdır. Digər tərəfdən investisiya cəlb edilməlidir, Azərbaycan nəqliyyat və enerji sektoruna investorların cəlb edilməsində güclü təcrübəyə malikdir. Nəhayət, bütün bunların əsasında global məkana daha sürətli inteqrasiya formalaşacaqdır. Bütün bunların müsbət tərəfləri ilə yanaşı, nəqliyyat sisteminin, o cümlədən beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri üzrə ekoloji problemlər də diqqət mərkəzində saxlanmalıdır [3; 4; 5].

Azərbaycan Respublikası həm də müxtəlif nəqliyyat növlərini əhatə edən bir çox iri regional və beynəlxalq nəqliyyat layihələrinin fəal iştirakçısıdır ki, bu layihənin də reallaşması ölkə ərazisindən tranzit daşıymaların artmasına təkan verəcəkdir ki, bu da müvafiq qabaqlayıcı tədbirlər görülməsini – xüsusilə ətraf mühit ilə bağlı məsələlərin diqqətdə saxlanmasını zəruri edir.

Ümumiyyətlə, ekoloji təhlükəsizlik, təbii ki, hər bir dövlətin normativ-hüquqi sənədləri ilə təmin edilir. Məsələn, Türkiyədə Türk Cəza Qanununda, Bələdiyyələr haqqında qanunda, Ətraf Mühitə dair qanunlarda və digər normativ sənədlərdə insanların dincliyini pozan və rahatlığını pozan, ruhi və cismani sağlamlığına, eləcə də təbii aləmə zərər verən bütün hərəkət və ya hərəkətsizliklər qadağandır. Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikası ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar olan bir çox Beynəlxalq Konvensiyalara (məs: Orhus Konvensiyası) qoşulmuş, eləcə də bu haqda müvafiq qanun və qərarlar qəbul etmişdir. Azərbaycan Respublikası ilə yanaşı Türkiyə və Gürcüstan respublikaları da Orhus Konvensiyasının üzvüdür. Ona görə də bu dövlətlər də müddəalara əməl etməyə dair öhdəlik götürmüşlər. Bu baxımdan

hər üç respublikada BTC kəmərinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ictimaiyyətin iştirakı üçün müvafiq hüquqi şərait mövcuddur [2].

Bütün qeyd edilənlər, belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasında hər bir nəqliyyat növündə yaranan ekoloji problemlər, eləcə də onların nəticələri xeyli oxşardır. Eyni zamanda, araşdırmalardan məlum olur ki, Azərbaycan Respublikası ekoloji problemlərin həllində həm əməkdaşlıq etməklə, həm də cəmiyyətin bu problemlərin həllində fəal iştirakını təmin etməklə istər ehtimal olunan ekoloji problemlərin qarşısının alınmasında, istərsə də ekoloji təhlükəsizliyin etibarlı təminatında lazımı nəticəyə nail ola bilərlər.

COP29 və ekoloji problemlərin həlli imkanları

2024-cü ildə ölkəmizdə dünya əhəmiyyətli COP29 tədbirinin yüksək təşkilatçılıqla keçirilməsi də, Azərbaycanın ekoloji məsələlərə həssas yanaşmasının daha bir nümunəsidir. İqlim dəyişmələri artıq qlobal problem olaraq bütün dövlətlər qarşısında danılmaz reallıq kimi dayanır. Mineral yanacaq növlərindən istifadə və bunun nəticəsində atmosfərə atılan istixana qazlarının artması dünyada temperaturun yüksəlməsinə, buzlaqların əriməsinə və ümumilikdə təbiət-cəmiyyət münasibətlərində balansın pozulmasına gətirib çıxara bilər. Meşə yanğınları, sel, tufan, torpaq sürüşmələri, şoranlaşma və s. kimi hadisələr, sürətlə dəyişən iqlim canlı aləm və insanlar üçün sağlamlıq problemləri yaradır. Bu səbəbdən də, iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə sahəsində çoxsaylı tədbirlər, müzakirələr keçirilir ki, bunlardan da ən geniş əhatəli BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə

Konvensiyasının Tərəflər Konfransıdır.

Təcrübə göstərir ki, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının sessiyaları keçirildiyi müxtəlif ölkələrdə (COP27 – Misir, COP28 – BƏƏ) iqtisadi təsirlərlə də yadda qalır. Mühüm qlobal əhəmiyyət daşıyan bir tədbir kimi COP29 da Azərbaycana və regiona iqtisadi baxımdan ciddi təsirlər göstərə bilər. Ona görə də, dünyanın dayanıqlı inkişaf məqsədlərindən irəli gələn ən irimiqyaslı qlobal tədbir olan COP-un ölkəmizdə keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir və Azərbaycan dövlətinin daha bir uğuru kimi dəyərləndirilə bilər. Qeyd olunduğu kimi, iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə, COP29-un səmərəli və təhlükəsiz keçirilməsi kimi məsələlər, çətin və məsuliyyətli olmaqla yanaşı, ciddi iqtisadi dividendlər də vəd edir. İlk növbədə enerji sektorunda, yaşıl enerji istehsalı, istehlakı və ixracında ciddi nəticələrin əldə olunacağı, artıq reallığa çevrilməkdədir [1; 6].

Hələ 2015-ci ildə imzalanmış məlum Paris Sazişi iqlim dəyişikliyi və bunun yaradacağı problemləri daha da aktuallaşdırdı və dünyanın bütün dövlətlərini iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə məqsədi ətrafında cəmləşdirdi. Həmin ildən etibarən də bütün danışıqlar və müzakirələr məhz Paris Sazişində müəyyən edilən ardıcılığa, strategiyaya uyğun davam etdirilir.

Digər istiqamətlərdə olduğu kimi, bu sahədə də Azərbaycan hər zaman öz üzərinə düşən missiyanı vaxtında yerinə yetirib və iqlim dəyişmələri ilə bağlı mübarizədə də Azərbaycan öz modelini yaratmaqdadır. Bu model təbii-iqtisadi sərvətlərdən qənaətlə və uzunmüddətli istifadə, təkrar istifadə və emala üstünlük verilməsi kimi xüsusiyyətlərlə

xarakterizə olunur. Həm də dayanıqlı inkişaf məqsədlərindən irəli gələn bu model Azərbaycanı imkan verəcək ki, ətraf mühitin çirklənməsi, resursların tükənməsi, biomüxtəlifliyin pozulması ilə mübarizə aparsın, iqlim dəyişmələri ilə mübarizə sahəsində BMT-nin dayanıqlı inkişaf məqsədlərini həyata keçirsin, innovasiyanın və müasir işgüzar yanaşmaların tətbiqini təmin etsin. Hansı ki, bütün bunlar, artıq 30 illik işğaldan azad edilmiş ərazilərdə genişmiqyaslı tətbiq ediləməkdədir.

COP29 çərçivəsində iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə, davamlı inkişafa və yaşıl enerjiyə keçid məsələləri müzakirə ediləlidir ki, bunlar da Azərbaycanın və regionun iqtisadiyyatına təsir edən amillərdir. Aydın ki, müxtəlif ölkələrdə daha əvvəllər keçirilən konfranslardan da göründüyü kimi, COP29-un əsas hədəfi, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə, yaşıl enerjiyə keçid, karbon emissiyalarının azaldılması, yəni ümumilikdə, ekoloji problemlərdir. Hansı ki, əslində Azərbaycan hökuməti bu istiqamətdə hələ bir neçə il öncədən başlayaraq ardıcıl tədbirlər həyata keçirir, ətraf mühit və ekologiya məsələlərinə diqqət və qayğı ilə yanaşır.

Məlumdur ki, Azərbaycan 2030-cu ilədək ümumi enerji istehsalında bərpa olunan enerjinin payını 30%-ə çatdırmağı hədəfləyir. Xızı-Abşeron külək elektrik stansiyası və Qarabağ Günəş Elektrik Stansiyası kimi böyük yaşıl enerji layihələri həyata keçirilir. Azərbaycan 2021-ci il Paris Sazişinə uyğun olaraq karbon emissiyalarını 2050-ci ilə qədər sifirə endirməyi nəzərdə tutur.

Araşdırmalar göstərir ki, Xəzər dənizinin Azərbaycana məxsus hissəsində dənizdə külək enerjisi potensialı ümumilikdə 157 QVt səviyyəsində qiymətləndirilib. Görülən işlərin

davamı kimi, BƏƏ-nin ixtisaslaşmış şirkəti olan Masdar ilə 10 QVt-dək həcmdə müqavilələr imzalanıb ki, ilkin addımlar kimi quruda 1 QVt gücündə günəş və 1 QVt gücündə külək, həmçinin dənizdə 2 QVt gücündə külək enerjisi istehsalı layihələrinin qiymətləndirilməsi və həyata keçirilməsi ilə bağlı işlər görülür [1; 16; 17].

Onu da qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş Kəlbəcər və Ağdərə rayonlarında geotermal və Günəş enerjisi ehtiyatları, Laçın, Qubadlı və Zəngilan rayonlarında hidroenerji mənbələri, Şuşa, Xocavənd və Cəbrayıl rayonlarında külək enerjisi, Tərtər, Ağdam, Xocalı rayonlarında bioenerji ehtiyatlarının səmərəli istifadə edilməsi nəticəsində ölkəmiz ümumilikdə “Yaşıl enerji” istehsalçısına və ixracatçısına çevrilə bilər. Artıq Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda hidroenerji potensialından istifadə ilə bağlı fəal işlər aparılır.

Bunun real nümunəsi kimi, Azərbaycan-Türkiyə-Avropa ölkələrarası beynəlxalq enerji dəhlizi layihəsi çərçivəsində tikilən 330 kilovoltluq “Cəbrayıl” qovşağ yarımstansiyası istismara verilib. Həmçinin yaşıl enerji strategiyasına uyğun olaraq 2023-cü ildə Kəlbəcər rayonunda 8.33 meqavat gücündə “Çıraq-1”, 3.6 meqavat gücündə “Çıraq-2”, 6.33 meqavat gücündə “Qamışlı”, 5.3 meqavat gücündə “Soyuqbulaq” və 3.4 meqavat gücündə “Meydan” kiçik su elektrik stansiyaları, Laçın rayonunda yenidən qurulan 8,25 meqavat gücündə “Mişni” və 6 meqavat gücündə “Alxaslı” kiçik su elektrik stansiyaları yenidən qurularaq istismara verilib. Bu istiqamətdə davamlı işlər görülür və hidroelektrik stansiyalarının gücü 500 meqavata qədər olacaq ki, bu da yaşıl enerjiyə keçid prosesinə böyük töhfədir [1; 5].

Təkcə Xızıda istifadəyə verilən külək enerjisi stansiyası tam gücü ilə işlədikdə il-

də 1 milyard kilovat/saat elektrik enerjisi istehsal olunacaq və atmosfərə buraxılan karbon qazlarının, istixana effekti yaradan qazların azaldılmasına səbəb olacaq, o cümlədən ildə 110 000 000 kubmetr qaza qənaət olunacaqdır. Orta hesabla qazın 1000 kubmetrinin 200 dollara satıldığını nəzərə alsaq, indiki qiymətlərlə bu qənaət ildə 22 milyon manat edir.

Ölkə prezidentinin çıxışlarında da dəfələrlə vurğulandığı kimi, Azərbaycan dövləti 2050-ci ilə qədər sıfır faiz emissiya ilə bərpaulunan enerjilərdən istifadə etməyi nəzərdə tutur. Bu isə o deməkdir ki, təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsinə çevrilmək Azərbaycan dövlətinin milli hədəflərindən biridir.

Enerji sahəsində təmin edilən yeniliklər və proqnozlaşdırılan dividendlərlə yanaşı, COP29 tədbirindən digər istiqamətlərdə də iqtisadi gözləntilər mövcuddur. Buraya ölkəmizin tanıdılması, iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə sahəsində yeni fondun yaradılması, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə, enerji sektoruna investisiyaların cəlb edilməsi, turizm sektorunun canlanması, cəmiyyətin ekoloji problemlərlə bağlı daha çox məlumatlandırılması, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi, erməni vandalizminin dünyaya bəyan edilməsi və s. kimi məsələləri də əlavə etsək, COP29-dən ölkəmizin əldə edəcəkləri təqribən aydın olar.

Nəticə. Beləliklə, aparılan araşdırma və təhlillər bu nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, yaxın gələcəkdə ekoloji məsələlər daha ciddi şəkildə diqqətdə saxlanacaq və ətraf mühiti çirkləndirən heç bir texnologiyanın istismarı dəstəklənməyəcək. Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərindən istifadə, tranzit daşınmaları nə qədər zəruri və qaçılmazdırsa, ən azı o qədər də ekoloji məsələlərə diqqətlə yana-

şılmalıdır. COP29-da səslənən fikirlərdən də, qəbul edilən sənədlərdən də aydın olduğu kimi, dünya sıfır karbon emissiyası yolunu seçib. Ölkəmizdə də bununla bağlı 2050-ci ilə konkret hədəflər müəyyən edilib. Azərbaycan Respublikasında da nəqliyyat-tranzit xidmətlərinin sıfır karbon emissiyalı gələcəklə bağlı çağırışlara uyğunlaşdırılması vacibdir. Bu istiqamətdə nəqliyyat parkının müasirləşdirilməsi, elektriklə işləyən avtomobillərin istismarının stimullaşdırılması ilə bərabər, texniki xidmət və təmir, yükləmə-boşaltma və s. bütün proseslərə kompleks yanaşılması zəruridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdalov N. “Yaşıl enerji” potensialı ilə gələcəyə baxış”. Respublika qəzeti, 2024, 18 dekabr, № 279, s.10.
2. Eyüp Zengin “Davamlı inkişaf və vahid ekoloji siyasət: Türkiyə və Azərbaycan”. Bakı, Adiloğlu, 2007, 260 səh;
3. Əliyev E.Ə. “Beynəlxalq daşınmaların hüquqi təxmindənməsi”. Bakı, 2008, Zərdabi LTD, 524 səh.
4. Əsədov A.M. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” və nəqliyyat sisteminin inkişaf perspektivləri”. Bakı, İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi, İqtisadi İslahatlar jurnalı, 2023, № 6(1), s.7-14;
5. Əsədov A.M. “Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri: Azərbaycanın regional və global dəyər zəncirində mövqeyi”. 2023, “Beynəlxalq nəqliyyat-logistika dəhlizi: Zəngilandan inkişaf impulsları” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans, 2023, 16-17 noyabr, səh.141-143;
6. Məmmədova M. “COP29: Dünya 2024-cü ili “Bakı dönüşü” kimi xatırlayacaq”. Səs qəzeti, 2024, 21 dekabr, №236, s.2-3;
7. Трачук Н. «Мировая глобализация: причины,

- тенденции, вызовы и последствия». <https://uiamp.org/mirovaya-globalizaciya-prichiny-tendencii-vyzovy-i-posledstviya>
8. Элвуд Уэйн «Глобализация». М.: Книговек, 2013 г., стр. 208;
 9. <https://president.az/az/articles/view/56442>
 10. <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract>
 11. <https://minenergy.gov.az/az/neft/esrin-muqavilesi>
 12. <https://www.dailysabah.com/opinion/oped/the-middle-corridor-promising-alternative-for-export-and-energy>
 13. <https://www.gisreportsonline.com/r/middle-corridor/>
 14. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-emerging-potential-of-the-middle-corridor/2579415#>
 15. <https://www.geopoliticalmonitor.com/kazakhstan-azerbaijan-the-axis-of-the-middle-corridor/>
 16. <https://www.silkroadbriefing.com/news/2023/01/04/world-bank-highlights-azerbaijan-and-middle-corridor-between-europe-asia-as-ripe-for-foreign-investment/>
 17. <https://ereforms.gov.az/az/media/xeberler/turkdovletleri-arasinda-ticaret-elaqelerinin-inkisafina-dair-daha-bir-addim-atildi-651>.
 18. https://files.preslib.az/projects/toplu/v2/f6_2_2.pdf

Ecological safety in international transport corridors: issues arising from COP29

Etibar Aliyev, Agil Asadov

The article comprehensively studies international transport corridors and environmental problems, as well as the challenges arising from COP29. International transport projects to which Azerbaijan has joined are reviewed, and the importance of the Silk Road (East-West) and North-South transport corridors is substantiated. The author emphasizes the relevance of the Middle Corridor in modern times and shows its attractive features. The work carried out by Azerbaijan, Georgia and Kazakhstan to further increase the attractiveness of the Middle Corridor is extensively commented on. Projects implemented to increase the capacity of ports in the Caspian Sea are reviewed. It is noted that the work carried out to improve infrastructure provision in Azerbaijan and Kazakhstan creates the basis for the fact that the share of the Middle Corridor will increase to 25-30 percent in the near future. The author makes notes on the ideas expressed at COP29, the issues of transition to green energy in our country, the transition to zero carbon emissions. The article recommends a more careful approach to environmental impacts and environmental issues in the context of the increase in transport and transit services. It is stated that these issues should comprehensively cover not only the modernization of the transport fleet, giving preference to electric vehicles, but also issues such as maintenance, repair, loading and unloading, etc.

Key words: transport projects, East-West, North-South, Central corridor, COP29, environmental problems, environmental challenges, infrastructure provision.

Экологическая безопасность на международных транспортных коридорах: вопросы, вытекающие из COP29

Этибар Алиев, Агиль Асадов

В статье всесторонне рассматриваются международные транспортные коридоры и экологические проблемы, а также вызовы, возникающие в связи с COP29. Рассмотрены

международные транспортные проекты, в которых участвует Азербайджан, обоснована значимость транспортных коридоров Шелкового пути (Восток-Запад) и Север-Юг. Автор подчеркивает актуальность Среднего коридора в современности и показывает его привлекательные черты. Подробно комментируется работа, проделанная Азербайджаном, Грузией и Казахстаном по дальнейшему повышению привлекательности Среднего коридора. Рассматриваются проекты по увеличению пропускной способности портов на Каспийском море. Сообщается, что проводимая работа по улучшению инфраструктурного обеспечения в Азербайджане и Казахстане создает основу для того, что доля Среднего коридора в ближайшем будущем увеличится до 25-30 процентов. Автор делает заметки об идеях, высказанных на COP29, о переходе к зеленой энергетике в нашей стране и о переходе к нулевым выбросам углерода. В статье рекомендуется более внимательно подходить к экологическим последствиям и проблемам окружающей среды в контексте роста транспортных и транзитных услуг. Сообщается, что к этим вопросам относятся не только модернизация транспортного парка и предпочтение электромобилям, но и техническое обслуживание, ремонт, погрузочно-разгрузочные работы и т. д. должны охватывать такие вопросы всесторонне.

Ключевые слова: транспортные проекты, Восток-Запад, Север-Юг, Центральный коридор, COP29, экологические проблемы, экологические вызовы, инфраструктурное обеспечение.

Uluslararası taşımacılık koridorlarında çevre güvenliği: COP29 ve bundan kaynaklanan sorunlar

Etibar Aliyev, Agil Asadov

Makalede uluslararası ulaşım koridorları ve çevre sorunlarının yanı sıra COP29'dan kaynaklanan zorluklar da kapsamlı bir şekilde inceleniyor. Azerbaycan'ın katıldığı uluslararası ulaştırma projeleri incelenerek, İpek Yolu (Doğu-Batı) ve Kuzey-Güney ulaştırma koridorlarının önemi vurgulandı. Yazarlar Orta Koridor'un modern zamanlardaki önemini vurguluyor ve ilgi çekici özelliklerini gösteriyorlar. Azerbaycan, Gürcistan ve Kazakistan'ın Orta Koridor'un cazibesini daha da artırmak için yaptığı çalışmalar kapsamlı olarak değerlendiriliyor. Hazar Denizi'ndeki limanların kapasitesinin artırılmasına yönelik projeler değerlendiriliyor. Azerbaycan ve Kazakistan'da altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik yürütülen çalışmaların, Orta Koridor'un payının yakın gelecekte yüzde 25-30'lara çıkacağına temelini oluşturduğu bildiriliyor. Yazarlar, COP29'da dile getirilen düşünceler, ülkemizde yeşil enerjiye geçiş konuları ve sıfır karbon emisyonuna geçiş konularına ilişkin notlar alıyor. Makalede, ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerindeki artış bağlamında ekolojik etkilere ve çevre sorunlarına daha dikkatli yaklaşılması öneriliyor. Bu konuların sadece ulaşım filusunun modernizasyonu ve elektrikli araçların tercih edilmesi değil, aynı zamanda teknik bakım, onarım, yükleme-boşaltma gibi konuları da kapsadığı belirtiliyor. bu konuları kapsamlı bir şekilde ele alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: ulaşım projeleri, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, Merkez Koridoru, COP29, çevre sorunları, çevresel zorluklar, altyapı sağlama.

О Зангезурском коридоре как ключевом международно-правовом факторе южно-кавказской безопасности

Президент Азербайджанской Республики
Ильхам Алиев:

"Зангезурский коридор – это проект, который может объединить и тюркский мир, и Европу, и наших соседей, и сегодня идет активная работа над реализацией этого проекта... Он будет открыт и действовать... Мы хотим жить в мире и солидарности. Мы не имеем вражды к Армении и не имеем к ней каких-либо территориальных претензий..."

О. Ф. Эфендиев,
профессор, доктор юридических наук,
Азербайджанский государственный
экономический университет.
почта: oktay001@rambler.ru

В статье рассматриваются актуальные вопросы и проблемы как современных межгосударственных экономических отношений, так и региональной, южно-кавказской безопасности в аспекте завершившегося вооружённого нагорно-карабахского вооружённого конфликта, победоносно завершившейся Отечественной войне Азербайджана. В процессе исследования были затронуты вопросы и проблемы реализации новейших и перспективных межгосударственных проектов, планов транспортных коридоров (маршрутов, путей, маршрутов, Трёхстороннее Заявление от 10 ноября 2020 г., Зангезур-

Ключевые слова: современные внешнеэкономические связи, равноправное мирное сотрудничество и взаимовыгодное партнёрство, региональная и всеобщая безопасность, проекты транспортных коридоров, путей, маршрутов, Трёхстороннее

ский коридор, туннель, путепровод, мост; проблемы формирования нового экономического правопорядка и др.

Несмотря на серьёзное обострение современной геополитической обстановки, состояние и специфика международных торгово-экономических связей государств во многом определяется успешным развитием взаимовыгодного и равноправного международного экономического сотрудничества и партнёрства, которые необходимы для закрепления позитивных политических перемен и создания материальной основы в масштабах мирового сообщества. Во многом решение этих проблем также зависит от эффективности действенности и соблюдения международно-правовых норм и принципов, в частности, в международных экономических отношениях, поскольку именно с помощью этих норм и принципов может осуществляться эффективный мировой правопорядок, обеспечивающий их нормальное функционирование. Совершенствование же международных внешнеэкономических связей на нынешнем этапе развития межгосударственных отношений должно способствовать расширению сферы применения, укреплению универсального характера основных международно-правовых норм и принципов (1).

В этом аспекте необходимо учитывать географическое положение Азербайджана, поскольку через нашу территорию в разных направлениях проходят международные транспортные коридоры первостепенного

значения, требующие эффективного использования такого приоритетного географического положения, основой которого является разветвлённая транспортная инфраструктура, превратившая наше государство в один из незаменимых транспортных центров Евразии. Со всей очевидностью, логика и здравый смысл подсказывают о необходимости выдвижения новых, перспективных планов и проектах, имеющих эксклюзивное и ключевое значение не только для эффективного и поступательного развития современных межгосударственных экономических отношений, но и для безопасности стран Южного Кавказа, являющейся частью всеобщей безопасности. На сегодняшний день, одним из достойных, востребованных, ключевых и перспективных проектов является проект создания транспортного Зангезурского, или «Зангеланского», коридора (тоннеля или путепроводного моста), соединяющего обе составные части территории одной страны.

Естественно, речь идёт о соединении Нахичеванской автономной Республики (НАР), эксклава, (2) с основной территорией Азербайджана. Краткая хронология этого, выдвинутого Азербайджаном, проекта заключается в том, что он стал более, чем актуальным после исторической Победы нашего государства во Второй Карабахской войне. Убедительным резонансом этого факта является то обстоятельство, что он реально превратился в частоупотребляемый международно-правовой лексикон и принял за последние годы, по существу, общепризнанное выражение, термин. С той же позиции, как известно, на основе другого международно-правового документа об армянской оккупации – Трёхстороннего заявления от 10 ноября 2020 г. – было чётко определено, что между дан-

ными частями Азербайджана, невзирая на армянские возражения и предложения о пресловутом «перекрестке мира», должно быть установлено соответствующее, кратчайшее, бесконтрольное и удобное, транспортное сообщение.

В реальном плане, национальные, нынешние, менее выгодные экономические торгово-транспортные потребности осуществляются с помощью иранской территории, хотя есть не столь приоритетный «грузинский и турецкий» варианты, посредством, например, строительства первого (автомобильного) моста на территории Зангеланского района. И в ближайшей перспективе второго моста, но на территории НАРА. Тем не менее, есть, с точки зрения толкования и понимания классического и современного, международно-правового принципа территориальной целостности государств (3), более обоснованные и предпочтительные намерения и не только для Азербайджана, в создании свободного, беспрепятственного, комфортного, без всяких проверок и более экономически выгодного использования реализованного проекта Зангезурского коридора (пути). Такой порядок может быть эффективным и полезным для всех стран южнокавказского региона. Перспективной целью Зангезурского коридора является повышение транзитно-логистического потенциала региона Южного Кавказа, реализация которого должна привести как к запуску новых транспортных маршрутов, так и к увеличению экономической мощи и потенциала Азербайджана, к укреплению региональной безопасности, активному сотрудничеству и партнёрству, стабильности (4).

Вполне закономерными являются слова Президента Азербайджанской Республики И. Алиев о том, что «Азербайджан видит

создание Зангезурского коридора одним из ключевых компонентов всеобъемлющего мира с Арменией. И поэтому он все еще терпеливо ожидает выполнения Арменией взятого на себя обязательства. Стратегическая цель Азербайджана – новый региональный порядок, основанный на мире и сотрудничестве между странами. Что же касается Армении, то от этих условий зависит ни много ни мало само ее выживание. Вне мира с Азербайджаном Армения обречена. Так что, пытаясь противодействовать Зангезурскому коридору – неотъемлемому компоненту этого мира, Армения наносит смертельный удар по самой себе, безо всяких войн и международных катаклизмов».

Азербайджан, как суверенный субъект, тем более, после Победы в Отечественной войне, добившись завершения вооруженного конфликта и возвращения оккупированных территорий последовательно придерживается позиции, отражающей её национальные интересы. Эта историческая Победа существенно изменила статускво в регионе Южного Кавказа, создала для Азербайджана новые экономические возможности для более социально-экономического развития, активной интеграции в систему мирохозяйственных связей. Победа внесла достойный вклад в формирование и развитие регионального экономического правопорядка и безопасности, как это было предусмотрено в Концепции развития «Азербайджан 2020: взгляд в будущее» (5).

За истекший, короткий исторический период времени, особенно в связи с результатами нашей Победы, стало более очевидным то обстоятельство, что дальнейшая реализация «серединого» коридора, как новой геополитической и геоэкономической транспортной артерии, в

случае перспективной эксплуатации Зангезурского коридора, ещё в большей степени будет способствовать превращению южно-кавказского региона, его безопасности не только в один из самых стабильных регионов мира, но и в один из крупнейших наиболее выгодных его экономических партнёров на мировых, обширных торговых путях, маршрутах. И не просто как логистический вариант взаимодействия, а в виде стратегически выгодной основы, в первую очередь, в области межгосударственных экономико-энергетических отношений, в том числе, наращивание инвестиций Азербайджана в международную инфраструктуру, учитывая очевидную выгоду нашей страны как достойного и надёжного партнёра на мировых торговых путях.

Реализация данного проекта, с помощью которого произойдёт неминуемое соединение двух, исторически несправедливо разорванных частей Азербайджанской Республики, в одно целое, важно не только в интересах её территориальной целостности. Такая востребованная реализация проекта важна с точки зрения экономических интересов стран всего южно-кавказского региона, ещё в большей степени для ослабленной войной Армении и даже для других сопредельных стран. Несмотря на недавние трудности военного противостояния, широко признаётся превращение Азербайджана в реальную движущую силу и способности, «серединого» коридора Россия официально заявляла о том, что «стратегическая задача и интересы России в вопросе создания транспортных коридоров – через Каспий, Азербайджан и Иран выйти к Индийскому океану, минуя Суэцкий канал и пролив Босфор, с помощью автомобильного и железнодорожного транс-

порта» (6). Таким образом, можно утверждать, что Азербайджан является страной, вносящей значительный вклад не только в энергетическую безопасность региона и европейских стран благодаря поставкам своих природных, прежде всего, нефтегазовых ресурсов, в различных географических направлениях, но и одновременно, внося существенный вклад в фундамент формирующегося правопорядка в южно-кавказском регионе, основой которого должна стать торгово-транспортная стратегия.

Очевидно, и как представляется, то, что в сложившихся геополитических условиях, будет продолжено эффективное использование действующего «китайского срединного коридора», проходящего, как известно, через нашу территорию, и который будет ещё более активно использоваться и главное – основательно, в перспективе, конкурировать с любыми возможными проектами и новыми маршрутами (путями). И что особо примечательно, даже участие в этом проекте мощных экономических стран, не будет в состоянии переместить «Великий шёлковый путь» в южном направлении. Таким образом, становится очевидным и то, что важнейшей задачей, целью этого альтернативного проекта-маршрута является не столько развитие глобальной логистики, сколько сдерживание Китая, который, несмотря ни на что, умело и постепенно преодолевает, воздвигает на своем «пути-маршруте», проамериканские политико-экономические барьеры и трудности.

Кратко затрагивая вопросы об транспортно-экономических интересах, Китая и Азербайджана, нельзя не отметить, что наша страна за последние годы добилась ощутимых результатов, в частности, по

вопросам прямого нефтегазового экспорта в страны Евросоюза, а КНР вполне устраивают возможности беспрепятственных поставок, потенциально учитывая способности «среднего коридора», в том числе, логистические интересы южно-кавказского региона. Это, в свою очередь, является доказательством, что Азербайджанская Республика является жизненно важным звеном, например, возможного альтернативного «индийского» маршрута в западном направлении. что выглядит логичным и достаточно благоприятным для нарастающего в ближайшей перспективе азербайджано-китайского транспортно-экономического взаимодействия.

Однако, надо учитывать и то, что одинаковый подход в вопросах экономической стратегии и тактики обеих государств, особенно, по доступу к европейским рынкам, создают дополнительные возможности для расширения сферы влияния Китая на государства «транскаспийского» транспортного маршрута, особенно на центрально-азиатские, а также на южно-кавказские государства. Тем не менее, бесспорно, что Азербайджан, как страна с сильной вертикалью власти и достаточно развитой экономикой, как достойный партнёр в многоуровневых внешнеэкономических отношениях, всё больше стал приобретать позитивное значение в своих устремлениях на европейские промышленноэнергетические и торговые рынки. С другой стороны, наша страна реально действует в пределах регулятивных евро-союзных требований и стандартов, что также, несмотря на некоторые политико-экономические нюансы, соответствуют китайским условиям сотрудничества и партнёрства, поскольку в решении этих проблем уже фактически достигнуты сло-

жившиеся понятные формы, принципы и стандарты.

Такая ситуация может иметь определённый успех, когда будет достигнута «синергия интересов» (7), в данном случае в области транспортно-экономической деятельности партнёров, что определяется как своего рода кооперация, взаимосвязанные и координированные действия, способные проявляться в форме стратегического сотрудничества и партнёрства, а также слияния и кооперативного взаимодействия. Применительно же к различным внешнеэкономическим отношениям государств такая синергия представляет собой совместное, взаимодополняющее и взаимозависимое действие нескольких факторов в каком-либо одном направлении и определяется особым состоянием сложных систем в условиях нестабильности, в отношении неустойчивого положения сотрудничающих партнёров.

В такой ситуации, особую жизненную важность представляет потребность исключать в межгосударственных отношениях допустимость «горячих» или «тлеющих» точек, с тем, чтобы транспортно-экономическое сотрудничество и партнёрство позитивно могло влиять достижению доверия в мирных связях, основывалась на прагматической позиции развитых стран и крупного бизнеса – недопустимость любых причин и обстоятельств возникновения вооружённых конфликтов, влияющих на всеобщую безопасность (8). Упрощение процедур внешнеэкономических связей бывших, воюющих стран любого географического региона, согласованность в их действия по разработке различных экономических, включая транспортных, проектов по прокладыванию соответствующих коридоров, однозначно,

является важным фактором построения мирного сотрудничества, налаживания взаимовыгодного партнёрства. А также принципиально важно для создания не только более высокого уровня доверия и взаимопонимания в постконфликтной ситуации, но и ликвидации причин и источников новых вооружённых противостояний.

Таким образом, необходимы конкретные, заинтересованные шаги от Армении по Зангезурскому коридору, имеющего стратегическое значение не только для связи западных регионов Азербайджана с Нахичеванской Автономной Республикой при отсутствии какого-либо стремления изолировать Армению от общих, региональных и жизненных интересов развития. Напротив, несмотря на неблагоприятные события прошлого и достигнутый мир, речь идёт о готовности включить эту страну в совместные проекты при наличии политической воли с ее стороны, поскольку Армения не просто так, а по взятому на себя обязательству, должна участвовать в создании Зангезурского коридора по обязательству, взятому согласно Трёхстороннему Заявлению от 10 ноября 2020 года, в котором в п. 9, в частности, предусмотрено, что: "Республика Армения гарантирует безопасность транспортного сообщения между западными районами Азербайджанской Республики и Нахичеванской Автономной Республикой с целью организации беспрепятственного движения граждан, транспортных средств и грузов в обоих направлениях".

Однако, на наш взгляд, какие-либо сложности и препятствия могут быть успешно преодолены благодаря однозначному и безотлагательному подписанию Мирного, азербайджано-армянского договора. Пред-

ставляется также, что какие бы то ни было горестные ощущения не испытывала бы Армения, как безоговорочно побеждённый международно-правовой субъект, она должна, и как цивилизованная страна, в интересах мира, спокойствия и добрососедства, а также своего национального развития, реально обязана, отбросив все негативные амбиции, соображения, предпринять определённые действия, шаги по окончательному подписанию Мирного договора в соответствии с фундаментальными принципами, нормами и требованиями доктрины современного международного права.

В данной доктрине, со всей ясностью, обозначено, что Мирный договор – это разновидность международного договора, которым юридически закрепляется прекращение состояния войны и восстановление мирных отношений между воюющими странами (9). Такой договор, как правило, состоит из постановлений о прекращении военных действий и состояния войны, об урегулировании территориальных вопросов, о возмещении ущерба, причинённой войной, возвращения военнопленных, о судьбе заключённых до войны договоров и соглашений и некоторых других положений. Согласно смысла нормы ст. 2 Венских Конвенции 1969 г. и 1986 г., под международным договором понимается регулируемое международным правом соглашение, заключённое государствами и другими субъектами международного права в письменной форме, независимо от того, содержится ли такое соглашение в одном, двух или более связанных между собой документах, а также независимо от конкретного наименования. Объектом международного договора является всё то, по поводу чего государства заключают договор, т.е. вступают в договорные отношения

и в качестве которого могут выступать материальные и нематериальные блага, действия и воздержание от действий. Логическим завершением Мирного договора является решение проблемы является подписание двусторонних документов об установлении и определении линии государственных границ по их делимитации и демаркации (10). Основная цель и значение данных документов – содействовать развитию мирных отношений между бывшими воюющими сторонами в интересах как нормализации двусторонних отношений, так и укрепления региональной безопасности при соблюдении положений об основных направлениях, предусмотренных Трёхсторонним соглашением.

Представляется, что для решения этих не простых межгосударственных проблем, позитивное значение имеет уникальный опыт постсоветского пространства по различным, прежде всего гуманитарным вопросам, и разблокированию транспортных, экономических коммуникаций, наличие картографического материала, накопившегося за десятилетия карабахского вооружённого конфликта и другим проблемам по возможному заключению Мирного договора. Очевидно, что для решения этой главной задачи, в том числе охватывающей возможности по созданию транспортного Зангезурского коридора, (моста), должны быть продолжены настойчивые поиски оптимального, взаимоприемлемого решения с учётом реальной складывающейся обстановки.

В этом контексте можно сделать вывод о том, что подписание такого Мирного договора может иметь исключительное международно-правовое значение в аспекте не только национальных интересов и благоприятного развития всех субъектов южнокавказского региона. но и как убедительный

результат окончания вооруженного Нагорно-карабахского конфликта, кардинально изменившего статус-кво в этом регионе, что фактически явилось главным событием на постсоветском пространстве. Несмотря на трудности и разногласия по разработке основных проблем, достижения, стороны, в целом и в основном, смогли согласовать текст этого договора для его окончательного подписания по ключевым вопросам, исходя из основополагающих международно-правовых принципов взаимного уважения суверенитета и территориальной целостности государств.

Именно, подобный подход с данных позиций к любым труднорешаемым межгосударственным проблемам существенно повышает необходимость не только активного исследования проблем транспортных правоотношений, но и поиска путей создания более эффективной договорно-правовой базы для международных транспортных перевозок по наиболее перспективным путям, коридорам (маршрутам, мостам). С другой стороны, на наш взгляд, в интересах решения непростых проблем современных международных сообщений и перевозок, в которых переплетаются многие аспекты глобализации, возникает необходимость совершенствовать международное право и внутринациональное транспортное законодательство (11). При этом, вопросы правового регулирования международных транспортных отношений, вообще, и транспортной безопасности, в частности, в контексте обеспечения энергетической безопасности и интеграции в мировое хозяйство, входили и продолжают входить в группу наиболее актуальных для Азербайджана вопросов.

Теперь, таким вопросом стал вопрос о Зангезурском коридоре. уникальное географическое положение которого может

стать частью так называемого «среднего коридора», фактического международного маршрута, соединяющего КНР и европейские страны через Центральную Азию и Турцию, который также называют как Транскаспийский международный транспортный маршрут (ТМТМ). В историческом аспекте начало концепции данного коридора безуспешно началось о ещё после 1-ой «карабахской» войны. Однако после окончательной Победы Азербайджана, взявшего под свой контроль значительную часть территорий, ранее находившихся под управлением непризнанной Нагорно-Карабахской Республики, и вышел к географическим границам Сюникской области Армении. Согласно ст.9 Трехстороннего Заявления, было закреплено положение о «разблокировке всех экономических и транспортных связей в регионе».

По вполне понятным причинам, бывшие враждующие стороны, Азербайджан и Армения, исходя из собственных интересов, по-своему, толкуют данное положение ст.9, имеющая свою специфику. В современной доктрине под толкованием международно-правовых документов понимается выяснение их действительного смысла и содержания. Прежде всего, документ должен толковаться добросовестно. Реальное применение документа невозможно без уяснения смысла, действительного содержания его положений применительно к конкретной ситуации. Толковаться текст документа должен в сочетании с преамбулой и приложениями, и с любым соглашением, относящимся к документу.

Согласно современной международно-правовой доктрины, при толковании могут использоваться и дополнительные средства, которыми, как сказано в ст. 32 Венской конвенции 1969 и 1986 годов, являются подготовительные материалы и обстоя-

тельства заключения документа. Однако к дополнительным средствам возможно обращение только в том случае, если толкование приводит к неясным или двусмысленным выводам либо к результатам, которые являются явно абсурдными или неразумными.

Так или иначе, при толковании, в какой бы форме оно ни осуществлялось, стороны обязаны строго придерживаться общих и специальных принципов (правил) толкования, которые, в свою очередь, должны соответствовать основным международно-правовым принципам и нормам, т.е. без разрыва объекта и цели закрепленного положения, при сохранении возможности его эффективного решения, достижения поставленной документом задачи, т.е. придания реальной силы и смысла толкуемого положения, доведения его до логического, окончательного состояния. Важно при логическом толковании понимать такое толкование той или иной статьи документа на основе других его статей или сопоставления их друг с другом. Текст документа при этом должен использоваться в качестве единого целостного документа.

С другой стороны, именно такого, основанного подхода придерживается Азербайджанская Республика, как страна-победительница, требующая и обладающая на это более, чем достаточным правом, основанием. Такой подход к возможности создания Зангезурского коридора лишней раз свидетельствует о приверженности в стремлении вносить ощутимый вклад в укрепление глобальной энергетической безопасности, в том числе, в контексте обеспечения транспортных межконтинентальных перевозок.

Наивно думать, что открытие данного коридора имеет исключительно значение только для интересов Азербайджана, как

активного партнёра для всех участников южно-кавказского региона, включая армянское государство. Неслучайно на полях 17 саммита Организации экономического сотрудничества (в Ханкенди, июль 2025 г.) Президент Турции Т. Эрдаган особо подчеркнул значение Зангезурского коридора. Который «станет геэкономической революцией для всего региона», что «... Турция рассматривает этот коридор как часть не только геополитического, но и геэкономического прорыва. Открытие Зангезурского коридора станет стратегическим шагом для Среднего коридора. После открытия коридора турецкие товары будут быстрее достигать Центральной Азии и Китая через Каспийское море, а товары из Европы в Китай начнут проходить через Турцию. Открытие Среднего коридора охватывает множество стран с юга до Турции и Азербайджана. В этом процессе мы предпринимаем все шаги наилучшим образом. Самое важное здесь – Зангезурский маршрут, который включает в себя и железнодорожную систему. Поэтому значение Зангезурского коридора в грузоперевозках возрастает и будет расти"... Было также отмечено, что «...Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев придает этому вопросу большое значение. Когда Зангезурский коридор будет открыт, железнодорожная линия Турции Карс - Игдыр - Нахчыван и строительные инвестиции в Карабахе станут более эффективными..." (12)

Как видно, в современную эпоху становится все более очевидным тот факт, что разнообразие транспортных коммуникаций, создание новейших, все более целесообразных коридоров, путей (мостов, маршрутов и т.д.) занимают всё более важное место не только в экономическом развитии современных государств, но и яв-

ляются важным компонентом межгосударственных отношений. Эти обстоятельства позволяют утверждать, что любые прорывы геополитического или геоэкономического характера, охватывающие, в том числе, торгово – транспортные системы стран, неизбежно, если хотите, автоматически, интегрируются в общую мировую хозяйственную систему. В результате, транспортные отношения, выходя за национальные рамки, делают необходимым соответствующее ими международно-правовое регулирование. Другой первостепенный фактор касается того, что интернационализация транспортных связей объективно обуславливает становление, формирование и развитие процессов интеграции в области транспортных перевозок. В этих процессах всё более возрастающую роль играет формирующееся международное транспортное право, поскольку регулирование имеющих международный характер связей и транспортной области национальными правовыми системами продолжает оставаться недостаточным.

С учётом данного обстоятельства, особый смысл и актуальность приобретает проблема о новом международном порядке, независимо от того какой бы географический регион он не обхватывал, в том числе и Южного Кавказа. В данном случае можно иметь ввиду такое состояние мировой системы, которая может характеризоваться достаточно высокой степенью соответствия фактического состояния международных отношений требованиям содержания фундаментальных принципов и норм современного международного права.

На наш взгляд, решение этих неотложных проблем видится как в необходимости учёта реалий в глобальном масштабе, так и в целом, в позиции мирового сообщества, в его усилиях, на различных политико-

экономических уровнях. Другая задача – формирование тесного, на подлинно международно-правовых основах, взаимовыгодного сотрудничества и равноправного партнёрства, в том числе, в области транспортной безопасности, как одной из составных частей современного экономического миропорядка. Наряду с этим, подчёркивается и то, что международно-правовые нормы и принципы, несмотря на серьёзные временами межгосударственные проблемы и трудности, продолжают быть способными упорядочить взаимоотношения субъектов в любых областях сотрудничества и партнёрства, без какой бы то ни было дискриминации и применения силы в международных отношениях.

Поэтому, с позиции доктрины современного международного права категорически противоправной, неприемлемым, воспринимается намерение (план, проект) США по аренде Зангезурского коридора, как попытка осуществить не только реанимацию колониальных амбиций, усилить напряжённость между государствами Южного Кавказа, свести к минимуму их коллективную безопасность, но также «нанет» их совместные мероприятия по обеспечению мира, предотвращению агрессии и борьбе против неё, подорвать их усилия по заключению мирных соглашений. Очевидно, что речь идёт о откровенных усилиях НАТО, западных стран изменить правила игры в регионе, закрепить геополитические реальности в условиях ослабления ныне войной, как например, Российской Федерации, или почти изолированной Иранской Исламской Республики, которые фактически утрачивают «рычаги влияния» ... Иными словами, ясно, что «план» США не просто логистическая схема, а откровенная попытка невооружённого вмешательства во внутренние дела современных

государств (13). Ясно и то, что западные страны по-своему толкуют международно-правовое понятие аренды территории и не только для обеспечения себе прямых захватов, но и для удержания в своей сфере влияния государств, в районе которых они пытаются арендовать территории, прежде всего, для создания на них собственных военно-оккупационных баз как инструментов политико-экономического вмешательства, давления и проникновения в чужие территории, что категорически не согласуется с основными, базовыми международно-правовыми принципами и нормами (14).

В этом аспекте легко проглядывается провокационный характер американской, «геоэкономической» инициативы взять на столетнюю аренду данный коридор (эксклав), как перспективный географический, стратегический маршрут-конструкцию (артерию), которая могла бы разрушить, подорвать жизненные интересы не только турецких стран региона. А настойчиво предлагаемые оговорки о якобы сохранении за государствами-арендодателями суверенитета над сдаваемой в аренду территорией нечто иное, как юридическая фикция. Практика межгосударственных отношений показывает, что никакие формальные оговорки в договорах не могут помешать подобным арендаторам взять в свои руки всю власть над арендуемой территорией. Более того, долгосрочная международно-правовая аренда, хотя бы на примере Панамского канала (15), является скрытой формой аннексии или цессии (уступка требования в обязательстве другому лицу, передачи кому-либо своих прав на что-либо). В исключительных случаях факт международно-правовой аренды допустим и то лишь в целях для обеспечения непосредственной безопасности собственных

границ и государства-контрагента.

А в аспекте, если так можно выразиться, «бизнеслогики или геополитических обязательств», Азербайджанская Республика может рассматриваться как выгодный партнером со своими реальными, потенциальными энергетическими ресурсами, военными возможностями, и, главное, с умениями играть по «правилам сделки» чего невозможно сказать в данный исторический момент о Республике Армения, неспособной предложить равноценный ресурс или стратегическое преимущество, при том, что южно-кавказский регион, несомненно, ценен не сам по себе, а как узел маршрутов, соединяющих Европу и Азию в обход Российской Федерации и Исламской Республики Иран. Именно этим обусловлен интерес к коридору, потенциально вписывающемуся в «Средний путь» между Китайской Народной Республикой и странами Евросоюза, а в случае задействования, эксклав, с большей степенью вероятности, попадет под американский контроль, а такие некоторые страны, как например Иранская Исламская Республика, фактически потеряют статус связующего звена и окажутся окружёнными инфраструктурой государств «западной ориентацией». В свете данных рассуждений о состоянии и перспективах современной «архитектуры» любой безопасности в регионе Южного Кавказа (16), настойчиво напрашивается мысль о том, что главный аргумент по эксклаву является не просто определённая логистическая конструкция, а традиционная попытка «по-ковбойски» «расставить по местам» сопредельные стороны, более того, при отсутствии их какого-либо участия.

Данный вопрос, на наш взгляд, имеет ключевое значение среди комплекса вопросов, которые связаны как подписанием

азербайджано-армянского Мирного соглашения, так и восстановлением транспортно-логистических коммуникаций в регионе, что фактически уже обсуждалось в рамках прямых переговоров между лидерами Азербайджана и Армении. Таким образом, вокруг Зангезурского коридора разворачивается не просто дипломатическая дискуссия, а борьба за контроль над новой архитектурой Южного Кавказа. И её итог определит не только маршруты транзита, но и новую систему региональных альянсов. Зангезурский коридор для Азербайджана — это совокупность нескольких геоэкономических факторов, ключевым из которых является интеграция национального экономического пространства. Нормальное развитие Нахчыванской Автономной Республики невозможно без прямой связи с основной территорией страны.

Список использованной научной литературы:

1. См. подробнее. Например, В.И. Лисовский. Правовое регулирование международных экономических отношений. Москва. Изд-во «Высшая школа». 1984 г.; Г.М. Вельяминов. Международное экономическое право и процесс (академический курс). Москва. Изд-во Волтерс Клувер. 2004; В.М. Шумилов. Международное экономическое право в эпоху глобализации. Москва. Изд-во «Международные отношения» 2003, О.Ф. Эфендиев. Трубопроводный транспорт в контексте международного права//Московский журнал международного права. № 1 (101). 2016 стр. 93-104 др.
2. Нахичеванская Автономная Республика — эксклав Азербайджана, отделённый от основной территории страны Арменией, практически моноэтнический регион, с жителями здесь только азербайджанцами, от-

личающийся от "материкового" Азербайджана. Википедия <https://ru.wikipedia.org> > wiki

3. По этому поводу см., Международное право. Учебник. Изд-во Юрайт. Высшее образование. Москва. 2009, стр. 106-124, 164-181; Международное публичное право. Учебник. Изд-во «Проспект». Москва. 2008, стр. 127-129, 544-596; Н.А. Ушаков. Проблемы теории международного права. Изд-во «Наука». 1988; Л.И. Волова. Принцип территориальной целостности и неприкосновенности в современном международном праве. Москва. 1984 и др.

4. В современном понимании, Зангезур - это историко-географическая область Восточной Армении, расположенная на склонах Зангезурского хребта и ныне разделённая между Арменией и Азербайджаном. Как известно, в 1995 г. районы Армении, входящие в исторический Зангезур, были объединены в Сюникскую область. В Азербайджане соответствующие районы, сохраняя свой административный статус, в 2021 году вошли в состав Восточно-Зангезурского экономического района. Преступлением было создание на территории Азербайджана так называемой «Нагорно-Карабахской автономной области», а ранее - переселение царской Россией армян на территорию Азербайджана. Другим ранним преступлением, предшествовавшим этому, было убийство Карабахского хана, несмотря на данные ему гарантии правления в Карабахе. Не говоря о преступлениях, совершенных в XX в, например, Ходжалинский геноцид, 20 Января и оккупация наших земель в начале 1990-х годов. Подробнее см., например, О.Ф. Эфендиев. Военные преступления: от Нюрнберга до Карабаха (международно-правовой анализ). Москва. 2000; о н ж е, Вооружённые конфликты и военные преступления на Центральном Кавказе (международно-правовой аспект). Баку изд-во «Кавказ». 2006 и др.

5. Подробнее см. О.Ф. Эфендиев. О некоторых международно-правовых проблемах формирования Южно-кавказского правопо-

рядка в новейших геополитических реалиях//Elmi-Nezeri, Tecrubi Jurnal No2(15)Baki-2024, s.136-149

6. Интернет-ресурс news.ru/cis/president-azerbajdzhana-source=news&utm...medium...

7. Речь идёт об особом экономическом эффекте, который может быть достигнут за счёт взаимодействия группы факторов, имеющая цель раскрыть рост эффективности деятельности в результате сочетания, соединения, интеграции, слияния отдельных частей в единую систему и получение новых качеств от полученной таким образом системы. См. также Абдокова Л.З. Синергетический эффект как результат эффективного управления// Фундаментальные исследования. №10 (3), 2016, с. 581-584. и др.

8. См. Эрик Давид. Принципы права вооружённых конфликтов. Курс лекций. Перевод с французского. Москва. МККК. 2000, стр.36.

9. См., например, Дипломатический словарь. Том 2. Изд-во «Политической литературы». Москва. 1961, стр.301-306; Курс международного права в шести томах Т.4., Изд-во Наука. Москва. 1968, стр. 130-223; Словарь международного права. Изд-во «Международные отношения» 1982, стр.107; Международное публичное право. Учебник. Изд-во «Проспект», Москва. 2008, стр. 279-302; Международное право. Учебник. Изд-во «Юрайт. Высшее образование». Москва. 2009 стр.325-357; И.И. Лукашук. Современное право международных договоров. Т. 1, Москва. 22004; Б.И. Осьмилин. Принятие и реализация государствами международных договорных обязательств. Москва. 2006 и др.

10. Имеется в виду делимитация и демаркация линии государственных границ, т.е. их особое, договорное, физико-географическое оформление и точное определение на местности, содержащее соответствующие обязательства сторон.

11. Подробнее см. О.Ф. Эфендиев. Международно-правовое регулирование экономи-

ческого сотрудничества государств в транспортной сфере. Изд-во «Экон-Информ», Москва. 2011,

12. См. Материалы 17 саммита Организации экономического сотрудничества (Ханкенди, июль 2025 г.) – сайт Оху.аз

13. Подробнее см., например, О.Ф. Эфендиев. Формы невооружённого вмешательства империалистических держав в дела развивающихся стран (международно-правовой анализ). Автореферат дисс. на сосис уч. степ. к.ю.н. Свердловск. 1969 г

14. Примечательно, что до сих пор является актуальной, например, монографическое исследование М.И. Лазарева. Империалистические военные базы на чужих территориях и международное право. Изд-во Института международных отношений. М. 1963, в которой доказывается как противоправность этих военных баз, так и несовместимость их создания и сохранения с принципами мирного сосуществования, а также разоблачаются некоторые западные теории, оправдывающие агрессивные военные базы.

15. Хотя с 2000 г. управление Панамским каналом перешло в ведение Панамы, США, нарушая территориальную неприкосновенность и целостность этой страны, разместили в зоне канала несколько десятков военных баз и различных военных сооружений и превратили зону канала в крупный опорный пункт в Латинской Америки. Подробнее см. Океан. Техника. Право. Отв. ред. М.И. Лазарев, Л.В. Сперанская. Изд-во «Юридическая литература». М. 1972, глава II, стр.34-44; Международное право. Учебник. Москва. «Юрайт». Высшее образование. 2009, стр. 823-824 и др.

16. По этому поводу подробнее см., например, О.Ф. Эфендиев. О попытках разрушить сложившуюся южно-кавказскую «архитектуру» экономической безопасности в новых условиях глобализации//Elmi-Nezeri Tecrubi jurnal. Nuquqi mustevi No 1 (14). Baki-2024.

DOI: 10.5281/zenodo.15286606

Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsinin qəbul olunmasının antiinhisar qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində rolu və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün əhəmiyyəti

Araz Əliyev,
 “Azərişiq” ASC-nin baş mütəxəssisi,
 Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin rəis müavini (2008-2021-ci illər).

E-mail: <araz.aliyev@azerishiq.az>

tel: +99450 314 07 18.

Məqalədə müəllif tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Rəqabət məəcəlləsinin qəbul edilməsi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı statusunda Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyinin yaradılmasının ölkəmizdə rəqabət qanunvericiliyi və siyasəti sahəsində fundamental dəyişikliklərin həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranmış imkanlar nəzərdən keçirilir və onların mahiyyəti araşdırılır.

Açar sözlər: Rəqabət Məcəlləsi, rəqabət qanunvericiliyi, rəqabət orqanı, iqtisadi inkişaf, milli iqtisadiyyat, Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli 113 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə Azad rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi və bu məqsədlə

qabaqcıl xarici (ABŞ, Avstriya, Latviya, Litva, Macarıstan, Çexiya və s.) təcrübəyə uyğun olaraq, Azərbaycanda müstəqil fəaliyyət göstərən rəqabət orqanının yaradılmasının nəzərdən keçirilməsi və beynəlxalq təcrübəyə uyğun Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməsi nəzərdə tutulmuşdu [1]. Bundan sonrakı illər ərzində rəqabət qanunvericiliyi sahəsində islahatların aparılması istiqamətində əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanunu ilə Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi (Rəqabət Məcəlləsi və ya Məcəllə) təsdiq edilmiş 2024-cü il iyulun 1-dən qüvvəyə minmişdir. Məcəllədə Rəqabətin inkişafı və hüquqi əsaslarını təmin edən qanunvericilik son dövrə qədər qüvvədə olmuş və Məcəllə qüvvəyə mindikdən sonra ləğv

edilmiş qanunların, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında”, “Haqsız rəqabət haqqında”, “Təbii inhisarlar haqqında” qanunlarının [2] müddəalarını, həmçinin, digər normativ hüquqi aktları, antiinhisar qanunvericiliyi sahəsində dünya təcrübəsində iqtisadiyyat və hüquqda son dövrlər ərzində baş vermiş yeniliklər nəzərə alınmaqla işlənərək təkmilləşdirilmiş və bazarda azad rəqabət məsələləri ilə bağlı bütün istiqamətləri tənzimləyəcək vahid bir sənəd kimi tərtib olunması qanunvericiliyə

yeni anlayışların daxil edilməsi və rəqabətin qorunması şəhəndə daha mükəmməl hüquq sisteminin yaranması ilə nəticələnmişdir.

Məlum olduğu kimi, bazar iqtisadiyyatı və onun ən vacib ünsürlərindən biri olan iqtisadi rəqabət real obyektiv amillərdir və bu mənada əmtəə təsərrüfatı şəraitində iqtisadi inkişafın fundamental elementləridirlər. Lakin, bazar iqtisadiyyatı əmtəə istehsalının inkişafının müəyyən bir səviyyəsində öz təbiətinə xas olmayan, bazarın sərbəstliyini və rəqabətin sağlamlığını məhdudlaşdıran halların yaranmasına gətirib çıxara bilər. Rəqabət hüququ və antiinhisar qanunvericiliyi bazar iqtisadiyyatını və sağlam rəqabəti onların inkişafına mənfi təsir göstərən hallardan dövlət tərəfindən qorunması, onların qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün hüquqi baza kimi 19-cu əsirin ikinci yarısında meydana gəlmiş və sonra da müstəqil hüquq sahəsi kimi formalaşmışdır. Məlum olduğu kimi, dünyada bilavasitə ilk rəqabət (antitrust) qanunvericiliyinin yaranması ABŞ-ın Senatında 1890-cı ildə “Şerman aktı”nın qəbul edilməsi ilə əlamətdardır.

Azərbaycan Respublikasının antiinhisar qanunvericiliyinin, xüsusilə yeni qəbul edilmiş Rəqabət Məcəlləsinin də, qarşısında Azərbaycanda həmin tarixi missiyanı yerinə yetirmək vəzifəsi durur. İnkişaf etmiş və ümumiyyətlə, müasir tələblərə cavab verən rəqabət qanunvericiliyi olan ölkələrdə iqtisadiyyatın, o cümlədən, rəqabətin sərbəst fəaliyyətinə maneələr yaradan qeyri-obyektiv hərəkətləri (hərəkətsizlikləri) və davranışları şərti olaraq bir neçə qrupa (istiqa-mətə) ayırmaq olar: rəqabəti məhdudlaşdıran üfiqi və şaquli sazişlər, bazarda hökmran mövqedən sui-istifadə, dövlət orqanlarının (qurumlarının), yerli özünüidarəetmə orqanlarının, habelə

tənzimləyici qurumların rəqabət qanunvericiliyinə zidd olan hərəkətləri (hərəkətsizliyi), haqsız rəqabət, təbii inhisar və son zamanlar nisbətən, tez-tez rast gəlinən rəqabəti məhdudlaşdıran şəbəkə effekti.

Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi də dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsindən bəhrələ-nərək və ölkəmizin iqtisadiyyatının inkişafının xüsusiyyə-lərtini nəzərə alaraq yuxarıda qeyd olunan istiqamətlərlə bağlı müddəaları özündə əks etdirmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsinin girişində qeyd edildiyi kimi, Rəqabət Məcəlləsi “...Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 10-cu, 15-ci və 16-cı bəndlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında azad və sağlam rəqabətin təmin olunması, qorunması və inkişafının ümumi əsaslarını, rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsinə dövlət nəzarətini, rəqabət sahəsində tənzimlənməni, təbii inhisarlarla bağlı dövlət tənzimlənməsinin təşkilati və hüquqi əsaslarını, bazar subyektlərinin hüquqlarını və vəzifələrini, habelə rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir, sahibkarlıq fəaliyyəti daxil olmaqla iqtisadi fəaliyyətin ədalətli üsullarla aparılmasına hüquqi zəmin yaradır” [3].

Məcəllədə antiinhisar qanunvericiliyində istifadə olunan əsas anlayışlar qanunvericilikdə, ilk dəfə olaraq, geniş miqyasda verilmiş, vacib əhəmiyyət kəsb edən yeni anlayışlar da əlavə edilməklə anlaşıqlı şəkildə əks olunmuşdur. Burada həmçinin, rəqabət qanunvericiliyinin əhatə dairəsi, rəqabət siyasətinin prinsipləri, məcəllənin tətbiqi dairəsi və rəqabətin əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılması meyarları verilmişdir.

Rəqabət sahəsində bazar subyektlərinin vəzifələri və hüquqları sadalanmış və ardıcıl olaraq onların mahiyyəti açıqlanmışdır.

Rəqabət qanunvericiliyinin əsas ünsürlərindən olan institusional elementlər – rəqabət orqanı, onun hüquqları, vəzifələri, strukturu və iqtisadiyyatın inkişafında rolu, bu orqanın işçilərinin statusu, onların sosial təminatı, maliyyə sanksiyalarından və digər vəsaitlərdən ayırmalar və həmin vəsaitlərin bölünməsi barəsində müddəalar əks olunmuşdur. Eyni zamanda, işçilərin hüquqları, maraqları və maraqların toqquşması məsələlərinin həlli öz əksini tapmışdır.

Rəqabəti məhdudlaşdıran üfüqi və şaquli sazişlər qadağan olunmuş hərəkətlər kimi müəyyən edilmiş, onların mahiyyəti, rəqabətə təsirinin xarakteri, belə halları doğuran səbəblər, bu hərəkətlərin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması yolları göstərilmişdir.

Bunlarla yanaşı, istisna edilmiş və əhəmiyyətli sazişlərin anlayışları verilmiş, onların meyarları və bu sazişlərin rəqabətə təsir göstərmək imkanları izah edilmişdir.

Məcəllədə, əvvəlki qanunvericilik sənədlərindən fərqli olaraq, bazarda hökmran mövqenin müəyyən edilməsinin dünya təcrübəsində daha çox qəbul edilən yeni meyarları müəyyən edilmiş və hökmran mövqedən sui-istifadə (o cümlədən kollektiv inhisarçılıq) halları xarakterizə edilmişdir. Aşağı və yüksək inhisar qiymətləri anlayışları açıqlanmış, belə qiymətlərin tətbiqinin rəqabəti məhdudlaşdırması səbəblərinin və ictimai mənafeyə vurduğu zərərin izahı verilmişdir. Qanunvericilikdə ilk dəfə nisbətən yüksək bazar gücünə malik təsərrüfat subyektləri anlayışı verilmiş və belə subyektlər tərəfindən sui-istifadə hərəkətlərinin müəyyən edilməsi meyarları öz əksini tapmışdır.

Məcəllənin vacib fəsilərindən biri haqsız rəqabət adlanır. Burada haqsız rəqabətin formalarının mahiyyəti və xüsusiyyətləri qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla yenidən işlənmiş və ardıcıl olaraq verilmişdir. Haqsız rəqabətə səbəb olan hallar göstərilir və onların rəqabətə mənfi təsirləri izah olunur, haqsız rəqabətlə rəqabəti məhdudlaşdıran digər hərəkətlərin fərqləri, subyektləri və təsir dairələri izah olunur.

Rəqabət qanunvericiliyində ədalətli rəqabət prinsiplərinə əməl olunmasının araşdırılması baxımından təsərrüfat subyektlərinin təmərəküzləşməsi səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinin vacib əhəmiyyəti vardır. Təsərrüfat subyektlərinin təmərəküzləşməsi müəyyən səviyyəyə çatdıqdan (hökmran mövqə yarandıqdan) sonra rəqabətə əhəmiyyətli təsir göstərmək imkanı yarandığı üçün təmərəküzləşmənin qiymətləndirilməsi və onun səviyyəsinin artmasına dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi və razılıqların verilməsi tələb olunur. Bu məqsədlə təmərəküzləşmədə iştirak edən subyektlər tərəfindən razılıq alınması barədə Rəqabət orqanına vəsatət verilməsi, dövryyənin hesablanması, təmərəküzləşmə səviyyəsi rəqabətə təsir edəcək vəziyyətdə olduqda razılıq alınması və araşdırmaların aparılması ilə əlaqədar ödəniş edilməsi qaydaları məcəllədə əksini tapmışdır.

Dövlət orqanları (qurumları), yerli özünüidarətmə orqanları, habelə tənzimləyici qurumlar tərəfindən rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsi ədalətli rəqabətin mövcudluğu üçün vacib şərtlərdən biri olduğu nəzərə alınmaqla dövlət orqanlarının (qurumlarının), yerli özünüidarətmə orqanlarının, habelə tənzimləyici qurumların rəqabət qanunvericiliyinə zidd olan hərəkətləri (hərəkətsizliyi), subsidiyaların və tənzimləmə fəaliyyətlərinin

rəqabətə təsirlərinin qiymətləndirilməsi halları Məcəllədə təsbit olunmuşdur. Eyni zamanda, dövlət orqanlarından (qurumlarından), yerli özünüidarəetmə orqanlarından, habelə tənzimləyici qurumlardan məlumatların əldə edilməsi qaydaları əks olunmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatının tarazlığının saxlanması və mütənasib fəaliyyət göstərməsi, sağlam rəqabət prinsiplərinin təmin olunması üçün təbii inhisar sahələrinin dövlət tənzimləsinin vacib əhəmiyyəti vardır. Bu baxımdan, Məcəllədə təbii inhisar sahələrinin müəyyən edilməsinə, təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin izahına, tənzimləmə üsullarının tətbiq olunmasının əsaslarının açıqlanmasına xüsusi yer verilir. Təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyətinə rəqabət orqanı tərəfindən dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi mexanizmi və təbii inhisar subyektlərinin məlumatı açıqlaması sahəsində vəzifələri barədə müddəalar verilmişdir.

Məcəllədə rəqabət qanunvericiliyinə əməl olunmasına dövlət nəzarəti tədbirlərinin məzmunu, normaları, metodları, rəqabət orqanları tərəfindən aparılan araşdırmalar təfsir edilir. Bazarın monitorinqi, toplanmış məlumatların təhlili müddəaları vermişdir. Rəqabət orqanının apardığı araşdırmaların yekunlaşdırılması prosedurları və dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri təsvir edilmişdir. Eyni zamanda, Rəqabət orqanı tərəfindən yoxlamaların aparılması, yoxlamaların nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi, maddi sübut qismində sənədlərin və nümunə kimi əşyaların götürülməsi məsələləri əks olunmuşdur.

Müracətlərə baxılması və araşdırmaların aparılması zamanı ekspertin, mütəxəssisin dəvət edilməsi, həmçinin, tərcüməçinin iştirakı barədə normalar xüsusi maddələrlə tənzimlənir.

Baxış və götürmə zamanı videoçəkilişdən istifadə normaları müəyyən edilmişdir. Sənəd və məlumatların rəqabət orqanına təqdim edilməsi prosedurları, eyni zamanda, rəqabət orqanı tərəfindən sənədlərin müvafiq orqanlara təqdim edilməsinin əsasları və qaydaları müvafiq şəkildə təsbit edilmişdir.

Qanun pozuntularının sübuta yetirilməsi vəzifəsi Məcəllədə vacib element kimi verilmişdir. Məcəllənin müddəalarına əsasən qanunun pozulmasının sübuta yetirilməsi vəzifəsi, araşdırma müraciət əsasında aparıldıqda şikayət verən şəxs, araşdırma rəqabət orqanının təşəbbüsü ilə aparıldıqda isə rəqabət orqanının üzərinə düşür. İstisna sazişlərlə bağlı şərtlərin mövcudluğunun sübuta yetirilməsi vəzifəsi haqqında araşdırmalar aparılan şəxs üzərinə düşür.

Dövlət nəzarət tədbirinin həyata keçirilməsi zamanı mötəbər sübutlar əsasında bazar subyektlərinin hərəkətlərinin rəqabətin məhdudlaşdırılmasına əhəmiyyətli və ya bərpa olunmaz təsiri məlum olan hallarda rəqabət orqanının əsaslandırılmış qərarı əsasında həmin hərəkətləri dayandıran və ya onların qarşısını alan müvəqqəti tədbir görülməsi nəzərdə tutulur. Buna uyğun olaraq, müvəqqəti tədbirlərin həyata keçirilməsinin şərtləri və müddətləri müəyyən edilmişdir.

Məcəlləyə əsasən, Rəqabət orqanı tərəfindən aparılan araşdırma və ya yoxlamalar çərçivəsində qanun pozuntularının könüllü aradan qaldırılması ilə bağlı bazar subyektlərinin müraciəti əsasında rəqabət orqanı tərəfindən araşdırma və ya yoxlama üzrə icraatın dayandırılması və həmin qanun pozuntularının aradan qaldırılması üçün bazar subyektlərinə vaxt müəyyən edilməsi haqqında qərar qəbul edilə bilər. Bazar subyektləri tərəfindən qanun pozuntusunun könüllü aradan qaldırılması

müəyyən şərtlərə və tələblərə əməl edilməklə həyata keçirilməlidir. Bazar subyekti müəyyən olunmuş müddətdə qanun pozuntusunu aradan qaldıraraq bu barədə məlumat təqdim etmədikdə rəqabət orqanı araşdırma və ya yoxlama üzrə icraatı bərpa edir.

Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq, rəqabət qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılması və qanun pozuntularının aradan qaldırılması məqsədilə rəqabət orqanı tərəfindən rəqabət komissiyası yaradılır. Rəqabət komissiyasının yaradılması, tərkibi, rəqabət komissiyası tərəfindən işlərə baxılması və qərarların qəbul edilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən [4] təsdiq olunur. Rəqabət komissiyası tərəfindən işlərə baxılması və qərarların qəbul edilməsi qaydalarında komissiya tərəfindən işə baxılması, baxılan işin tərəflərinin müəyyən edilməsi, iş üzrə dinləmələrin aparılması prosedurları, qəbul edilən qərarların formaları, icraat müddətləri, qərarların elan və təqdim edilməsi qaydaları, işə baxılmasının yekunu üzrə rəqabət qanunvericiliyinin pozuntularının aradan qaldırılması və məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqinə dair qərar və göstərişin verilməsi, təqdim olunması, həmçinin, göstərişin cavabdeh tərəfindən icrası qaydası və müddətləri müəyyən edilir.

Məcəllədə və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (qurum) tərəfindən təsdiq olunmuş qaydalarda Rəqabət komissiyası tərəfindən işə baxılmasının təxirə salınması, işlərin bir icraatda birləşdirilməsi, konkret hallar üzrə ayrı-ayrı işlərə ayrılması, işə baxılmasının dayandırılması, baxılması dayandırılmış işin bərpası, işə baxılmasına xitam verilməsi, rəqabət qanunvericiliyinin pozulması və tətbiq edilən məsuliyyət tədbirləri və işə yenidən

baxılması haqqında qərarların verilməsi halları, həmçinin bu qərarların hər birinin verilməsi üçün əsaslar müəyyən edilmişdir.

Məcəllənin sonunda rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət məsələləri, o cümlədən məsuliyyətə cəlb olunma, maliyyə sanksiyalarının tətbiqi, maliyyə sanksiyalarından azadolmalar və güzəştlər, həmçinin, maliyyə sanksiyalarını yüngülləşdirən və ağırlaşdıran amillər təsvir olunmuşdur.

Rəqabət orqanının maliyyə sanksiyasının dövlət büdcəsinə ödənilməsi barədə göstərişində başqa müddət nəzərdə tutulmadıqda, göstərişin təqdim edilməsindən sonrakı 30 (otuz) gün müddətində bazar subyekti tərəfindən göstərişdə qeyd edilən məbləğ dövlət büdcəsinə ödənilir. Bazar subyekti maliyyə sanksiyasının dövlət büdcəsinə ödənilməsi barədə göstərişdə qeyd olunan məbləği bu Məcəllədə müəyyən edilən müddətdə ödəmədikdə, rəqabət orqanı ödənişin təmin edilməsi məqsədilə göstərişi məcburi icraya yönəldir.

Rəqabət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinin tələblərinin pozulmasına yol verilməklə həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyət nəticəsində əldə olunan gəlir qanunsuz gəlir hesab olunur. Qanunsuz gəlir Məcəllədə müəyyən olunmuş qaydada hesablanır və Rəqabət orqanının qərarı əsasında dövlət büdcəsinə ödənilir.

Məcəllədə Rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb etmə müddətləri pozuntuya yol verilmiş maddələrə uyğun olaraq, 3 (üç) və 5 (beş) il təşkil edə bilər.

Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda sazişlərin və ya müqavilələrin etibarsız hesab edilməsi (etibarsızlığının təsdiq edilməsi) və nəticələrinin tətbiq edilməsi barədə rəqabət

orqanının iddialarına Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş müvafiq müddətlər tətbiq olunur.

Rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə maliyyə sanksiyalarının tətbiq edilməsi müddəti həmin pozuntuların törədildiyi gündən hesablanır və müvafiq pozuntunun dayandırıldığı tarixdən, dayandırılmadığı halda isə rəqabət orqanı tərəfindən aşkar edildiyi gündən hesablanır.

Məcəllədə rəqabət qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı işin yekunu üzrə rəqabət orqanının qərar və göstərişlərindən, onun vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayətin verilməsi hüququ və müddətləri də öz əksini tapmışdır.

Məcəllədə rəqabət qanunvericiliyinin pozulması nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi də nəzərdə tutulur. Müəyyən edilmişdir ki, rəqabət qanunvericiliyinin pozulması nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsinə məhkəmə qaydasında baxılır.

Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsində və onun təsdiq edilməsi və tətbiq edilməsi ilə əlaqədar qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanununda, “Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi və bununla əlaqədar bəzi məsələlərin tənzimlənməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 23 yanvar tarixli 2451 nömrəli Fərmanında və 2451 nömrəli Fərmanın icrasının təmin edilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 09 fevral 2025-cü il tarixli 101s nömrəli Sərəncamında müasir tələblərə cavab verən rəqabət qanunvericiliyi sisteminin qurulması üçün bir sıra yeni normativ hüququ aktlar və digər sənədlər qəbul edilməsi nəzərdə tutulmuşdur [5]. O cümlədən:

– Rəqabət Məcəlləsinin tələblərinin pozulmasına görə məsuliyyət növlərini müəyyən edən qanun;

– Rəqabət Məcəlləsinin tələbləri tətbiq edilməyən və ya məhdud tətbiq edilə bilən halların, fəaliyyət sahələrinin və məhsulların siyahısı hazırlanması və təsdiq edilməsi;

– bazar subyektləri arasında bağlanan üfiqi və ya şaquli sazlərin, həmçinin uyğunlaşdırılmış hərəkətlərin rəqabəti məhdudlaşdıran nəticələrə səbəb olmasına və ya ola bilməsinə dair meyarlar;

– bazar subyektləri arasında bağlanan üfiqi və ya şaquli sazlərin, həmçinin, uyğunlaşdırılmış hərəkətlərin rəqabəti məhdudlaşdıran nəticələrə səbəb olmasına və ya ola bilməsinə, həmçinin texnologiyanın transfertinin, bazarın tədqiqi və inkişafı ilə əlaqəli sazlərin istisna edilməsinə dair meyarlar;

– müvafiq bazarda bazar paylarının hesablanması, müvafiq bazarın sərhədlərinin, həcmimin, strukturunun və iştirakçılarının müəyyən edilməsi qaydası;

– müvafiq bazarda sahələrin təmərküləşmə səviyyəsinin müəyyən edilməsi və təmərküləşmələrin qiymətləndirilməsi qaydası;

– rəqabət orqanı tərəfindən bazar subyektlərində və təbii inhisar subyektlərində yoxlamaların keçirilməsi qaydaları;

– rəqabət qanunvericiliyinin pozulması barədə işə baxılması zamanı maddi sübut kimi götürülmüş malların digər məqsədlər üçün istifadəsi, satılması, qaytarılması, məhv

edilməsi və ya dəyərinin ödənilməsi qaydaları;

– rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə hər bir hal üçün işin xüsusiyyətinə uyğun olaraq maliyyə sanksiyalarının hesablanması və tətbiqi meyarları və qaydaları;

– rəqabət qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılması üzrə rəqabət komissiyasının yaradılması, tərkibi, rəqabət komissiyası tərəfindən işlərə baxılması və qərarların qəbul edilməsi qaydaları;

– Məcəllənin tələblərinin pozulmasına görə tətbiq olunan sanksiya və cərimələrdən toplanan vəsaitin bölgüsü və ondan istifadə qaydası;

– təsərrüfat subyektləri öz sazişlərinin istisna edilməsi və ya azəhəmiyyətli olmasının təsdiqlənməsi məqsədilə sazişlərin rəqabət qanunvericiliyinə uyğunluğunun təsdiqlənməsi qaydaları;

– maliyyə institutlarının hökmran mövqeyinin müəyyən edilməsi şərtləri (bazar payının hədləri və müəyyən edilməsi meyarları);

– hökmran mövqedən sui-istifadənin obyektiv zəruriliyinin və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi qaydaları;

– təmərküzləşmə həyata keçirilməzdən əvvəl təmərküzləşməyə razılıq alınması üçün ərizənin forması;

– təbii inhisar subyektlərinin siyahısı;

– Təbii inhisar fəaliyyətin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan təsərrüfat subyektləri təbii inhisar subyektlərinin siyahısına daxil edilmələri üçün rəqabət orqanına müraciət edilməsi və müraciətə baxılması qaydası;

– təbii inhisar subyektlərinin sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticələrinə dair maliyyə hesabatlarının forması və təqdim edilmə qaydası;

– rəqabət orqanının qərarı əsasında bazarın monitorinqinin aparılması, monitorinqin nə-

ticələrinə dair aktın forması və tərtib edilməsi qaydası;

– Rəqabət orqanının apardığı araşdırmanın nəticələrinə dair aktın forması kimi vacib hüquqi normativ aktların və sənədlərin müvafiq qaydada təsdiq olunması nəzərdə tutulmuşdur [6]. Adları gedən bütün sənədlər müvafiq dövlət orqanları (qurumlar) tərəfindən qanunvericiliyə uyğun təsdiq edildikdən sonra qüvvəyə minir və tətbiq olunur.

Həmin qanunvericilik aktlarında əks olunmuş bütün hüquqi məsələlər, eyni zamanda azad rəqabətlə bağlı yeni yanaşma və prinsiplər, dünya iqtisadiyyatının inkişafı nəticəsində son dövrlərdə meydana gəlmiş yeni hallar təkmil bir formada Rəqabət məəcəlləsində və onun tətbiq edilməsi ilə bağlı qəbul edilmiş normativ hüquqi aktlarda cəmlənmişdir. Müasir tələblərə cavab verən hüquq, tənzimləmə, idarəetmə, institusional sistemin yaradılması və sağlam rəqabətə uyğun istehsal və istehlak mədəniyyətinin, ictimai şüurun formalaşması mürəkbə bir sosial-iqtisadi prosesdir və bir cəhətdən ardıcıl addımlarla həyata keçiriləcəkdir. Bu, Rəqabət məəcəlləsinin tətbiqinin işlək və effektiv sisteminin qurulması ilə bağlı əsaslı bir islahat kimi qiymətləndirilməlidir.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 27 avqust tarixli 190 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi (bundan sonra – Agentlik) yaradılmasını da qeyd etmək lazımdır. Fərmanla müəyyən edilib ki, Agentlik antiinhisar, haqsız rəqabət, dövlət satınalmaları, reklam

(açıq məkanda reklam istisna olmaqla), standartlaşdırma, metrologiya, texniki tənzimləmə, uyğunluğun qiymətləndirilməsi, akkreditasiya, keyfiyyətin idarə edilməsi, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və istehlak bazarına nəzarət sahələrində dövlət nəzarətini və tənzimləməsini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır [7].

Beləliklə, rəqabət qanunvericiliyi və siyasəti sahəsindəki islahatlar həm də institutional sistemin islahatları ilə tamamlanacaqdır. Sağlam rəqabət ölkədə iqtisadi inkişafa stimül verən obyektiv amil kimi ədalətli rəqabət qiymətlərin azalmasını, məhsul çeşidinin genişləndirilməsini, keyfiyyətin yüksəldilməsini təmin edir ki, bundan təkcə sahibkarlar, dövlət deyil, həm də istehlakçılar, sadə və təndəşlər qazanırlar. Bu baxımdan, Rəqabət Məcəlləsinin qəbul olunması ölkədə özəl sektorun inkişafını dəstəkləyən əlverişli biznes mühitinin inkişaf etdirilməsinə imkan yaradacaq, inhisarçılığın məhdudlaşdırılmasına, yerli təsərrüfat subyektlərinin daxili və xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasına, dövlətin iqtisadi tənzimləmə səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, iqtisadi artım və inkişafın sürətlənməsinə əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

Həyata keçirilən islahatlar yeni mərhələdə müstəqil Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf tədbirlərinin uğurla həyata keçirilməsi, o cümlədən iqtisadiyyatın innovativ üsullarla inkişaf etdirilməsi, qeyri-neft sektorunun şaxələndirilməsi, rəqəmsal ekosistemin inkişafı, Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun bərpası, habelə iqtisadi və sosial sahələrdə nəticəyönümlü islahatların davam etdirilməsi öz növbəsində daha yüksək sosial-iqtisadi nailiyyətləri və artımı təmin edəcəkdir.

Rəqabət Məcəlləsi azad sahibkarlığın təş-

viqi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Məcəllənin tətbiqi ölkədə sahibkarların sağlam rəqabət şəraitində fəaliyyətini genişləndirəcək, inhisarçılığın, rəqabətə zidd davranışların, haqsız rəqabət hallarının qarşısının alınması və ümumilikdə sosial-iqtisadi sahədə yeni mərhələnin başlanmasına imkan yaradır.

Bundan əlavə, Rəqabət Məcəlləsində rəqabəti məhdudlaşdıran üfqi və şaquli sazişlər (kartel sövdələşmələri), bazar payının müəyyən edilməsi, bazarda hökmran mövqe və hökmran mövqedən sui-istifadə halları, iqtisadi təmərküzləşmələr və onların qiymətləndirilməsi, rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsinə dövlət nəzarəti tədbirləri, təbii inhisar sahələrinə dair yeni meyarlar və haqsız rəqabət hallarının qarşısının alınmasına dair müddəalar öz əksini tapmışdır.

Rəqabət Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi inhisarçılığın aradan qaldırılmasına, qiymətlərin əsassız bahalaşmasının qarşısının alınmasına şərait yaradacaq, mikro, kiçik və orta sahibkarların fəaliyyəti üçün daha əlverişli mühiti təmin edəcək. Məcəllənin və onun tətbiqinə dair hüquqi normativ aktların qəbulu sahibkarların və istehlakçıların inhisarçıların addımlarından dövlət orqanlarına şikayət etmək üçün hüquqi əsas yaratmışdır və hansısa inhisarçının, tutalım, əsassız qiymət siyasətinə dair müraciət edəndə istinad üçün hüquqi sənəd kimi Rəqabət Məcəlləsi vardır, onun icrasına nəzarət edən konkret dövlət orqanı müəyyənləşdirilmişdir.

Rəqabət Məcəlləsi və onun tətbiqi ilə əlaqədar qəbul edilmiş yuxarıda adları gedən bütün hüquqi normativ aktlar bu sahədə vacib qanunvericilik sistemini təşkil edərək ölkədə azad və sağlam rəqabətin təmin olunması, qorunması və inkişafının ümumi

hüquqi əsaslarını, rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsinə dövlət nəzarətini, rəqabət sahəsində tənzimləməni, habelə rəqabət qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən etməklə, sahibkarlıq fəaliyyəti daxil olmaqla, iqtisadi fəaliyyətin ədalətli üsullarla aparılmasına əlverişli və mütərəqqi bir zəmin yaradır və bu prosesdən həm sahibkarlıq subyektləri, həm istehlakçılar, həm də geniş ictimaiyyət böyük fayda əldə edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 27 avqust tarixli 190 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi yaradılması qeyd edilən islahatların ən vacib elementlərindən biri kimi daha mükəmməl hüquqi və institutional sistemin yaranmasını təmin edəcəkdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi yaradılması ilə əlaqədar bu orqana Rəqabət məəcəlləsində müəyyən edilmiş vəzifə və hüquqların həyata keçirilməsini təmin edəcək səlahiyyətlərin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Yuxarıda sadalanan tədbirlərin həyata keçilməsini təmin etmək üçün bu sahədə müxtəlif dövrlərdə Rəqabətin inkişafı üzrə mükəmməl Dövlət Proqramlarının hazırlanması, təsdiqi və ardıcıl olaraq icrası nəzərdə tutulur. Dövlət Proqramında mövcud qanunvericiliyin rəqabət qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunlaşdırılması, rəqabət qanunvericiliyinin tətbiqi və bununla əlaqədar aparılan islahatlar sahəsində bütün dövlət orqanlarının vəzifələri öz əksini tapmalıdır. Rəqabət or-

qanı tərəfindən, eyni zamanda həmin orqanlar (qurumlar) və ictimai təşkilatlarla birlikdə rəqabət qanunvericiliyinin icrasının təmin edilməsi məqsədilə maarifləndirici tədbirlər və ya əhalinin və sahibkarların məlumatlandırılmasını həyata keçirilməsi zəruridir. Sağlam rəqabət sisteminin, başqa sözlə, sağlam rəqabətə əsaslanan bazar iqtisadiyyatının formalaşması üçün hərtərəfli əsaslandırılmış, o cümlədən ədalətli rəqabətin qorunmasını təmin edən çevik rəqabət siyasətinin həyata keçirilməsi tələb olunur.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və antiinhisar qanunvericiliyinin, rəqabət orqanının təşkilati və institutional sisteminin qəbul edilməsi və normativ hüquqi aktların rəqabət qanunvericiliyinin yeni tələblərinə uyğunlaşdırılması rəqabət siyasəti sahəsində inqilabi islahatların aparılmasına, iqtisadiyyatın müasir dövrün çağırışlarına uyğun daha mütərəqqi inkifina, cəmiyyətin sosial-ictimai tərəqqisinə, sahibkarlığın daha da sürətli inkişafına, 4-cü sənaye inqilabının nəticələrindən daha səmərəli istifadə olunmasına çox münbit şərait yaranmasına imkanlar açacaqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. <https://e-qanun.az/framework/57112>; səh.93-94.
2. Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanunu ilə "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının 1993-cü il 4 mart tarixli 526 nömrəli, "Haqsız rəqabət haqqında" Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il 2 iyun tarixli 1049

- nömrəli, “Təbii inhisarlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1998-ci il 15 dekabr tarixli 590-I.Q nömrəli qanunları ləğv edilmişdir.
3. Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi. <https://e-qanun.az/framework/56187>; səh.4-5.
 4. Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi. <https://e-qanun.az/framework/56187>; səh.13.
 5. “Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi və bununla əlaqədar bəzi məsələlərin tənzimlənməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 23 yanvar tarixli 2451 nömrəli Fərmanı. <https://e-qanun.az/framework/56173>. “Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi və bununla əlaqədar bəzi məsələlərin tənzimlənməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 23 yanvar tarixli 2451 nömrəli Fərmanın icrasının təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 09 fevral 2025-cü il tarixli 101s nömrəli Sərəncamı. e-qanun.az/framework/56448.
 6. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 09 fevral 2024-cü il tarixli 101s nömrəli Sərəncamı. e-qanun.az/framework/56448.
 7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Antiinhisar və istehlak bazarına nəzarət sahələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 27 avqust 2024-cü il tarixli 190 nömrəli Fərmanı. <https://e-qanun.az/framework/57789>.
 8. Cəfər Babayev. Rəqabət Məcəlləsinin tətbiqi özəl sektorun inkişafına dəstək olacaq. Bakı, Vergilər qəzeti, 05 FEVRAL 2024-cü il.
 9. Şahin Nağıyev. Rəqabət Məcəlləsində müştərilərin çaşdırılması və aldadılması nəticəsində haqsız rəqabətə səbəb olan hallar daha geniş verilib. “APA-Economics”; 05 MART 2024-cü il.
 10. Şahin Nağıyev. Rəqabət Məcəlləsinin tətbiqindən geniş ictimaiyyət faydalanacaq. Bakı, Vergilər qəzeti, 29 MAY 2024-cü il.
 11. Araz Əliyev. Nəqliyyat hüququ elmi-nəzəri, təcrübi jurnal. Bakı, 2018, N 1, səh.103-122.
 12. Dünya SAKİT. Rəqabət Məcəlləsi qüvvəyə mindi - sonra?..“Yeni Müsavat”.Bakı, 4 iyul 2024-cü il.
 13. Şəmsi Rzalı. İqtisadi təmərküzləşmələr, onlara dair Rəqabət Məcəlləsində yer alan nəzarət mexanizmləri. FED.az; 04 Sentyabr 2024-cü il.

**Роль принятия Кодекса о конкуренции Азербайджанской Республики
в совершенствовании антимонопольного законодательства и его
значение для развития экономики страны**

**Араз Алиев,
главный специалист ОАО «Азеришыг», заместитель начальника
Государственной службы по антимонопольному регулированию и
надзору за потребительским рынком при Министерстве экономики
Азербайджанской Республики (2008-2021).**

Автор статьи рассматривает возможности, созданные принятием Кодекса о конкуренции Азербайджанской Республики и созданием Указом Президента Азербайджанской Республики

Государственного агентства по антимонопольному и надзору за потребительским рынком в качестве центрального органа исполнительной власти, в связи с осуществлением коренных изменений в сфере конкурентного законодательства и политики в нашей стране, и исследует их суть.

Ключевые слова: Кодекс о конкуренции, законодательство о конкуренции, антимонопольный орган, экономическое развитие, национальная экономика, Государственная антимонопольная служба и служба по надзору за потребительским рынком.

The role of the adoption of the Competition Code of the Republic of Azerbaijan in improving antitrust legislation and its importance for the development of the country's economy

Araz Aliyev,

Chief Specialist of “Azerishiq” OJSC, Deputy Head of the State Service for Antimonopoly and Consumer Market Supervision under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan (2008-2021).

The author of the article reviews the opportunities created by the adoption of the Competition Code of the Republic of Azerbaijan and the establishment of the State Agency for Antimonopoly and Consumer Market Supervision as a central executive body by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan, in connection with the implementation of fundamental changes in the field of competition legislation and policy in our country, and examines their essence.

Keywords: Competition Code, competition legislation, competition authority, economic development, national economy, State Agency for Antimonopoly and Consumer Market Supervision.

Azərbaycan Cumhuriyyəti Rekabet Kanunu'nun kabulünün antitröst mevzuatının iyləştirilməsindəki rolü və ölkə ekonomisinin kalkınması açısından önemi

Araz Aliyev,

“Azerishig” OJSC'nin Baş Uzmanı, Azərbaycan Cumhuriyyəti Ekonomi Bakanlığınca bağlı Antimonopoli ve Tükətici Piyasası Denetimi Devlet Servisi Başkan Yardımcısı (2008-2021).

Makalenin yazarı, Azərbaycan Cumhuriyyəti Rekabet Kanunu'nun kabul edilməsi və Azərbaycan Cumhuriyyəti Cumhurbaşkanı Kərarnameyi ilə Antimonopoli ve Tükətici Piyasası Denetimi Devlet Ajansı'nın mərkəzi yürütmə orqanı olaraq kurulmasının, ölkəmizdə rekabet mevzuatı və politikası alanında köklü dəğişikliklərin uygulanması bağlamında yarattığı fırsatları ele almakta və bunların özünü incelemektedir.

Anahtar Sözcükler: Rekabet Kanunu, rekabet mevzuatı, rekabet otoritesi, ekonomik kalkınma, ulusal ekonomi, Devlet Tekel Karşıtı ve Tükətici Piyasası Denetimi Ajansı.

DOI: 10.5281/zenodo.15286619

Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Beynəlxalq Konvensiya - Nayrobi Konvensiyası: məqsədləri və əhatə dairəsi

Nəzrin Natiq qızı Kərimli,
Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası, Hüquqşünaslıq fakültəsi, IV kurs tələbəsi.
e-mail: kerimlinezrin879@gmail.com

Məqalədə müəllif tərəfindən Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Beynəlxalq Konvensiya - Nayrobi Konvensiyasının məqsədləri və əhatə dairəsi barədə məsələ elmi-praktik kontekstdə nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: gömrük hüquqpozmaları, gömrük münasibətləri, inzibati yardım, Nayrobi Konvensiyası, milli qanunvericilik, gömrük hüquq normaları.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, dövlətlərin gömrük münasibətləri təcrübəsində mühüm məsələlərdən biri Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (ÜGT) bütün üzv-dövlətləri üçün ümumi olan gömrük hüquq pozuntularının aradan qaldırılmasının təmin edilməsindən ibarətdir. Bu aspekt dövlətlərin gömrük xidməti sahəsində əməkdaşlığının mühüm istiqamətlərindən biri kimi, hələ Gömrük Əməkdaşlığı Şurası yarandığı andan onun əsas məsələləri sırasında olmuşdur və bu

barədə ilk tövsiyələr hələ 1953-cü ildə qəbul edilmişdir. Lakin dövlətlərin gömrük qaydaları pozuntusu və qaçaqmalçılıqla mübarizə sahəsində qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən ümumi hüquqi əsas 9 iyun 1977-ci il Nayrobi şəhərində “Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhdid edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında” Beynəlxalq Konvensiyanın qəbul edilməsi olmuşdur. Konvensiyanın mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun müddəaları hətta

bu Konvensiyada iştirak etməyən dövlətlərdə də, faktiki olaraq, tətbiq olunur. 23 əsas maddə və 11 əlavədən ibarət olan Konvensiya 21 may 1980-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Əlavələrdə bu məsələlər barədə müvafiq müddəalar qeyd olunmuşdur: xüsusi informasiyanın toplanması və qarşılıqlı mübadiləsi, gömrük xidmətləri tərəfindən hüquqi hərəkətlərin yerinə yetirilməsinin təmin olunması, gömrük hüquq pozuntularına qarşı mübarizədə qarşılıqlı asılılıq və s. Konvensiyanın Preambulasında qeyd olunur ki, gömrük qanun və qaydalarının pozulması təkcə dövlətlərin iqtisadi və fiskal maraqları əleyhinə istiqamətlənməmişdir, bu, həm də bütün sosial sferaya təhlükə yaradır. Bu aspekt xüsusən narkotik vasitələr və

psixotrop maddələrin, o cümlədən hər bir ölkənin milli dəyəri olan mədəni sərvətlərə aiddir. Ümumilikdə Konvensiya ümumi qayda kimi, birincisi, gömrük qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizədə bərabər, tarazlaşdırılmış hüquqi köməyin təqdim olunması prinsipini müəyyən edir, ikincisi, razılığa gələn tərəflər Konvensiyaya müvafiq olaraq, belə kömək göstərəkən, dövlət suverenliyi, dövlət təhlükəsizliyi meyarlarına əsaslanaraq öz milli qanunvericiliyi çərçivəsində fəaliyyət göstərirlər. 1983-cü ilin iyun ayında Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının qərarı ilə Hüquq-mühafizə Komitəsi yaradılmışdır. Komitə gömrük qaydalarının pozulmasına, ticarət dövryyəsinin, əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində pozuntulara, o cümlədən qaçaqmalçılıq yolu ilə narkotik və psixotrop maddələrin qeyri-qanuni dövriyyəsinə qarşı mübarizənin müxtəlif aspektləri üzrə tövsiyələr hazırlayır. Göründüyü kimi, ÜGT çərçivəsində işlənib hazırlanmış və qəbul edilmiş çoxsaylı universal beynəlxalq normalar həm ÜGT-nin üzvü, həm də üzvü olmayan dövlətlərin qanunvericilik praktikasına getdikcə daha sürətlə sirayət olunur. Ümumilikdə gömrük işinin müxtəlif istiqamətləri üzrə beynəlxalq-hüquqi normaların tanınması kimi belə icra prosesi tədricən inkişaf edir. ÜGT-nin hüquqyaradıcılığının effektiv göstəricisi üzv-dövlətlərin təşkilat çərçivəsində işlənib hazırlanan hüquqi normalara münasibətindən asılıdır.

Sözügədən Konvensiyanın məqsədləri kimi aşağıdakıları qeyd edə bilərik.

Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının himayədarlığı altında təsis edilmiş bu konven-

siyaya razılığa gələn tərəflər, gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının dövlətlərin iqtisadi, ictimai və ticarətin hüquqi maraqlarına ziyan vurduğunu nəzərə alaraq, gömrük idarələri arasında əməkdaşlıq yolu ilə daha səmərəli həyata keçirilə bilməsini və bu cür əməkdaşlığın Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının təsis edilməsi haqqında Konvensiyanın məqsədlərindən biri olduğunu nəzərə alaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

«Gömrük qanunvericiliyi» – malların idxalı, ixracı və ya tranzit ilə əlaqədar gömrük idarələrinin həyata keçirdiyi və ya rəhbər tutduğu qanunla müəyyən olunan və ya tənzim edilən müddəalardır;

«Gömrük hüquqpozması» – gömrük qanunvericiliyinin hər hansı şəkildə pozulması, yaxud pozulmasına cəhd göstərilməsidir;

«Gömrük saxtakarlığı» – şəxsin gömrük orqanını aldatma yolu ilə gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş idxal və ya ixrac rüsum və vergiləri ödəməkdən tamamilə, yaxud qismən yayınması və ya qadağalara, yaxud məhdudiyətlərə riayət etməməsi və yaxud gömrük qanunvericiliyinə zidd olaraq hər hansı mənfəət əldə etməsi ilə əlaqədar gömrük hüquqpozmalarıdır;

«Qaçaqmalçılıq» – malların gömrük sərhədindən hər hansı gizli üsulla keçirilməsindən ibarət gömrük saxtakarlığını ehtiva edir;

«İdxal və ya ixrac rüsum və vergiləri» – göstərilmiş xidmətlərin təxmini dəyərində məhdudlaşdırılmış ödəniş və yığımlar istisna olmaqla, malların idxalı və ya ixracı zamanı və yaxud bunlarla əlaqədar

tutulmuş gömrük rüsumları və bütün digər rüsum, vergi, ödəniş və ya başqa yığımlar;

«Şəxs» – kontekst başqa cür tələb etmirsə, fiziki və hüquqi şəxslər aiddir;

«Şura» – Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının təsis edilməsi haqqında 1950-ci il dekabr ayının 15-də Brüsseldə qəbul olunmuş Konvensiya tərəfindən yaradılmış təşkilatdır;

«Daimi Texniki Komitə» – Şuranın Daimi Texniki Komitəsidir;

«Ratifikasiya» – ratifikasiya, qəbul və yaxud təsdiq edilmə deməkdir.

Adıçəkilən Konvensiyanın əhatə dairəsi ilə bağlı bir neçə məqamı qeyd edək. Bu Konvensiyanın bir və ya bir neçə əlavəsi ilə bağlı razılığa gələn tərəflər razılaşırlar ki, onların gömrük administrasiyaları bu Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq, gömrük hüquqpozmalarının aşkarlanması, araşdırılması və qarşısının alınması məqsədilə bir-birlərinə qarşılıqlı yardım göstərirlər.

Razılığa gələn tərəfin gömrük idarəsi, bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulduğu kimi, hər hansı bir araşdırma zamanı və ya bu razılığa gələn tərəfin apardığı hər hansı bir məhkəmə və ya inzibati icraatla əlaqədar qarşılıqlı yardım tələb edə bilər. Gömrük İdarəsi özü icraat aparmırsa, yalnız bu icraat çərçivəsində öz səlahiyyətləri daxilində qarşılıqlı yardım tələb edə bilər. Eynilə, məhkəmə prosesi tələb olunan idarənin ölkəsində aparılırsa, ikincisi bu icraat çərçivəsində öz səlahiyyətləri daxilində tələb olunan yardımı göstərir.

Bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş qarşılıqlı yardım digər razılığa

gələn tərəf adından şəxslərin tutulması və ya rüsum, vergi, rüsum, cərimə və ya hər hansı digər pul vəsaitlərinin toplanması barədə xahişlərə şamil edilmir.

Razılığa gələn tərəf, tələb olunan yardımın suverenliyini, təhlükəsizliyini və ya digər əhəmiyyətli milli maraqlarını pozacağını və ya dövlət və ya özəlhər hansı bir müəssisənin qanuni ticarət maraqlarına zərər verəcəyini düşünürsə, bu cür yardımı rədd edə bilər və ya müəyyən şərtlər və ya tələblər yerinə yetirildiyi təqdirdə təmin edə bilər.

Əgər razılığa gələn tərəf tələb olunan yardımın onun suverenliyinə, təhlükəsizliyinə və ya digər vacib milli maraqlarına xələl gətirilməsini, yaxud hər hansı dövlət və ya özəl müəssisənin hüquqi ticarət maraqlarına zidd olduğu hesab edirsə, o bu yardımı göstərməkdən imtina edə və yaxud, onu müəyyən şərtlər və ya tələblər yerinə yetirildikdə göstərə bilər.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, idxal və ya ixrac rüsum və vergilərinin təyin edilməsində sorğu əsasında müvafiq yardım göstərilməsi həyata keçirilir. Belə ki, öz ölkəsində hər hansı bir ciddi gömrük hüquqpozmasının törədilməsinə ehtimal etməyə əsas olduqda, razılığa gələn tərəfin Gömrük İdarəsinin sorğusu ilə, sorğu alan razılığa gələn tərəfin Gömrük İdarəsi idxal və ixrac rüsum və vergilərinin düzgün təyin edilməsinə kömək edə biləcək bütün mümkün olan məlumatı verir.

Razılığa gələn tərəf o zaman öz öhdəliklərini yerinə yetirmiş hesab olunur ki, o, məsələn, sorğuya müvafiq cavab olaraq, aşağıdakı mövcud olan məlumat və sənədləri verir:

- ✓ gömrük məqsədləri üçün malların dəyərində dair: ixrac və ya idxal ölkəsinin gömrük orqanlarına təqdim olunmuş kommersial fakturalar və ya şərait tələb etdikdə, gömrük orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş və ya edilməmiş surətləri, cari ixrac və idxal qiymətlərini göstərən sənədlər, malların ixrac və ya idxal zamanı edilmiş dəyər bəyannaməsinin surəti, ixrac və ya idxal ölkəsində çap olunmuş ticari kataloqlar, qiymət siyahıları və s.
- ✓ malların tarif təsnifatına dair: malların tarif təsnifatını müəyyən etmək üçün laboratoriya xidmətləri tərəfindən aparılan təhlillər, ixrac və ya idxal zamanı bəyan edilən tarifi təsviri.
- ✓ malların mənşə ölkəsinə dair: tələb olunduğu halda, ixrac zamanı bəyan edilən mənşə bəyannaməsi, ixrac ölkəsində malların Gömrük Statusu (gömrük tranziti, gömrük anbarı, müvəqqəti idxal, sərbəst zona, sərbəst dövriyyə, müvəqqəti ixrac və s.)

Sözgedən Konvensiyaya uyğun olaraq, yardım istəkləri, ümumiyyətlə, yazılı şəkildə göndərilir, lazımi məlumatları əhatə etməli və faydalı hesab edilə bilən sənədlərlə müşayiət olunmalıdır. Yazılı sorğular maraqlı Razılığa gələn tərəflər üçün məqbul bir dildə tərtib edilməlidir. Bu cür sorğuları müşayiət edən hər hansı sənədlər zəruri hallarda qarşılıqlı məqbul dilə tərcümə edilməlidir. Razılığa gələn tərəflər, bütün hallarda, ingilis və ya fransız dilinə tərcümə ilə müşayiət olunan ingilis və ya fransız dillərində yardım istəklərini

və müşayiət olunan sənədləri qəbul edirlər. Xüsusilə, təcili səbəblərə görə yardım istəkləri yazılı şəkildə təqdim edilmədikdə, tələb olunan razılığa gələn tərəf yazılı təsdiq tələb edə bilər. Razılığa gələn tərəflərin Şurası və gömrük idarələri gömrük qanun pozuntularının qarşısının alınması, araşdırılması və qarşısının alınması üçün məsul olan xidmətlərin Konvensiyanın ümumi məqsədlərinə nail olmaq üçün şəxsi və birbaşa əlaqələr saxlamasını təmin etmək üçün tədbirlər görürlər. Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün razılığa gələn tərəfin qoşulduğu hər hansı bir əlavə və ya əlavələr Konvensiyanın ayrılmaz hissəsi kimi şərh olunur və bu razılığa gələn tərəf üçün Konvensiyaya hər hansı bir istinad belə bir tətbiq və ya tətbiqə istinad daxil edilir.

Şura, Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq, bu Konvensiyanın idarə edilməsi və inkişafı üçün məsuliyyət daşıyır. Bu məqsədlə Şuranın rəhbərliyi altında və Şuranın verdiyi hər hansı bir təlimata uyğun olaraq, daimi texniki komitə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- ✓ Şuraya bu Konvensiyaya zəruri hesab ediləcək dəyişikliklər barədə təkliflər təqdim edir;
- ✓ Konvensiyanın müddələrinin şərhinə dair rəy təqdim edir;
- ✓ digər maraqlı beynəlxalq təşkilatlarla, xüsusən də, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının səlahiyyətli qurumları, UNESCO və Beynəlxalq Cinayət Polis Təşkilatı / İnterpol ilə narkotik və psixotrop maddələrin, habelə sənət, antik əşyalar və digər mədəni dəyərlərin qanunsuz dövriyyəsinə

- qarşı mübarizə tədbirləri;
- ✓ Konvensiyanın ümumi məqsədlərinə töhfə verə biləcək hər hansı bir hərəkət etmək və xüsusən gömrük qanun pozuntularının aşkarlanması, araşdırılması və qarşısının alınması, müvafiq iclasların çağırılması və s. üçün yeni metod və prosedurların öyrənilməsi;
 - ✓ Şuranın Konvensiyanın müddəaları ilə bağlı göstəriş verə biləcəyi vəziyyətlərin yerinə yetirilməsi.

Bu Konvensiyanın təfsiri və ya tətbiqi ilə bağlı razılığa gələn iki və ya daha çox tərəf arasındakı hər hansı bir mübahisə, aralarındakı danışıqlar yolu ilə həll olunur.

Hər hansı bir Şuranın üzvü olan dövlət və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və ya onun ixtisaslaşmış qurumlarının üzvü olan hər hansı bir dövlət bu Konvensiyanın razılığa gələn tərəfi ola bilər, bu şərtlə ki:

- ratifikasiya maddəsi olmadan imzalamıqla;
- ratifikasiya sertifikatı imzalandıqdan sonra ratifikasiya şərti ilə saxlanılmaqla və ya ona qoşulmaqla.

Yeri gəlmişkən, məlumat üçün qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası bu istiqamətdə müvafiq beynəlxalq konvensiyalara üzv olmuşdur. Bu kontekstdə aşağıdakı normativ hüquqi aktları nümunə çəkə bilərik:

– “Beynəlxalq Yük Daşınması Kitabçası tətbiq edilməklə Beynəlxalq yük daşınmaları haqqında” Gömrük Konvensiyası, BYD KİTABÇASI, TIR Konvensiyası, Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 12

mart 1996-cı il tarixdə qoşulmuşdur;

– “Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında” Beynəlxalq Konvensiya, Kioto Konvensiyası, 1973-cü il mayın 18-də Kiotoda bağlanmış və 1974-cü il sentyabrın 24-də qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 9 dekabr 2003-cü il tarixdə qoşulmuşdur;

– “Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında” Beynəlxalq Konvensiya (Nayrobi Konvensiyası). Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 19 fevral 2002-ci il tarixdə qoşulmuşdur;

– “Malların Təsviri və Kodlaşdırılması üzrə Harmonikləşdirilmiş Sistem haqqında” Beynəlxalq Konvensiya (HS Konvensiyası). Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 2 may 2000-ci il tarixdə qoşulmuşdur;

– “Sərhədlərdə yüklərin nəzarətdən keçirilməsi şərtlərinin razılaşdırılması haqqında” Beynəlxalq Konvensiya, Cenevrə Konvensiyası, 21 oktyabr 1982-ci ildə Cenevrədə imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 11 fevral 2000-ci il tarixdə qoşulmuşdur;

– “Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında” Konvensiya, Çıxaqo Konvensiyası (1944-cü il). Azərbaycan Respublikası 14 iyul 1992-ci il tarixdə bu Konvensiyaya qoşulmuşdur və s.

Həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası 1977-ci il iyunun 9-da Nayrobi şəhərində imzalanmış “Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması,

təhqiç edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında” Beynəlxalq Konvensiyaya və onun I-X Əlavələrinə 19 fevral 2002-ci il tarixli 267-II-Q nömrəli Qanunla qoşulmuşdur.

Beləliklə, dövlətlərin gömrük qaydaları pozuntusu və qaçaqmalçılıqla mübarizə sahəsində qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən ümumi hüquqi baza sənədi 9 iyun 1977-ci il Nayrobi şəhərində Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhdid edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın qəbul edilməsi olmuşdur. Konvensiyanın mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun müddəaları hətta bu Konvensiyada iştirak etməyən dövlətlərdə də de-fakto tətbiq olunur. Bu Konvensiya 30 iyun 1978-ci il tarixinədək Konvensiyada təsbit edilən maddənin 1-ci bəndində göstərilən dövlətlər tərəfindən Brüsseldəki Şuranın qərarında imzalanmaq üçün açıqdır və bundan sonra onların qoşulmasına açıq olacaqdır.

Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən hər bir dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən, ratifikasiya edərək və ya ona qoşularkən qəbul etdiyi əlavəni və ya əlavələri göstərir, ən azı bir əlavəni qəbul etmək lazımdır. Daha sonra Şuranın baş katibinə bir və ya daha çox əlavə tətbiq qəbul etdiyini bildirə bilər. Təsdiqnamələr və ya qoşulma sənədləri Şuranın baş katibinə təhvil verilir. Gömrük və ya iqtisadi birliklər bütün üzv dövlətlər ilə birlikdə və ya üzv dövlətləri bu Konvensiyanın razılığa gələn tərəfləri olduqdan sonra istənilən vaxt bu maddənin 1, 2 və 3-cü bəndlərinin müddəalarına uyğun

olaraq, bu Konvensiyanın razılığa gələn tərəfləri ola bilərlər. Ancaq bu cür ittifaqların səs vermək hüququ yoxdur.

Azərbaycan Respublikası da 2002-ci il tarixdən bu Konvensiyanın iştirakçısı kimi onun müddəalarının səmərəli şəkildə tətbiq edilməsi tədbirlərində fəal iştirak edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "PG" nəşriyyatı, 2014, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: Kərimov B.C. Bakı, "Hüquq Yayın Evi" nəşriyyatı, 2014, 232 s.
3. Gömrük hüququ. Dərslik / Kol.müəlliflər: Novruzov Q.N., Qəmbərov H.D., Hüseynova F.E. Bakı, "Zərdabi Nəşr" MMC nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2021, 592 s.
4. Gömrük işinin təşkili: iqtisadi və hüquqi əsaslar / Kol.müəlliflər: Əliyev E.Ə., Əliyev V.İ., Gülməliyev Ü.S. Bakı, "Kooperasiya" nəşriyyatı, 2015, 816 s.
5. Əliyev V.R. Azərbaycan Respublikasının gömrük işi sferasında Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlığının əsas istiqamətləri və inkişaf meyilləri. İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın Avtoreferatı. Bakı, 2014, 31 s.
6. <https://files.preslib.az/projects/azdiplomacy/a4.pdf>
7. <http://static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/Sosial%202009%204/116-124.pdf>
8. http://www.az-customs.net/az/5992.htmhttps://untobaccocontrol.org/impldb/wp-content/uploads/219_MJSS_V6N3S6.pdf
9. https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/09/9-04/wco_customs_offences.html#treaty-header1-4
10. <https://e-qanun.az/framework/1485>

**Международная конвенция о взаимной административной помощи
в предупреждении, расследовании и наказании за таможенные правонарушения –
Найробийская конвенция: цели и сфера применения**

Назрин Натиг кызы Керимли,
Академия Государственного Таможенного Комитета Азербайджанской
Республики, Юридический факультет, студентка IV курса.
Э-почта: kerimlinezrin879@gmail.com

В статье автор рассматривает вопрос о целях и сфере действия Международной конвенции о взаимной административной помощи в предупреждении, расследовании и наказании за таможенные правонарушения – Найробийской конвенции в научном и практическом контексте.

Ключевые слова: таможенные правонарушения, таможенные отношения, административная помощь, Найробийская конвенция, национальное законодательство, таможенно-правовые нормы.

**International Convention on Mutual Administrative Assistance for the Prevention,
Investigation and Punishment of Customs Offences - Nairobi Convention:
objectives and scope**

Nazrin Natig girl Karimli,
Academy of the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan,
Faculty of Law, 4th year student.
e-mail: kerimlinezrin879@gmail.com

In the article, the author examines the issue of the objectives and scope of the International Convention on Mutual Administrative Assistance for the Prevention, Investigation and Punishment of Customs Offences - the Nairobi Convention, in a scientific and practical context.

Keywords: customs offenses, customs relations, administrative assistance, Nairobi Convention, national legislation, customs legal norms.

**Gümrük Suçlarının Önlenmesi, Soruşturulması ve Cezalandırılması İçin Karşılıklı İdari
Yardımlaşmaya Dair Uluslararası Sözleşme - Nairobi Sözleşmesi: hedefler ve kapsam**

Nazrin Natig kızı Karimli,
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi
Hukuk Fakültesi 4 sınıf öğrencisi.
e-posta: kerimlinezrin879@gmail.com

Yazar, makalede Gümrük Suçlarının Önlenmesi, Soruşturulması ve Cezalandırılması İçin Karşılıklı İdari Yardımlaşmaya Dair Uluslararası Sözleşme'nin (Nairobi Sözleşmesi) amaç ve kapsamı konusunu bilimsel ve pratik bağlamda ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: gümrük suçları, gümrük ilişkileri, idari yardım, Nairobi Sözleşmesi, ulusal mevzuat, gümrük hukuku normları.

UOT 341.645.5

DOI: 10.5281/zenodo.15286631

Avropa Konvensiyasına üzv dövlətlərin eksterritorial yurisdiksiyası

Novruzova Səadət Səməd qızı,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.
e-mail: saadat_n@yahoo.com
tel: 99455 377 74 34.

findən manipulyasiyalara və məsuliyyətdən yayınmağa imkan yaradır [3, s.4]. Avropa Məhkəməsinin praktikasında əksər kateqoriya işlər üzrə yurisdiksiyanın müəyyən edilməsi ilə bağlı adətən problemlər yaranmır.

Yalnız bəzi tip işlərdə, xüsusən “boz zonalarla” bağlı şikayətlərdə cavabdeh dövlətin yurisdiksiyasını əsaslandırmaq müəyyən çətinliklər doğurur [4, s.44-57; 7, s.3-19].

Yurisdiksiya məsələsinə dair Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnu aydınlaşdırmaq üçün eksterritorial zəminli işləri aşağıdakı kateqoriyalar üzrə nəzərdən keçirməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Təqdim olunan məqalədə İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqda Avropa Konvensiyasına üzv olan dövlətlərin öz suveren ərazisindən kənarında etdikləri hərəkətlərə və ya törətdikləri təsirlərə dair yurisdiksiya problemləri araşdırılır. Bu məqsədlə, Avropa Məhkəməsinin eksterritorial yurisdiksiya ilə bağlı presedent hüququnu formalaşdırmış əsas işlər nəzərdən keçirilmişdir. Sistemlilik baxımından həmin işlər müvafiq kateqoriyalara təsnif edilməklə qısa xülasə edilmişdir.

Açar sözlər: Avropa Məhkəməsi, Konvensiya, hüquq, dövlət.

İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyanın (bundan sonra - Konvensiya) 1-ci maddəsi onun qüvvəsini Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin (bundan sonra – üzv dövlətin) ərazisinə deyil, yurisdiksiyasına aid edir [8; 5, s.9-10]. Bu isə o deməkdir ki, üzv dövlətlər Yer kürəsinin hər hansı nöqtəsində, o cümlədən açıq dənizdə, hava məkanında və ya kosmosda etdiyi hərəkətlər və ya törədilən təsirlər üzündən insan hüquqlarının pozuntularında cavabdeh sayıla bilərlər. Bununla belə, konkret coğrafi meyarın olmaması bəzi mütəxəssislərin fikrincə, üzv dövlətlər tərə-

1. Diplomatik nümayəndəliklər və konsulluqlar

Beynəlxalq hüquqa əsasən, dövlətin digər dövlətlərdə diplomatik nümayəndəlik ərazisinə onun yurisdiksiyası şamil edilir. Avropa Məhkəməsi də ilk müvafiq işlərdən başlayaraq məhz bu mövqedən çıxış etmişdir. Məsələn, “M. Danimarkaya qarşı” ərizənin qəbul edilənlik məsələsinə baxarkən Məhkəmə qət etmişdi ki, dövlət qulluqçuları, o cümlədən diplomatik və ya konsulluq əməkdaşları insanlara və ya əmlaka qarşı öz səlahiyyətlərini icra edərkən dövlətin yurisdiksiyası həmin subyektlərə və obyektlərə şamil edilmiş sayılmalıdır. Baxılan işdə ərizəçi 1988-ci ildə bir qrup şəxslə birlikdə Danimarkanın Şərqi Almaniyada yerləşən səfirliyinə daxil olmaqla sığınacaq istəmişdilər. Səfirlik əməkdaşları

onların binanı tərک etməsini dəfələrlə təkid etsələr də sonuncular imtina etmiş, bundan sonra Danimarka səfiri alman polisini çağırmış, polis qüvvələri həmin şəxsləri həbs etmişdi. Ərizəçinin Danimarkaya qarşı iddiası ondan ibarət idi ki, onu və dostlarını alman polisində təslim etməklə Danimarka dövləti onların azadlıq, şəxsi toxunulmazlıq və digər hüquqlarını pozmuşdur. Məhkəmə şikayəti qəbul edilməz saymışdı [5].

2. Boz zonalar

Precedent hüququna əsasən, beynəlxalq səviyyədə tanınmayan rejimlərin ərazisində baş verən hüquq pozuntuları ilə bağlı həmin rejimi dəstəkləyən üzv dövlətin yurisdiksiyası tanına bilər. Məsələn, “İlaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı” işin hallarına görə, 1992-ci ilin iyun ayında ərizəçilər Tiraspolada öz evlərində ikən bir qrup hərbi tərəfindən həbs olunaraq separatçı rejimə təslim edilmişdilər. Hərbiçilərin bəziləri sabiq SSRİ 14-cü ordusunun hərbi geyimində olmuşdur. Ərizəçilər antisovet fəaliyyətində və Dnestryanı hökumətinə qarşı qanunsuz mübarizədə ittiham olundular. 1993-cü ildə Dnestryanı “Ali Məhkəməsi” cənab İlaşcunu əmlakı müsadirə olunmaqla ölüm cəzasına, digər ərizəçiləri 12 ildən 15 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdi. Ərizəçilər şikayətdə həmçinin bildirmişlər ki, cəza təyin edən məhkəmənin buna yurisdiksiyası olmamışdır.

Məhkəmə ərizəçilərin taleyinin Rusiyanın faktiki yurisdiksiyasında olduğunu aşağıdakı şəkildə əsaslandırdı. Belə ki, 1991-1992-ci illərdə Moldova münəqişəsi zamanı sabiq SSRİ-nin Dnestryanıda yerləşən 14-cü Ordusu separatçı qüvvələrin tərəfində döyüşmüşdür. 1992-ci il iyulun 21-də atəşkəs sazişi imzalandıqdan sonra da Rusiya hakimiyyəti se-

paratçı rejimə hərbi, siyasi və iqtisadi dəstəyi davam etdirmiş, Rusiya ordusu Moldova ərazisində qalmağa davam etmişdir. Buna görə, Rusiya ordusunun ərizəçiləri separatçı rejimə təslim etməsi həmin rejimin ərizəçilərə qarşı hərəkətlərinin nəticələrinə görə Rusiyanın məsuliyyət daşmasına səbəb ola bilər. Konvensiyanın Rusiyaya münasibətdə qüvvəyə mindiyi 5 may 1998-ci il tarixindən əvvəl və sonra Dnestryanı bölgə Rusiyanın effektiv nəzarəti və ya ən azı həlledici təsiri altında idi. Hər halda bu region Rusiyanın hərbi, iqtisadi, maliyyə və siyasi dəstəyi sayəsində yaşayırdı. Bu iş ərizəçilərin taleyi baxımından Rusiyanın yurisdiksiyasını, o cümlədən davamlı və fasiləsiz məsuliyyətini doğrur [7]. Məhkəmə analogi mövqeyini “İvantoc və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı” işdə [10] daha sərt bəyan etmişdir.

Beləliklə, üzv dövlətin beynəlxalq tanınmamış subyektə “effektiv nəzarətinin” və ya “həlledici təsirinin” müəyyən edilməsi bu dövlətin həmin rejim ərazisində etdiyi hərəkətlərə görə yurisdiksiyasının tanınması üçün kifayətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, boz zonalarda baş verən hər cür hüquq pozuntuları deyil, yalnız üzv dövlətin hakimiyyət nümayəndələrinin birbaşa və ya dolaylı təsirinin sübut edildiyi hadisə və ya təsirlərdə həmin dövlətin cavabdehliyi yarana bilər.

3. Təhlükəsizlik qüvvələrinin xaricdə həyata keçirdiyi əməliyyatlar

Dövlətlərin xüsusi xidmət orqanlarının digər dövlətin ərazisində qabaqcadan razılaşdırılmış ortaqlar və ya təkbaşına əməliyyatlar həyata keçirməsi (axtarışda olan şəxsin tutulması, cinayətçiliklərin ifşası və digər məqsədlərlə) kifayət qədər geniş yayılmış praktikadır. Avropa Məhkəməsinin mövqeyinə görə, belə əməliyyatlar zamanı üzv dövlətin

səlahiyyətli əməkdaşlarının hərəkətləri nəticəsində əməliyyat hədəfi olan şəxslərin, habelə əlaqədar olmayan şəxslərin hüquq pozuntularına məruz qalması üzv dövlətin yurisdiksiyası ilə əhatə olunur. 2006-cı ildə baxılmış “Ramirez Sançez Fransaya qarşı” işdə Məhkəmə bu məsələ ilə bağlı mövqeyini təfsilatlı bəyan etmişdir. Belə ki, Venesuela əsilli ərizəçi 1994-cü ildə Sudan polisi tərəfindən tutularaq Fransa xüsusi xidmət orqanlarına təslim edilmiş, Fransaya məxsus hərbi təyyarəyə mindirilərək Fransaya aid hərbi bazaya aparılmış, hakimin qərarı ilə müvafiq cinayətdə ittiham əsası ilə həbs edilmişdi. Hadisənin Fransa ərazisinə baş vermədiyinə rəğmən, Avropa Məhkəməsi ərizəçinin fransız xüsusi xidmətinə təslim edildiyi andan Fransanın yurisdiksiyasında olduğunu qət etmişdi [17].

Analoji olaraq, “Öcalan Türkiyəyə qarşı” işdə Məhkəmə ərizəçinin 1999-cu ildə Türkiyə xüsusi xidmət orqanları tərəfindən başqa bir dövlətin (Keniya) ərazisində tutulmasını qiymətləndirərəkən əsaslandırmışdır ki, üzv dövlətin hakimiyyət nümayəndələrinin başqa ölkə ərazisində və ya hər hansı digər məkanda hər hansı şəxsə qarşı akt icrasını başladığı andan həmin dövlətin yurisdiksiyası işə düşmüş sayılır. Müvafiq olaraq, Öcalanın Türkiyəyə məxsus təyyarədə həbs edildiyi an ona qarşı Türkiyə yurisdiksiyasının başlanğıcı hesab edilməlidir [14].

4. Xaricdə həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar

Üzv dövlətlərin öz ərazisi xaricində təkbaşına və ya koalisiya şəklində, BMT-nin mandatı ilə və ya hər hansı digər hüquqi əsasla, yaxud əsassız şəkildə həyata keçirdikləri hərbi əməliyyatlar gedişində baş ve-

rən hüquq pozuntuları üzv dövlətin yurisdiksiyası müəyyən edildiyi halda ona isnad edilə bilər. Avropa Məhkəməsi bu qəbildən olan çox sayda şikayətlərə baxmışdır ki, bunların əksəriyyəti Birləşmiş Krallıqla bağlıdır.

Məsələn, “Əl-Sədun və Müfdi Birləşmiş Krallığa qarşı” şikayətin qəbul edilənlik məsələsinə baxaraq Məhkəmə qət etmişdi ki, ərizəçilər Birləşmiş Krallığın hərbi kontingenti tərəfindən tutulmuş və Krallığa təhkim edilmiş ərazidə olan təcridxanada saxlanmışlar. Birləşmiş Krallıq həmin təcridxana üzərində müstəsna yurisdiksiyaya sahib olmuşdur. Ərizəçilərin saxlanıldığı andan mühakimə olunmaq üçün İraq hakimiyətinə təslim edildiyi anadək ərizəçilər barəsində Krallığın yurisdiksiyası davam etmişdir [1].

“Əl-Skeini və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı” işin hallarına görə, 2003-cü ildə Bəsradə (İraq) Birləşmiş Krallıq qüvvələrinin işğalçı statusunda olduğu zaman ərizəçinin altı nəfər yaxın qohumu britaniyalı əsgərlər tərəfindən öldürülmüş və ya ağır yaralanmışdı. Müvafiq mandata əsasən müəyyən edilmiş dövrdə Britaniya qüvvələri həmin ərazidə təhlükəsizliyi təmin etməli idilər. Bu fakt Krallığın Konvensiyanın 1-ci maddəsinin mənasında yurisdiksiyasını doğurur. Birləşmiş Krallıq orqanları baş verən insidentin müstəqil və effektiv istintaqını təmin edə bilməməklə Konvensiyanın 2-ci maddəsinə (yaşamaq hüququ) pozmuşdur. Bu iş üzrə qərarında Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın ərazi tətbiqi prinsipinə dair iki istisnanın mövcudluğunu təsbit etmişdir. İraqda Baas rejiminin devrilməsindən sonra və müvəqqəti hökumətin təyin edilməsinə qədər Birləşmiş Krallıq (ABŞ-la birgə) İraqın suveren hökumətinə tam və ya qismən nəzarət etdiyindən, Konvensiyadan irəli gələn bütün öhdəliklərinə yerinə

yetirməyə borclu idi [2]. Məhkəmənin mövqeyinə görə, dövlətin ekstraterritorial yurisdiksiyası o hallarda tanınır ki, yerli hökumətin dəvəti, yaxud aktiv və ya passiv razılığı əsasında yerli hökumətin normalda daşdığı idarəçilik səlahiyyətlərini üzv dövlət tam və ya müəyyən qismən öz üzərinə götürür. Belə hallarda üzv dövlətin effektiv nəzarəti faktiki olaraq təmin etməsindən və ya təmin edə bilməməsindən asılı olmayaraq onun cavabdehliyi qüvvədədir. Mübahisəli hallarda Məhkəmə müvafiq ərazidə dövlətin hərbi mövcudluğunun gücünü və həmin ərazidəki administrasiyaya və ya hakimiyyət orqanlarına təsir etmək qabiliyyətini nəzərə alaraq effektiv nəzarət faktının mövcud olub-olmadığını təyin edir. Üzv dövlət öz təsir resursları ilə yerli hakimiyyəti dəstəkləməyə və ya yeni yaradılan hökuməti gücləndirməyə çalışırsa, yerli hakimiyyətin hərəkətlərinə görə cavabdehlik daşıyır.

Nəzarətin effektiv olub-olmadığını müəyyən etmək üçün Məhkəmə üzv dövlətin hərbi kontingentinin sayını və imkanlarını, habelə yerli hökumətə verilən hərbi, iqtisadi və siyasi dəstəyin regionda nəzarəti nə dərəcədə təmin edə bildiyini nəzərə alır. Məsələn, İraqın sabiq dövlət başçısı S.Hüseynin 21 NATO ölkəsinə qarşı şikayətinə baxarkən Məhkəmə qət etmişdi ki, koalisiya qüvvələri şikayət olunan dövlətlərin hamısından dəstək alsada şikayətdə bu dövlətlərin ayrılıqda rolunun nədən ibarət olduğu göstərilməmişdir. Koalisiyaya ABŞ və Birləşmiş Krallıq rəhbərlik edirdi, S.Hüseynin tutulması və mühakimə üçün təslim edilməsini ABŞ qüvvələri təmin etmişdir, digər dövlətlərin şikayət olunan pozuntularda təsirinin və ya rolunun nədən ibarət olduğu şikayətə əsasən müəyyən edilə bilən deyil. Buna görə, Konvensiyanın 1-ci maddəsinin mənasında ərizəçi və şikayət

olunan Konvensiya üzvləri arasında yurisdiksiya əlaqəsi mövcud olmamışdır.

Sabit hərbi mövcudluq olmadan, qısamüddətli reyid əməliyyatları və ya əraziyə girmədən atəş əməliyyatları həmçinin yurisdiksiya faktını doğurur. Məsələn, 1999-cu ildə Türkiyə hərbi qüvvələrinin İranın şimal-qərb ərazisində gizlənən terrorçuları zərərsizləşdirmək üçün helikopterdən açdığı atəş səhvən yeddi mülki şəxsin ölümünə səbəb olmuşdu. Məhkəmə bu iş üzrə qərarında qeyd etmişdir ki, üzv dövlətə məxsus qüvvələrin başqa bir dövlətin ərazisində qanuni və ya qanunsuzluğundan asılı olmayaraq həyata keçirdiyi əməliyyatın təsirinə uğrayan insanlar üzv dövlətin yurisdiksiyasına düşmüş sayılmalıdır [13].

Məzmunca oxşar olan digər şikayətdə (“İssa və başqaları Türkiyəyə qarşı”) ərizəçilər iddia etmişdilər ki, İraqın Türkiyə ilə sərhəd bölgəsində təlim keçən Türkiyə hərbiçiləri 7 nəfər çobanı qətlə yetirmiş, türk hərbiçilər ərazini tərk etdikdən sonra çobanların güllələnmiş meyitləri tapılmışdır. Məhkəmə bu iş üzrə öz presedent hüququnun müddəalarını bir daha bəyan etməklə eyni zamanda qət etmişdir ki, hadisənin məhz Türkiyə hərbiçiləri tərəfindən törədildiyinə dair işdə kifayət sübutları olmaması Türkiyənin yurisdiksiyasını həmin şəxslərə qarşı istisna edir [9].

5. Açıq dənizlər

Beynəlxalq dəniz hüququna əsasən açıq dənizdə üzən gəmilər və digər nəqliyyat vasitələri aid olduğu dövlətin yurisdiksiya daşıyıcısıdır. Avropa Məhkəməsi müvafiq işlərdə beynəlxalq dəniz hüququna əsaslanaraq, açıq sulara gəmilərin aid olduğu ölkənin müstəsna yurisdiksiyasında olduğunu qəbul etməkdədir. Məsələn, “Hirsi Jamaa və baş-

qaları İtaliyaya qarşı” işin hallarına görə, İtaliyaya aid və yalnız italiyalı hərbcilərin olduğu hərbi gəmi Liviyadan köç edən bir qrup Somali və Eritreya vətəndaşını saxlayaraq göyertəyə almış, daha sonra Liviya hakimiyyət nümayəndələrinə təslim etmişdilər. Məhkəmənin fikrincə, göyertiyə qaldırıldığı andan Liviya hakimiyyət nümayəndələrinə təslim edilənədək ərizəçilər qanuni və faktiki olaraq İtaliya yurisdiksiyasında olmuşlar. Buna görə, isnad edilən pozuntuları doğurmuş hallara Konvensiyanın 1-ci maddəsinin mənasında İtaliyanın yurisdiksiyası tanınmalıdır [6].

Fikrimizcə, açıq dənizdə miqrant gəmilərinin və ya digər üzən vasitələrin nəzarətə alındığı bu kimi işlərdə aktor dövlətin yurisdiksiyası miqrantların gəmiyə götürüldüyünü andan deyil, üzən vasitənin faktiki nəzarətə alındığı, yolçuluqda olan şəxslərin sərbəstlikdən məhrum edildiyi andan başlanmış sayılmalıdır.

6. İnternetlə bağlı hüquq pozuntuları

“Perrin Birləşmiş Krallığa qarşı” işin hallarına görə, ərizəçi Fransa vətəndaşı olmaqla Birləşmiş Krallıqda yaşamış, baş ofisi ABŞ-da yerləşən internet saytının idarəçisi olmuşdur. Həmin saytda seksual xarakterli ədəbsiz materiallar yaydığı üçün yerli məhkəmə tərəfindən 30 aylıq həbs cəzasına məhkum edilmişdi. Ərizəçi iddia edirdi ki, birincisi, qlobal İnternet realığında sayt sahibləri materiallarının əldə oluna biləcəyi ayrı-ayrı ölkələrin qanuni tələblərini nəzərə ala bilmirlər. İkincisi, Böyük Britaniya məhkəmələrinin onu məhkum etmək səlahiyyəti yoxdur, çünki sayt ABŞ-da qeydiyyatdan keçib və saytın sahibi olan şirkət orada qanuni fəaliyyət göstərir. Avropa Məhkəməsi Britaniya Apel-

lyasiya məhkəməsinin arqumentləri ilə razılaşdı. Əvvəla, ərizəçi Britaniyanın rezidenti olaraq müvafiq qanunvericiliklə tanış ola və öz fəaliyyətini qanunvericiliyə uyğun qura bilərdi. İkincisi və ən əsası, İnternet cinayətlərində ölkələrin yurisdiksiyası yalnız öz əraziləri ilə məhdudlaşarsa, cinayətkarlar bu cür əməlləri müvafiq məsuliyyətin olmadığı ölkələrdə törətməklə cəzasız qalacaqlarına arxayın olacaqlar. Yekun olaraq, Məhkəmə Britaniyanın ərizəçiyə dair yurisdiksiyasını tanıdı və şikayəti qəbul edilməz hesab etdi [16].

Beləliklə, Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna uyğun olaraq, Konvensiyaya tərəf olan dövlətlərin milli qanunvericiliklə İnternet cinayəti sayılan əməli törətmiş hər hansı şəxsə qarşı yurisdiksiyası tanınır. İnternet resursunun hansı ölkədə qeydiyyatdan keçmiş olması, əməlin həmin ölkədə cinayət sayılıb-sayılmaması əhəmiyyət daşımır.

“Preminini Rusiyaya qarşı” işin hallarına görə, iki Rusiya vətəndaşı ABŞ banklarından birinin onlayn təhlükəsizlik sistemini sındıraraq müştərilərin məlumatlarını ələ keçirmiş, bu məlumatları yaymaq hədəsi ilə bankdan pul tələb etmiş və bank tələb olunan məbləği ödəməyə razılaşmışdı. Lakin cinayətkarlar ifşa olunmuş və Rusiya orqanları tərəfindən həbs edilmişdilər. Ərizəçilər Rusiyanın yurisdiksiyasını mübahisə etmədiyindən Məhkəmə yurisdiksiya məsələsinə toxunmadı [15].

Beləliklə, Konvensiya üzvü olan dövlətlər öz suveren ərazisindən kənarında hər hansı məkanda (digər dövlətlərin ərazisi, boz zonalar, açıq dəniz, hava məkanı və kosmos) hüquqi və ya qeyri-hüquqi qaydada həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, edilmiş hərəkətlər və ya hərəkətsizliklər yaxud hər hansı digər formada törənmiş təsirlər üzündən

Konvensiya maddələrinin pozulmasına görə cavabdehlik daşıya bilərlər. Bunun üçün, dövlətin həmin məkanda effektiv nəzarət və ya həlledici təsir iqtidarında olduğu müəyyən edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Al-Saadoon and Mufdhi v. The United Kingdom. App no. 61498/08. Judgment 2.03.2010. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-97575%22>}
2. Al-Skeini and others v The United Kingdom. App no. 55721/07. Judgment 7.07.2011. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-105606%22>}
3. Asoni Ettore. Territory, Terrain, and Human Rights: Jurisdiction and Border Control Under the European Convention on Human Rights // «GEOPOLITICS», 2023, 1, pp. 1 - 22
4. Forde A. European Human Rights Grey Zones. - Cambridge University Press. - 2024, - 280 p. [Electron resource]. URL: European Human Rights Grey Zones: The Council of Europe and Areas of Conflict - Andrew Forde - Google Books
5. Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights. Obligation to respect human rights – Concepts of “jurisdiction” and imputability. Updated on 31 August 2024 [Electron resource]. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_eng-pdf
6. Hirsi Jamaa and others v İtaly. App no. 27765/09). Judgment 23.02.2012. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-109231%22>}
7. İlaşcu and others v Moldova anda Russia. App no. 48787/99. Judgment 8.07.2004. [Electron resource] URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-61886%22>}
8. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında 1950-ci il Avropa Konvensiyası. [Elektron resurs]. URL: European Convention on Human Rights
9. İssa and others v Turkey. App no. 31821/96. Final judgment 30.03.2005. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-67460%22>}
10. İvantoc and others v Moldova and Russia. App no. 23687/05. Final judgment 04.06.2012. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-107480%22>}
11. Kirchner S.The Jurisdiction of the European Court of Human Rights and Armed Conflicts // “Recent Developments in International Law Working Paper”. – 2003. – 22 p. [Electron resource]. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=420100
12. M. v Denmark. App no 17392/90. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-1390%22>}
13. Mansur Yalçın and others v. Turkey. App no. 21163/11. Judgment 16.09.14. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-146487%22>}
14. Öcalan v Turkey. App no. 46221/99. Judgment 12.05.2015. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-69022%22>}
15. Premininy v Russia. Application no. 44973/04. Final judgment 20.06.2011. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-103350%22>}
16. Perrin v The United Kingdom/ App no. 5446/03/ [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-70899%22>}
17. Ramirez Sanchez v. France. App. no. 59450/00. Judgment 4.07.2006. [Electron resource]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-76169%22>}

Extraterritorial jurisdiction of the States Parties to the European Convention**Novruzova Saadat Samad gizi,****PhD in Law.**

e-mail: saadat_n@yahoo.com

tel: 99455 377 74 34.

This article examines jurisdictional issues related to the actions or effects of States Parties to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms outside their sovereign territory. For this purpose, the main cases that formed the case law of the European Court on extraterritorial jurisdiction were examined. From a systematic point of view, these cases were briefly summarized by classifying them into appropriate categories.

Key words: European Court, Convention, rights, state, jurisdiction.

Экстерриториальная юрисдикция государств-участников Европейской конвенции**Новрузова Саадат Самад кызы,****доктор философии по праву права.**

электронная почта: saadat_n@yahoo.com

телефон 99455 377 74 34.

В представленной статье рассматриваются вопросы юрисдикции, касающиеся действий или последствий государств-участников Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод за пределами их суверенной территории. С этой целью были рассмотрены основные дела, сформировавшие прецедентного права Европейского суда по вопросам экстерриториальной юрисдикции. С точки зрения систематичности эти дела были кратко обобщены путем их классификации по соответствующим категориям.

Ключевые слова: Европейский суд, Конвенция, права, государство, юрисдикция.

Avrupa Sözleşmesi'ne Taraf Devletlerin Ekstraterritorial Yetkisi**Novruzova Saadat Samad kızı,****Hukuk Doktoru,**

e-posta: saadat_n@yahoo.com ,

telefon: 99455 377 74 34.

Bu makale, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'ne Taraf Devletlerin egemen toprakları dışında gerçekleştirdikleri eylemler veya etkileriyle ilgili yargı yetkisi konularını incelemektedir. Bu amaçla, Avrupa Mahkemesi'nin ekstraterritorial yetkilerine ilişkin içtihatlarını oluşturan başlıca davalar incelenmiştir. Sistemik bir bakış açısıyla, bu davalar uygun kategorilere sınıflandırılarak kısaca özetlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Mahkemesi, Sözleşme, haklar, devlet, yetki.

УДК 316.774:659.4:316.64

Соціокомунікаційні конструкції управління: імідж і репутація держави в умовах діяльності сучасних медіа

Chekalyuk Veronika,
Ph.D. in Social Communications, investment attraction specialist, PR technologist (Kyiv, Ukraine), Scientist PhD in Social Communications (2008), Taras Shevchenko National University of Kyiv
+380 96 447 33 12
(Viber, WhatsApp)
ORCID ID: 0000-0003-1223-6646
Scopus Author ID: 59477674900
e-mail: vnika@ukr.net

Чекалюк Вероніка,
канд. кандидат соціальних комунікацій, фахівець із залучення інвестицій, PR-технолог (Київ, Україна), науковець PhD з соціальних комунікацій (2008), Київський національний університет імені Тараса Шевченка
+380 96 447 33 12
(Viber, WhatsApp)
Ідентифікатор ORCID:
0000-0003-1223-6646
ID автора Scopus: 59477674900
e-mail: vnika@ukr.net

Анотація:

Імідж України на міжнародній арені значною мірою формується під впливом медійного контенту та його сприйняття цільовою аудиторією. Ефективність цього процесу залежить від використання інноваційних соціокомунікаційних методів,

серед яких автор пропонує: медіаплацебо, медіа-кластер, PR-наживка, PR-фільтр, імідж-трітмент, імідж-муляж, імідж-трансформер, гендерно-інноваційний імідж (авторські терміни).

Результати науково-практичних досліджень орієнтовані на стратегічне управління соціосистемою комунікацій, з акцентом на підсилення іміджу та репутації держави. Автором апробовано такі методи, як: метод відповідності, співзвучності, удосконалення, прямої реклами, трансформації успіху, швидкого реагування, дзеркала, а також концепт «вікна Овертона» як механізму легітимації нових ідей. Системне і професійне моделювання ситуацій, формування іміджу об'єкта та його етапна популяризація через мас-медіа дозволяють досягати стабільного позитивного образу держави. У короткі терміни соціальні мережі, преса, телебачення, кіно та радіо здатні впливати на формування громадської думки, рейтингів, появу нових лідерів та трансформацію публічних позицій. Представлені підходи відображені у наукових працях та монографіях авторки.

Ключові слова: соціокомунікації, імідж держави, медіа, політична репутація, публічна дипломатія, іміджмейкер, політтехнолог, професіограма, інноваційні методи, лідер думок, легітимація.

Socio-Communicative Governance Constructs: State Image and Reputation Amidst Media Activity

Abstract. Ukraine's international image is largely shaped by the nature of its representation in the media and the corresponding impact on target audiences. The effectiveness of this process depends on the application of innovative socio-communicative methods such as media placebo, media cluster, PR bait, PR filter, image treatment, image dummy, image transformer, and gender-innovative image (author's terms). The results of scientific and practical experiments are aimed at strategic governance of the communication sociosystem, with a particular focus on enhancing the state's image and reputation. The author has tested a range of applied methods, including: the method of correspondence, resonance, improvement, direct promotion, success transformation, rapid response, mirroring, and the "Overton window" concept as a tool for popularizing and legitimizing ideas and public figures. When situations are correctly modeled and media campaigns are professionally executed, the image of a country or subject can be successfully shaped and promoted. Within a short period, social media, press, radio, television, and film can profoundly influence public opinion, generate new leaders, deconstruct reputations, and shift perceptions of state legitimacy. This research reflects the author's broader theoretical contributions outlined in prior publications and monographs focused on national image-making strategies.

Keywords: socio-communications, state image, media influence, political reputation, public diplomacy, image-maker, political tech-

nologist, professional profile, innovative methods, opinion leadership, legitimacy.

Цифровий фактор як детермінанта формування суспільної думки

Сучасна реальність, у якій кожен громадянин володіє гаджетом із доступом до глобального Інтернету, створює сприятливе середовище для формування суспільних настроїв і трансформації громадської думки. Водночас у глобалізованому медіапросторі відбувається девальвація інформації: її надмірна доступність, оперативність та фрагментарність знижують когнітивну цінність повідомлень. Висока швидкість обміну даними нівелює здатність аудиторії здійснювати глибоку аналітичну обробку, критичне осмислення та колективне обговорення контенту. У результаті інформація не проходить стадії оцінювання, і, відповідно, не трансформується у знання або соціальну мудрість.

Актуальність дослідження. Держава, як і будь-який інший об'єкт іміджу, потребує системного формування позитивного публічного образу, конкурентоспроможного у глобальному інформаційному полі. У цьому контексті стратегічна комунікація має розглядатися як один із пріоритетних інструментів публічного управління. Саме через канали масової інформації можна ефективно формувати уявлення про державу, закріплювати ключові цінності та створювати інтегративну модель громадянської ідентичності.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика іміджетворення держави залишається динамічною та недостатньо вивченою з огляду на стрімкий розвиток цифрових медіа та зміну моделей комунікації. Більшість наукових конференцій і дослід-

жень акцентують увагу на взаємодії між іміджевим об'єктом та цільовою аудиторією, наголошуючи на вирішальній ролі медіа-інструментів у цьому процесі. У статті враховано ключові підходи до аналізу публічного іміджу, легітимації влади та ролі медіа, запропоновані провідними західними соціологами – П. Бурдье, Е. Гофманом, Ю. Габермасом, М. Кастельсом та С. Анхольтом, К. Андерсоном, здійснюється аналіз класичних і новітніх теоретичних підходів до питання іміджу, з опорою на доробок таких українських науковців і соціологів, як Г. Почепцов, Є. Головаха, М. Дорошко, А. Гулієв, А. Гальчинський, а також В. Пекар, К. Бендукідзе, Т. Адамс, Д. Пфайфер, Лі Куан Ю, М. Каку. Сучасна комунікаційна культура, що інтегрує журналістику, іміджологію, брендинг, політичний маркетинг, спрямована на створення комерційно привабливого, соціально значущого та символічно легітимного образу держави. Імідж трактується не лише як візуально-комунікативна категорія, а як стратегічний ресурс розвитку. Його основна функція – зміцнення довіри до інституцій, підвищення репутаційного капіталу, стимулювання громадської участі та формування позитивного символічного поля.

У межах авторського підходу імідж-лабораторія розробляє нестандартні концепції та проекти, здатні за короткий час сформувати привабливий образ України у світі. Ключову увагу приділено креативному мисленню, міждисциплінарності, сміливим комунікаційним рішенням, що ґрунтуються на актуальних соціокультурних запитах.

Інформаційні реалії початку XXI століття переконливо демонструють, що для впливу на імідж держави не обов'язково мати монопольний доступ до ЗМІ або володіти ін-

формаційними ресурсами. Влучно сформульована ідея, озвучена окремим громадянином у соціальній мережі, здатна перетворитися на вірусний наратив, який охоплює весь цифровий простір, змінює інформаційний порядок денний і впливає на соціальні та політичні процеси. Така динаміка підтверджує тезу про децентралізацію комунікаційної влади у цифрову епоху.

Україна, перебуваючи у фазі глибокої трансформації – від війни до відновлення та модернізації, – особливо потребує осмисленого, етично вивіреного та стратегічно керованого медіапростору. Це, у свою чергу, вимагає якісної трансформації підходів до підготовки журналістів та медіафахівців. Сучасний журналіст повинен володіти міждисциплінарними компетенціями: окрім фахових знань у сфері масових комунікацій, критично важливими є розуміння політики, права, економіки, соціології, міжнародних відносин, іміджетворення та брендингу. Такий підхід формує нову генерацію медіаекспертів, здатних не лише передавати інформацію, але й активно впливати на репутаційний капітал держави.

Метою дослідження є комплексний міждисциплінарний аналіз формування іміджу України в національному та міжнародному інформаційному середовищі, з особливою увагою до впливу традиційних і цифрових ЗМІ на політичну легітимацію, національну ідентичність та міжнародну суб'єктність України.

Завдання дослідження охоплюють: аналіз репрезентації України у ЗМІ в умовах воєнного та поствоєнного періодів; вивчення практик політичного іміджетворення; систематизацію методів впливу на громадську думку через інформаційні плат-

форми; окреслення ролі медіаосвіти у формуванні професійної журналістики; розробку стратегічних рекомендацій для формування сталого позитивного іміджу держави.

Наукова проблема полягає у відсутності цілісної моделі управління інформаційною репутацією держави в умовах глобальної гібридності та цифрової фрагментації суспільної свідомості. Незважаючи на численні емпіричні дослідження, досі бракує інтегративної концепції, яка б враховувала взаємодію медіа, влади, громадянського суспільства та міжнародної аудиторії в контексті іміджу України. Виклики інформаційної війни, дезінформації, недовіри до інституцій та втрати символічного контролю над наративами вимагають нової парадигми іміджевої політики держави. Об'єктом дослідження виступає процес формування політичного іміджу України як динамічного явища, що перебуває у стані постійної трансформації під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Цей процес знаходить своє відображення в інформаційному полі, передусім у мас-медіа, які виступають ключовим каналом формування суспільної свідомості. Імідж розглядається як синтетичний образ, що формується у сприйнятті громадськості стосовно об'єкта — держави, її лідерів, публічних осіб, інституцій або навіть медіаорганів.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного порівняльно-історичного аналізу розвитку іміджології в Україні, з акцентом на її практичне застосування в державотворчих процесах. У межах дослідження систематизовано наявний теоретичний і прикладний доробок у сфері іміджевих комунікацій, проаналізовано новітні методики, а також пред-

ставлено авторський алгоритм формування державного іміджу в умовах гібридної інформаційної реальності. Отримані емпіричні дані дозволили сформувати системний підхід до медіамоделювання іміджу, що враховує як українські реалії, так і кращі міжнародні практики з формування країн-брендів.

Прикладна цінність дослідження полягає у пропозиції ситуаційних шаблонів іміджетворення, які можуть застосовуватись у роботі органів влади, МЗС, бізнесу та медіа. Україна має потужні національні активи — культурні, історичні, ментальні, які мають бути стратегічно репрезентовані в медіа. Для цього важливо фокусуватися на конкурентних перевагах та забезпечити системну комунікацію, що базується на проактивній стратегії та фокусі на переможному наративі.

Ключові напрямки просування іміджу держави передбачають:

Інституційний рівень — реалізація зовнішньої комунікаційної політики через МЗС, дипломатичні структури, державні та іміджево-інвестиційні агентства. Бізнес-рівень — просування українських компаній, товарів і послуг за кордоном як елементів національного бренду, що формують економічну репутацію держави. **Громадянський рівень** — кожен громадянин у повсякденній взаємодії (навіть у ролі таксиста, митника, готельєра, консультанта в аптеці тощо) виступає мікропредставником держави, формуючи цілісну мозаїку її сприйняття. Колективна пам'ять і суспільна повага до військових, ветеранів і медичних працівників формують соціальний капітал єдності та довіри, що суттєво впливає не

лише на ідентичність нації та легітимацію її цінностей, а й на формування цілісного, морально вкоріненого іміджу держави як відповідальної, стійкої та гуманної.

Імідж ідентичності нації формується на перетині офіційної символіки (прапор, герб, вишиванка, культурна спадщина), колективної пам'яті та репутаційного капіталу. Репутація — це сукупність соціальних уявлень, що транслюються медіа, експертними спільнотами та лідерами думок. У свою чергу, бренд-імідж держави — це не лише інституційна презентація, але й глибока ідентифікація з цінностями, які вона транслює. Така взаємодія іміджу та ідентичності є основою для формування легітимного, впізнаваного та привабливого образу України на міжнародній арені. Імідж країни формується насамперед тими, хто в ній живе, — своїми щоденними вчинками, побутовою культурою, громадянською відповідальністю, ставленням до інших і до самих себе. Цей образ складають не лише офіційні особи чи державні інституції, а й кожен громадянин: військові, ветерани, медичні працівники, очільники держави, представники бізнесу, діячі культури, освітяни, а також українці, що живуть за кордоном. Усі разом і кожен окремо є складовими цілісної системи, яку у світі називають — Україна. Країну на побутовому рівні сприймають не лише через дипломатичні виступи чи офіційні заяви, а через елементарне — те, наскільки привітні й виховані її громадяни, як часто вони усміхаються, як поведуться у публічному просторі, як працюють сфери сервісу, наскільки прозорими є дії влади, яким є рівень злочинності, рівень освіченості та досягнення у всіх ключових сферах життя. Репутація держави — це насамперед сукупність со-

ціальних уявлень, які ґрунтуються на стереотипах, досвіді взаємодії та інформаційній реальності, створюваній медіа. Україна — молода, амбітна європейська країна, яка має всі об'єктивні шанси посісти гідне місце серед провідних держав світу. Водночас варто усвідомити: сприйняття держави як цілісного суб'єкта міжнародних відносин формується не лише через зовнішню політику. Відповідальність за імідж країни лежить на плечах кожного українця — від пересічного громадянина до президента. Це — колективна справа, яка базується на особистій гідності, повазі до інших, щоденній культурі взаємодії та прагненні бути гідним представником свого народу. У 2014 році Міністерство закордонних справ України здійснило спробу модернізувати власну візуальну ідентичність у рамках проекту *Vandera Pro*. В його межах було розроблено однойменний шрифт, призначений для офіційного використання у документах МЗС, а також візуальну емблему у вигляді стилізованого корабля зі слоганом «Воля народу — це вітер у наші вітрила». Проте ініціатива викликала неоднозначну реакцію в суспільстві. Замість підтримки — з'явилися іронічні порівняння із «Титаніком», критика концепції, а також запитання щодо етичної доцільності використання імені Степана Бандери як складової бренду МЗС. Експертне середовище відзначило низку недоліків: надмірну сучасність, відірваність від національних цінностей, відсутність етнокультурної глибини та недостатню публічну комунікацію про мету і зміст проекту. На нашу думку, потенціал проекту міг бути реалізований за умови глибшого культурного осмислення, посилення емоційного змісту та ув'язки з традиційними українськими сенсами —

вірою, культурою, стійкістю, волею, аграрною спадщиною та колективною ідентичністю. Брендинг держави має спиратися не лише на візуальну стилістику, а на спільну смислову кампанію, що узгоджує комунікаційні повідомлення уряду, медіа, дипломатії та бізнесу. Імідж як стратегічний ресурс вимагає не лише креативності, але й глибокої аналітики: соціологічних досліджень, опитувань громадської думки, кількісної статистики, оцінки ризиків, зворотного зв'язку. На жаль, реалізовані ініціативи не проходили етапу повноцінної апробації та здійснювались до конкретних дат, без довготривалого планування. На нашу думку, уряд України має ініціювати відкритий конкурс на створення державної іміджевої стратегії, що базуватиметься на фаховому підході, міжнародному досвіді, культурному коді нації й принципах прозорості, інклюзивності та репутаційної відповідальності.

До ключових комунікаційних меседжів, які доцільно включати в подальші кампанії, ми відносимо:

«Україна — це ми», «Україна — це я», «Українці — борці за свободу, цілісність і справедливість», «Ми — реформатори, відкриті до діалогу», «Сильні у прагненні до змін, доброзичливі у спілкуванні». Ці меседжі мають бути системно інтегровані у міжнародні публікації, міждержавну дипломатію, економічну репутацію та цифрові кампанії. Варто зменшити ризики несприйняття через прозоре поетапне інформування, орієнтацію на суспільні очікування, чутливість до зворотного зв'язку, врахування коментарів, обговорень і запитів, а також активну позицію держави у публічному реагуванні через лідерів думок і представників уряду.

Практична значущість результатів дослідження полягає у запропонованих авторських алгоритмах формування іміджу держави, розроблених на основі численних експериментів та кейсів, апробованих у межах досліджень імідж-лабораторії. Ці алгоритми можуть бути ефективно інтегровані у державну PR-політику, комунікаційні кампанії, медіастратегії та дипломатичні ініціативи. Значну увагу приділено також відновленню знань і підходів, які раніше залишалися у науковому резерві та не використовувалися повною мірою в галузі соціальних комунікацій. У рамках дослідження пропонується введення до наукового обігу нових понять:

«Імідж-тригер-фактор» — ситуаційний імпульс або інформаційна подія, яка здатна різко змінити наратив або викликати емоційну реакцію, що впливає на імідж об'єкта.

«Метод тригерів-імідж-дублерів» — технологія послідовного відтворення позитивного образу через повторення інформаційних сигналів, що викликають довіру, емпатію та пізнаваність у медіапросторі. В основі цих понять — концепція тригера (від англ. trigger), яка в класичному розумінні означає логічну схему з двома стійкими станами, що реагує на керуючі імпульси. У соціальних комунікаціях та медіа-технологіях цей підхід дає змогу моделювати реакцію аудиторії на інформаційні викиди, формувати ефективну іміджеву динаміку й забезпечувати цільову комунікацію у стратегічному вимірі. Метод тригерів-імідж-дублерів як інструмент стратегічного іміджетворення. У сучасній практиці державного управління та стратегічних комунікацій важливу роль відіграє вивчення успішних кейсів інших країн, зокрема тих,

які змогли за короткий проміжок часу трансформувати свій міжнародний імідж і досягти лідерських позицій. Саме тому українські урядовці, науковці, представники бізнесу активно проходять стажування, беруть участь у міжнародних форумах і досліджують приклади ефективної комунікаційної політики країн-сусідів. На основі цієї практики в межах даного дослідження пропонується застосування авторського методу тригерів-імідж-дублерів у рамках інформаційно-медійних кампаній. Суть методу полягає у перенесенні успішних образів (тригерів) іноземних держав та їхніх лідерів, які асоціюються із швидким розвитком, стійкістю та досягненнями, на українські реалії — через реальні дії, символічні практики та медіа-комунікацію. Ідея полягає в тому, що позитивні міжнародні нарративи, адаптовані до національного контексту, можуть запускати ефект колективної ідентифікації, стимулюючи учасників іміджевих процесів до прагнення результату — успішної, впізнаваної й авторитетної України. У контексті персонального іміджетворення метод передбачає системну подачу контенту, що викликає асоціації з відомими успішними постатями минулого та сучасності — як історичними, так і сучасними світовими лідерами. Аудіо-візуальні тригери, образи, риторичні прийоми, стилістика комунікації, стиль одягу, нарративи про лідерство — все це формує багаторівневу репутаційну структуру, яка на підсвідомому рівні активує позитивне сприйняття об'єкта іміджування.

Метод тригерів-імідж-дублерів є універсальним: він ефективно працює як у короткострокових проєктах (зокрема, виборчих кампаніях), так і в довгострокових стратегіях репутаційного позиціонування

держави або особистості. Запозичені образи успіху та позитивні символічні паралелі, задіяні у візуальній і смисловій складовій іміджу, підсилюють його легітимність, привабливість і довіру з боку аудиторії. Тригерна модель наслідування в іміджевих кампаніях: патріотичний код та історична пам'ять. Один із ключових механізмів побудови позитивного іміджу полягає у тиражуванні перевіреної часом інформації, що вже асоціюється із суспільно значущими лідерами або історичними постатями. Якщо контекст дозволяє — варто переносити ці успішні нарративи на об'єкт іміджування, формуючи у свідомості аудиторії асоціативні зв'язки з переможним досвідом. За умови наявності відповідного суспільного запиту, культурної чутливості та сприятливого емоційного фону, метод тригерів-імідж-дублерів може виявитися високоефективним — особливо в умовах, коли інформаційна кампанія має на меті посилення підтримки, зростання рейтингу або зміцнення національного образу. Підхід широко застосовується у світовій практиці, зокрема в адаптації форматів політичних ток-шоу, бізнес-моделей, комунікаційних стратегій та виборчих кампаній. Аудиторія очікує простої, емоційно зрозумілої, репутаційно маркованої подачі інформації, що викликає довіру та асоціюється з успіхом. Саме тому тригерні елементи — імена, події, образи — мають бути чітко відібрані, вивірені та інтегровані у зміст кампанії, аби стати моделлю для наслідування та ідентифікації.

У контексті іміджування держави та формування національного символічного капіталу, завдання іміджмейкерів полягає у створенні поведінково-патріотичної норми, яка б стимулювала кожного громадянина відчувати себе частиною цілісного

національного образу, бути носієм його цінностей та долучатися до процесів розвитку і міжнародної репрезентації України.

Враховуючи історично-політичні події 2014–2024 років, одним із найпотужніших імідж-тригер-факторів (авт.) виступає тема війни та боротьби за незалежність України. Російська агресія, окупація частини територій у 2014 році, повномасштабне вторгнення у 2022 році — стали не лише трагедією для нації, але й каталізатором для мобілізації громадської свідомості, переосмислення ідентичності та формування потужної символіки єдності, стійкості та жертвовності.

Цінність цієї теми полягає у її всеохопності: біль і втрати торкнулися майже кожної родини — емоційно, фінансово, а найголовніше — особистісно. У відповідь на виклики війни активізувалися громадські ініціативи, волонтерський рух, внутрішня консолідація суспільства. У медіа з'явилися історії героїв, реальні приклади людської мужності, гідності, відданості. Саме такі наративи стали неоціненним репутаційним ресурсом, який має стратегічне значення не лише для сьогодення, а й для міжпоколінневого національного наративу. У суспільстві відбулися глибокі трансформації: люди, які раніше дистанціювалися від держави, перейшли на українську мову, свідомо обирають національного виробника, змінюють життєві орієнтири й виховують дітей у патріотичному дусі. Громадяни, які раніше були звичайними спостерігачами, у час воєнного стану стали активними учасниками захисту країни — як на передовій, так і в тилу. Всі ці зміни — не лише соціальні явища, а й етичні та естетичні маркери нового іміджу України. Іміджування у медіа відбувається через послідовну

подачу правдивих, візуально переконливих матеріалів, збагачених емоційними тригерами, які викликають довіру, стимулюють обговорення, зміцнюють лояльність і формують бажання підтримувати державу. Зображення подій, героїчних вчинків, пам'ятних моментів, що вже мають історичну вагу, — стають частиною національної пам'яті й формують унікальну версію колективного образу України для наступних поколінь.

Імідж-трітмент як інноваційний інструмент іміджевої стратегії: концепція, етапи, впровадження. Запропоновані в дослідженні ідеї є результатом багаторічного практичного досвіду, систематичних спостережень, теоретичного аналізу та спроб переосмислення існуючих підходів до іміджування у сфері соціальних комунікацій. У їх основу покладено реальні, досі не вирішені проблеми іміджевої сфери, що потребують нестандартних рішень, орієнтованих на креативність, ефективність та інноваційність.

Вивчивши кейси провідних дослідників та іміджмейкерів-практиків попередніх поколінь, ми пропонуємо авторське вдосконалення системи соціальних комунікацій шляхом впровадження нового поняття — «імідж-трітмент», як інструменту стратегічного мислення, фахової презентації та переконливої комунікації між замовником та виконавцем іміджевих проєктів.

Крок 1. Визначення поняття «імідж-трітмент»

Термін «імідж-трітмент» (від англ. image treatment) — це лаконічна, візуально та смислово довершена презентація процесу іміджування від задуму до очікуваного результату. У сфері соціальних комунікацій термін є новаторським і має функціональне

схоження з відомим кінематографічним терміном трітмент, який описує короткий виклад сценарію. Проте у нашому випадку йдеться не про художній, а про комунікаційно-стратегічний інструмент, що узагальнює логіку, естетику, зміст і послідовність іміджевої кампанії.

Імідж-трітмент — це інформаційна візитівка іміджевого продукту, яка використовується для:

1. участі у тендерах на іміджеві кампанії;
2. презентації ідей замовнику (державному або приватному);
3. візуалізації концепції іміджу конкретного об'єкта (особи, установи, країни).

Зміст імідж-трітменту — це поєднання лаконічності, переконливості, емоційного заряду та аналітичної чіткості. Це не лише комунікаційна візуалізація, а й концептуальна матриця подальшої реалізації іміджевої стратегії.

Практичне впровадження: кадрове забезпечення та тендерна модель

Для реалізації таких іміджевих кампаній доцільним є відбір висококваліфікованих фахівців на конкурсній основі. Тендерний відбір повинен включати прозору оцінку імідж-трітментів як базового етапу відбору. Не розмір шорт-листу, а зміст, професійна глибина та комунікаційна сила імідж-трітменту мають бути критеріями перемоги. Зустрічі, переговори та презентації із замовником мають відбуватись на основі цього інструменту — стисло, цільово і гнучко.

Імідж-трітмент апробовано авторкою у період з 2004 по 2024 роки, у різних форматах іміджевих комунікацій: від локальних кампаній до державних інформаційних іні-

ціатив. У процесі практичного застосування було напрацьовано шаблон — логічно структуровану форму представлення іміджевої концепції, яка передбачає:

1. цільову установку;
2. репутаційне завдання;
3. тригерну основу;
4. інформаційні маркери;
5. візуальні рішення;
6. очікувану реакцію аудиторії;
7. інструменти медіарозгортання.

У подальших кроках передбачено розкриття структури імідж-трітменту, зразка оформлення та методологічної логіки. У такий спосіб метод може стати частиною освітніх програм з іміджелогії, соціальних комунікацій та стратегічного брендингу держави. Імідж-трітмент розглядаємо як ефективний інструмент візуальної комунікації в межах тендерних стратегій. Він передбачає подання іміджевого концепту у формі серії слайдів, що поєднують інформативність, емоційний вплив, аналітичну доказовість та фахову переконливість. Це не просто презентація, а цілеспрямовано побудований візуальний продукт, орієнтований на досягнення конкретної мети: здобуття довіри, перемоги у конкурсі, укладення партнерства чи запуску масштабної комунікаційної кампанії.

Структура імідж-трітменту зазвичай включає низку логічно впорядкованих блоків. До них належать: назва проєкту та вступ у контекст зустрічі, інформація про автора або команду (зокрема портфолію, досвід, досягнення), приклади успішних кейсів за тематикою презентації, що демонструють професійну експертизу й результативність. Наступним елементом виступає концептуальна пропозиція, стратегічно адаптована до цілей і потреб замов-

ника, а також переконливі аргументи на користь унікальності та практичної цінності запропонованого підходу. Додаткову вагу надає аналітична підтримка у вигляді соціологічних даних, прогнозів, візуальних зіставлень, а також так званий «контрастний блок», у якому аналізуються приклади невдалих або суперечливих рішень конкурентів. Такий підхід дозволяє не лише підсилити аргументацію, а й окреслити власну експертну перевагу. Особливу увагу візуальній динаміці презентації надає принцип рухливості слайдів: кожен елемент логічно доповнює попередній, створюючи ритмічну й зорово привабливу комунікацію, що утримує увагу аудиторії. Завершальний слайд навмисне залишається статичним і містить контактні дані, логотип, підпис або інші ідентифікаційні елементи, які продовжують діяти навіть після завершення основної частини зустрічі, формуючи візуальну пам'ять про автора чи команду.

Уся презентація витримується в рамках концепції, що умовно може бути визначена як «формула трьох П»: повага, перфекціонізм, професіоналізм. Повага — це насамперед шанобливе ставлення до аудиторії, партнерів і змісту теми, що обговорюється. Перфекціонізм проявляється у візуальній довершеності, логічній структурі, точності формулювань і дотриманні стилістичних стандартів. Професіоналізм, у свою чергу, передбачає змістовну глибину, стратегічну логіку, ясність викладу і відмову від пафосної риторики чи маніпулятивних прийомів. Завдання імідж-трітменту полягає у тому, щоб лаконічно та водночас змістовно представити персональний контент або комунікаційний проєкт, викликати довіру, зацікавлення, емоційну залученість та інтелектуальний інтерес аудиторії, мотивувати

до подальшої взаємодії, ініціювати обговорення й, у підсумку, сформувати готовність до спільної реалізації проєкту. Така форма подачі є дієвим інструментом перетворення презентації на практичне рішення — вона створює атмосферу партнерства, взаємної відповідальності та орієнтації на результат.

Алгоритм реалізації іміджевих проєктів: від стратегії до аналізу результатів. Крок 1. Угода про співпрацю. На цьому етапі укладається офіційна угода між сторонами, погоджуються правила субординації, розробляється райдер – регламент організації робочого процесу та технічного забезпечення реалізації проєкту. Крок 2. Організаційно-стратегічне планування. Визначаються цілі, стратегія, команда, ресурси, чіткий таймінг і орієнтація на результат. Важливим є складання актів виконаних робіт відповідно до заздалегідь визначеного імідж-трітменту. Завершення проєкту супроводжується аналітичним звітом, оцінкою ефективності та аудиторським аналізом. Наступний етап може мати форму пролонгації співпраці, передачі кейсу іншій команді або завершення взаємодії з оформленням рекомендаційних листів, що зміцнюють діловий профіль іміджмейкера. Удосконалення ефективності кожного етапу іміджевої стратегії передбачає використання інноваційних, апробованих методик, зокрема тих, що представлені у цьому дослідженні. Успіх іміджевої кампанії формується через сукупність чинників: візуальне сприйняття, атмосфера події, емоційне тло, комунікативна поведінка, навіть запахи і настрої учасників взаємодії.

Інструменти та підходи. Кожна країна має унікальні характеристики, які можуть стати основою її позитивного іміджу. За-

вдання іміджмейкера – виявити, посилити, транслювати ці переваги, згладити недоліки та запропонувати політичному лідеру стратегічно обґрунтовані комунікаційні рішення. Людський капітал – найцінніший ресурс, тому кожен громадянин є учасником іміджової архітектури держави. Для ефективного зворотного зв'язку використовуються моніторинг медіа, аналіз соціальних мереж та класифікація коментарів (конструктивні, деструктивні, емоційні, тролінгові тощо).

Імідж-муляж як експериментальний метод. Запропонований як тимчасове рішення для високонавантажених кампаній (наприклад, передвиборчих у регіонах). Випробуваний у проєкті «У пошуках перлин» і використаний під час виборчих кампаній на Закарпатті, цей прийом дозволяє презентувати кандидата у візуальному, вербальному та символічному форматі, навіть без його фізичної присутності. У підсумку, методи іміджування повинні бути не лише адаптивними, а й стратегічно обґрунтованими, з урахуванням сучасних комунікаційних викликів, етичних норм і запиту на довіру з боку цільової аудиторії.

Приклад кейс. Інноваційні підходи в іміджевій практиці: імідж-муляж, імідж-трансформер і краудсорсинг. Імідж-трітмент у практиці сучасного іміджетворення передбачає використання інструменту імідж-муляжу як засобу дотримання таймінгу реалізації проєкту. Деталізований календарний план заходів дозволяє впровадити оптимальний сценарій публічної присутності об'єкта іміджу. У класичному значенні «муляж» — це точна копія предмета у натуральну величину, виготовлена з гіпсу, воску або інших матеріалів [8]. У прикладному комунікаційному контексті імідж-муляж слугує як символічна присутність

лідера (об'єкта іміджування), що реалізується через розміщення персоніфікованих речей: предмети одягу, аксесуари, брендovanу атрибутику.

Під час заходів з медіа або масових подій такий підхід забезпечує належну атмосферу очікування, емоційне налаштування аудиторії, а також – безпечну логістику. Період авторських апробацій охоплює 2018–2024 роки, впродовж яких метод продемонстрував ефективність у різних типах іміджевих кампаній. Прийоми іміджування розглядаються у межах трансформації сучасної системи соціальних комунікацій, де поєднуються класичні моделі з цифровими форматами впливу. Запропоновані терміни, зокрема імідж-трансформер, означають динамічний імідж, що адаптується до суспільних очікувань і змін у політичному чи культурному середовищі. У процесі апробації цього підходу постала потреба у введенні нового поняття – гендерно-інноваційний імідж. Це універсальна модель публічності, що враховує гендерну рівність, інклюзивність, етичні норми та вимоги до репрезентації лідера в сучасному інформаційному просторі. У межах дослідження пропонується поступовий перехід до оновленої медіа-парадигми: від класичних методів комунікації до інноваційних. Зокрема, важливим є врахування досвіду, інтуїтивних рішень, неформальних механізмів моделювання, які стають дедалі вагомішими в умовах глобальної цифровізації. Для підсилення іміжду держави доцільно впроваджувати механізми краудсорсингу та концепт «медіа-плацебо» – як елемент емоційного впливу на аудиторію. Участь громадян у створенні національного бренду формує патріотичні настрої, почуття залученості й відповідальності за спільний

результат. Ефект самореалізації і престижу – один з найпотужніших стимулів: коли імідж держави створюється колективно, зростає готовність його підтримувати й транслювати.

Краудсорсинг сприяє формуванню спільної репутації, підвищенню довіри та внутрішньої ідентичності. Добровільна участь, ідейне залучення, інформаційна динаміка (медіа-ефект «зараження») та результат у формі реального поліпшення умов життя – це ланцюгова реакція, що формує інноваційну модель іміджування. У процесі спостереження за динамікою іміджу, змінами суспільних настроїв і трансформацією медіаполя, формується нове бачення науково-практичної діяльності у сфері іміджмейкінгу. На підставі результатів апробації у власній іміджевій лабораторії авторка пропонує модель, **яка поєднує теоретичні засади та практичне застосування:**

1. Університетське дослідження – розробка теоретичних моделей;
2. Практичне застосування – імплементація у публічні кампанії;
3. Монетизація науки – втілення результатів у соціальну реальність через підвищення якості життя громадян.

Ця формула є основою інноваційної стратегії іміджування, адаптованої до викликів сучасного глобалізованого світу. Краудсорсинг активно розвивається як ефективна модель для вирішення широкого спектра міждисциплінарних завдань, що постають перед бізнесом, освітніми й адміністративними інституціями, державними структурами та суспільством загалом. У межах краудсорсингової парадигми делегування рішень великій кількості учасників дозволяє суттєво знизити витрати часу та ресурсів, що робить цю модель особливо

привабливою в умовах цифрової трансформації. На практиці державного брендингу краудсорсинг постає як мобілізаційний інструмент, що забезпечує залучення масової аудиторії до створення креативного контенту — зокрема презентацій, відео- та аудіопродукції, орієнтованих на формування позитивного іміджу країни. Механізмом реалізації виступає конкурсна платформа, яка стимулює творчий потенціал через відкриту конкуренцію, матеріальне або символічне заохочення та публічне визнання. Перевага краудсорсингу полягає в його масштабності та інклюзивності: залучаються учасники з різними професійними навичками, досвідом і демографічними характеристиками з усіх регіонів країни. Такий підхід дозволяє сформувати більш репрезентативну та багатогранну іміджеву модель, уникнувши обмежень, характерних для централізованих PR-кампаній. Практичне впровадження може здійснюватися у форматі трирічної програми з поетапною генерацією, відбором і реалізацією кращих рішень. Успішність краудсорсингового підходу значною мірою залежить від технологічних можливостей платформи, її відкритості, прозорості комунікацій та якості модератії. Природний відбір ідей, за участі медіа й громадськості, сприяє формуванню якісного результату — символічного ресурсу держави у вигляді цілісного бренду.

Цей процес можна представити у вигляді формули: інструкція → заклик до дії → стимул → самореалізація → результат → винагорода → визнання → суспільний престиж.

Після Революції Гідності Україна вступила у нову епоху своєї історії, в якій ключовими чинниками національного по-

ступу стали єдність нації та підвищена емоційна мобілізація громадян. Саме емоції, зокрема обурення й прагнення справедливості, стали каталізатором протестних рухів, які вивели людей на Майдан. Упродовж 2014–2024 років спостерігається зростання популярності теорій емоційного сприйняття, що набули особливого значення у публічному дискурсі та медіакомунікаціях в Україні. Показовим є факт, що значна частина лідерів Майдану здобула високі державні посади не стільки завдяки професійним компетенціям, скільки завдяки особистісним рисам, зокрема проявам емоційного інтелекту, що були позитивно сприйняті суспільством. Емоційний інтелект визначається як сукупність навичок розпізнавання, розуміння та управління емоціями – як власними, так і інших людей – з метою досягнення ефективної взаємодії та реалізації поставлених цілей.

Концепція емоційного інтелекту була запропонована у 1990 році психологами Пітером Саловеем (Peter Salovey, Єльський університет) і Джоном Майєром (John Mayer, Університет Нью-Гемпшира), а згодом популяризована американським журналістом Денієлом Гоулманом (Daniel Goleman), який у 1995 році оприлюднив працю «Емоційний інтелект. Чому він може означати більше, ніж IQ» [10; 11].

Гоулман виокремлює ключові складові емоційного інтелекту:

Самосвідомість – здатність об’єктивно оцінювати власні сильні та слабкі сторони.

Емоційна саморефлексія – вміння розпізнавати власні емоції та ухвалювати рішення з урахуванням емоційного фону.

Саморегуляція – контроль над емоційними імпульсами, здатність діяти зважено.

Відкладене задоволення — готовність пожертвувати миттєвим результатом заради довгострокової мети.

Мотивація — внутрішня сила, орієнтована на досягнення, наполегливість і ініціативність.

Емпатія — здатність розуміти емоційний стан інших, співпереживати та будувати діалог.

Соціальні навички — ефективна комунікація, лідерство, переконливість, врегулювання конфліктів.

У контексті медіа-взаємодії, наявність емпатії в публічному виступі чи журналістському матеріалі значно підвищує рівень залученості аудиторії, розширює інформаційне охоплення і впливає на формування громадської думки. Часто саме емоція, а не факт чи логічний аргумент, формує поведінкову реакцію масової аудиторії. Тому емоційно орієнтований контент відіграє важливу роль у побудові державного іміджу, оскільки формує стійкі емоційні зв’язки громадян із державою. Згідно з теорією Джо Диспензи (Joe Dispenza), позитивно забарвлені емоції здатні змінювати поведінкові стратегії, впливати на нейропластичність мозку та навіть модифікувати генну активність на рівні епігенетики. Автор стверджує, що нова емоція спричиняє нову думку, яка формує новий вибір, той — нову поведінку, а вона, у свою чергу, — новий досвід, що завершується формуванням нових емоцій і закріпленням нових патернів самосприйняття. Такий цикл сприяє зростанню самоповаги, впевненості, розвитку лідерських якостей і гармонізації особистості [12]. Диспенза підкреслює важливість щоденного пізнання нового, що активізує нейронні зв’язки й тренує усвідомлене мислення. Його твердження

— «найголовнішою нашою звичкою повинна стати звичка бути самими собою» — резонує з ідеєю особистісної цілісності як основи для ефективного лідерства. Втім, ентузіазм щодо емоційного інтелекту не позбавлений критики. Зокрема, професор психології Адам Грант (Adam Grant, Уортонська школа бізнесу) застерігає від можливості маніпулятивного використання емоційних навичок. На його думку, емоційний інтелект, за відсутності належної етичної рамки, може бути використаний для досягнення егоїстичних або навіть деструктивних цілей [13; 14]. Подібну позицію підтримує професор Йохен Менгес (Jochen Menges, Кембриджський університет), який стверджує, що публічні лідери із високим емоційним інтелектом можуть імітувати або маскувати емоції з метою створення вигідного іміджу, що, у свою чергу, породжує ризики маніпулятивного впливу на масову свідомість [15]. З огляду на це, роль емоційного інтелекту в медіакомунікації потребує збалансованого підходу. З одного боку, емоційна забарвленість є потужним інструментом формування публічного впливу; з іншого — надмірна емоційність чи маніпулятивність можуть спотворювати реальність, знижувати рівень критичного мислення та сприяти прийняттю необґрунтованих рішень. Отже, здатність зберігати об'єктивність і критичне мислення залишається фундаментальною компетенцією у формуванні як індивідуального, так і державного іміджу.

Висновок: Із дослідженого матеріалу за період 2004–2024 років випливає, що медіамеханізми формування позитивного державного іміджу у XXI столітті використовуються іміджмейкерами, політологами, науковцями та представниками диплома-

тичних і управлінських структур на повну потужність. Запропоновані у межах дослідження авторські методи були апробовані в межах низки експериментів, на основі яких розроблено алгоритм формування державного іміджу, а також професійні прийоми і технології його сталого закріплення в інформаційному просторі відповідно до базових принципів стратегічної комунікації. Серед розроблених комплексів заходів, спрямованих на підсилення державного іміджу України в глобальних медіа, особлива увага приділена рекомендаціям щодо активної участі країни у світових рейтингових системах оцінювання державних брендів. Стратегічний акцент пропонується змістити на висвітлення конкурентних переваг України як перспективного партнера для міжнародної співпраці й інвестування. Сучасні політичні й економічні трансформації диктують необхідність переосмислення ролі засобів масової інформації як потужного інструмента іміджевого впливу. Українській державі слід вибудувати якісно новий формат взаємодії між ЗМІ та державними інституціями, запровадити оновлену редакційну політику, що ґрунтується на принципах відповідальності, прозорості та довіри. Питання балансування інтересів без породження конфліктів чи дестабілізації інформаційного середовища має стати предметом окремих досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних експертів.

На підставі кейсів, напрацьованих у межах власної іміджевої лабораторії, авторка резюмує: позитивний імідж держави має не лише підвищувати міжнародний авторитет країни, а й приносити конкретні дивіденди — як на рівні національної економіки, так і для кожного громадянина,

який долучається до її розвитку. Краудсорсинг пропонується як ефективний інструмент консолідації зусиль громадян для спільного брендингу країни й водночас — підвищення особистого добробуту. Визначальну роль у сучасному іміджетворенні відіграють емоційно забарвлені медіаматеріали. У суспільстві, що переживає затяжну кризу, запит на «медіа-плацебо» — інформацію, яка стимулює віру в майбутнє та формує оптимістичні наративи — зростає. Дослідження вчених Європи та США щодо ефекту плацебо, а також власні емпіричні спостереження автора, підтверджують ефективність цього напрямку як антикризової інформаційної стратегії для країн, що перебувають у стані війни, депресії або системної невизначеності. В окресленому контексті важливо враховувати трансформаційний вплив цифрового фактора, який виступає ключовою детермінантою формування суспільної думки. Саме цифрове середовище — з його швидкістю, інтерактивністю та візуальною насиченістю — значною мірою визначає характер сучасної масової свідомості. Формування позитивного державного іміджу неможливе без урахування цифрових каналів як ключових у процесі стратегічної комунікації. Тому особливу увагу варто приділяти розробці цифрових стратегій, здатних інтегрувати національний бренд у глобальні інформаційні потоки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдье П. Соціальний простір: поля і практики / пер. з фр. О. Сніжко. – Київ : Темпора, 2021. – 432 с.
2. Гофман Е. Уявлення про себе: есе про сценічне представлення у повсякденному житті / пер. з англ. І. Лисенко. – Харків : Видавництво «Фабула», 2020. – 320 с.
3. Габермас Ю. Структурні перетворення публічної сфери / пер. з нім. В. Кам'янець. – Київ : Основи, 2019. – 384 с.
4. Кастельс М. Влада комунікації / пер. з англ. І. Іщенко. – Київ : Ніка-Центр, 2018. – 512 с.
5. Анхольт С. Місце, імідж, бренд. Як зробити державу привабливою / пер. з англ. С. Хаєцька. – Київ : Yakaboo Publishing, 2022. – 336 с.
6. Андерсон К. Довгий хвіст. Майбутнє бізнесу у світі нескінченних можливостей / пер. з англ. Л. Климчук. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. – 464 с.
7. Чекалюк В. В. Формування іміджу України у ЗМІ : монографія. – Київ : Центр вільної преси, 2016. – 356 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
9. Харрис, К. Цифровий краудсорсинг: інноваційний підхід до комунікацій. – Київ : Смолоскип, 2017. – 224 с.
10. Salovey, P., Mayer, J. D. Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality. – New York : Baywood Publishing, 1990. – Vol. 9. – P. 185–211. Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York : Bantam Books, 1995. – 352 p.
11. Dispenza, J. Breaking the Habit of Being Yourself: How to Lose Your Mind and Create a New One. – Carlsbad, CA : Hay House, 2012. – 329 p.
12. Goleman, D. Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. – New York : Bantam Books, 2006. – 403 p.
13. Grant, A. Originals: How Non-Conformists Move the World. – New York : Viking Press, 2016. – 336 p.
14. Menges, J. I. Toward Improving the Effectiveness of Emotional Intelligence Training: Directions for Future Research. – Cambridge: Cambridge University Press, 2017. – 261 p.

DOI: 10.5281/zenodo.15286637

BEYNƏLXALQ TURİZM FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ: BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI VƏ İXTİSASLAŞMIŞ ORQANLAR KONTEKSTİNDƏ

Uğuzova Lalə Rasim qızı,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakül-
təsi “İnsan hüquqları və informasiya-
siya hüququ” UNESCO kafedrasının
turizm hüququ ixtisaslaşması üzrə ma-
gistranı.

e-mail: laluguzova111@gmail.com

+994 50 511 34 14

Açar sözlər: beynəlxalq təşkilatlar, uni-
versal beynəlxalq təşkilatlar, Birləşmiş
Millətlər Təşkilatı, Ümumdünya Turizm
Təşkilatı, ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar,
beynəlxalq turizm münasibətləri, təşkilati
tənzimləmə, normativ-hüquqi akt, koordi-
nasiya.

I. Giriş.

Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi, dünya ölkələri arasında səyahətlərin və turizm əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) və onun ixtisaslaşmış təsisatları bu sahədə vacib rola malikdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas missiyalarından biri global sülh və əməkdaşlığı təşviq etməkdir və bu məqsədə çatmaq üçün turizm sektoru xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu çərçivədə, beynəlxalq hüquqi bazanın gücləndirilməsi və dövlətlər arasında koordinasiyanın təmin edilməsi əsas prioritetlər sırasındadır. Turizmin global səviyyədə tənzimlənməsi, davamlı inkişaf prinsiplərinə riayət olunması, mədəni irsin qorunması, iqtisadi faydanın ədalətli bölüşdürülməsi və turistlərin hüquqlarının müdafiəsi kimi bir çox məsələlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun ixtisaslaşmış orqanlarının əsas məqsədlərini təşkil edir. Müvafiq orqanların həyata keçirdiyi tədbirlər vizaların sadələşdirilməsi, sərhədlərin açıq olması və turizm təhlükəsizliyinin artırılması kimi məsələlərə də xüsusi diqqət yetirir. Turizm sektorunun globalaşması ilə əlaqədar bu kimi təşəbbüslər dövlətlərin iqtisadi rifahına, sosial sabitliyinə və beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrinin artırılmasına töhfə verir.

Hər bir beynəlxalq təşkilat təsisçi dövlətlər tərəfindən hazırlanıb qəbul edilmiş beynəlxalq müqavilə (nizamnamə) əsasında qurulur və fəaliyyət göstərir. Nizamnamədə təşkilatın məqsəd və vəzifələri, strukturu, orqanlarının səlahiyyətləri və fəaliyyət qaydaları müəyyən edilir, təşkilata üzvlük, təşkilatdan çıxarılma, inzibati və büdcə məsələləri və s. öz həllini tapır. XIX əsrin ikinci yarısından dövlətlərarası əməkdaşlığın ən mühüm təşkilati formalarından biri kimi beynəlxalq təşkilatlar meydana gəlməyə başlamışdır [5, s. 118].

Turizm sahəsində beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıqdan danışıarkən Birləşmiş Millətlər Təşkilatını xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Turizm sahəsində tu-

rizm münasibətlərinin beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsində və beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının həm əsas orqanları, həm köməkçi orqanları, həm də bir sıra ixtisaslaşmış təsisatları mühüm rol oynayır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşmış təsisatlarının bir sıra xarakterik və səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır. İxtisaslaşmış təsisatların yaradılması haqqında sazişlər dövlətlərarası xarakter daşıyır və onların öz təsis aktları çərçivəsində geniş beynəlxalq məsuliyyət yaradır. Müəyyən sahələrdə fəaliyyət göstərməsi, ixtisaslaşması, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə bağlılığı onların xarakterik xüsusiyyətlərindəndir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hər bir ixtisaslaşmış təşkilatı turizmin inkişafında və onun beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsində yaxından iştirak edir. Bunun bariz nümunəsi kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Əmək Təşkilatını, Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatını, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankını, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatını, Beynəlxalq Valyuta Fondunu, Təhsil, Elm və Mədəniyyət üzrə Təşkilatını, Beynəlxalq Dəniz Təşkilatını, Beynəlxalq Valyuta Fondunu, Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatını və başqalarını göstərmək olar.

II. Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsində beynəlxalq təşkilatların rolu

Beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq hüququn törəmə subyekti kimi xarakterizə edilir və onların beynəlxalq-hüquqi subyektliliyi törəmə xarakter daşıyır. Beynəlxalq təşkilat müəyyən məqsədləri həyata keçirmək üçün beynəlxalq müqavilə əsasında təsis edilmiş,

daimi fəaliyyət göstərən, özünəməxsus idarəetmə strukturlarına malik olan və üzv dövlətlərin hüquq və öhdəliklərindən fərqlənən, müstəqil hüquq və vəzifələrə sahib olan dövlətlər birliyi [5, s. 119]. Beynəlxalq təşkilatlar bir çox funksiyaları yerinə yetirir. Bu funksiyalara məcəllələşdirmə, normayaratma, informasiya, nəzarət və operativ funksiyaları qeyd etmək olar [5, s. 120].

Turizm beynəlxalq, iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin inkişafında təkanverici qüvvələrdən biridir. Turizm müasir dövrdə iqtisadi və siyasi sektorlar içərisində ən vacib sahələrdən biri olmaqla bərabər, həmçinin ölkələrin inkişafında, beynəlxalq əlaqələrində də xüsusi rola malikdir. Beynəlxalq turizmin sürətli inkişafı və digər sahələrə təsirinin böyük olması beynəlxalq əməkdaşlığın, turizm təşkilatlarının yaranması və inkişafı prosesini sürətləndirmişdir. Beynəlxalq turizm sistemi uzun müddət ərzində formalaşmışdır. Beynəlxalq turist axınının, ölkələr arasında ikitərəfli münasibətlərin formalaşması ilə beynəlxalq turist axınının tənzimlənməsinin və yeni kütləvi təsirin beynəlxalq statusunun müəyyənləşdirilməsini tənzimləyən beynəlxalq təşkilatların yaradılmasına zərurət yaratdı [4, s. 32].

1908-ci il turizmlə bağlı rəsmi beynəlxalq münasibətlərin başlanğıc tarixi hesab edilir. Bu il Fransa, İspaniya və Portuqaliya tərəfindən ilk beynəlxalq turizm təşkilatlarından biri olan Franko-İspano-Portuqaliya Turist Assosiasiyası Federasiyası yaradılmışdır. Bu təşkilatın qurulması beynəlxalq turizm əməkdaşlığının başlanğıcını qoymuş və turizm sahəsində ölkələr arasında əlaqələrin inkişafına töhfə vermişdir. İlk turizm təşkilatlarından biri olaraq, həmçinin Turizmin Təbliğatının Beynəlxalq Rəsmi Təşkilatlar Birliyi

də diqqəti cəlb edir [4, s. 31]. Bu birlik, turizmin qlobal səviyyədə təbliğinə və inkişafına yönəlmiş mühüm bir qurum olmuşdur. Hər iki təşkilat beynəlxalq turizm sektorunun formalaşması və müasir turizm münasibətlərinin yaranmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu cür təşkilatların yaranması, turizmin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafına da mühüm təsir göstərmişdir. 1963-cü ilin avqust ayının 21-dən sentyabrın 5-nə qədər Romada keçirilən Beynəlxalq turizm və səyahətlər üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı konfransında Rəsmi Turist Təşkilatlarının Beynəlxalq Birliyinin beynəlxalq turizm əlaqələrində əsas alət kimi qəbul edilməsinə qərar verildi. Bu təşkilat 1947-ci ildə yaradılmışdır. Daha sonra, təşkilatın adı dəyişdirilmiş və fəaliyyət sahəsi genişləndirilərək Ümumdünya Turizm Təşkilatı adını almışdır [4, s. 31]. Bu dəyişiklik, təşkilatın beynəlxalq səviyyədə daha böyük təsir gücünə və nüfuzla malik olmasını təmin etmiş, turizmin qlobal miqyasda təşviqinə və tənzimlənməsinə yönəlmiş fəaliyyətlərinin genişlənməsinə şərait yaratmışdır.

Turizmin inkişafına xüsusi təsir göstərən və turizm sahəsində xüsusi rola malik olan təşkilat Ümumdünya Turizm Təşkilatıdır. Ümumdünya Turizm Təşkilatı turizm sahəsində ən çox nüfuzla sahib və turizm üzrə ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatdır. Bu təşkilatın nizamnaməsi 1970-ci ilin sentyabr ayının 27-də Meksikoda qəbul olunmuşdur. 1974-cü ildə isə o, Rəsmi Turizm Təşkilatlarının Beynəlxalq İttifaqın üzvü olan rəsmi turizm təşkilatları tərəfindən ratifikasiya olunmuşdur [12, s. 272]. Qərargahı İspaniyanın paytaxtı Madrid şəhərində yerləşir. Ümumdünya Turizm Təşkilatının əsas məsuliyyəti davamlı və universal turizmin ya-

radılmasıdır. Ümumdünya Turizm Təşkilatının fəaliyyəti geniş spektra malikdir. Bu fəaliyyət özünü həm milli, həm də beynəlxalq turizmin inkişafında büruzə verir [8, s.5]. Təşkilatın əsas məqsədi iqtisadi inkişafa, beynəlxalq qarşılıqlı anlaşmaya, sülhə, çiçəklənməyə, eləcə də irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, bütün insanlar üçün insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət olunması və riayət edilməsinə töhfə bəxş etmək üçün turizmin inkişafına kömək göstərilməsindən ibarətdir.

Beynəlxalq turizm sahəsindəki təşkilatları universal və regional olaraq iki hissəyə bölmək olar. Turizm sferasında universal beynəlxalq təşkilatlara nümunə olaraq: Birləşmiş Millətlər Təşkilatını, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatını, Mülki Aviasiya Təşkilatını, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət üzrə Təşkilatını, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit üzrə Proqramını, Beynəlxalq Əmək Təşkilatını və s. göstərmək olar. Bu təşkilatlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının tərkibinə daxildirlər. Lakin Ümumdünya Turizm Təşkilatının yaranması ilə bu təşkilatların turizm sahəsinə təsiri azalmışdır. Ümumdünya Turizm Təşkilatı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq əlaqələri saxlayır. Turizmin inkişafına töhfə verən bir sıra regional təşkilatlar da mövcuddur. Bu təşkilatlar sırf turizm təşkilatları olmasalar belə, regionda turizm sektorunun inkişafında mühüm və müstəsna rol oynayırlar. Onların fəaliyyəti, regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi və turizmin dayanıqlı inkişafının təşviqi baxımından əhəmiyyətlidir. Bunlara misal olaraq: İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Təşkilatını, Avropa İttifaqını, Asiya İttifaqını, Amerika Ölkələri Təşkilatını, Cənub-Şərqi Asiya Millətləri Assosiasiyasını,

Asiya İnkişaf Bankını, Avropa İnvestisiya Bankını göstərə bilərik [4, s. 32].

Universal təşkilatlardan beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması məqsədilə yaradılan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının rolunu, xüsusi olaraq, vurğulamaq lazımdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi 1945-ci il iyun ayının 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi tərəfindən imzalanaraq 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə minmişdir [5, s. 125]. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin 1-ci maddəsinin 3-cü bəndinə uyğun olaraq, bu universal beynəlxalq qurum iqtisadi, sosial, mədəni və humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həllində və irqi, cinsi, dil və ya din mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, insan hüquq və azadlıqlarına hörmətin təşviqi məqsədini güdür [2, s. 196]. Beynəlxalq turizm, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının prioritet sahələrindən biri olaraq, davamlı inkişaf kontekstində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı turizmin dayanıqlı və etik standartlara uyğun inkişafını təmin etmək üçün müxtəlif siyasətlərin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində əsas rol oynayır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas orqanları sırasında isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblik çıxış edir. Turizm sahəsində dövlətlərin beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlığının həyata keçirilməsində və genişləndirilməsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinin rolu əvəzsizdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi 1967-ci ili turizm sülhün pasportudur şüarı altında həmin ili Beynəlxalq turizm ili elan etdi. Bundan əlavə, Baş Məclis 1981-1983-cü illərdə bir sıra

mühüm qətnamələr qəbul edərək, turizmin dayanıqlı inkişafını da təşviq etmişdir [2, s.197]. Bu qətnamələr, turizmin sosial və iqtisadi inkişafdakı rolunu artırmaq, eyni zamanda, ekoloji tarazlığı qorumaq məqsədini güdüdü. Beləliklə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi, turizmin insan hüquqları, mədəni mübadilə və iqtisadi əməkdaşlıq sahələrindəki müsbət təsirini tanımaqla, beynəlxalq səviyyədə turizm siyasətlərinin formalaşmasında və həyata keçirilməsində əsas bir platforma rolunu oynayır.

Turizm sahəsində əməkdaşlığın Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində həyata keçirilməsi həm əsas, həm də köməkçi orqanları tərəfindən mümkün olur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış təsisatları, beynəlxalq əməkdaşlığın müəyyən konkret sahələrində (iqtisadi, sosial, mədəni, təhsil, səhiyyə, ətraf mühit, nəqliyyat və rabitə, kənd təsərrüfatı və ərzaq təhlükəsizliyi və s.) fəaliyyət göstərən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əlaqəli universal xarakterli beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlardır. Bu təsisatların əsas məqsədi, qlobal miqyasda müxtəlif sahələrdə siyasətlərin əlaqələndirilməsi, standartların müəyyən edilməsi, resursların bölüşdürülməsi və bu sahələrdə inkişafın təşviq edilməsidir. İxtisaslaşdırılmış təsisatlar öz fəaliyyət sahələrinə görə geniş spektri əhatə edir və beynəlxalq hüquq çərçivəsində dövlətlərarası əməkdaşlığı gücləndirmək üçün mühüm rol oynayır. Bu ixtisaslaşdırılmış təsisatların Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əlaqəsi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas orqanlarından biri olan İqtisadi və Sosial Şura (ECOSOC) vasitəsilə həyata keçirilir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi və Sosial Şurası ixtisaslaşdırılmış təsisatlarla sazişlər bağlayır, məsləhətləşmələr aparmaq və tövsiyələr vermək yolu ilə

ixtisaslaşdırılmış təsisatların fəaliyyətinin ümumi koordinasiyasını həyata keçirir, ixtisaslaşdırılmış təsisatlardan, onların fəaliyyəti haqqında və verdiyi tövsiyələrin icra olunması üçün görülmüş tədbirlər haqqında məruzələr alır, öz işində və ya yaratdığı komissiyaların işində iştirak etmək üçün ixtisaslaşdırılmış təsisatların nümayəndələrini dəvət edir. İxtisaslaşmış təsisatların bir sıra əsas fəaliyyət istiqamətləri vardır. Bunlara beynəlxalq əməkdaşlığın ayrı-ayrı sahələri üzrə beynəlxalq konvensiya və rəqlamentlərin işlənilib hazırlanması, dövlətlərin bu sahədə fəaliyyətinin koordinasiyası, inkişaf etməkdə olan dövlətlərə texniki yardımın göstərilməsi, informasiya mübadiləsi və s. göstərmək olar.

Turizm sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqtisadi və sosial şurasının (ECOSOC) da rolu böyükdür. Onun təşəbbüsü ilə 1954-cü ildə üç mühüm sənəd qəbul edildi: 1) Turistlər üçün gömrük güzəştləri haqqında Konvensiya; 2) Reklam turist material və sənədlərinin idxalına aid müddəaları özündə birləşdirən və Konvensiyaya Əlavə Protokol; 3) Xüsusi yol nəqliyyat vasitələrinin müvəqqəti idxalı haqqında Konvensiya. Bu sənədlərin qəbul edilməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı turizm sahəsindəki siyasi və strateji yanaşmalarının formalaşmasına, eləcə də beynəlxalq turizm mühitinin inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. Bundan əlavə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi və Sosial Şurası çərçivəsində 1963-cü ildə Romada Səyahətlər və Turizm üzrə Konfrans çağırılmışdır [2, s. 198].

Turizm sahəsində əməkdaşlıq təkcə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas orqanları çərçivəsində deyil, köməkçi orqanları çərçivəsində də həyata keçirilir. Bunun bariz nümunəsi kimi iqtisadi komissiyaları gös-

tərmək olar. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyasının bir sıra komitələri turizmlə bağlı bir sıra məsələlər müzakirə etmiş və bununla bağlı bir çox memorandumlar qəbul etmişdir. Buraya həmçinin Afrika İqtisadi Komissiyasını, Qərbi Asiya İqtisadi Komissiyasını və başqalarını göstərmək olar [2, s.199]. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqtisadi sahədəki komissiyalarından başqa onun digər köməkçi orqanları da bu sahədə bir sıra uğurlu addımlar atmışdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hər bir ixtisaslaşmış təsisatı bu turizmin inkişafında yaxından iştirak edir. Bunun bariz nümunəsi kimi BƏT-i yəni, Beynəlxalq Əmək Təşkilatını göstərmək olar. Turizm sektorunda əmək şəraitinə riayət olunması və yaxşılaşdırılmasının təmini, ədalətli iş şəraiti yaratmaq, turizm sektorunda işləyənlərin hüquqlarını qorumaq, məşğulluğun genişləndirilməsi və kadrların hazırlanması istiqamətində çoxsaylı fəaliyyət həyata keçirmişdir. Əsas məqsədlərindən biri sosial və iqtisadi bərabərsizliyi aradan qaldırmaqdır. Bu işə özünü çoxsaylı beynəlxalq sənədlərin qəbulunda göstərir. Məsələn, Mehmanxanalar, restoranlar və digər oxşar müəssisələrdə iş vaxtının tənظيمlənməsi haqqında 1930-cu il 37 nömrəli Tövsiyə, Ticarətdə və müəssisələrdə iş vaxtının tənظيمlənməsi haqqında 1930-cu il 30 nömrəli Konvensiya, Mehmanxanalar, restoranlar və analoji müəssisələrdə əmək şəraiti haqqında 1991-ci il tarixli 172 nömrəli Konvensiya və eyni adlı 179 nömrəli Tövsiyə və başqalarını göstərmək olar. Beləliklə, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının turizm sahəsindəki fəaliyyəti, iqtisadi inkişafı dəstəkləməklə yanaşı, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin rifahını artırmağa və bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına yönəlmişdir [2, s. 204].

Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı (ÜMT) turizmin planlaşdırılmasında vacib rol oynayır. Turizm fəaliyyətinin effektiv təşkili və təhlükəsizliyi hava şəraiti və iqlim dəyişiklikləri ilə sıx bağlıdır. Məsələn, istirahət yerlərinin seçilməsi, turizm mövsümünün müəyyənləşdirilməsi, nəqliyyat daşımalarının təşkili və yerli turizm infrastrukturalarının təhlükəsizliyi kimi bir çox məsələləri əhatə edir. İqlim şəraiti, turistlərin səyahət edəcəyi yerləri seçməsində və planlaşdırma prosesində əsas amillərdən biridir. Müəyyən bölgələrdəki hava şəraiti, turistlərin yay və qış mövsümlərindəki davranışlarını müəyyən edir. Eyni zamanda, iqlim dəyişiklikləri turizm sektoru üçün risklər yarada bilər, su, qar və digər təbii resursların mövcudluğu, turizm fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün kritik əhəmiyyət kəsb edir [2, s.204]. Təşkilat həmçinin meteoroloji məlumatların analizi və proqnozlaşdırılması sahəsində qabaqcıl texnologiyaları tətbiq edir. Bu məlumatlar turist axınını, turizm mövsümlərini və turistlərin seçiminə təsir edən hava şəraitini anlamaq üçün əhəmiyyətlidir. Bundan əlavə, Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı, turizm sektoru üçün iqlim dəyişikliklərinin təsirlərini azaltmaq məqsədilə strategiyalar inkişaf etdirir. Bu, ekoloji davamlılığı təşviq edən, iqlimə uyğunlaşma və dayanıqlı turizm inkişafını təmin edən siyasətlərin formalaşmasını asanlaşdırır. Beləliklə, Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının fəaliyyətləri, turizm planlaşdırılmasında iqlim və hava şəraitinin vacibliyini vurğulayır və turizm sektorunun dayanıqlılığını artırmağa yönəlmiş müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə yardım edir. Bu cür yanaşmalar, həm turistlərin təhlükəsizliyini təmin edir, həm də turizm sahəsinin davamlı inkişafını dəstəkləyir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) da turizmlə bağlı fəaliyyətin tənzimlənməsində və həyata keçirilməsində mühüm və özünəməxsus rol oynayır. Eyni zamanda, Təşkilat milli parklar, təbii qoruqlar və meşə ərazilərində turizm fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Bu fəaliyyətlərə idman balıqçılığı və ovçuluğun təşkili, turizm sahəsi üçün yerli qida məhsullarının istehsalının artırılması və genişləndirilməsi, flora və faunanın qorunması və monitorinqi daxildir [2, s. 205]. Bu Təşkilat turizm sahəsi üçün yerli qida məhsullarının istehsalını genişləndirmək məqsədilə proqramlar və layihələr həyata keçirir. Yerli qida məhsullarının istifadəsi, yalnız bölgənin mədəniyyətini və ənənələrini əks etdirməklə yanaşı, həm də ekoloji dayanıqlılığı təmin edir. Flora və faunaya baxışın həyata keçirilməsinə yardım göstərilməsi də Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının mühüm fəaliyyət sahələrindən biridir. Bu, ekosistemlərin qorunması, bioloji müxtəlifliyin təmin edilməsi və təbii sərvətlərin dayanıqlı istifadəsi baxımından əhəmiyyətlidir. Beləliklə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, turizm sahəsinin inkişafını və yerli icmaların rifahını dəstəkləmək məqsədilə çoxşaxəli fəaliyyətlər həyata keçirir, bu da turizm sektorunun daha dayanıqlı və ədalətli olmasına imkan tanıyır.

Turizmin inkişafı üçün maliyyə resurslarının təmin edilməsində mühüm rol oynayan Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankını (BYİB) xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bank, turizmin inkişafına yönəlmiş bir çox sahədə; yol infrastrukturunu, enerji və su təchizatı, rabitə müəssisələrinin qurulması kimi sektorlarda müxtəlif layihələrin maliyyələşdi-

rilməsinə dəstək verir. Bu dəstək yalnız əsas turizm obyektlərinin inkişafını deyil, həm də ümumi infrastrukturun təkmilləşdirilməsini hədəfləyir [2, s.205]. Belə layihələr ölkələrin turizm potensialını artırmaqla yanaşı, iqtisadi inkişafı stimullaşdırır və dayanıqlı infrastrukturun formalaşmasına töhfə verir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) əsas məqsədlərindən biri beynəlxalq turizmin inkişafı prosesində təhlükəsizliyi təmin etmək və xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaqdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, beynəlxalq turizm axınlarının sağlamlıq risklərini minimuma endirmək üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Bu istiqamətdə təşkilat tərəfindən qlobal səviyyədə bir sıra normativlər və standartlar hazırlanmışdır. Məsələn, beynəlxalq hava limanlarında, dəniz və hava nəqliyyatında sanitariya qaydalar, həmçinin mehmanxanalar və digər yerləşdirmə obyektləri üçün sağlamlıq və gigiyena prinsipləri hazırlanır. Bununla yanaşı, ÜST nadir və yoluxucu xəstəliklərin turizm vasitəsilə yayılmasının qarşısını almaq üçün xüsusi tövsiyələr təqdim edir [1, s. 86]. Ultrabənövşəyi şüalardan müdafiə, su və qida məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət, turistlərin məlumatlandırılması və səyahət zamanı qarşılaşa biləcək potensial təhlükələrin qarşısının alınması üçün tədbirlər də Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının fəaliyyət dairəsinə daxildir [2, s.206].

Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (BDT) dəniz mühitinin qorunması və turizmə zərər vermə biləcək çirkləndirici amillərlə mübarizə sahəsində mühüm rol oynayır. Xüsusilə dəniz kurortları və inkişaf etməkdə olan ölkələrin sahil zonalarında turizmin dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədilə Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı tərəfindən bir sıra təşkilatdaxili aktlar və qaydalar qəbul edilir. Beynəlxalq

Dəniz Təşkilatı, dəniz mühitini çirkləndirən amillərlə mübarizə aparmaqla yanaşı, dənizlərdə neft və digər zərərli maddələrin axıdılmasının qarşısının alınmasına, tullantıların düzgün idarə olunmasına və sahil ekosistemlərinin qorunmasına yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini də təşviq edir [2, s.207]. Bu tədbirlər dəniz turizminin inkişafını təşviq etməklə yanaşı, sahil zonalarının davamlı şəkildə qorunmasına və ekoloji tarazlığın saxlanılmasına da kömək edir. Nəticədə, Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının bu sahədə gördüyü işlər turizmə ziyan vura biləcək çirklənmə risklərini minimuma endirməyə yönəlib.

Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı (ICAO) hava nəqliyyatının inkişafı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif mühüm tədbirlər həyata keçirir. Bu təşkilat hava nəqliyyatının inkişafı ilə bağlı problemlərin araşdırılması və həlli istiqamətində regional proqramlar hazırlayır və tətbiq edir. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı, üzv dövlətlərə texniki yardım göstərməklə yanaşı, mülki aviasiya infrastrukturunun inkişafına dəstək olmaq üçün avadanlıqların tədarükü, mütəxəssis ekspertizası və digər peşəkar xidmətlər təqdim edir. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının fəaliyyəti hava nəqliyyatı sistemlərinin qlobal səviyyədə uyğunluğunu təmin etmək, təhlükəsizlik standartlarını yüksəltmək və aviasiya xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaq məqsədini güdür. Bu tədbirlər, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki onlar bu texniki dəstəklər vasitəsilə aviasiya sahəsində qabaqcıl təcrübə və avadanlıqlara çıxış əldə edirlər. Nəticədə, bu proqramlar və texniki yardımlar beynəlxalq hava nəqliyyatının effektivliyini artırmaqla

yanaşı, turizmin inkişafına da töhfə verir [9, s.4].

Turizm sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit üzrə Proqramı (UNEP) ətraf mühitin qorunması ilə yanaşı, turizmin davamlı inkişafını təmin etmək istiqamətində mühüm fəaliyyət göstərir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit üzrə Proqramının əsas vəzifəsi turizm sənayesinin inkişafı zamanı ekoloji dəyərlərin qorunmasına və təbii resursların səmərəli istifadəsinə yönəlmiş strategiyalar hazırlamaq və tətbiq etməkdir [13, s.141]. Təşkilat turizmin ekosistemlərə təsirini minimuma endirmək və davamlı turizm modelini təşviq etmək üçün qlobal miqyasda bir sıra layihələr həyata keçirmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit üzrə Proqramı davamlı turizmi dəstəkləyən prioritetlərin hazırlanmasına və tətbiqinə dəstək verməklə yanaşı, turizm sektoru üçün ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların və inkişafını təşviq edir. Bu layihələr, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə təbii resursların mühafizəsi ilə birlikdə iqtisadi inkişafı tarazlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit üzrə Proqramının bu sahədə gördüyü işlər, turizmin ekoloji və sosial məsuliyyətini artırmaqla bərabər, turizm vasitəsilə dayanıqlı inkişafa nail olmaq üçün qlobal səyləri birləşdirir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət üzrə Təşkilatı (UNESCO) həm beynəlxalq turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi, həm də turizmin təsiri ilə bəşəriyyətin mədəni və təbii irsinin qorunması istiqamətində geniş proqramlar həyata keçirir [1, s.85]. Bu Təşkilatın əsas məqsədi mədəni və təbii irsin, o cümlədən, abidələr, tarixi yerlər, elmi və bədii dəyəri olan əşyalar, eləcə də qeyri-maddi mədəni irs nümunələ-

rinin qorunması və dayanıqlı idarə olunmasını təmin etməkdir. Təşkilat turizmin bu irsə zərər verməməsi üçün qlobal miqyasda standartlar və qaydalar müəyyənləşdirir. Bununla yanaşı, bu təşkilat mədəni irsin turizm vasitəsilə daha geniş tanıtılması, yerli icmaların fayda əldə etməsi və mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi üçün mühüm platformalar yaradır.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) turizm sektorunda gəlir və xərclərin ödəmə balansının dəqiq uçotunu təmin etmək məqsədilə müvafiq tövsiyələr hazırlayıb bu sahədə mün-təzəm olaraq məsləhətçi rolunu oynayır. Turizm əməliyyatlarına dair ödəmələr üzrə nəzarətin gücləndirilməsi və maliyyə axımlarının sabitliyinin təmin edilməsi üçün Beynəlxalq Valyuta Fondu həmçinin, müvafiq təhlil və tövsiyələr verir [2, s.206]. Həmçinin, Beynəlxalq Valyuta Fondu turizm sektorunun potensialını artırmaq üçün vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində genişmiqyaslı proqramlar təklif edir. Bu tədbirlər, eyni zamanda, ölkələrin ödəmə balansını balanslaşdırmaq və iqtisadi davamlılığını gücləndirmək məqsədilə hazırlanmışdır.

III. Nəticə

Bütün bunları əsas götürərək qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq əlaqələrdə turizm, ölkələr arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq və turizmin inkişafı üçün mühüm rol oynayır. Bu sahədə beynəlxalq təşkilatların davamlı fəaliyyəti və mövcud hüquqi baza ölkələrarası turizmin tənzimlənməsi, idarə olunması və inkişaf etdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Turizm digər sahələrlə müqayisədə inkişaf sürətinə görə qabaqcıl mövqedədir və onun qloballaşması beynəlxalq

iqtisadi münasibətlərə də müsbət təsir göstərir. Xüsusilə, yeni iqtisadi və diplomatik münasibətlərin yaranmasına, dövlətlər arasında strateji qərarların qəbul edilməsinə və beynəlxalq səviyyədə yeni yanaşmaların formalaşmasına səbəb olmuşdur. Beynəlxalq turizm təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər, turizm sektorunun qlobal səviyyədə artımına və genişlənməsinə böyük təkan vermişdir. Bunun nəticəsində bir çox ölkədə viza rejimləri sadələşdirilmiş və turizm üçün daha əlverişli şərtlər yaradılmışdır. Turizm sahəsini inkişaf etdirmək istəyən ölkələr üçün beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi və strateji layihələr üzərində birgə iş aparmaq mühüm önəm daşıyır. Bu əməkdaşlıq, həmçinin ölkələrin turizm potensialını artırmaq və qlobal turizm bazarında mövqelərini gücləndirmək üçün vacib amil kimi çıxış edir. Beləliklə, turizmin beynəlxalq səviyyədə inkişaf etdirilməsi son nəticədə ölkələr arasında əməkdaşlığın genişlənməsi və turizm sektorunun qloballaşmasına xidmət edir.

Beynəlxalq turizmin tənzimlənməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun ixtisaslaşdırılmış orqanları çərçivəsində çoxşaxəli və kompleks bir prosesdir. Turizmin qlobal səviyyədə tənzimlənməsi, davamlı inkişaf prinsiplərinə riayət olunması, mədəni irsin qorunması, iqtisadi faydanın ədalətli bölüşdürülməsi və turistlərin hüquqlarının müdafiəsi kimi bir çox məsələni əhatə edir. Beynəlxalq turizmin tənzimlənməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müxtəlif ixtisaslaşdırılmış orqanları tərəfindən həyata keçirilir və turizmin davamlı, etik və bərabər əsaslarla inkişafı üçün çoxsaylı mexanizmlər mövcuddur. Bu orqanlar beynəlxalq səviyyədə turizm siyasətləri hazırlayır, insan hüquqları, işçi

hüquqları, mədəni irs və ekoloji davamlılıq prinsiplərinin tətbiq olunmasına nəzarət edirlər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Bilalov B.Ə. Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2006, 276 s.
2. Əliyev Ə.İ., Aslanov E.Z. Beynəlxalq turizm hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, 2011, 475 s.
3. Əliyev Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007, 484 s.
4. Əsgəri G.F. Turizmin beynəlxalq əlaqələrdə rolu // Məqalə. Bakı 2019, s.31-33.
5. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərs vəsaiti. Yenidən işlənmiş ikinci nəşr. Bakı, 2012, 368 s.
6. Kasumov R.M. Beynəlxalq turizm bazarı. Dərs vəsaiti. Bakı, 2012, 270 s.
7. Bogdan M. Travel Agency in Comparative and Private International Law. Lund, 1976, 208 p.
8. Implications of the WTO (UN Tourism Definitions) WTO Publications. Madrid Spain, 1995, 52 p.
9. Production and Services Catalogue 2015 – ICAO, Databases, 30 p.
10. Барчукова Н.С. Правовые проблемы развития международных туристских связей // Право и политика в развивающихся странах. М., Международные отношения, 1990, 155-164 с.
11. Иванов А.П. Некоторые вопросы международно-правового регулирования зарубежных туристских поездок // Актуальные проблемы современного международного права. Труды М Г И МО, Вып. 4. М., 1973, 512 с.
12. Комаров К.А. Всемирная Туристская Организация (ВТО) // СЕМП, 1977. М., Наука, 1979, 272-278 с.
13. Комаров К.А. Программы ООН в области международного туризма. М., Междунар. отношения, 1976, 150 с.

РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: В КОНТЕКСТЕ ООН И СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ОРГАНОВ

Угузова Лала Расим кызы

Регулирование международной туристической деятельности имеет большое значение с точки зрения укрепления туристических связей между странами мира. Организация Объединенных Наций (ООН) и ее специализированные учреждения играют важную роль в этой области. Одной из основных задач Организации Объединенных Наций является содействие глобальному миру и сотрудничеству, и сектор туризма имеет особое значение в достижении этой цели. В этом контексте укрепление международно-правовой базы и обеспечение координации между государствами являются одними из главных приоритетов. Многие вопросы, такие как регулирование туризма на глобальном уровне, соблюдение принципов устойчивого развития, защита культурного наследия, справедливое распределение экономических выгод и защита прав туристов, являются основными целями Организации Объединенных Наций и ее специализированных учреждений. Меры, принимаемые соответствующими органами, также уделяют особое внимание таким вопросам, как упрощение визового режима, открытие границ и повышение безопасности туризма. В связи с глобализацией туристического сектора подобные инициативы способствуют экономическому благосостоянию государств, социальной стабильности и укреплению международного сотрудничества.

Ключевые слова: международные организации, универсальные международные организации, Организация Объединенных Наций, Всемирная туристская организация, специализированные организации, международные туристские отношения, организационное регулирование, нормативно-правовой акт, координация.

REGULATION OF INTERNATIONAL TOURISM ACTIVITIES: IN THE CONTEXT OF THE UNITED NATIONS AND SPECIALIZED BODIES

Uguzova Lala Rasim gizi

The regulation of international tourism is of great importance in terms of strengthening travel and tourism relations between countries of the world. The United Nations (UN) and its specialized agencies have an important role in this field. One of the main missions of the United Nations is to promote global peace and cooperation,

and the tourism sector is of particular importance in achieving this goal. In this context, strengthening the international legal framework and ensuring coordination between states are among the main priorities. Many issues, such as regulating tourism at the global level, adhering to the principles of sustainable development, protecting cultural heritage, equitable distribution of economic benefits, and protecting the rights of tourists, constitute the main objectives of the United Nations and its specialized agencies. The measures taken by the relevant authorities also pay special attention to issues such as visa simplification, open borders, and increased tourism security. Such initiatives, in connection with the globalization of the tourism sector, contribute to the economic well-being of states, social stability, and increased international cooperation.

Keywords: international organizations, universal international organizations, United Nations, World Tourism Organization, specialized organizations, international tourism relations, organizational regulation, regulatory and legal act, coordination.

ULUSLARARASI TURİZM FAALİYETLERİNİN DÜZENLENMESİ: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE UZMAN KURULUŞLAR BAĞLAMINDA

Uguzova Lala Rasim kızı

Dünya ülkeleri arasındaki seyahat ve turizm ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından uluslararası turizm faaliyetlerinin düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu alanda Birleşmiş Milletler (BM) ve onun uzmanlaşmış kuruluşlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler'in temel misyonlarından biri küresel barışı ve iş birliğini teşvik etmektir ve bu hedefe ulaşmada turizm sektörünün özel bir önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuk çerçevesinin güçlendirilmesi ve devletler arası koordinasyonun sağlanması temel öncelikler arasında yer almaktadır. Turizmin küresel düzeyde düzenlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uyulması, kültürel mirasın korunması, ekonomik faydaların adil dağıtımı, turistlerin haklarının korunması gibi pek çok konu Birleşmiş Milletler ve onun uzmanlaşmış kuruluşlarının temel amaçlarını oluşturmaktadır. İlgili makamlarca uygulamaya konulan tedbirler arasında vize kolaylığı, açık sınırlar, turizm güvenliğinin artırılması gibi konulara da özel önem veriliyor. Turizm sektörünün küreselleşmesiyle birlikte bu tür girişimler, devletlerin ekonomik refahına, toplumsal istikrara ve uluslararası iş birliğinin artmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: uluslararası örgütler, evrensel uluslararası örgütler, Birleşmiş Milletler, Dünya Turizm Örgütü, uzmanlaşmış örgütler, uluslararası turizm ilişkileri, örgütsel düzenleme, düzenleyici ve yasal işlem, koordinasyon.

DOI: 10.5281/zenodo.15286647

International and national court experience in handling disputes in the field of application of information technology – concept of information technology and overview of disputes arising in the field of application of information technologies in a legal context

Shukurova Arzu Elshad,
The master student of UNESCO Department of Human Rights and Information Law.

[xalillisona@gmail.com]

In the article, the author examines the concept of information technology, its main components, and its importance in modern society in a scientific context. At the same time, a general overview of disputes arising in the field of information technology application is considered in a legal context.

Keywords: modern society, information technologies, main components, scope of application, emerging disputes, overview, legal approach.

Definition, basic components of information technology and its significance in modern society. It is difficult to imagine our modern times, every area of our life, as well as our work life, without technology. In recent years, the field of technology, which continues to develop day by day, makes our life and work easier and brings innovations. This is an undeniable situation. From children to adults, everyone benefits from the technology. In addition to these advantages, in the same way, everyone can be also harmed by technology. It is the age of electronicization, informatization, and even digitization in which we

find ourselves.

Law sometimes dictates technology, sometimes it is inspired by technology. The word technology is derived from the combination of the Greek words *techne* (mastery, skill) and *logos* (learning, understanding) and refers to the collection of knowledge about the methods and instruments used in production as well as the procedures themselves [1, p.18].

The term information technology was first used in a Harvard Business Review article that was published in 1958. Information technology is the process of obtaining information (information product) about the state of the object, process, and event under study using methods and tools for data collection, transmission, and processing.

According to the Stanford Encyclopedia of Philosophy information technologies mean automated systems to store, process and distribute information (data) and its relating to the use of computers, as well as, communication networks.

Data and correspondence innovations are comprehensively characterized as advances used to convey, control and store information by electronic means and this can incorporate email, SMS text informing, video visit (for example, Skype), and online virtual entertainment (for example, Facebook). It likewise incorporates all the different figuring gadgets that complete an extensive variety of correspondence and data capabilities.

The term information technology is any activity involving information processing and integrated communication through electronic equipment. This term is more comprehensive and includes all types of technology that work with information, whether it is in an information system, industrial process automation, communication between computers of two organizations, or even personal use of computing resources.

The term information technology includes computers, supporting equipment, software and similar procedures, services (including support services) and related resources.

The term information technology is often confused with the term information systems and they are used interchangeably. However, information system is an umbrella term used for systems, people, and processes designed to produce, store, process, distribute, and disseminate information. The field of information systems combines business and computer science. The reason these two terms are mixed up is the assumption that all information systems are computer-based. But this is not so. An information system can even consist of a pen and a piece of paper. Computer or paper and pencil recording of information is just a tool for. Although computers are often used to record information today, the history of information systems predates computers. In this regard, information systems also include non-technological systems [5, p.244].

Information technology is the use of computers to produce, process, store, protect and transmit digital data. Information technology includes both physical devices (hardware) and software such as operating systems and applications. User devices, laptops, smartphones or recording devices are included in today's information technology.

Information technology also refers to the structures, methodologies and rules related to the use and storage of data [6].

Information technology includes any form of technology, i.e. any equipment or technique used by a company, institution or any other organization that manages information. It integrates processing, media communications advancements and incorporates progressively computerized purchaser gadgets and broadcasting.

In addition to the above-mentioned books and scientific articles, let's now look at the definition of information technology in national legislation.

According to Article 2 of the Law of the Republic of Azerbaijan on Information, informatization and information protection information technologies are a system of methods and tools used during information processes, including the application of computing and communication techniques.

Since the main purpose of the research work is to study judicial practice, let's take a look at a local court decision that gives an understanding of the expression information technology, as well as touches on information technology.

Article 177.2.3-1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter – Criminal Code) was interpreted by the Decision of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan dated June 22, 2015.

Thus, the Sumgayit Court of Appeal appealed to the Constitutional Court and requested the interpretation of Article 177.2.3-1 of the Criminal Code. It is stated in the appeal that by the verdict of the Sumgayit City Court dated December 18, 2014, T. Taghiyeva was convicted under Article 177.1 of the Criminal Code, because she took the gold card ATM of Bank of Baku from O. Asgarova's handbag,

stole his card along with a piece of paper with a code written on it and caused financial damage to it by removing the 300 manat money on the card from the payment terminal.

An appeal protest was filed against the verdict of the Sumgayit City Court, and it was requested to cancel the verdict and send the criminal case to a new trial. The appeal protest is based on the fact that T. Taghiyeva entered the ATM card belonging to O. Asgarova and her pin code into the ATM, and stole the money from O. Asgarova's account through the computer system of the ATM.

According to the opinion of the prosecutor's office, this act of T. Taghiyeva should be described not by Article 177.1 of the Criminal Code, but by Article 177.2.3-1 of that Code. The Sumgayit Court of Appeal concluded that there is a difference of opinion in judicial practice regarding the cases in which the provision of commitment using electronic data carriers or information technologies in Article 177.2.3-1 of the Criminal Code applies, and therefore it is necessary to interpret that article.

In this regard, the Plenum of the Constitutional Court considered it important to determine the composition of looting crimes and noted the following:

The object of looting crimes can be any material-commodity value that has a consumption value, as well as money, which is the general equivalent of any material values. Robbery crimes are committed by active action. The objective aspect of expropriation is intent on property relations. Regardless of the form in which it is committed, looting consists of taking and (or) transferring someone else's property to oneself or to other persons. The offender realizes that he illegally and gratuitously took the property of another person and (or) transferred it to himself or another person, foresees that this will cause real material

damage to the owner (or other owner) of the property, and wishes for such a result to occur. Another necessary sign of the subjective aspect of thievery is the goal of greed.

Theft acts as a type of robbery crime. According to criminal law, theft is the secret plundering of another's property. In the old edition of Article 177.2.3 of the Criminal Code, it was considered that theft was committed by illegally entering a residential area, as well as a building, a warehouse or other storage places, as a descriptive sign.

Since certain difficulties arose in the application of that article in the investigation and court practice, the Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan requested the Constitutional Court to interpret that article. The Decision of the Plenum of the Constitutional Court on the Interpretation of Article 177.2.3 of the Criminal Code dated June 9, 2011 indicated that the changes in the economic and social spheres of public life caused new trends in the structure and dynamics of criminality. The emergence of new types of crimes, new forms and means of criminal activity necessitates the determination of criminal responsibility for such acts.

Such actions can be attributed include the looting of other people's property from storage places or oil or gas pipelines, etc., which have taken place in the practice of recent years, using new technologies. According to the above, the Plenum of the Constitutional Court considered it appropriate to improve the provisions of Article 177 of the Criminal Code, taking into account the requirements of the modern era. Taking into account the legal position formed by the Plenum of the Constitutional Court in that Decision, Article 177.2.3-1 was added to the Criminal Code by the Law of the Republic of Azerbaijan dated April 30,

2013, on Amendments to the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan.

In the provision of that article, two actions are defined:

- committing theft using electronic data carriers;
- committing theft using information technologies.

In this regard, the Plenum of the Constitutional Court notes that stealing, seizing or falsifying bank cards in any other way, and using such cards to rob one's own cash from ATMs, or make any monetary payments, is considered a public danger, as well as the method and means of committing it (differs from simple theft). The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to clarify the issue of whether ATMs and bank cards are electronic data carriers in order to eliminate ambiguity in the description of the act of stealing money from an ATM by entering a stranger's card and identification number.

First of all, the purpose of the payment cards should be defined and on the basis of this, the characteristics of committing the crime of theft by using that card should be analyzed. The crime provided for in the first part of Article 177.2.3-1 of the Criminal Code is committed by a person using a card and its identification number (pin code) obtained by robbery or by various illegal means. The objective of this act is to secretly obtain a bank card with an electronic data carrier and its password, and then withdraw funds from the cardholder's account by inserting the card into the ATM and dialing the pin code. At this time, the intention of the person who committed the crime is not to interfere with the operation of the ATM, the operating system, but only to steal money from the cardholder's account by using the available opportunity. In this case, the victim is a person whose card has been

stolen, because when inserting a stolen or otherwise illegally seized account card into an ATM, the person is not stealing from the ATM's safe, but from the account of the owner of that card. All banking operations performed with a payment card are carried out on the basis and within the framework of the contract concluded between the card owner and the issuer (bank). By inserting the card into the ATM and performing appropriate operations with the keyboard, the guilty person does not directly access the bank's safe, but simply connects to the operating system of the issuing bank, interferes with the account and instructs the bank to perform a certain operation. Here, in contrast to breaking into an ATM, there is no physical access to the depository.

Taking into account the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the conclusion that since the payment card contains information about the person and the funds in his bank account, this card should be considered as an electronic data carrier, and the crime of theft committed by using it is defined in Article 177.2.3-1 of the Criminal Code, should be described by Article the provision of information technologies stipulated in Article 177.2.3-1 of the Criminal Code refers to a set of tools or means during the processes of information transmission, reception and processing.

According to Article 2 of the Law of the Republic of Azerbaijan on Information, informatization and information protection, information technology is a system of methods and tools used during information processes, including the application of computing and communication techniques.

Committing the theft using information technologies involves the robbery of ATMs using special programs and devices, and as a result, entering the bank's computer system and making both cash and various types of

payments, or transferring funds from the bank's account to one's personal account. Taking into account the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the conclusion that since the payment card contains information about the person and the funds in his bank account, this card should be considered an electronic data carrier and the crime of theft committed using it is defined in Article 177.2.3-1 of the Criminal Code.

Let's take a look at the another Decision of the Constitutional Court dated March 17, 2021. The Sabail District Court of Baku city appealed to the Constitutional Court to interpret the provision of Article 110.1 of the Code of Administrative Offenses. The case on an administrative offense is considered at the place where it was committed and to clarify the norms regulating jurisdiction of the court in the legislation of administrative offenses. It is mentioned in the application that while the goods with chemical content sent from the company BASF SE operating in the Federal Republic of Germany, accompanied by an invoice document, were cleared in the customs procedure of release for free circulation with the customs declaration at the Baku General Customs Department, the importer EMA JSC received 900 kg of these goods. In spite of the fact that the part does not belong to the mineral fertilizer group, by mentioning it as mineral fertilizer in that declaration, a small amount, i.e. 1872.61 manats, was avoided from payment of customs payments. The administrative offense protocol prepared by the Investigation Department of the Operation and Investigation Department of the Baku General Customs Department regarding the commission of the administrative offense provided by Article 505 of the Code of Administrative Offenses by the branch of EMA CJSC in the Republic of Azer-

baijan and the materials attached to it are for consideration by territorial relevance.

It was sent to Sabail District Court of Baku city. The Sabail District Court of Baku city has come to the conclusion that it is necessary to clarify the norms regulating the place where administrative offenses committed by action or inaction are committed in the legislation of administrative offenses and to interpret Article 110.1 of the Code of Administrative Offenses applied to the case. It is stated in the application that during the declaration of the goods by the importer (exporter) by entering incorrect information in the appropriate columns of the declaration issued in electronic form, by adding documents reflecting incorrect information to the declaration, as well as by violating the legal obligations to the customs authorities, i.e. against the customs regulations, committed by action or inaction a number of difficulties have arisen in law enforcement practice regarding the determination of the place of commission of administrative offenses.

Thus, according to Article 110.1 of the Code of Administrative Offenses, the administrative offense case is considered at the place where it was committed. In some cases, the protocols on the administrative offense for the act of evading the payment of customs payments stipulated by Article 505 of the same Code are reviewed by the court at the location of the state body that drew up the protocol, and in some cases at the legal address of the legal entities. At the same time, taking into account that the declaration is sent to the customs authorities on the electronic government portal, there is experience that the act of evading the payment of customs fees is committed by legal entities at their legal addresses.

Based on the above, we can conclude about the concept of information technology that information technology is the general notion that

describes technology which helps to create, store, process and disseminate information and refers to technologies associated with computer technology: computer networks, hardware, software, internet, and people who work with this technology. In general, when it comes to information technology as a whole that mean correlation between computer and information [9].

After understanding what information technology is, it is now time to understand the role of information technology in social life. The improvement of information technologies stimulated the growth of mass information and the importance of its collection processes [5, p.245].

IT has revolutionized the way people communicate with each other. Internet, social media, and smart devices, global information sharing now take seconds, which has changed how companies work and how they interact with their customers. A large number of companies, including small sole proprietorships, now have an online presence. The information technology industry has also changed the way businesses and individuals store and manage data.

The Internet is a network between networks. In other words, the Internet is a global network created by connecting smaller networks of computers and servers. Cyberspace is a symbolic and metaphorical term used to refer to the place where transactions take place on the Internet. The Internet, as a widespread computer network, enables users to communicate and exchange information.

The connection of the Internet with information technology is that the Internet creates an infrastructure for the field of information technology [6].

Every level of education from primary, secondary, to higher education is now using

IT. For example, teachers use smart boards to teach in the classroom and prepare those lessons on their laptops. Students use their smartphones and laptops to complete assignments and conduct online research. They also use these devices to collaborate on projects with other students and submit homework. Students can also use a wide range of scholarly sources for their papers, theses and dissertations. Previously, people could not make transactions without physically visiting their bank. Many banks and financial institutions now have websites and mobile apps that allow people to quickly transfer money, make purchases and perform other functions without visiting the bank. Innovations such as the Internet and web stores, it is possible to shop online for various types of products or services. You can buy or sell items online, deliver goods to customers, and ship across continents from your workplace. These transactions are based on secure IT-based payment systems that guarantee the protection of confidential information of buyers and sellers.

From communication to data management, information technology plays an important role in maximizing productivity.

Of course, the role of information technologies in society does not end with what is listed and is even more than what is indicated. However, we are content with this to understand what its role is.

Now let's move on to the types of information technology. There is enough information and resources about the types and categories of information technologies. Let's take a look at some of them.

Hardware technology, Information systems, Office automation, Computer engineering and design, Industrial automation, Specific automation resources, Multimedia resources can be considered as IT Categories.

This systematization of the most relevant set of information technologies serves as a short guide to the study of the main strategic uses and should be constantly updated, as any classification related to information technologies quickly becomes obsolete due to the speed of developments in this field.

According to another source Computing, Software, Platforms, Networks, Data Synchronization, Analytics, Artificial intelligence, Cloud computing, Infrastructure, Internet of Things, Machine Learning, Robotics are types of information technology.

In the current technological era, emerging technologies such as cloud computing, autonomous vehicles, artificial intelligence, big data and machine learning, and cyber security have great potential.

Hardware, Software, Networks, local to devices networks, enabling communication and sharing of resources, including wide area networks and the Internet, Information, People the main components of information technology that must be analyzed in order to understand information technology. Nowadays, information technologies are used in business, communication, education, entertainment, and government. Ethical issues such as privacy and data privacy and control, the digital divide and inequalities in access to technology and digital skills, ethical considerations, algorithmic bias, digital rights and responsible AI are the main challenges brought by technology. The disputes arising from the application of information technologies and the human rights violated at this time, as well as the risks and threats, have been analyzed in the next paragraph of the research paper.

Summarizing the above, we can note that information technology allows us to generate, store, and process huge quantities of data.

(to be continued)

Bibliography

1. Hübətov, S.H. Müasir informasiya texnologiyaları. Dərslük. / S.H.Hübətov, H.M.Heydərov, İ.E.İbrahimov – Bakı: Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi Polis Akademiyası, – 2011. – 276 s.
2. İmanov, K. Əqli Mülkiyyət, İnnovasiya və Kibertəhlükəsizlik / K.İmanov. – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, – 2019. – 17 s.
3. İmanov, K. İnternet və Müəlliflik Hüququ: Maraqların toqquşması və kompromisin axtarışı / K.İmanov. – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, 2018. – 20 s.
4. İmanov, K. Rəqəmli Şəbəkələrdə Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının İdarə Edilməsi / K.İmanov. – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, – 2019. – 71 s.
5. İnformasiya hüququ: dərslük / Ə.İ.Əliyev, G.A.Rzayeva, A.N.İbrahimova [və b.]. – Bakı: “Nurlar” nəşriyyatı, – 2019. – 447 s.
6. Armağan, E.B.Y. Hukukun Bağımsız Bir Alanı Olaraq Bilişim Hukuku // – Ankara: TAAD – Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, – Nisan 2023. 14 (54), – s. 395– 414.
7. Odabaşı, H.F. Eğitim Teknolojileri Okumaları / H.F.Odabaşı, B.Akkoyunlu, A.İşman // – Ankara: Pegem Akademi, – 2020. – 35 s.
8. Choudhury, R.R. Cyber Crimes, Challenges & Solutions / R.R.Choudhury, S.Basak, D.Guha // – International Journal of Computer Science and Information Technologies, – September 2013. 4 (5), – p. 729– 732.
9. Jusufi, L.H. Information Technology as Factor in Development of Contemporary Business // – ILIRIA International Review, – June 2013. 3(1), – p. 136– 154.
10. Radi, P. R., Irina, S.N. Challenges of the digital age for privacy and personal data protection // – Springfield: AIMS Press, – August 2020. 17 (5), – p. 5288–5303.

İnformasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində mübahisələrə baxılması üzrə beynəlxalq və milli məhkəmə təcrübəsi - informasiya texnologiyalarının anlayışı və informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində yaranan mübahisələrə hüquqi kontekstdə ümumi baxış

**Şükürova Arzu Elşad qızı,
BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ”
UNESCO kafedrasının magistrantı.**

Məqalədə müəllif tərəfindən informasiya texnologiyalarının anlayışı, əsas komponentləri və onun müasir cəmiyyətdə əhəmiyyəti barədə məsələ elmi kontekstdə araşdırılır. Eyni zamanda, informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində yaranan mübahisələrə hüquqi kontekstdə ümumi baxış nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: müasir cəmiyyət, informasiya texnologiyaları, əsas komponentlər, tətbiq sahəsi, yaranan mübahisələr, ümumi baxış, hüquqi yanaşma.

Международный и национальный судебный опыт по рассмотрению споров в области применения информационных технологий - понимание информационных технологий и обзор споров, возникающих в области применения информационных технологий в правовом контексте

**Шукурова Арзу Эльшад кызы,
магистрант кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационного права»
Юридического факультета Бакинского Государственного Университета.**

В статье автор рассматривает понятие информационных технологий, их основные компоненты, а также их значение в современном обществе в научном контексте. При этом общий обзор споров, возникающих в сфере применения информационных технологий, рассматривается в правовом контексте.

Ключевые слова: современное общество, информационные технологии, основные компоненты, сфера применения, возникающие споры, обзор, правовой подход.

Bilgi teknolojilerinin uygulanması alanındaki anlaşmazlıkların dikkate alınması konusunda uluslararası ve ulusal mahkeme deneyimi - bilgi teknolojilerinin anlaşılması ve bilgi teknolojilerinin uygulanması alanında ortaya çıkan anlaşmazlıkların hukuki bağlamdaki genel bakışı

**Şukurova Arzu Elşad gizi,
Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi, UNESCO
“İnsan Hakları ve Bilişim Hukuku” Bölümü yüksek lisans öğrencisi.**

Yazar, makalesinde bilişim teknolojisi kavramını, temel bileşenlerini ve modern toplumdaki önemini bilimsel bağlamda ele almaktadır. Aynı zamanda bilişim teknolojileri uygulama alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkların genel bir hukuki değerlendirmesi yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: modern toplum, bilişim teknolojileri, temel bileşenler, uygulama alanı, ortaya çıkan uyuşmazlıklar, genel bakış, hukuki yaklaşım.

DOI: 10.5281/zenodo.15286660

Turizm fəaliyyətinin növləri

İsgəndərli Soltan Dilsuz oğlu,
BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları
və informasiya hüququ” UNESCO
kafedrasının magistrantı.
 e-mail: xalillisona@gmail.com

1. Sağlamlıq turizmi. Sağlamlıq turizmi tibbi müayinə və müalicə məqsədilə xüsusi olaraq həyata keçirilən səyahətləri əhatə edir. Müalicəvi istirahət turizminə insan orqanizminə faydası olan müxtəlif formaları,

məsələn, iqlim şəraitinə, balneoterapiya, dəniz terapiyası, palçıqla müalicə və s. daxildir. Bu nöqtəyi-nəzərdən, bu cür səyahətlərə üz tutanlar kurortların, sanatoriya və rifahı təşviq edən digər müəssisələrin yerləşdiyi bölgələrə meyil edirlər.

Kurortlar və sanatoriya müxtəlif müalicə üsullarının həyata keçirilməsi yolu ilə müxtəlif xəstəliklərin qarşısının alınması və aradan qaldırılmasında əsas vasitə kimi xidmət edir. Bütün dünya ölkələrinin kollektiv təcrübəsində kurortların dörd əsas kateqoriyası müəyyən edilmiş və ayrılmışdır. Terapevtik məqsədlər üçün ümumiyyətlə istifadə olunan bir neçə növ kurortvar

mövcuddür. Birinci növ təbii mineral sulardan ilkin müalicə forması kimi istifadə edilən balneoloji kurortlardır. İkinci növ, müalicəvi palçıq yataqlarının olduğu ərazilərin yaxınlığında yerləşən palçıq kurortlarıdır. Üçüncü növə iqlim əsaslı müalicələr təklif edilən meşə, dağ və ya dənizkənarı mühitlərdə

Beynəlxalq turizm müxtəlif məqsədlər və təcrübələr tədqiq edir. Turizm növləri səyahətin səbəbini, ilin vaxtını, iştirakçıların sayını, onların yaşını və çoxsaylı digər xüsusiyyətlərə əsasən fərqlənir.

Aparılmış hərtərəfli tədqiqatlar nəticəsində konkret məqsədlərinə uyğun olaraq turizmin bir çox kateqoriyaları müəyyən edilmişdir: kurort-istirahət turizmi, koqnitiv turizm, elmi turizm, işgüzar turizm, dini turizm, etnik turizm, ekoloji turizm və s.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, turizmin təsnifatı subyektivdir və müəlliflər bu kateqoriyaların hər birində fərqli cəhətlərin mövcudluğunu vurğulayırlar [1, s.52-53].

Turizmin dəqiq təsnifatı müəyyən edilməsə də, turizmin müxtəlif növlərinin araşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bunlara piyada turizmi, xizək turizmi, dağ turizmi, at turizmi, kənd turizmi, su turizmi, motosiklet turizmi, hava turizmi, velosiped turizmi və s. daxildir [3, s.27-34].

Odur ki, yuxarıda qeyd olunan anlayışları nəzərə alaraq, beynəlxalq hüquq normaları və daxili qanunvericiliyin qaydaları ilə yanaşı, turizmin müxtəlif növlərini təyinatına görə araşdırmaq mümkündür.

Açar sözlər: turizm, turizm fəaliyyəti, turizmin növləri, turizmin təsnifatı, milli qanunvericilik, beynəlxalq hüquq normaları.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, Elmi-nəzəri və praktik dövriyyədə turizm fəaliyyətinin aşağıda göstərilən növləri fərqləndirilir.

yerləşən kurortlar daxildir. Dördüncü növə, bir mərkəzdə bir neçə müalicə üsullarını birləşdirən keçid kurortlarıdır [21,s.54].

Bəzi alimlər çimərlik istirahətinin sağlamlıq turizminin tərkib elementi kimi qiymətləndirilə biləcəyini iddia edirlər. Qeyd etmək vacibdir ki, digər turizm formalarından fərqli olaraq, sağlamlıq turizminin müddəti, adətən, 21 ilə 24 gün arasında hesablanır.

2. Macəra turizmi. Macəra turizmi vulkanlar, adalar və şlalələr kimi uzaq və ekzotik yerləri ziyarət edərkən unikal və qeyri-ənənəvi fəaliyyətlərlə məşğul olmaq təcrübəsinə aiddir. Bu fəaliyyətlərə ovçuluq və ya canlı təbiətin müşahidəsi, dağ çaylarında rafting və xəzinə axtarışı ilə bağlı safarilər daxil ola bilər, lakin o, bunlarla məhdudlaşmır. İstirahət fəaliyyətinin bu forması müxtəlif nəqliyyat növlərində, məsələn, itlər, fillər, dəvələr, isti hava şarları və s. iştirak və onlardan istifadə ilə xarakterizə olunur. Deyə bilərik ki, bir çox hallarda bu turizm forması əhəmiyyətli risklər və əhəmiyyətli fiziki gərginliklə keçir. Bundan əlavə, bu cür fəaliyyətlərlə məşğul olmaq ziyarətçilərdən cəsərət, təcrübə və bacarıq tələb edir.

Macəra turizmi kateqoriyasına daxil olan "ekzotiklər" adı "xarici" mənasını verən yunan sözündən götürülmüşdür. Müasir dövrdə ekzotik turizm emosional həzz almaqdan daha çoxunu əhatə edir. Bu, həmçinin səyahətin macəralı və ekstremal formaları vasitəsilə heyrətə səbəb olan dərin emosiyalar və coşğularla məşğul olmaqla yadda qalır.

Qeyd etmək lazımdır ki, macəra turizminə daxil olan turlarla məşğul olmaq müəyyən fiziki hazırlığı tələb edir, buna görə də onu idman turizmi ilə daha sıx uyğunlaşdırır. Buna baxmayaraq, turistlərin bilikli bələdçilərlə təmin edilməsi, aralıq düşərgələrin yaradılması, xüsusi avadanlıqların verilməsi kimi

tədbirlərin həyata keçirilməsi macəra turizmi ilə bağlı potensial təhlükələrin azaldılmasına xidmət edir.

Macəra turizmi, ənənəvi olaraq, iki fərqli formada təsnif edilə bilər: macəra idmanı və macəra səyahəti. Macəra idmanı, ənənəvi olaraq, ekstremal çaydafting, xizəksürmə və alpinizm kimi fəaliyyətləri əhatə etmişdir. Son illərdə macəra idmanı sferasında əlavə idman proqramlarının meydana çıxması müşahidə olunur. Məsələn, deltaplan, yamac paraşütü, külək sörfinqi və kanoe kimi fəaliyyətləri nümunə kimi istifadə etmək olar.

Həmçinin, bütün bu fəaliyyətlər macəra turizmi və pulsuz idman kateqoriyasına aiddir. Ekzotik və macəra turizminin ən çox inkişaf etdiyi yerlər bunlardır:

– sivil və kifayət qədər inkişaf etmiş sayılan Şimali Afrika ölkələri, Mərakeş, Tunis, Misir;

– Mərkəzi və Cənubi Afrikadakı ölkələr-məsələn, Keniya, Tanzaniya, Uqanda, Mərkəzi Afrika Respublikası və başqaları;

– Karib hövzəsi ölkələri, o cümlədən Dominikan Respublikası, Yamayka, Barbados, Sent-Lüsiya və başqaları;

– Braziliya, Venesuela və Paraqvay kimi ölkələri özündə birləşdirən Cənubi Amerika və Seyşel adaları, Tahiti, Bali, Bora-Bora və Havay da daxil olmaqla bir neçə okeanda tapılan adalar və ya fərqli adalar toplusu coğrafi bölgələrə misaldır;

– Cənubi və Cənub-Şərqi Asiyanın bir neçə ölkəsinin, yəni Hindistan, Nepal və Tayland [24,s.121-138].

3. Rekreatsiya turizmi. Turizmin ən geniş yayılmış forması olan rekreatsiya turizmi istirahət fəaliyyətləri ilə məşğul olmaq, rifahı təşviq etmək, fiziki, psixoloji və emosional qabiliyyətlərin bərpasına və artırılmasına kömək etmək məqsədi ilə həyata keçirilir.

Bundan əlavə, daha böyük miqyasda xarakterizə olunan bu turizm forması bir neçə fərqli atributları əhatə edir. Rekreasiya turizminin əsas xüsusiyyətlərinə müxtəlif əyləncə proqramlarının olması və səyahət məqsədləri üçün çarter təyyarələrinin təqdim edilməsi daxildir.

Həyata keçirilən istirahət tətilləri teatr, kino, festivallar və karnavallar kimi əyləncə proqramları da daxil olmaqla geniş fəaliyyət spektrini əhatə edir. Bundan əlavə, bu səfərlər həvəskarlar üçün ovçuluq, balıqçılıq, musiqi, bədii yaradıcılıq və müxtəlif idman növləri kimi maraqlı məşğuliyyətlər təklif edir. İdman oyunlarında iştirak kimi fəaliyyətlərin daxil edilməsi də nəzərdən keçirilə bilər.

4. Tanışlıq turizmi. Tanışlıq turizmi təbii, tarixi və mədəni abidələrin, o cümlədən muzeylərin, teatrların, ictimai strukturların məqsədyönlü şəkildə tədqiqini, habelə turistləri qəbul edən ölkənin yerli adət-ənənələrinin və həyat tərzinin müşahidəsini nəzərdə tutur.

Tanışlıq təcrübələrinə yönəlmiş turizmin təməli hərtərəfli marşrutda yatır. Tanışlıq yaratmaq məqsədi ilə edilən səyahət həm də istirahət vasitəsi ola bilər. Tanışlıq turizmi, ənənəvi təfsirində, tanış olmayan turistik yerlərin kəşfiyyatını, müxtəlif əhali ilə qarşılıqlı əlaqəni, mədəni və təbii irs obyektləri ilə əlaqəni, muzeylərə və sərğilərə baş çəkməyi, şəhərləri və tarixi mərkəzləri kəşf etməyi, daha az tanınan turistik yerlərin kəşfini nəzərdə tutur. Şübhəsiz ki, tanışlıq turizmi mədəni əlaqələri gücləndirmək və beynəlxalq əməkdaşlığı təşviq etmək üçün mühüm mexanizm rolunu oynayır [2, s.48].

5. Ekoturizm. Ekoturizm təbii sərvətlərin kəşfiyyatına və qiymətləndirilməsinə diqqət yetirən, eyni zamanda ekoloji təlim və təhsil

imkanlarının təmin edilməsinə diqqət yetirən turizm formasıdır. Turizmin yuxarıda qeyd olunan forması XX əsrin 1970-1980-ci illərində lokallaşdırılmış konsepsiya kimi yaranmışdır. Təbii mühitlərdə rekreasiya fəaliyyətlərindən əldə edilən iqtisadi üstünlüklər və bu ərazilərin ekoloji mühafizəsi arasında ahəngdar tarazlıq yaratmaq və bununla da planetin təbii ehtiyatlarını qorumaq məqsədi daşıyırdı. Bu xüsusi turizm növünün təşkili bir sıra əsas keyfiyyətlərə malikdir. Bunlara hər hansı potensial mənfi təsirləri minimuma endirməklə təbii ətraf mühitin qorunmasının prioritetləşdirilməsi, ekoloji cəhətdən təmiz otellər şəbəkəsinin yaradılması və turistlərə ekoloji cəhətdən dayanıqlı şəkildə hazırlanan qidaya çıxış təklifi daxildir.

Bundan əlavə, ekoturizm ekoloji təmizliyə malik olan və insan fəaliyyəti nəticəsində minimum və ya heç bir dəyişikliyə məruz qalmayan qoruqlar, müvəqqəti qoruqlar və milli parklar kimi bölgələrə səfər etməyi nəzərdə tutur. Ekoloji turizmin inkişafının əsası təbii mühitin mühafizəsi üçün xüsusi ayrılmış yerlərdən ibarət şəbəkənin yaradılmasından ibarətdir.

Ekoloji turizmlə bağlı kifayət qədər sayda beynəlxalq sənədlər ratifikasiya edilib və bununla da ekoturizmin normativ əsası yaradılıb. Məsələn, 1995-ci ildə UNESKO-nun Dayanıqlı Turizm Xartiyası, 1995-ci il "Sevilya" strategiyası, 1997-ci ildə "Asiya-Sakit" Okean Turizm və Təbiəti Mühafizə nazirləri tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Geniş müzakirə mövzusu beynəlxalq təşkilatların əməkdaşlığı çərçivəsində ekoturizmin inkişafı və onunla əlaqəli xüsusiyyətləri ətrafında fırlanır. Bu amilin diqqətəlayiq nümunəsi 1999-cu ildə "Turizm yeni minillikdə global irsin qorunmasının əsasıdır" şüarını

qəbul edən "Dünya Turizm Günü"nin qeyd edilməsi zamanı baş verdi. Bu kontekstdə UNESCO və ÜTT-nin birgə yaydığı Birgə Bəyannamədə dünya irsinin qorunmasında turizmin ekoloji və vahid təsirlərinə aid müxtəlif ölçülərin əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Ekoturizm ətraf mühitin ekologiyasını, təbii ərazilərin xüsusi səbəblərə görə mühafizəsini və təbiət dünyası ilə qarşılıqlı əlaqədə olması lazım olan məlumatlılığı əhatə edir. Ekoturizm təbii mühitə ziyan vurmeyən, təbii sərvətlərin qorunmasını təmin edən və bu ehtiyatların kommersiya məqsədli istifadəsini məhdudlaşdıran turizm növüdür.

6. Kənd turizmi. Kənd turizmi insanların kənd ərazilərinə istirahət etmək, əylənmək və ya ətraf mühit üçün əlverişli yerlərdə tibbi xidmət almaq üçün getməsidir. Sözügedən turizm növünün böyüməsi qismən aşağıdakı amillərlə bağlıdır:

- artan urbanizasiya və şəhər sakinlərinin yay aylarında yaşayış şəraitini və həyat tərzini dəyişmək ehtiyacı;

- kənd yerlərində istirahətin nisbətən ucuz olması;

- insanların ətraf mühitdə faydalı qidalar yeyə bilməsi, meşədə giləmeyvə, göbələk və dərman bitkiləri toplaya bilməsi;

- təbiətlə əlaqə qura bilmə və əsl kənd mədəniyyəti, işləri və adət-ənənələri ilə tanış olma imkanı və s.

Bundan əlavə, ölkədaxili turizmin təşkilinin bir sıra üsulları vardır:

- 1) ənənəvi xalq üslubunda tikilmiş və gözəl yerlərdə taxta tikililəri olan mövcud kəndlər əsasında turizm kəndlərinin salınması;

- 2) turistlərin kənd evlərində qalıb istirahət edə biləcəyi kənd turlarının yaradılması;

- 3) ekoloji cəhətdən təmiz ərazilərdə, məsələn, kənd yerlərində evlərin və otaqların icarəyə verilməsi.

7. Dini turizm. Dini turizm müxtəlif dinlərə etiqad edən insanlara xidmət edir. Ziyarət turizmi qədimdir və din amilindən qaynaqlanır. Məkkə, Mədinə, Qüds və Roma dini turizm mərkəzləridir. Dini turizmi turizm və ekskursiya ilə bağlı dini turizmə ayırmaq olar. İnsanlar ziyarət üçün müqəddəs yerləri ziyarət edirlər. İnsanlar müxtəlif səbəblərdən (fiziki və mənəvi cəhətdən sağalmaq, ailə və dostlardan bağışlanma diləmək, ruzi və bərəkət vermək və s.) səyahət edə bilərlər.

8. İdman turizmi. İdman turizmi məqsədlərinə görə aktiv və passiv olmaqla iki fərqli formada təsnif edilə bilər. Birinci ssenariyə əsas amil turistlər üçün idman fəaliyyətinin təmin edilməsidir. İkinci ssenariyə səyahətin məqsədi tamaşaçı və həvəskar kimi idman tədbirlərində iştirak etməkdir. Müəyyən hallarda, idman turizminin xüsusi bir forması, müəyyən komandanın həvəsli tərəfdarları olan və iştirakçıları idman tədbirlərinin keçirildiyi yerlərə müşayiət edən şəxslərin həyata keçirdikləri səyahətləri əhatə edən fan-turizm kimi müəyyən edilir.

İdman turizmi təkcə qlobal beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təsdiq edilmiş rəsmi qeydlərlə məhdudlaşmır, həm də çoxlu fəaliyyət və hallar üçün mərkəz rolunu oynayır. Belə nümunələrdən biri 2004-cü ildə baş tutan "Fəal həyat tərzini və səyahət turizmi sənayesində mədəni qarşılıqlı əlaqə və tərəqqi üçün iki mühüm stimullaşdırıcı qüvvədir" – "Qlobal Turizm Festivalı"nın şüarı belədir.

Turizm və idman bir-birini tamamlayır və bir-biri ilə bağlıdır. İstər peşəkar, istər həvəskar, istərsə də əyləncəli idman müxtəlif ölkələrdə və yerlərdə oynamaq və yarışmaq üçün geniş səyahət tələb edir. Olimpiya Oyunları, futbol və rəqbi çempionatları kimi böyük idman tədbirləri öz-özlüyündə əhə-

miyyətli turistik məkana çevrilib və evsahibliyi edən ölkənin müsbət turizm imicinə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir [33].

9. Piyada turizmi. Piyada turizmi digər turizm növlərindən ucuzluğu, tanışlıq imkanlarının müxtəlifliyi, bahalı avadanlıq və ləvazimatlara üstünlük verilməməsi ilə seçilir. Daha konkret desək, piyada turizmində hərəkət texnikası asanlıqla ilə seçilir.

10. Piyada dağ turizmi. Piyada dağ turizmi piyada turizminin alttoplusu olsa da, dağ şəraitinin mürəkkəbliyinə görə fərqli bir altqrupa çevrilmişdir. Bu turizm formasının əsas xüsusiyyəti fiziki yükün nisbi bolluğudur. Buna görə də, bu turistlərin fiziki sağlamlığının yaxşı olması, xüsusən də ürək-damar xəstəliklərindən azadolmaları və dağa qalxarkən sağlamlıqlarına mənfi təsir göstərə biləcək şərtlərə qarşı müqavimət göstərmələri vacibdir.

11. İşgüzar turizm. Biznes səyahətləri beynəlxalq turizmin bir hissəsidir. ÜTT işgüzar turizmi elmi konqreslərə və konfranslara, istehsalat seminarlarına və görüşlərinə, yarmarkalara, sərgilərə, salonlara, danışıqlara, müqavilələrin imzalanmasına, avadanlıqlara texniki xidmət göstərilməsi və tuninglərə səyahətlər kimi müəyyən edir. İşgüzar səyahət, konqresə iştirak və təşviq turizmidə işgüzar turizm növləridir. İşgüzar turizm dünya üzrə işgüzar səfərlərin 80%-ni təşkil edir ki, bu da, danışıqlar, müqavilələrin imzalanması, seminarlar və öyrənmə üçün istifadə olunur. Yaxşı performans üçün stimula olaraq, firma rəhbərliyi işçilərə endirimli və ya pulsuz səyahət təklif edə bilər. İşgüzar səfərlər öz dinamikliyi, qloballaşması və zənginliyinə görə bu gün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq turistlərin 10-20%-ni işgüzar turizm təşkil edir.

12. Etnik turizm. Etnik turizm – qohumları ziyarət etmək, doğulduğu yerə və ya qohumların yaşadığı yerə getmək üçün edilən səyahətə aiddir. “Nostalji turizmi” kimi də tanınan etnik turizmin əsas əhəmiyyəti əhalinin əksəriyyətinin xarici ölkələrə səyahət etməsidir.

13. Mağara turizmi. Dağ turizmi və alpinizm aspektlərini birləşdirən mağara turizmi, ilk növbədə, ucqar ərazilərdə və yaşayış məntəqələrindən kənarında yerləşən mağaralara baş çəkməklə xarakterizə olunur.

14. Xizək turizmi. Yüksək səviyyəli fiziki, bacarıqlı, könüllü və taktiki hazırlıq xizək turizminin müəyyən edici xüsusiyyətidir. Əlavə olaraq, turizm marşrutları yaşayış məntəqələrindən aralı keçir. Avadanlıq və ləvazimatlara xüsusi diqqət yetirməklə yanaşı, yolda səyahət zamanı sərbəstliyin olması və həddindən artıq aşağı temperaturda gecələmək imkanı olan ideal marşrutun öyrənilməsi bu turizmi müəyyən edən amillərdəndir [2,s.60].

15. Mədəni turizm. Mədəni turizm bəşəriyyətin mədəni və təbii irsinin tədqiqi və qiymətləndirilməsi ətrafında fırlanan səyahət formasıdır. Mədəniyyət və turizm arasındakı əlaqə çərçivəsində mədəni turizmin yaranmasına təkan verən beş əsas göstərici vardır:

- 1) hadisələr və obyektlər haqqında məlumatlılığı gücləndirmək;
- 2) ünsiyyətin asanlaşdırılması;
- 3) həzzin təmin edilməsi;
- 4) terapiya və reabilitasiyanın dəstəklənməsi;
- 5) ictimai təsir göstərmək.

Bundan əlavə, turizm sahəsində altkateqoriyalar kimi sonrakı təsnifatları ayırd etmək olar:

– peşəkar ifaçılar, yaradıcı kollektivlər və rəssamlar.

Peşəkar mədəni turizm yerli adət-ənənələrin, tarixin və müxtəlif icmaların həyat tərzinin dərinə dərk edilməsinə və araşdırılmasına kömək edən turizmin ixtisaslaşmış formasıdır. O, mədəni aspektlərlə, o cümlədən folklorla ətraflı tanış olmaq və öyrənmək istəyən turistlərin xüsusi ehtiyac və maraqlarına cavab verir. Digər tərəfdən, qeyri-peşəkar mədəniyyət turizmi, ilk növbədə, mədəni rifahın təmin edilməsi ətrafında cərəyan edir, burada turistlər tanışlıq və təqdir etmək niyyəti ilə müqəddəs yerləri və mədəni abidələri ziyarət edirlər. Nəhayət, mədəni turizmin stimullaşdırılması turist proqramlarının istəyə bağlı komponenti kimi qəbul edilir və səyahətçilər üçün ümumi təcrübəni artıran əlavə xüsusiyyət kimi xidmət edir.

16. Aktiv yerdəyişmə növlərindən istifadə olunmaqla təşkil edilən turizm. Turizm bu sahədə peşəkar olmayanlar tərəfindən könüllü olaraq aparılır. Turistlər öz tədarüklərini, ərzaq malları ilə təminatlarını və hərəkət üsullarını müstəqil müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdirlər. Bu xarakterli marşrutlar turizm klubları, birliklər və turizm-idman təşkilatları kimi turizmə həsr olunmuş könüllü birliklər tərəfindən hazırlana bilər.

Yürüşlər və ekspedisiyalar aktiv yerdəyişmə turizmini əhatə edən görkəmli turizm növləridir. Turist uçuşları və turist-idman turnirləri turizm sənayesində iki populyar fəaliyyətdir. Turist fəaliyyəti dedikdə, aktiv yerdəyişmə növlərindən istifadə etməklə istirahət məqsədi ilə həyata keçirilən səyahət nəzərdə tutulur.

Yürüşlər təyinatına görə bir çox siniflərə bölünür, o cümlədən sağlamlıqla bağlı yürüşlər, idmanyönümlü yürüşlər, təlimiyönümlü yürüşlər, elmi yürüşlər və ekzotik xarakterli macərə yürüşləri. Bundan əlavə, gəzinti, ve-

losipedsürmə, xizəksürmə və başqaları kimi yürüşlərin bir neçə formasını fərqləndirmək olar.

Ekspedisiya ərazinin tədqiqi, avadanlıqla eksperimentlərin aparılması, elmi və ya metodik tapşırıqların yerinə yetirilməsi kimi müəyyən məqsədlərlə yerinə yetirilən, nisbətən kəşf edilməmiş əraziyə konseptual səyahət kimi müəyyən edilə bilər.

Turist uçuşu dedikdə, su nəqliyyatı işçilərinin ekskursiyaları, velosiped turları, dağ ekspedisiyaları və s. kimi öz fəaliyyət turizminin bir çox formalarını əhatə edən məşhur kütləvi turizm fəaliyyəti nəzərdə tutulur.

Turist-idman yarışları xizəksürmə, alp-nizm, su idmanı və digər əlaqəli sahələr kimi fəaliyyətləri əhatə edən öz-özünə fəaliyyət turizminin xüsusi forması çərçivəsində keçirilən tədbirlərdir [2,s.61].

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Bilalov, B.Ə. Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi / Bilalov. B.- Bakı: Mütərcim,- 2006, - 280 s.
2. Əliyev, Ə.İ., Aslanov, E.Z. Beynəlxalq turizm hüququ/Əliyev.Ə.İ., Aslanov. E.Z. -Bakı: NAT MMC Nəşr, -2011. -475 s.
3. Hüseynov, İ., Əfəndiyeva, N. Turizmin əsasları/Hüseynov.İ., Əfəndiyeva.N. - Bakı:Mars-Print NPF, -2007. -442 s.
4. Kasumov, R.M. Beynəlxalq turizm bazarı/ Kasumova.R.M. - Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, - 2012. - 270 s.
5. Глобальный этический кодекс туризма, утвержденный резолюцией А/RES/406(XIII) на тринадцатой сессии Генеральной ассамблеи ВТО.// -27(1), -1999, 27 с.
6. Законодательный сборник Азербайджанской Республики. Баку, 2013, -726 с.

7. Рагимов, Т. С. Международное туристское право: тенденции и развитие // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. // -4, -2015, с. 603-608.
8. Абдуллаев Р. "Правовое регулирование туристской деятельности в Азербайджане." Год выпуска:// -2017, 656 с.
9. Билалов Б.А. "Регулирование туристской деятельности." Баку: Муртаджим, //-2016, -276 с.
10. Борисов К.Г. "Международный туризм и право: учеб. пособие." М, // -2014.
11. Воскресенский В.Ю. "Международный туризм". М.: Юнити-дана, //2006. - 255 с.
12. Гасанов А.Н. "Государственное регулирование развития туризма в азербайджане." Статья на тему, // -2015.
13. Гасанов И. Правовые аспекты развития туризма в Азербайджане, Год выпуска: // -2018.
14. Дурович А.П. Организация туризма. Мн.: Новое знание, // -2016, -639 с.
15. Жарков Г.Н. Правовое обеспечение международного туризма: // учеб. практ. пособие. // Киев, //-2014.
16. Канга Д.Г. Управление туристской индустрией. //Издательство: Финансы и статистика, Год выпуска: -2017, -160 с.
17. Корнеев С.Е., Викулова О.Н. Международно-правовое регулирование туристской деятельности. //Туризм: право и экономика. -2015, -4, -с.24-27
18. Мамедов Н. Законодательство о туризме в Азербайджане: анализ и перспективы. //Год выпуска, //-2020.
19. Рустам Г. Туристский бизнес в Азербайджане: правовые аспекты и регулирование. //Tourism business in Azerbaijan: legal aspects and regulation, - 2019.
20. Рустамов Э. Правовая система туризма в Азербайджане. // Год выпуска: -2016.
21. Самойленко А.А. География туризма. Учебное пособие. //Ростов-на-Дону, «Феникс», // -2006, -368 с.
22. Цёхла С.Ю., Плугарь Е.В. Развитие международного туризма: тенденции и социально-экономические процессы. // Геополитика и экогеодинамика регионов, //-2021, -7(1), -с.38-47
23. Chris C., Michael H., Dallen T. Tourism: Principles and Practice by, // Publisher: Pearson, Year of Publication: -2018, -12, - 672 p.
24. Michael H., Stephen J.P. Tourism: Change, Impacts, and Opportunities" by C. //Publisher: Routledge, Year of Publication: //-2014, -4, -592 p.
25. Peter J.B., Marina N. International Tourism: A Global Perspective. // Publisher: Palgrave Macmillan, Year of Publication: // -2018, -2, -384 p.
26. Stephen P., Joanne C. Tourism Management: Managing for Change. // Publisher: Butterworth-Heinemann, Year of Publication: - 2014, -5, -536 p.
27. Van der Wal M. The understanding of international tourism development. // Applied Studies in Agribusiness and Commerce. - 2011, - 5(3(4)), - p.53-54.
28. William F. Global Tourism by Theobald, Publisher: Elsevier, // Year Publication, - 2015, -3, -640 p.
29. Yvette R., Alan F. International Tourism: Cultures and Behavior. //Publisher: Butterworth-Heinemann, Year of Publication: - 2019, -416 p.

Elektron Resurslar

30. Terminologiya [Elektron resurs] // URL: <https://www.turboreferat.ru>
31. Mezhdunarodniy-turizm/ [Elektron resurs] // URL: https://studopedia.ru/25_106984
32. Бюллетень международных договоров / [Elektron resurs] // URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mul-62617.pdf>
33. Sports Tourism / [Elektron resurs] // URL: <http://www.unwto.org/sport-tourism>

Виды туристической деятельности

Искендерли Солтан Дильсуз оглы,
магистрант кафедры ЮНЕСКО «Права человека и
информационного права» юридического факультета
Бакинского Государственного Университета.
e-mail: xalillisona@gmail.com

Международный туризм предлагает разнообразные цели и впечатления. Виды туризма различаются в зависимости от цели путешествия, времени года, количества участников, их возраста и множества других характеристик.

В результате комплексных исследований выделено множество категорий туризма в зависимости от их конкретных целей: курортно-рекреационный туризм, познавательный туризм, научный туризм, деловой туризм, религиозный туризм, этнический туризм, экологический туризм и т. д.

Однако следует отметить, что классификация туризма носит субъективный характер, и авторы подчеркивают наличие различных аспектов в каждой из этих категорий [1, с. 52-53].

Хотя точная классификация туризма не установлена, особое внимание уделяется изучению различных видов туризма. К ним относятся пешеходный туризм, горнолыжный туризм, горный туризм, конный туризм, сельский туризм, водный туризм, мототуризм, авиатуризм, велосипедный туризм и др. [3, с. 27-34].

Таким образом, принимая во внимание вышеизложенные понятия, можно рассматривать различные виды туризма в соответствии с их целевым назначением, а также с учетом международных правовых норм и внутреннего законодательства.

Ключевые слова: туризм, туристская деятельность, виды туризма, классификация туризма, национальное законодательство, международно-правовые нормы.

Types of tourism activities

Isganderli Soltan Dilsuz oglu, master's student of the UNESCO
Department of "Human Rights and Information Law" of the
Faculty of Law of Baku State University,
e-mail: xalillisona@gmail.com

International tourism offers a variety of purposes and experiences. Types of tourism differ based on the reason for travel, the time of year, the number of participants, their age, and numerous other characteristics.

As a result of comprehensive research, many categories of tourism have been identified according to their specific goals: resort and leisure tourism, cognitive tourism, scientific tourism, business tourism, religious tourism, ethnic tourism, ecological tourism, etc.

However, it should be noted that the classification of tourism is subjective and the authors emphasize the existence of different aspects in each of these categories [1, pp. 52-53].

Although there is no precise classification of tourism, special attention is paid to the study of various types of tourism. These include hiking tourism, ski tourism, mountain tourism, horse tourism, rural tourism, water tourism, motorcycle tourism, air tourism, bicycle tourism, etc. [3, pp. 27-34].

Therefore, taking into account the above-mentioned concepts, it is possible to examine various types of tourism according to their purpose, in addition to international legal norms and domestic legislation.

Keywords: tourism, tourism activity, types of tourism, classification of tourism, national legislation, international legal norms.

Turizm faaliyetlerinin türleri

**İskenderli Soltan Dilsuzoğlu, Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
"İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku" UNESCO Bölümü yüksek lisans öğrencisi.
e-posta: xalillisona@gmail.com**

Uluslararası turizm çeşitli amaçlar ve deneyimler sunar. Turizm türleri seyahat nedenine, yılın zamanına, katılımcı sayısına, yaşlarına ve diğer birçok özelliğe göre farklılık gösterir.

Yapılan kapsamlı araştırmalar sonucunda, turizmin belirli hedeflerine göre pek çok kategorisi belirlenmiştir: tatil ve dinlenme turizmi, bilişsel turizm, bilimsel turizm, iş turizmi, dini turizm, etnik turizm, ekolojik turizm vb.

Ancak turizmin sınıflandırılmasının öznel olduğu ve yazarların bu kategorilerin her birinde farklı yönlerin varlığını vurguladıkları da belirtilmelidir [1, s. 52-53].

Turizmin kesin bir sınıflandırması yapılmamış olmakla birlikte çeşitli turizm türlerinin incelenmesine özel önem verilmektedir. Bunlara yürüyüş turizmi, kayak turizmi, dağ turizmi, at turizmi, kırsal turizm, su turizmi, motosiklet turizmi, hava turizmi, bisiklet turizmi vb. dahildir [3, s. 27-34].

Dolayısıyla yukarıda belirtilen kavramlar göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası hukuk normları ve iç mevzuatın yanı sıra, amaçlarına göre çeşitli turizm türlerini incelemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: turizm, turizm faaliyeti, turizm türleri, turizmin sınıflandırılması, ulusal mevzuat, uluslararası hukuk normları.

DOI: 10.5281/zenodo.15286668

İDMAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ MEXANİZMLƏRİN ROLU: ELMİ-NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ ASPEKTLƏRİN QARŞILIQLI TƏHLİLİ

Məmmədzadə Turan Əlamət oğlu,
BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları
və informasiya hüququ” UNESCO
kafedrasının magistri.
e-mail: xalillisona@gmail.com

beynəlxalq mexanizmlərin təhlili, geniş elmi araşdırmanın nəticəsi sayılsa da, sözügedən məqalədə onların bir neçəsinin qısa xarakteristikası nəzərdən keçirilir.

Müasir dövrdə sağlamlığın qorunmasında, mənəvi, mədəni və fiziki tərbiyədə, eləcə də beynəlxalq qarşılıqlı anlaşmanın və sülhün möhkəmlənməsinə şərait yaratmaqda idmanın mühüm rol oynadığını nəzərə alaraq, idmanda dopinqin aradan qaldırılmasına yönəlmiş beynəlxalq əməkdaşlığın təşviqi və fəaliyyətin əlaqələndirilməsi, birgə iş-birliyi mühüm və ümdə rola malikdir. Məhz bu sahədə həm beynəlxalq müqavilə, həm də institusional mexanizmlər aparıcı rol oynayırlar.

Belə ki, dopinqlə mübarizə sahəsində bilavasitə mübarizəni həyata keçirən əsas beynəlxalq qurum – Ümumdünya Antidopinq Agentliyi (ÜADA), idman hərəkatı və dövlətlər tərəfindən təsis edilmiş və maliyyələşdirilən beynəlxalq müstəqil qurumdur. Onun əsas fəaliyyətləri elmi tədqiqat, təhsil, antidopinq fəaliyyətinin inkişafı və bütün idman növləri və bütün ölkələrdə antidopinq siyasətlərini birləşdirən sənəd olan Ümumdünya Antidopinq Məcəlləsinin monitorinqini daxil edir [13, s.10].

ÜADA aşağıdakı istiqamətlər üzrə öz fəaliyyətini həyata keçirir:

– Ümumdünya Antidopinq Məcəlləsinin qəbulu, implementasiyası və həyata keçirilməsi üzərində nəzarət;

Məqalədə müəllif tərəfindən idman münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsində beynəlxalq mexanizmlərin rolu elmi-nəzəri və praktiki aspektlərin qarşılıqlı təhlili kontekstində ətraflı şəkildə nəzərdən keçirilir.

Eyni zamanda, universal beynəlxalq mexanizmlərin idman sahəsində əməkdaşlığın nizamlanmasında rolu və idman sferasında regional beynəlxalq-hüquqi tənzimlənmənin spesifik maraqlı xüsusiyyətləri təqdim edilir.

Açar sözlər: idman münasibətləri, hüquqi tənzimləmə, beynəlxalq mexanizmlər, idman sahəsində əməkdaşlıq, idman-hüquq normaları.

Məlum olduğu kimi, idman sahəsində Milli qanunvericilik əhəmiyyətli rola malik olsa da, əsas tənzimləmə rolunu beynəlxalq mexanizmlər oynayır. Çünki, bir tərəfdən vahid beynəlxalq standartların müəyyənləşdirilməsi funksiyasını həyata keçirsə də, digər tərəfdən sülhün və təhlükəsizliyin özəyi sayılan idman oyunlarının keçirilməsi üçün dövlətlərin mövqelərinin uzlaşdırılmasını da özündə ehtiva edir. Şübhəsiz ki, çoxsaylı

– elm və tibb istiqaməti;
– ADAMS sistemi vasitəsilə qlobal miqyasda antidoping fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və s.

Adıçəkilən təşkilatın nizamnaməsi beynəlxalq sənəddir və onun məqsədi dopinglə mübarizə və dünya səviyyəsində onların razılaşması fəaliyyətini yaxşılaşdırmaqdır. Beynəlxalq standartlar dövlət və nizamnaməni imzalayanların məşvərəti ilə tənzimlənmiş və ÜADA tərəfindən qəbul olunmuşdur. Nizamnamənin məzmunu 24 fəsilədən ibarətdir.

ÜADA hər il beynəlxalq standart kimi qadağan olunmuş siyahını çap etdirir. Bu siyahı hər il ÜADA-nın İnternet səhifəsində yerləşdirilməlidir. Qadağan olunmuş siyahı kimi yalnız bir sənəd vardır. Qadağan olunmuş maddə aşağıdakılardan ibarət olanlardır:

- idmançının fəaliyyətinə müsbət təsir edir;
- idmançının sağlamlığına mənfi təsir göstərir;
- idman əhval-ruhiyyəsi ilə təzad təşkil edir.

Beynəlxalq müsabiqədə iştirak edən hər bir idmançıya müalicə azadlığı yalnız xəstəlik halında verilir. Ona bir maddədən istifadə, ya da bir qadağan olunmuş üsul icazəsi verilir. Əgər müalicə təklifi qəbul olunmasa, idmançı ÜADA-dan xahiş edə bilər ki, sənədləri bir daha yoxlansın. Dərmanlar nümunə götürülməsindən əvvəl elan olunmalıdır. Dopinglə mübarizə təşkilatları nümunə götürə bilərlər. Nümunə götürmə qanun və dopingə nəzarət göstəricisi çərçivəsində həyata keçirilir. Laboratoriya nümunəni analiz edib nəticələrini göstərir. Nəticələrin elan olunması məsuliyyətini öhdəsinə götürən dopinglə mübarizə təşkilatlarından hər biri qanunu

pozmuş fərdin ilk mühakiməsi üçün təşəbbüs göstərməlidirlər. Əgər nəticə qeyri-təbii olsa, araşdırılmalıdır ki, idmançının müalicə azadlığı olmuşdurmu, yaxud analiz beynəlxalq standartlara uyğun aparılmışdır? Əks təqdirdə idmançını xəbərdar etmək lazımdır:

- a) sınağın nəticəsinin qeyri-təbii olması barədə. Pozulmuş qanuna, yəni 3-7-ci bəndə görə analizin nəticəsinə yenidən baxılmalıdır;
- b) nümunə analizini idmançının istəmək haqqı, yəni idmançı və ya onun nümayəndəsinin hüququ vardır ki, nümunənin açılması və ya analiz aparılması zamanı orada iştirak etsin, yaxud idmançının haqqı vardır ki, A və B laborator sənədlərinin surətini tələb etsin.

Milli səviyyədə yenidən baxılma ÜADA-nın qərarları ilə uyğun gələn bitərəf bir orqana tapşırılır. Yenidən baxılma vaxtında mühakimə, bitərəf mühakimə şurası, şəxsi xərclə müşavirə, vaxtında qərarı (yazılı və dəlillər göstərilməklə) əhatə etməlidir. Beynəlxalq səviyyədə yenidən baxılma yalnız İdman Arbitraj Məhkəməsində onun qaydalarına əsasən həyata keçirilir.

2004-cü ildə təşkilat tərəfindən Ümumdünya Antidoping Məcəlləsi qəbul edilmişdir ki, sözügedən sənəd bütün dünyada idman təşkilatları çərçivəsində antidoping siyasətləri, qaydaları və müddəalarının harmonizasiyası ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən mühüm aktdır. Məhz bunun əsasında AMADA tərəfindən 2017-2018-ci, habelə 2021-ci illərdə Antidoping Qaydaları hazırlanmışdır. Antidoping Qaydaları milli və beynəlxalq səviyyəli idmançılar, idmançılara dəstək heyəti, digər şəxslərə və idman subyektlərinə şamil edilir. Qanunvericiliyə uyğun olaraq, ölkədə bütün idman subyektləri idmanda dopingə qarşı

mübarizə aparmaq məqsədilə bu qaydalara riayət etməlidir.

M.V.Timetsin də qeyd etdiyi kimi, ÜADA-nın Məcəlləsi, eləcə də Ümumdünya Antidoping Proqramı və Agentlik tərəfindən hazırlanan digər sənədlər üç səviyyəni – birinci və ikinci səviyyəli sənədlər bütün antidoping və idman təşkilatları üçün imperativ (öhdəlik xarakterli məcburetmə təsirinə malik), üçüncü səviyyə sənədləri isə tövsiyə xarakteri daşıyır [11, s.23-26].

Birləşmiş Millətlər Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (UNESKO) da antidopinglə mübarizə sahəsində mühüm beynəlxalq mexanizmin formalaşmasına öz töhfəsini vermişdir. Belə ki, bunun bariz nümunəsi kimi 2005-ci il 19 oktyabr tarixində Paris şəhərində UNESKO Baş Konfransının 33-cü sessiyasında qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının da tərəf olduğu "İdmanda dopingə qarşı mübarizə haqqında" Beynəlxalq Konvensiyanın sözügedən təşkilatın bədən tərbiyəsi və idman sahəsində fəaliyyətinin strategiyası və proqramı çərçivəsində məqsədi idmanda doping tətbiq edilməsinin qarşısının alınmasına və onun kökünün kəsilməsi naminə ona qarşı mübarizəyə kömək etməkdən ibarətdir. Konvensiya Ümumdünya Antidoping Məcəlləsini tanıyır, onun effektiv tətbiqi təmin edir və dövlətlərin qlobal şəkildə doping probleminin həlli üçün istifadə edə biləcəkləri hüquqi çərçivəni təmin edir. Bundan əlavə, Konvensiyanın 2-ci maddəsi digər anlayışlarla yanaşı, idmanda antidoping qaydasının pozulmasının əhatə dairəsini müəyyən etmişdir.

Konvensiyanın Məcəllə ilə əlaqəsinə gəldikdə, 4-cü maddəyə əsasən, idmanda dopingə qarşı mübarizə üzrə milli və beynəlxalq sə-

viyyələrdə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi məqsədilə Konvensiyanın iştirakçı-dövlətləri qanunvericilik, normativ tənzimləmə, siyasət və ya inzibati praktika sahədə tədbirlər görmək öhdəliyinin icrası üçün əsas kimi Məcəllənin prinsiplərinə əməl etməyi öhdələrinə götürürlər.

Dopingə qarşı milli səviyyədə mübarizəyə fəaliyyətin tərkibi isə özündə ölkə daxilində əlaqələndirməni, qadağan olunmuş maddələrin və metodların əldə edilməsinin və idmanda onlardan istifadə olunmasının məhdudlaşdırılmasını, idmançının yardımçı heyətinə aid tədbirləri, qida əlavələrinin satışı və paylaşdırılması sahəsində qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsinə, maliyyə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə, doping nəzarətinə kömək tədbirlərini birləşdirir [3].

Beynəlxalq Cinayət Polis Təşkilatının – İNTERPOL-un isə digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq mühitində həyata keçirdiyi layihələr idmanda doping barədə taktiki, əməliyyat və strateji məlumatların, habelə iş qabiliyyətini yüksəldən doping preparatlarının qanunsuz dövriyyəsi barədə informasiyanın təqdim olunmasından ibarətdir. Buraya hər bir doping vasitəsinin, xüsusilə cəmiyyətdə doping kimi tanınan məhsulların sistemətlə təhlili (növləri, şəkilləri, məhsulun əmtəə nişanı və coğrafi göstəricisi, təchizat şəbəkələri və s.) kimi məsələlər aiddir.

İNTERPOL-un müvafiq layihələri çərçivəsində həyata keçirilən əməliyyatları (AUGEAS, BARIUM) da vurğulamaq yerinə düşərdi. Belə ki, AUGEAS əməliyyatı ÜADA-nın hesabatından sonra Fransa tərəfindən həyata keçirilən, idman qurumlarının rəhbərliklərinin də iştirak etdiyi beynəlxalq korrupsiya faktları və idmançılar tərəfindən

doping faktlarının gizlədilməsi üzrə 2015-ci ildən etibarən nəşr olunan qırmızı istiqamətləndirmələr əsasında müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün keçirilirdisə, 2016-cı ilin aprelindən etibarən ABŞ-ın Narkotiklərlə Mübarizə İdarəsi ilə əməkdaşlıq şəraitində doping qanunsuz istehsalı və yayılmasının qarşısının alınmasına yönəlmiş BARIUM əməliyyatı nəticəsində isə 30 nəfərdən yuxarı şəxs həbs olunmuş, mürəkkəb quruluşa və imkanlara malik dörd gizli laboratoriya ləğv edilmiş, milyonlarla flakon, həb və ampullalar müsadirə edilərək götürülmüşdür.

Şübhəsiz ki, İNTERPOL-un beynəlxalq və milli tərəfdaşlarla birgə həyata keçirdiyi dərman vasitələrinin onlayn və digər formalarda qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməliyyatlarda (məsələn, PANGEA, Afya, Heera, Qanoon və s.) da dopinglə mübarizə tədbirləri mühüm istiqamətlərdən biri sayılır. Məhz bütün bunların davamı olaraq, PANGEA əməliyyatı çərçivəsində 2020-ci ildə formalaşdırılan tramadolun dövriyyəsinə qarşı mübarizə fəaliyyəti Afrikada bu dövriyyənin toxunduğu dövlətlərə yönəlmişdir. Fəaliyyətin həyata keçirilməsində əsas məqsəd mənşə və təyinat ölkələri arasında araşdırmaların aparılmasından ibarətdir [12, s.435].

Hətta 2004-cü ildə İNTERPOL dünyanın 16 dövlətindən, ÜADA, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi və Avropa Şurasını təmsil edən nümayəndələrin iştirak etdiyi Doping Preparatları üzrə Beynəlxalq İşçi Qrupunun birinci iclasını keçirmişdir. Məhz Qrup aşağı səviyyəli risklə yüksək məbləğdə gəlir gətirən cinayəti törətmiş şəxslərin aşkar edilməsi üçün daha sərt qanunvericilik normalarının qəbulunun zəruriliyini xüsusilə vurğulamışdır.

Dopinglə mübarizə sahəsində İNTERPOL-un istifadə etdiyi vasitələrdən ən əsası

üzv-dövlətlərin vəsatəti əsasında Baş Katiblik tərəfindən nəşr olunan qırmızı (mühakimə olunması və ya cəzasının qalan hissəsini çəkməsi üçün axtarılda olan şəxslərin yerinin müəyyən edilməsi və həbsi üçün xəbərdarlıq), narıncı (ictimai təhlükəsizliyə ciddi və qaçılmaz təhlükə yaradan hadisə, şəxs, obyekt və ya proses barədə xəbərdarlıq) və bənövşəyi (cinayət törətmiş şəxslər tərəfindən istifadə olunmuş üsullar, vasitələr, qurğular və cinayətin gizlədilmə üsulları barədə xəbərdarlıq) istiqamətləndirmələrdir. Nümunə qismində qanunsuz şəkildə və öldürücü təsirə malik olmaqla, dietik və bodibildinq (xüsusi fiziki məşqlər hesabına əzələlərin inkişafı, şişirdilməsi) üçün köməkçi vasitə qismində istifadə olunan, 2,4-dinitrofenol (2,4-DNP və ya sadəcə DNP) barədə nəşr olunan narıncı istiqamətləndirməni, yaxud gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrindən aşkar olunmadan keçirilməsi məqsədilə xüsusi güc verən dərman vasitələrinin gizlədilməsi (maskalanması) ilə bağlı yeni üsullar barədə üzv-dövlətlərin polis orqanlarına məlumat verilməsi üçün nəşr olunan bənövşəyi istiqamətləndirmələri göstərmək olar.

İNTERPOL-un ÜADA ilə birgə əməkdaşlıq şəraitində birgə fəaliyyətin təzahür formalarından biri də Energia layihəsidir. Layihə cinayətkarlığın aktual və yenilənmiş təhlilinin təqdim edilməsi yolu ilə iş qabiliyyətini artıran və insana hədsiz güc verən dərman vasitələrinin öyrənilməsi və onların dövriyyəsinə qarşı mübarizənin aparılması məqsədilə üzv-dövlətlərə kömək üçün həyata keçirilir. Məhz bununla bağlı layihə çərçivəsində aşağıdakılara dair müvafiq məlumatların toplanmasına xüsusi diqqət yetirilir:

– satış və distribütör İnternet səhifələrinə və istehqaçı forumlara xüsusi diqqət yetir-

məklə, onlayn tədqiqat vasitəsilə xüsusi güc verən dərmanların təchizatı və tələbatı;

– layihədə iştirak edən dövlətlər tərəfindən təqdim olunan müsadirə olunmuş məhsullar.

Məhz bu məlumatlar cinayət şəbəkələrinin ifşa olunması və onlar tərəfindən cinayətin törədilməsi üsullarının aşkar edilməsi, hüquq-mühafizə sayələrinin diqqətini yönəltməsi zəruri olan mümkün təhdidlərin müəyyən-ləşdirilməsi, iştirakçı-dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanları arasında məlumat mübadiləsinin asanlaşdırılması, eləcə də hədsiz güc verən dərmanların, əcazılıq məhsullarının və narkotiklərin dövriyyəsi ilə idmanda mövcud olan cinayətkar təşkilatlararası bağ-lılıqların üzə çıxarılması məqsədilə geniş istifadə olunur.

BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsi dopinqlə mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsində mühüm universal mexanizm özünəməxsus rol oynamaqdadır. Belə ki, sözügedən beynəlxalq qurumla Ümumdünya Antidopinq Təşkilatı arasında mövcud olan əməkdaşlıq idmançı-ların, bütövlükdə isə cəmiyyətin sağlamlığı və rifahının qorunması üçün yeni psixoaktiv vasitələr və laborator analizlərlə təminində aparıcı mövqeyə malikdir. Yaxın gələcək illərdə BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinin Laboratoriyası dünyanın 85 ölkəsində 300-dən çox milli laboratoriyalarda həyata keçirilən sınaqların və testlərin təkmilləşdirilməsinə dəstək məqsədilə sıx əməkdaşlığın daha dərinləşməsi niyyətindədir. Bundan əlavə bütün dünyada milli məhkəmə-tibbi və toksikoloji laborato-riyalara müvafiq şəraiti yaradaraq, narko-tiklərin təhlili üzrə müstəqil olaraq labora-toriyalararası tədbirlərin həyata keçirilməsi

funksiyasına malik Beynəlxalq Birgə Təlimlər son onillik ərzində beynəlxalq səviyyədə nəzarətdə olan vasitələrin və yeni psixoaktiv maddələrin eyniləşdirilməsi üçün 109 ölkəyə 15000 etalon nümunələr göndərmişdir.

Hətta ötən ilin 24 fevral tarixində BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinin ÜADA ilə Anlaşma Memorandumu imzalaması idmançıların sağlamlığının və rifah halının qorunması üçün yeni psixoaktiv vasitələrlə mübarizə və laborator analizlərin həyata keçirilməsi sahəsində sözü gedən iki qurum arasında əməkdaşlığın inkişafının yeni mərhələsidir. Bununla da, sözügedən beynəlxalq sənəd asılılığa gətirib çıxaran yeni maddələrin öncədən aradan qaldırılması sistemlərinin dəstəklənməsində əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsinə və təcrübənin sonradan geniş miqyasda istifadəsinə yönəlmişdir.

Anlaşma Memorandumunda hər iki beynəlxalq qurum arasında bir sıra sahələrdə, o cümlədən narkotiklərdən sui-istifadənin və cəmiyyətdə cinayətkarlığın qarşısının alınması və araşdırılması, məhkəmə ekspertizası və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıqla bağlı sahələrdə əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi nəzərdə tutulur. Məhz bu baxımdan, sözügedən sənəd əməkdaşlığın üç əsas istiqamətini özündə ehtiva edir:

- analitik bacarığın və laboratoriyaların fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədilə elmi təcrübə və resursların mübadiləsi;
- meydana çıxan yeni maddələrə dair məlumat və informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi;
- dopinq üçün istifadə olunan maddələrin istehsalı və dövriyyəsinə mütəşəkkil cina-yətkar təşkilatların rolunun araşdırılması və

təhlilinin genişləndirilməsi üçün məlumat mübadiləsi.

Antidoping sahəsində əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları da mühüm rol oynayır. Nümunə qismində ÜADA və Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin birgə nəzarəti altında 2018-ci il yaradılan, beynəlxalq idman federasiyaları, mühüm tədbirlərin təşkilatçıları və ya dəstək məqsədilə müraciət edən digər antidoping təşkilatları üçün antidoping proqramlarını həyata keçirən müstəqil qeyri-kommersiya təşkilatını – Beynəlxalq Test Agentliyini göstərmək olar. Dopinglə qlobal səviyyədə mübarizə aparılması sahəsində müstəqilliyi, təcrübəni və şəffaflığı təşviq etmək məqsədi güdən Agentliyin mənzil-qərarگاهی Lozanna şəhərində yerləşir [12].

İdmanın hər sahəsində qloballaşma xüsusilə keçən əsrdə beynəlxalq idman mübahisələrinin gedərək artmasının nəticəsi olaraq beynəlxalq idman təşkilatları tərəfindən idman mübahisələrinin qısa müddət ərzində idman hüququnun və idmanın ruhuna uyğun şəkildə həll edə biləcək müstəqil arbitraj məhkəməsinin meydana gətirilməsi məcburiyyətini doğurmuşdur. Bu səbəbdən 1984-cü ildə ingiliscə adı Court of Arbitration For Sport (C.A.S) və ya fransızca adı Tribunal Arbitral Du Sport (T.A.S) olan idmanın dünyadakı ən üst məhkəmə orqanı yaradılmışdır. CAS beynəlxalq idmana xidmət edən və idman hüququ ilə bağlı mübahisələrin ən qısa müddət ərzində həll etmə səlahiyyəti olan müstəqil məhkəmədir.

İdman sahəsində regional beynəlxalq-hüquqi tənzimlənmənin müəyyən spesifik xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, idman münasibətlərinin tənzimlənməsində regional bey-

nəlxalq-hüquqi mexanizmlərin rolu danılmazdır. Bu bir tərəfdən, universal beynəlxalq normaların inkişafı təzahürü və tətbiqi zərurəti ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən, konkret regionda spesifik xüsusiyyətləri nəzərə almaqla tənzimlənmənin daha düzgün qurulmasına xidmət edir.

Nümunə qismində regional səviyyədə Avropa Şurası beynəlxalq idman əlaqələrinin tənzimlənməsinə mühüm töhfə verir. Bu regional hökumətlərərası təşkilat İkinci Dünya Müharibəsi başa çatdıqdan sonra yaradılmışdır. Avropa Şurasının 5 may 1949-cu il tarixli Nizamnaməsində məqsəd Üzvlərinin ümumi mülkiyyəti olan ideal və prinsiplərin qorunması və həyata keçirilməsi, onların iqtisadi və sosial tərəqqisinin təşviqi üçün üzvləri arasında daha böyük birliyə nail olmaqdır (Nizamnamənin 1-ci maddəsinin a bəndi). Bunlara nail olmaq üçün Avropa Şurası üzv dövlətlər üçün ümumi maraq kəsb edən məsələlərə baxa, sazişlər bağlaya və iqtisadi, sosial, mədəni, elmi, hüquqi və inzibati sahələrdə, habelə onların müdafiəsi sahəsində birgə tədbirlər həyata keçirə bilər. insan hüquqları və əsas azadlıqları (Nizamnamənin 1-ci maddəsinin b bəndi).

Belə ki, son nəticədə 1985-ci il 19 avqust tarixli İdman tədbirləri, o cümlədən futbol oyunları zamanı zorakılığın və xuliqanlığın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasının ləğvinə yönəlmiş 2016-cı il 3 iyulda Sen-Deni şəhərində imzalanmış Futbol oyunları və digər idman tədbirləri zamanı təhlükəsizlik, mühafizə və xidmət məsələlərinə vahid yanaşma haqqında Avropa Şurası Konvensiyası dövlətlərin ərazisində peşəkar futbol klubları və milli komandalar tərəfindən oynanılan futbol oyunları və ya turnirlərlə

bağlı zəruri addımlar atılması, habelə ərazilərində ev sahibliyi etdikləri digər idman növlərinə və ya idman tədbirlərinə, o cümlədən qeyri-peşəkar futbol oyunlarına, xüsusilə, təhlükəsizlik və ya mühafizə risklərinin mövcud olduğu şəraitlərdə tətbiq etməsi imkanlarının imkanlarının nəzərdən keçirilməsi kimi məsələləri özündə ehtiva edir.

Məqsədə gəldikdə, sözügedən beynəlxalq hüquqi sənədin əsas qayəsini futbol oyunları və digər idman tədbirləri zamanı təhlükəsiz, etibarlı və qonaqpərvər mühit yaratmaq təşkil edir.

Bir sıra terminlərin (məsələn, mühafizə tədbirləri, xidmət tədbirləri, vahid yanaşma, yaxşı təcrübələr və s.) izahlı anlayışlarını müəyyən edən Konvensiya təhlükəsizlik tədbirlərini əsas məqsədi stadion daxilində və ya ondan kənarında futbol və ya digər idman tədbirləri ilə bağlı risklərin qarşısının alınması, azaldılması və/və ya bu tədbirlərlə əlaqədar baş verən istənilən zorakılıq və ya digər cinayət fəaliyyətlərinə və ya pozuntulara reaksiya vermək üçün hazırlanan və həyata keçirilən istənilən tədbir qismində müəyyən etmişdir [8].

Bununla yanaşı, Konvensiya daxili koordinasiya mexanizmləri, gözlənilməz və fəvqəladə halların planlaşdırılması, azarkeşlər və yerli icmalarla qarşılıqlı əlaqə, qanunçuluğun qorunması strategiyaları və əməliyyatları, hüquqazidd davranışın qarşısının alınması və sanksiyaların qoyulması və s. kimi məsələlərin tənzimlənməsini də nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının da tərəf olduğu (20 iyun 2003-cü il) Avropa Şurasının 16 noyabr 1989-cu il tarixində Strasburq

şəhərində imzalanmış Antidoping Konvensiyası da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şübhəsiz ki, bu sənəd bir sıra əlamətlərinə görə UNESKO çərçivəsində qəbul olunan müvafiq beynəlxalq-hüquqi sənəddən fərqlənir. Belə ki, ilk növbədə, vurğulamaq lazımdır ki, UNESKO Konvensiyasında idmanda doping antidoping qaydasının pozulması halı qismində nəzərdən keçirildiyi halda, Avropa Şurasının Konvensiyasında bu anlayış idmançılara dopingin yeridilməsi və ya onların doping vasitələrinin və doping metodlarının farmakoloji növlərindən istifadə etmələri kimi ifadə olunmuşdur. Fikrimizcə, sonuncu tərif daha təkmil anlayışdır və əhatə dairəsi dəqiq təsbit olunmuşdur.

Bundan əlavə, Avropa Konvensiyası doping vasitələrinin farmakoloji növləri və ya doping metodları anlayışını da (müvafiq beynəlxalq idman təşkilatları tərəfindən qadağan edilmiş və Konvensiyanın tələblərinə əsasən Monitoring Qrupu tərəfindən təsdiq olunan siyahıya daxil edilmiş doping vasitələri və ya doping metodlarının növləri) müəyyən etmişdir [5].

İdman sahəsində beynəlxalq müqavilələrin təhlilindən danışarkən, idman yarışlarında manipulyasiya hallarına da toxunmaq yerinə düşərdi. Bu isə cəmiyyətin idmana olan marağını azaltmaqla yanaşı, idmana və idmançıya qarşı olan ictimai inam və etimadın azalmasına da səbəb olur.

Bu cür neqativ hallarla beynəlxalq səviyyədə mübarizə aparmaq üçün 18 sentyabr 2014-cü ildə Avropa Şurası çərçivəsində İdman yarışlarının manipulyasiyasına dair Konvensiya qəbul edilmişdir. Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən, idman yarışlarının

manipulyasiyası özünün və ya başqalarının xeyrinə qeyri-qanuni üstünlük əldə etməsi üçün yuxarıda göstərilən idman yarışının gedişatını və ya nəticəsini qəsdən dəyişdirməyi, yaxud qəsdən bu cür fəaliyyət və ya fəaliyyətsizlik göstərməyi bildirir.

Sözügədən beynəlxalq-hüquqi sənədin 11-ci maddəsi qeyri-qanuni idman mərc oyunlarına qarşı mübarizə tədbirlərini özündə ehtiva edir ki, bu da iştirakçı-dövlətlərin üzərinə qeyri-qanuni idman mərc yarışları operatorlarına qarşı mübarizə aparmaq üçün müvafiq vasitələri işləyib hazırlamaq və müvafiq yurisdiksiyanın qüvvədə olan qanununa uyğun olaraq tədbirlər görmək öhdəliyini qoyur.

Konvensiyanın IV fəslində idman yarışlarında manipulyasiya halları ilə qadağanediciləri tədbirləri nəzərdə tutan imperativ normaları özündə təsbit edir. Nümunə qismində idman yarışlarının manipulyasiyası ilə bağlı cinayət əməllərinin müəyyənəşdirilməsi (maddə 15), idman yarışlarının manipulyasiyası ilə bağlı cinayət əməllərindən əldə edilən gəlirlərin yuyulması ilə mübarizə (maddə 16), cinayət əməlinin törədilməsinə yardım və sövq edilməsi (maddə 17), korporativ məsuliyyət (maddə 18) kimi məsələləri göstərmək olar. Sonuncu daha çox hüquqi şəxslərin məsuliyyəti ilə uzlaşan müddəadır ki, bu da hüquqi şəxslərin onların xeyrinə istər ayrılıqda, istərsə də hüquqi şəxsin qrupunun üzvü kimi və müəyyən funksiyalara (hüquqi şəxsi təmsil etmək üçün səlahiyyət; hüquqi şəxsin adından qərar qəbul edilməsi səlahiyyəti; hüquqi şəxsdə nəzarəti həyata keçirmək səlahiyyəti) əsaslanaraq hüquqi şəxsdə aparıcı mövqeyə malik şəxslər kimi fiziki şəxslərin

törətdikləri müvafiq cinayət əməllərinə görə məsuliyyət daşmasını təmin etmək üçün zəruri hesab oluna biləcək qanunvericilik və ya digər tədbirləri qəbul etmək öhdəliyi qoyur. Bir məsələ də nəzərdən qaçmamalıdır ki, bu cür məsuliyyət cinayət əməli törətmiş fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyətinə xələl gətirmir.

Şübhəsiz ki, bu sahədə hüquqi şəxslərin məsuliyyəti məsələsi Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 15-2-ci fəslə ilə birbaşa bağlılığa malikdir. Məcəllənin 99-4-cü maddəsi hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq olunmasının əsasları və şərtlərini, o cümlədən hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlər həmin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün vəzifəli şəxsi funksiyasını həyata keçirən fiziki şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqini nəzərdə tutsa da, dövlət, bələdiyyələr və beynəlxalq təşkilatlar barəsində bu kimi məhrumiyət tədbirlərini istisna edir. Hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlər isə cərimə, xüsusi müsadirə, hüquqi şəxsi müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə və hüquqi şəxsi ləğv etmə ilə məhdudlaşır (maddə 99-5).

Konvensiyanın dövlətdaxili qanunvericiliyinə implementasiyasına gəldikdə, "Bədən tərbiyəsi və idman haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda idman yarışlarında manipulyasiyaya şəxsin özünün və ya başqasının xeyrinə qeyri-qanuni üstünlük əldə etməsi üçün idman yarışlarının gedişatını və ya nəticəsini qəsdən dəyişdirməyə yönəlmiş əməli kimi tərif verilir. Qanuna əsasən idman yarışlarında manipulyasiya hallarının

yolverilməzliyi idman sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipi kimi təsbit olunur və bu cür neqativ halların qarşısının alınması dövlətin bu sahədə əsas vəzifələrindən biri kimi müəyyən olunur. Bu məqsədlə, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə və “Bədən tərbiyəsi və idman haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 192-2-ci maddəsində isə idman yarışlarında manipulyasiya əməllərinə görə ümumi və xüsusi subyektlər üçün cəzalar müəyyən edilir. Bu növ cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə Məcəllə həvəsləndirici norma kimi bu əməli törətmiş şəxsin bu barədə müvafiq dövlət orqanına könüllü məlumat verməsini və ya bu əməli ona qarşı tətbiq edilən hədə-qorxu nəticəsində etməsini cinayət məsuliyyətini istisna edən hal kimi müəyyən edir.

Yeri gəlmişkən, idmanda korrupsiya hallarının qarşısının alınması sahəsində Avropa Şurası bir sıra beynəlxalq mexanizmlərlə sıx əməkdaşlıq edir. Nümunə qismində Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi tərəfindən 2017-ci ilin fevralında keçirilmiş İdmanda Vicdanlılıq üzrə Beynəlxalq Forumda təsis olunmuş İdmanda Korrupsiya Əleyhinə Beynəlxalq Tərəfdaşlıq adlı çoxtərəfli platformadır ki, sözügedən təsisatın əsas məqsədi korrupsiyanın aradan qaldırılması və idmanda və onun ətrafında yaxşı idarəetmə mədəniyyətinin təşviqi üçün səyləri gücləndirmək və dəstəkləmək üçün beynəlxalq idman təşkilatlarını, hökumətləri, hökumətlərarası təşkilatları və digər müvafiq maraqlı tərəfləri bir araya gətirməkdir. Platformanın Daimi Komitəsi öz fəaliyyətinə maraqlı dövlətlərin

nümayəndələrini, qeyri-hökumət təşkilatlarını və idman təşkilatlarını cəlb edir.

Ümumilikdə, təsisat çərçivəsində idmanla bağlı müxtəlif problemlərin həllinə yönəlmiş dörd işçi qrup da fəaliyyət göstərir:

– İdman oyunlarının və infrastrukturunun ələ alınması ilə bağlı korrupsiya riskinin azaldılması;

– Mühüm idman tədbirlərinin seçimində dürüstlüyün təmin edilməsi;

– Korrupsiya riskini azaltmaq üçün yaxşı idarəetmə prinsiplərinin gücləndirilməsi;

– Hüquq-mühafizə orqanları, cinayət ədliyyə orqanları və idman təşkilatları arasında səmərəli əməkdaşlığın gücləndirilməsi [14, s.124]

Öhdəlik yaradan beynəlxalq hüquq normalarından başqa, Avropa Şurası çərçivəsində tövsiyə xarakterli aktların da qəbuluna xüsusi önəm verilməkdədir. Məhz bu məqsədlə müttəmədi olaraq idmana cavabdeh nazirlərin konfransları çağırılır. İdman işləri nazirlərinin konfranslarında Avropa Şurası üzvlərinin idman sahəsində dövlət siyasətinin işlənilməsi, hazırlanmasında hüquqi və etik qaydalar rolunu oynayan tövsiyə xarakterli aktlar qəbul edilir. Beləliklə, 1976-cı il sentyabrın 24-də İdman hamı üçün Avropa İdman Xartiyası qəbul edildi. Bunun əsasında 1992-ci il sentyabrın 24-də Rodosda keçirilən idman nazirlərinin konfransı bu sahədə daha müfəssəl sənədi – hazırda 16 may 2001-ci il redaksiyasında qüvvədə olan Avropa İdman Xartiyası işləyin hazırlamışdır. O, hər bir fərdə idmanla məşğul olmaq hüququnu həyata keçirməkdə kömək etmək məqsədini bəyan etdi ki, buna nail olmaq üçün hökumətlər bədən tərbiyəsi sahəsində biliklərə yiyələnmək və ilkin fiziki

bacarıqlara yiyələnmək, habelə təhlükəsiz şəraitdə idman və fiziki fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün aşağıdakı imkanlara təminat verməlidirlər:

- əhalinin sağlamlığının qorunması və bu sahədə mövcud subyektiv imkanın realizəsi üçün;

- marağı və bacarığı olan hər kəsin idmanda öz göstəricilərini artırmaq imkanına malik olmasına təminat vermək; idmanın mənəvi və etik əsaslarını, insan ləyaqətini və təhlükəsizliyini qorumaq və inkişaf etdirmək, idmançılar və idmançılar üçün onların siyasi, kommersiya və maliyyə məqsədləri üçün istismarından, habelə ləyaqəti alçaldan təcrübələrdən, o cümlədən narkotiklərdən istifadədən, cinsi təcavüzdən, uşaqların, gənclərin və qadınların hüquqlarının pozulması (1992-ci il Nizamnaməsinin 1-ci maddəsi).

Xartiya idmanın milli səviyyədə inkişafında və beynəlxalq idman hərəkatının dəstəklənməsində dövlət orqanlarının rolunu da müəyyən edir.

1957-ci ildə Avropa İqtisadi Birliyi (AEC) kimi iqtisadi inteqrasiya məqsədilə yaradılmış Avropa İttifaqı (Aİ) daxilində idman sahəsində ümumi yanaşmaların işlənilib hazırlanması zərurəti ilə bağlı fikirlər geniş vüsət almağa başlayır. Bu məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün 2007-ci il iyulun 11-də Avropa Komissiyası idmana dair geniş hesabatı (White Paper on Sport) ictimaiyyətə təqdim etdi. Bu sənədin əsas məqsədi 2007-ci il dekabrın 13-də qəbul edilmiş Lissabon müqaviləsinə (İslahatlar haqqında müqavilə) daxil edilmiş idmana dair müddəaların həyata keçirilməsinə hazırlıq olmuşdur. Hesabatın idmanın roluna

həsr olunmuş 2-ci hissəsi, idman fəaliyyətinin aşağıdakı mühüm ictimai funksiyalarını sadalayır:

- bədən tərbiyəsi vasitəsilə əhalinin sağlamlığının təmin edilməsi;

- dopinqlə mübarizədə səylərin birləşdirilməsi (yeni dərmanlar və onların istifadə üsulları haqqında məlumat mübadiləsi üçün milli sərhəd və polis xidmətləri, Ümumdünya Antidoping Agentliyi (WADA) və İNTERPOL arasında qarşılıqlı fəaliyyətə xüsusi rol verilir);

- tərbiyə və təhsil;

- fəal vətəndaş mövqeyinin formalaşdırılması;

- sosial inteqrasiya və bərabər imkanlar üçün idmanın potensialından istifadə etmək;

- idman arenalarında irqçilik və zorakılığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi;

- Avropa dəyərlərinin dünyanın digər yerlərində təbliği; davamlı inkişafın təmin edilməsi.

Hesabatın 3-cü hissəsi İdmanın iqtisadi meyarı adlanır. O, statistik məlumatların toplanmasının daha səmərəli təşkilinin və idman təşkilatlarının davamlı maliyyələşdirilməsinin optimal modelinin hazırlanmasının zəruriliyini göstərir.

Hesabatın 4-cü hissəsində idman fəaliyyətinin təşkilati aspektləri, xüsusən də yarışların kişilər və qadınlar, milli və beynəlxalq yarışlara bölünməsi oyunçuların hərəkat azadlığı ilə vətəndaşlıq arasında əlaqə; transferlər, idman agentlərinin fəaliyyəti; yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi; korrupsiyaya, çirkli pulların yuyulmasına və iqtisadi cinayətin digər formalarına qarşı mübarizə; klubların lisenziyalaşdırılması; medianın fəaliyyəti nəzərdən keçirilir.

Hesabatın 5-ci hissəsində Ainin üzv-dövlətləri, Avropa idman federasiyaları, Avropa Olimpiya və Avropa Paralimpiya Komitələri, Milli Olimpiya Komitələri, sosial tərəfdaşlar, digər Avropa və beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Avropa Şurası və BMT-nin ixtisaslaşmış təsisatları olan UNESCO və ÜST arasında dialoqun gücləndirilməsinin zəruriliyi qeyd olunur.

Beləliklə, Avropa İttifaqı idman sahəsində razılaşdırılmış siyasət həyata keçirmək səlahiyyətlərini əldə edib. Əvvəllər bu, arabir həyata keçirilirdi və təsis sənədlərində hüquqi əsası yox idi. İdman üzrə Aİ miqyasında ilk dördillik iş planı 2011-ci ildə qəbul edilmişdir. Aİ Şurasının 2011/C 162/01 sayılı Qətnaməsi Aİ-nin 2011-2014-cü illər idman üzrə iş planını qəbul etmişdir. O, idman sahəsində əməkdaşlığın üç əsas istiqamətini müəyyən etdi: birincisi, idmanın sosial rolunun artırılması (dopinqlə mübarizə, idman hazırlığı, zorakılıq və dözümsüzlüyün qarşısının alınması və onunla mübarizə, sağlamlaşdırıcı fiziki fəaliyyət, idmanda və idman vasitəsilə sosial inteqrasiya, üçüncü dövlətlər və təşkilatlarla əməkdaşlıq, idmanda və idman vasitəsilə davamlı inkişaf), ikincisi, iqtisadi sahədə əməkdaşlıq (idman siyasətinin inkişafı, idmanın davamlı maliyyələşdirilməsi, regional inkişaf və məşğulluq), üçüncüsü, idman fəaliyyətinin təşkilində əməkdaşlıq (idmanda düzgün idarəetmənin təmin edilməsi, idmançıların sərbəst hərəkəti, idman agentlərinin fəaliyyətini tənzimləyən qaydaların işlənilməsi, ədalətli oyun prinsipinin təmin edilməsi, o cümlədən danışıqlı oyunlar, korrupsiya, çirkli pulların yuyulması və iqtisadi cinayətlərin digər formaları ilə mübarizə,

yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının müdafiəsi, idman klublarının fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması, televiziya və radio yayımı hüquqlarının və əqli mülkiyyətin qorunması hüquqlarının təmin edilməsi).

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Komissiyası çərçivəsində təhsil, gənclər, idman, dil siyasəti və mədəniyyət məsələləri ilə məşğul olan Təhsil və Mədəniyyət üzrə Baş Direktorluq fəaliyyət göstərir. O, Aİ-nin idman sahəsində siyasətini işləyib hazırlayır, idman sahəsində əməkdaşlığı təşviq edir və Avropada fiziki aktivliyi və idmanı, xüsusən də Erasmus + proqramını təşviq edən təşəbbüslərə rəhbərlik edir.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi çərçivəsində aparılmış əməkdaşlıq əlaqələri isə keçmiş SSRİ məkanında keçirilmiş əməkdaşlıqla müqayisədə daha zəif şəkildə özünü büruzə verir. Bu, bir tərəfdən, qurumun hüquqi təbiəti və onun daha çox humanitar inteqrasiya təsisatı olmasından irəli gəlidiyi halda, digər tərəfdən bir sıra iştirakçı dövlətlərin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının MDB-yə münasibətdə tutduğu konseptual mövqeyi ilə birbaşa əlaqəlidir. Bununla belə, bu qurum çərçivəsində müəyyən beynəlxalq müqavilələrin mövcudluğuna rast gəlmək mümkündür. Nümunə qismində 2007-ci il 25 may tarixində Yalta şəhərində imzalanmış Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərin bədən tərbiyəsi və idman sahəsində əməkdaşlığı haqqında Sazişi göstərmək olar. Sözügedən sənədin 1-ci maddəsinə əsasən, Tərəflər öz dövlət orqanları, milli olimpiya komitələri, milli idman – federasiyaları (ittifaqları, assosiasiyaları), beynəlxalq, regional və digər bədən tərbiyəsi – idman təşkilatları

və birliklərinin xətti ilə bədən tərbiyəsi və idman sahəsində əməkdaşlığın inkişafına yardım edir, onların bədən tərbiyəsi, idman və olimpiya hərəkətinin səmərəli inkişafına yönəlmiş təşəbbüslərini dəstəkləyirlər.

Digər sub-regional təşkilatlar çərçivəsində də idman sahəsində beynəlxalq normayarıdıcılıq fəaliyyətinin inkişafına xüsusi önəm verilmişdir. Bunun bariz nümunəsi kimi Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) göstərmək olar ki, həmin qurum 2015-ci ildə gənclər və idman sahəsində əməkdaşlıq prosesinə start verdilər. Buna uyğun olaraq, TDT-nin VI Sammiti 2018-ci ildə Çolpon-Atada Gənclər və milli idman növləri mövzusunda həsr olunmuşdu. Bu baxımdan, Türk Dövlətləri Təşkilatı Katibliyi Gənclər və İdman fəaliyyətinə böyük önəm vermiş və bu sahədə müxtəlif layihələr həyata keçirməyə çalışmışdır. İndiyədək gənclər və idmana məsul nazirlərin yeddi iclası keçirilib. Nazirlər Üzv Dövlətlər arasında davam edən əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı mövzular üzrə qərarlar qəbul etdilər. Nazirlərin və İşçi Qrupun Görüşləri 9 noyabr 2023-cü il tarixində Azərbaycanın Basqal şəhərində Türk Dövlətləri Təşkilatının Gənclər və İdman üzrə Nazirlərinin 7-ci Toplantısı çağırılmışdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. Üçüncü kitab. Bakı, Azərənşr, 1997, 488 s.
2. Əliyev İ.H. İnkişaf məqsədimizdir. Bakı, Azərənşr, 2011, 400 s.
3. Əliyev E. Ə., Qəmbərov H. D., Hüseynova F. E. Beynəlxalq idman hüququ. Dərslik. II nəşr / Z. H. Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, "Zərdabi-Nəşr" MMC, 2023, 500 s.
4. Antidoping Qaydaları – <https://www.amada.az/legal/antidoping-qaydaları/>
5. Avropa Şurasının Antidoping Konvensiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu - <http://www.e-qanun.az/framework/2220>
6. Bədən tərbiyəsi və idman haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu – <https://e-qanun.az/framework/18303>
7. Əliyev Ə.İ., Aslanov E.Z. Beynəlxalq turizm hüququ. Dərslik. Bakı, 2011, 475 s.
8. Futbol oyunları və digər idman tədbirləri zamanı təhlükəsizlik, mühafizə və xidmət məsələlərinə vahid yanaşma haqqında Avropa Şurası Konvensiyası'nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu - <https://e-qanun.az/framework/40411>
9. İdmanda doping vasitələrindən və üsullarından istifadəyə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu – <https://e-qanun.az/framework/34359>
10. Normativ hüquqi aktlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu – <https://president.az/az/articles/view/1616>
11. Тимец М.В. Всемирное антидопинговое агентство: структура и основные направления деятельности // Спорт: экономика, право, управление, 2005, № 4, с. 23-26
12. André-Sandberg A. Encyclopedia of Anti-Doping in an Era of Evidenced Based Medicine: Scientific literature made available from January 2000 through December 2015. Stockholm: Karolinska Institutet at Karolinska University Hospital, 2016, 4503 p.
13. Houlihan B. The Evolution of Performance-Enhancing Drug Use in Sport. In Emerging Drugs in Sport. Eds., O.Rabin, O.Corazza. Geneva: Springer, 2021, pp. 3-15
14. L'organisation des jeux Olympiques et Paralympiques 2024: questions de droit public. Sous la direction de Sabine Boussard, Laurence Folliot-Lalliot et Franck Latty. Paris, Dalloz, 2024, 300 p. və başqa mənbələr.

**РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕГУЛИРОВАНИИ
СПОРТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРАКТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ**

Мамедзаде Туран Аламат оглы

В статье автор подробно рассматривает роль международных механизмов в правовом регулировании спортивных отношений в контексте взаимного анализа научно-теоретических и практических аспектов.

При этом раскрывается роль универсальных международных механизмов в регулировании сотрудничества в области спорта, а также специфические интересные особенности регионального международно-правового регулирования в сфере спорта.

Ключевые слова: спортивные отношения, правовое регулирование, международные механизмы, сотрудничество в области спорта, спортивно-правовые нормы.

**THE ROLE OF INTERNATIONAL MECHANISMS IN THE REGULATION
OF SPORTS RELATIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF
SCIENTIFIC-THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS**

Mammadzade Turan Alamat oglu

In the article, the author examines in detail the role of international mechanisms in the legal regulation of sports relations in the context of a mutual analysis of scientific-theoretical and practical aspects.

At the same time, the role of universal international mechanisms in regulating cooperation in the field of sports and the specific interesting features of regional international legal regulation in the sphere of sports are presented.

Keywords: sports relations, legal regulation, international mechanisms, cooperation in the field of sports, sports-legal norms.

**SPOR İLİŞKİLERİNİN DÜZENLENMESİNDE ULUSLARARASI
MEKANİZMALARIN ROLÜ: BİLİMSEL-TEORİK VE PRATİK
YÖNLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Mammadzade Turan Alamat oğlu

Yazar, makalesinde spor ilişkilerinin hukuki düzenlenmesinde uluslararası mekanizmaların rolünü bilimsel-teorik ve pratik yönlerin karşılıklı analizi bağlamında ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Aynı zamanda spor alanında işbirliğinin düzenlenmesinde evrensel uluslararası mekanizmaların rolü ve spor alanındaki bölgesel uluslararası hukuki düzenlemenin kendine özgü ilgi çekici özellikleri sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: spor ilişkileri, yasal düzenleme, uluslararası mekanizmalar, spor alanında iş birliği, spor hukuku normları.

RƏSMİ SƏNƏDLƏR

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2025-ci il
7 yanvar tarixli 3 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.*

Hava gəmisində daşınması qadağan edilən əşya və maddələrin SİYAHISI

1. Hava gəmisinin salonunda daşınması qadağan edilən əşya və maddələr

1.1. Bütün növ silahlar və kəsici-deşici alətlər:

1.1.1. döyüş silahı, tapança, revolver, tüfəng, karabin və digər odlu silah, partlayıcı maddələrin qüvvəsindən istifadə etməklə işləyən analogi qurğular (yivli və yivsiz tüfənglər, idman silahı, lülədən doldurulan odlu silah, fişəng atan tapança və yalnız siqnal fişəngləri buraxmaq üçün qurğular, boş (gülləsiz) patronlarla atəş açmaq üçün tapança və revolver, heyvanların öldürülməsi üçün mili sıçrayan tapança, line-myot);

1.1.2. digər silahlar (pnevmatik silah, qaz silahı, ov silahı və s.);

1.1.3. yuncaq silah, silahın surəti və ya imitator;

1.1.4. odlu silahların komplektləşdirici hissələri (optik nişangahlardan başqa);

1.1.5. siqnal və idman tapançaları;

1.1.6. yay, mizraq, oxlar;

1.1.7. harpun və nizələr;

1.1.8. katapultlar;

1.1.9. qılınclar (süvari qılıncları və gödək qılınclar daxil olmaqla), xəncərlər (üçtiyəli xəncərlər və yatağanlar daxil olmaqla), qarmaqlar, sapandlar, süngülər, bıçaqlar (hərbi desant, fin, çıxarılıb atılan ülgüclü, qıfilla bağlanan bıçaqlar daxil olmaqla) rapiralar;

1.1.10. buz baltaları və buzqıranlar;

1.1.11. ülgüc üçün tiyələr;

1.1.12. dəftərxana bıçağı;

1.1.13. tiyəsinin uzunluğu 6 santimetrdən çox olan bıçaqlar;

1.1.14. dayaq nöqtəsindən başlayaraq tiyəsinin uzunluğu 6 santimetrdən çox olan qayçılar;

1.1.15. ucları və ya kənarları olan döyüş sənəti silahları.

1.2. Keyidici (hərəkətsizləşdirici) maddə və (və ya) əşyalar:

1.2.1. bütün növ elektroşoklar, müvəqqəti sarsıdan silahlar;

1.2.2. heyvanların hərəkətsizləşdirilməsi və öldürülməsi üçün vasitələr;

1.2.3. keyidici (hərəkətsizləşdirici) kimyəvi preparatlar, qaz balonları, istiotlu sprej, göz-yaşardıcı qaz, turşulu sprej, heyvanlardan qorunmaq üçün spreylər.

1.3. Peşə alətləri:

1.3.1. ling;

1.3.2. burğu və matqablar, o cümlədən portativ simsiz matqablar;

1.3.3. tiyəsinin və ya sapının uzunluğu 6 santimetrdən çox olan alətlər;

1.3.4. mişarlar, portativ simsiz mişarlar daxil olmaqla;

1.3.5. lehimləmə lampaları;

1.3.6. tikintidə istifadə olunan tapançalar.

1.4. Küt alətlər:

1.4.1. toxmaqlar (o cümlədən beysbol və softbol toxmaqları);

1.4.2. dəyənəklər (toppuz, kötək, rezin dəyənək və s.) və jezllər;

1.4.3. döyüş sənəti silahları.

1.5. Partlayıcı maddələr (əşyalar) və partlayıcı vasitələr:

1.5.1. barıt (miqdarından və qablaşdırılmasından asılı olmayaraq);

1.5.2. döyüş patronları (o cümlədən kiçik çaplı);

1.5.3. ovçu kapsulları (pistonlar) və kapsul-detonatorlar;

1.5.4. detonasiya şnuruları, zərbə və ya detonasiya kapsulları, fitillər, elektrodetonatorlar və odkeçirən qaytanlar;

1.5.5. partlayıcı qurğuların dəqiq surəti və ya imitatoru;

1.5.6. minalar, qumbaralar və ya digər partlayıcı vasitələr;

1.5.7. pirotexnika vasitələri: signal və işıqlandırma raketləri, yağış raketləri, dumana qarşı signallar, şaşkalar, tüstü patronları, partladılma işləri üçün kibritlər, benqal fişəngləri, dəmiryol petardaları;

1.5.8. dinamit, tol, ammonal, trotil, plastik və digər partlayıcı maddələr.

1.6. Sıxılmış və ya mayeləşdirilmiş qazlar:

1.6.1. butan;

1.6.2. propan;

1.6.3. digər qazlar.

1.7. Tezalıqan mayelər:

1.7.1. aseton;

1.7.2. benzin;

1.7.3. neft məhsullarının nümunələri;

1.7.4. metanol;

1.7.5. metilasetat (metil efiri);

1.7.6. əyləc mayesi;

1.7.7. kürd karbonatı;

1.7.8. efirlər;

1.7.9. etilsellozolva;

1.7.10. digər tezalıqan mayelər.

1.8. Alışan bərk maddələr:

1.8.1. kalium;

1.8.2. natrium;

1.8.3. metal kalsium və onların külçələri (ərintiləri);

1.8.4. fosforlu kalsium;

1.8.5. öz-özünə alışmaya və yanğına səbəb ola biləcək, hər hansı bir təsirdən istilik və ya nan qazları ayıran digər maddələr;

1.8.6. ağ, sarı, qırmızı fosfor və alışan bərk maddələr kateqoriyasına aid digər maddələr;

1.8.7. ərkibində suyun və qarışdırıcının miqdarı 20 faizdən az olan dənəvər və ya lopalı, quru və ya nəm kolloidli nitrosellüloz.

1.9. Zəhərli və zəhərləyici maddələr:

1.9.1. brusin;

1.9.2. nikotin;

1.9.3. strixnin;

1.9.4. tetrahidrofurfuril spirti;

1.9.5. antifriz;

1.9.6. etilenqlikol;

1.9.7. civə;

1.9.8. turşusunun bütün duzları və sianidli preparatlar;

1.9.9. siklon, sianplav, arsen anhidridi və digər güclü təsir edən zəhərli və zəhərləyici maddələr.

1.10. Aşındırıcı və korroziyalaşdırıcı maddələr:

1.10.1. güclü qeyri-üzvi turşular: xlorid, kükürd, azot və s.;

1.10.2. flüorlu hidrogen və digər güclü turşular və korroziyalaşdırıcı maddələr.

1.11. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının “Doc 9284, təhlükəli yüklərin hava yolu ilə təhlükəsiz daşınması üzrə Texniki təlimatlar”ında (bundan sonra – Texniki təlimatlar) sərnişinlər və hava gəmisinin heyətinin əl yükü və üzərində müəyyən edilmiş şərtlərlə daşınmasına icazə verilən radioaktiv material tərkibli əşyalar istisna olmaqla, digər radioaktiv materiallar və radioaktiv material tərkibli əşyalar.

2. Qeydiyyatdan keçmiş baqajda daşınması qadağan edilən əşya və maddələr

2.1. Partlayıcı və alovlanan, o cümlədən:

2.1.1. kapsul-detonatorlar;

2.1.2. detonasiya şnuruları, zərbə və ya detonasiya kapsulları, fitillər, elektrodetonatorlar və odkeçirən qaytanlar;

2.1.3. dinamit, barit və plastik partlayıcı maddələr (miqdarından və qablaşdırılmasından asılı olmayaraq);

2.1.4. minalar, qumbaralar və ya digər hərbi təyinatlı partlayıcı vasitələr;

2.1.5. pirotexniki vasitələr: siqnal və işıqlandırma raketləri, yağış raketləri, duma-naqarşı siqnallar, şaşkalar, tüstüverici vasitələr və tüstü patronları, partladılma işləri üçün kibritlər, benqal fişəngləri, dəmiryol petardaları;

2.1.6. dövriyyəsinə və daşınmasına icazəsi olmayan odlu silahların bütün növləri.

2.2. Litium batareyaları:

2.2.1. litiumun miqdarı 2 qramdan artıq olan litium-metal akkumulyatoru;

2.2.2. litiumun miqdarı 8 qramdan artıq litium-metal akkumulyatoru olan portativ tibbi elektron vasitələri;

2.2.3. enerji tutumu 160 vattndan yüksək olan litium-ion akkumulyatoru;

2.2.4. litium batareyaları olan portativ elektron siqaret qurğuları.

2.3. Alışqanlar:

2.3.1. sayı 5 ədəddən çox olan kibrit qutusu;

2.3.2. yanacaq dolu yanacaq qurğuları;

2.3.3. tündlüyü 70 faizdən yüksək olan alkoqollu içkilər.

2.4. Texniki təlimatlarda sərnişinlər və hava gəmisinin heyətinin qeydiyyatdan keçmiş baqajında müəyyən şərtlərlə daşınmasına icazə verilən radioaktiv material tərkibli əşyalar istisna olmaqla, digər radioaktiv materiallar və radioaktiv material tərkibli əşyalar.

3. Yük və poçt göndərişlərində daşınması qadağan edilən əşya və maddələr

3.1. Texniki təlimatlarla müəyyən olunmuş təhlükəsizlik tələblərinə cavab verməyən təhlükəli yüklərin və kустar üsulla hazırlanmış

partlayıcı qurğuların hava nəqliyyatı ilə yük göndərişlərində daşınması qadağandır.

3.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 9 dekabr tarixli 191 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Poçt göndərişlərində göndərilməsi qadağan olan malların və əşyaların Siyahısı”na uyğun daşınması qadağan edilən əşya və maddələrin daşınmasına yol verilmir.

Qeydlər:

1. Hava gəmisində daşınması qadağan edilən əşya və maddələr dedikdə, qanunsuz müdaxilə aktlarının həyata keçirilməsi üçün istifadə oluna biləcək və ya hava gəmisində və onun bortunda olan sərnişinlərin və hava gəmisinin heyət üzvlərinin həyatına təhlükə yarada biləcək əşya və maddələr nəzərdə tutulur.

2. Hava gəmisində daşınması qadağan edilən əşya və maddələrlə bağlı baqajın yenidən yığılması məqsədilə hava limanlarında biletlərin qeydiyyatı prosesinə və baxış məntəqələrinə daxil olmalara məhdudiyət yaratmayan xüsusi zona ayrılmalıdır.

3. Litium batareyaları olan portativ elektron vasitələr tam söndürülmüş halda daşınmalıdır.

4. Sərnişinlər hava limanları və hava gəmilərinin istismarçıları tərəfindən hava gəmisində daşınması qadağan edilən əşya və maddələr barədə rəsmi saytlarında və ya mediada, həmçinin qeydiyyat zamanı növbəyə duran sərnişinlərə hava limanının və ya hava gəmisinin istismarçısı tərəfindən məlumat verilməklə, hava limanlarında sərnişinlərin hərəkət marşrutlarında tablolar və lövhələr yerləşdirilməklə, yazılı və ya radioelanlar verilməklə, biletlər elektron alındığı hallarda biletə qeydlər edilməklə, biletlərin aviakassadan alındığı hallarda isə aviakassaların işçiləri tərəfindən məlumat verilməklə məlumatlandırılır.

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2025-ci il
19 fevral tarixli 30 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir.*

Kommersiya hava daşımalarının, sərnişin, baqaj, yük və poçt göndərişlərinin hava daşımalarının həyata keçirilməsi QAYDALARI

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qaydalar “Aviasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – Qanun) 48.4-cü maddəsinin, habelə “Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında” 1944-cü il 7 dekabr tarixli Konvensiyanın, 1929-cu ildə Varşavada imzalanmış “Beynəlxalq hava daşımalarına aid bəzi qaydaların unifikasiyası üçün” Konvensiyanın, “Beynəlxalq hava daşımalarına aid bəzi qaydaların unifikasiyası üçün” Konvensiyada dəyişikliklər barədə” 1955-ci il 28 sentyabr tarixində Haaqada tərtib edilmiş Protokolunun tələblərinə uyğun olaraq hazırlanmışdır.

1.2. Bu Qaydalar daşınma müqaviləsi və kommersiya sazişləri əsasında müəyyən haqq müqabilində sərnişinlərin, eləcə də sərnişin tərəfindən hava gəmisinin bortunda daşınan baqajın (o cümlədən əl yükünün, habelə yük və poçt göndərişlərinin) hava nəqliyyatı vasitəsilə daşınması ilə bağlı müddəaları özündə ehtiva edir.

1.3. Bu Qaydalar sərnişinin, baqaj, yük və poçt göndərişlərinin müntəzəm və qeyri-müntəzəm (çarter) uçuşlar əsasında daxili və beynəlxalq hava daşımalarına tətbiq olunur.

1.4. Hava əlaqəsinə dair beynəlxalq müqaviləyə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında qeydiyyatda alınmış daşıyıcılar tərəfindən kommersiya sazişləri bağlanıldığı halda bu barədə Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyinə məlumat verilməlidir.

1.5. Bu Qaydalarda istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakı mənalara ifadə edilir:

1.5.1. baqaj – daşıyıcının məsuliyyəti altında daşınma üçün qəbul edilən, sərnişin tərəfindən

göndərilən və ya səfər boyu müşayiət edilən, qabariti, çəkisindən və xüsusiyyətindən asılı olaraq daşınmasına icazə verilən yük;

1.5.2. baqaj qəbzi – hava nəqliyyatı ilə daşınma müqaviləsinə əsasən baqajın daşınmaya qəbul edilməsini təsdiq edən sənəd;

1.5.3. baqajın və ya yükün itirilməsi – qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vaxt ərzində təyinat məntəqəsinə çatdırılmaması və əksi sübut ediləndə itirilmiş hesab edilməsi;

1.5.4. baqajın və ya yükün gecikdirilməsi (ləngidilməsi) – sərnişinin baqajının və ya yükün təyinat məntəqəsinə müəyyən olunmuş müddətdən gec çatdırılması;

1.5.5. baqajın və ya yükün zədələnməsi – baqajın və ya yükün ilkin təyinatına görə tam istifadə edilməsinin mümkün olmaması (dəyərinin itirilməsi) ilə nəticələnən zədələnmə;

1.5.6. daşıma sənədləri – hava nəqliyyatı ilə daşınma müqaviləsinə əsasən sərnişinin, baqajın, yük və poçt göndərişinin daşınması üçün tələb olunan sərnişin bileti, baqaj qəbzi, yük qaiməsi, poçt qəbzi və digər sənədlər;

1.5.7. əl yükü – daşınma zamanı daşıyıcının razılığı ilə sərnişinin nəzarəti altında hava gəmisinin bortunda olan baqaj;

1.5.8. elektron daşıma sənədi – elektron mənbədən istifadə edilməklə sərnişinin və ya yükün təyinat yerinə daşınması və ya ötürülməsi prosesinin təmin edilməsi üçün istifadə edilən sənəd;

1.5.9. hava gəmisinin sərnişini (kommersiya hava daşımaları üzrə) – sərnişinin hava nəqliyyatı ilə daşınma müqaviləsi və ya daşınma məqsədilə hava gəmisinin kirayələnməsi (çarteri) müqaviləsi bağlamış fiziki şəxs;

1.5.10. hava nəqliyyatı ilə daşınma müqaviləsi – müəyyən edilmiş ödəniş müqabilində sərnişinin, baqajın və ya yükün təyinat məntəqəsinə (məntəqələrinə) çatdırılmasına dair daşıyıcı ilə fiziki və ya hüquqi şəxs arasında bağlanmış müqavilə;

1.5.11. xidmət sinfi – ödənilmiş tariflərə uyğun olaraq sərnişinlərə biznes, ekonom və ya daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilən digər siniflərdə göstərilən xidmət;

1.5.12. kommersiya sazişi – beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilən, agent sazişi istisna olmaqla, daşıyıcılar arasında sərnişinlərin hava nəqliyyatı ilə daşınması üzrə birgə xidmət göstərilməsi haqqında saziş (blok sahəsi, kod-şerinq və s.);

1.5.13. qrup şəklində daşıma – səyahət üçün ümumi məqsədi və eyni uçuş və enmə tarixi olan, biletin dəyərini qrup tarifi üzrə ödəmiş bir qrup şəxsin (ekonom sinifdə ən azı 10 nəfər və biznes sinifdə ən azı 6 nəfər, 2 yaşınadək uşaqlar nəzərə alınmadan) daşınması;

1.5.14. sərnişin bileti – sərnişinin bir hava limanından (aeroportdan) digər hava limanına (aeroporta) çatdırılması üçün istifadə olunan kağız və ya elektron formada (elektron daşıma sənədi) rəsmiləşdirilən sərnişin daşıma sənədi;

1.5.15. təhlükəsiz baqaj – daşınma üçün müvafiq qeydiyyatdan və təhlükəsizlik üzrə baxışdan keçirilmiş və hava gəmisinə yüklənənədək nəzarət altında olan baqaj;

1.5.16. yük – baqaj və poçt istisna olmaqla, yük qaiməsi ilə rəsmiləşdirilən və hava gəmisində daşınması üçün qəbul edilən əmlak (əşya);

1.5.17. yükəndərən – hava daşınmasının təşəbbüsçüsü olan və adından yük göndərilməsi rəsmiləşdirilən fiziki və ya hüquqi şəxs;

1.5.18. yükalan – yük daşınması müqaviləsinə və ya digər müvafiq sənədlərə əsasən yükü almaq səlahiyyəti olan fiziki və ya hüquqi şəxs;

1.5.19. yük qaiməsi – yükdaşıma müqaviləsinə uyğun olaraq, yükəndərənin və ya daşıyıcının kağız və ya elektron formada (elektron daşıma sənədi) rəsmiləşdirdiyi daşıma sənədi.

1.6. Bu Qaydalarda istifadə olunan digər anlayışlar Qanunda və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktlarında nəzərdə tutulmuş mənaları ifadə edir.

1.7. Bu Qaydalarla tənzimlənməyən məsələlər Qanuna və bu Qaydaların 1.1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş digər sənədlərə uyğun olaraq həyata keçirilir.

2. Sərnişin, baqaj, yük və poçt göndərişlərinin hava daşınmaları üzrə şərtləri

2.1. Sərnişin, baqaj, yük və poçt göndərişlərinin hava daşınması daşıma sənədləri ilə təsdiq edilir.

2.2. Daşıyıcıların hava daşımaları üçün daxili qaydalarını müəyyən etmək hüququ vardır. Həmin qaydalar Qanuna, bu Qaydaların 1.1-ci bəndində qeyd olunan beynəlxalq sənədlərə və bu Qaydalara zidd olmamalıdır.

2.3. Daşıyıcı müntəzəm reyslərlə sərnişinlərin, baqajın, yükün və poçt göndərişlərinin daşınmasını təşkil edir və həyata keçirir. Daşıyıcı onun adından daşıma sənədləri üzrə daşımaların bronlaşdırılması, satış və qeydiyyatı ilə bağlı öhdəliklərinin həyata keçirilməsi üçün səlahiyyətlərini bu sahədə fəaliyyət göstərən şəxsə ötürmək hüququna malikdir. Daşıyıcı qeyri-müntəzəm (çarter) reysləri ilə sərnişinlərin, baqajın, yükün və poçt göndərişlərinin daşınmasını hava gəmisinin qeyri-müntəzəm çarter müqaviləsinə uyğun olaraq həyata keçirir.

2.4. Müntəzəm reyslərlə sərnişinlərin, baqajın, yükün və poçt göndərişlərinin daşınması sərnişindəşıma müqaviləsinə və ya yük hava daşımaları müqaviləsinə müəyyən edilmiş müddətdə və qaydada həyata keçirilir.

2.5. Sərnişinlərin, baqajın, yükün və poçt göndərişlərinin müəyyən reys və tarix üzrə daşınması üçün hava gəmisində sərnişin oturacağıının və daşıma qabiliyyətinin təmin edilməsi sərnişinlərin, baqajın, yükün və poçt göndərişlərinin hava nəqliyyatı ilə daşınması üçün məcburi şərt-dir.

2.6. Sərnişini və ya yükləndərənə xəbərdar etmədən bronlaşdırma aşağıdakı hallarda ləğv edilir:

2.6.1. sərnişin daşıma haqqını daşıyıcı və ya daşıyıcının səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən müəyyən edilmiş müddətdə ödəmədikdə;

2.6.2. yükləndərən daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilmiş müddətdə yükü daşımaya təqdim etmədikdə;

2.6.3. yükləndərən yükə normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq sərhad, miqrasiya, sanitariya-karantin, baytarlıq, fitosanitariya və digər nəzarət növləri ilə bağlı tələblərin yerinə yetirilməsi üçün lazım olan sənədləri təqdim etmədikdə və ya düzgün tərtib edilməmiş sənədlər təqdim etdikdə.

2.7. Hava gəmilərinin cədvəl üzrə uçuş vaxtında dəyişiklik baş verdikdə, daşıyıcı bu dəyişiklik barədə sərnişinin hava nəqliyyatı ilə daşınma müqaviləsi və ya yükün hava ilə daşınması müqaviləsi bağlanmış sərnişinləri və yükləndərənləri məlumatlandırılmalı, habelə bu Qaydaların 3.19-cü bəndində uyğun olaraq mümkün tədbirlər görməlidir.

3. Sərnişin daşınmasının xüsusiyyətləri

3.1. Sərnişin daşınması sərnişin bileti əsasında həyata keçirilir. Hər bir sərnişin üçün ayrıca bilet verilir. Bilet sərnişinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd, beynəlxalq daşımalarda isə sərhad-keçmə sənədi əsasında kağız və ya elektron formada verilir. Güzəştli daşıma zamanı və ya daşıma xüsusi tariflə həyata keçirildikdə, güzəşt və ya xüsusi tarif sərnişinin bu hüququnu təsdiq edən sənədlər əsasında tətbiq olunur.

3.2. Bronlaşdırma sərnişin daşınması ilə bağlı hər bir səfər üçün bron edildiyi tarix, reys və marşrut üzrə daşınmanı nəzərdə tutur. Bronlaşdırma daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilmiş müddətdə və qaydada aparılır.

3.3. Sərnişin səfərini bron edərək bu Qaydaların 3.1-ci bəndində qeyd edilən sənədləri təqdim etməlidir.

3.4. Sərnişin səfəri bron edilərkən daşıyıcı aşağıdakı məlumatları sərnişinə təqdim etməlidir:

3.4.1. hava gəmisinin uçuş cədvəli, pulsuz daşınan baqaj və əl yükü norması, tariflər və tariflərin tətbiqi şərtləri;

3.4.2. daşıyıcının hava nəqliyyatı ilə daşıma müqaviləsinin şərtləri, hava gəmisinin bortunda xidmət şərtləri;

3.4.3. hava gəmisinin növü, daşımaları faktiki həyata keçirəcək daşıyıcı və digər müvafiq məlumatlar.

3.5. Daşıyıcı sərnişinə biletin və ya onun elektron surətinin bütün daşıma boyu saxlanması zəruriliyi barədə xəbərdarlıq etməlidir.

3.6. Biletdən digər şəxsin gedişi üçün istifadə olunma bilməz. Bu hal müəyyən edildiyi zaman, həmin şəxs daşımaya buraxılmır, bilet ləğv edilir və onun dəyəri qaytarılır.

3.7. Bilet sərnişin tərəfindən itmiş elan edildikdə, yaxud düzgün olmayan məlumatlar əsasında tərtib edildikdə və ya zədələndikdə, daşıyıcı sərnişinin hava ilə daşınması ilə bağlı bağlanmış müqavilənin müəyyən edilməsi məqsədilə dərhal öz səlahiyyətləri (imkanları) daxilində bütün tədbirləri görməyə borcludur. Hava nəqliyyatı ilə daşıma müqaviləsinin bağlandığı müəyyən edildikdə, daşıyıcı müvafiq bileti verməklə, sərnişinin hava nəqliyyatı ilə daşınması üçün bağlanmış müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq sərnişini daşınmağa qəbul edir.

3.8. Sərnişinin bu Qaydaların 3.1-ci bəndində nəzərdə tutulan sənədlər əsasında düzgün tərtib edilmiş bileti olduqda, beynəlxalq daşımalarda isə həmçinin səyahət etdiyi ölkəyə giriş hüququnu təsdiq edən sənədləri olduqda daşınmasına icazə verilir.

3.9. Sərnişin müəyyən edilmiş qeydiyyat prosedurlarından keçmək üçün daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilmiş vaxtdan gec olmayaraq, sərnişinin və baqajın qeydiyyatı yerinə gəlməlidir.

3.10. Qeydiyyatdan keçərkən sərnişinə sərnişinin adı, soyadı, reysin nömrəsi, uçuş tarixi, reysə minmə vaxtı, minik qapısının nömrəsi və hava gəmisinin bortunda oturmaq yerinin nömrəsi qeyd olunan minik talonu verilir.

3.11. Sərnişin və baqaj qeydiyyatı alındıqdan sonra sərnişin və baqajın təhlükəsizliyinə görə məsuliyyət daşıyıcının üzərinə düşür.

3.12. Müəyyən edilmiş pulsuz baqajın çəkisi normadan artıq olduqda, artıq olan baqaja və əlavə baqaja görə daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilmiş ödəniş tutulur. Belə baqaj müvafiq ödəniş qəbzi əsasında rəsmiləşdirilir.

3.13. Daşıyıcı sərnişinlərin və baqajın qeydiyyatına və ya hava gəmisinə miniyə gecikən sərnişinin həmin reyslə daşınmasından imtina etmək hüququna malikdir. Qeydiyyatdan keçmiş sərnişin baxış məntəqəsinə, həmçinin miniyə gəlmədikdə, həmin sərnişinə məxsus baqaj hava gəmisindən çıxarılır, həmin baqaja Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 10 iyul tarixli 226 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Sərnişinlərə, onların əl yükü və baqajlarına baxış keçirilməsi Qaydası"na uyğun xüsusi baxış keçirilir və daşıyıcıya bu barədə məlumat verilir.

3.14. Daşıyıcı hava gəmisinin bortunda olan sərnişinə hava gəmisinin növündən və avadanlıqlarından, uçuşun müddətindən, uçuşun həyata keçirildiyi günün vaxtından, habelə xidmət sinfindən asılı olaraq bir sıra xidmətlər göstərir. Xidmətlərin həcmi və onların göstərilmə qaydası müqavilə ilə müəyyən edilir.

3.15. Daşıyıcı hava gəmisinin bortunda sərnişinləri aşağıdakılarla təmin etməlidir:

3.15.1. uçuş şəraiti ilə bağlı davranış qaydaları, əsas və qəza çıxışlarının yerləri, fəvqəladə hallarda hava gəmisini tərk etmək üçün şərait;

3.15.2. hava gəmisində fərdi mühafizə vasitələrinin və hava ilə doldurulan nərdivanların yerləri barədə məlumatlandırma;

3.15.3. ilk yardım.

3.16. Hava daşımalarında qida təminatına dair şərtlər sərnişindəşımaya müqaviləsində daşıyıcı tərəfindən xidmət sinfinə və daşımının növünə uyğun olaraq müəyyən edilir.

3.17. Bu Qaydaların 3.15.1-3.15.3-cü yarım-bəndlərində göstərilən xidmətlərə görə haqq tutulmur.

3.18. Daşıyıcı hava gəmisinin bortunda olan sərnişinlərə xidmət göstərmək üçün Qanunun 25.2-ci maddəsinə uyğun təlim və tibbi yoxlamadan keçmiş kabinə heyətinə malik olmalıdır.

3.19. Uçuş cədvəlinin dəyişməsi ilə əlaqədar daşımada dəyişikliklər edildiyi halda (qarşısı alınmaz qüvvə (fors-majör) şəraitindən başqa) daşıyıcı biletdə göstərilmiş marşrut üzrə sərnişinin daşınmasını həyata keçirə bilmədiyi vaxt ərzində sərnişinlər üçün aşağıdakı xidmətləri ödənişsiz təşkil etməlidir:

3.19.1. 7 (yeddi) yaşınadək uşağı olan sərnişinə ana və uşaq otaqlarının verilməsi;

3.19.2. uçuş 2 (iki) saatdan çox ləngidikdə 2 (iki) telefon zənginin edilməsi və ya 2 (iki) elektron poçtun göndərilməsi imkanının yaradılması, habelə sərnişinlərin içkilərin verilməsi;

3.19.3. gündüz vaxtı 6 (altı) saatdan bir, gecə vaxtında isə 8 (səkkiz) saatdan bir uçuş ləngidikdə isti yeməklə təmin edilməsi;

3.19.4. uçuş 8 (səkkiz) saatdan çox ləngidikdə mehmanxanada yerləşdirmə;

3.19.5. əlavə haqq alınmadan mehmanxanada yerləşmə təmin edildiyi hallarda hava limanından (aeroportdan) mehmanxanaya və geriye nəqliyyatla çatdırılma;

3.19.6. baqajın saxlanılmasının təşkili.

3.20. Daşıyıcı və ya xidmət təşkilatı sərnişinə daha yüksək komfortlu ödənişli əlavə xidmətlər göstərə bilər. 5 (beş) yaşınadək uşaqlar yalnız böyüklərin müşayiəti ilə daşınırlar. 5 yaşından 18 yaşınadək uşaqların daşınması daşıyıcının qaydalarına uyğun olaraq tənzimlənir.

4. Baqaj daşınmasının xüsusiyyətləri

4.1. Sərnişinin baqajı yola salınması məqsədilə hava limanında (aeroportda), transfer hava limanında (aeroportda) və ya digər qeydiyyat məntəqəsində qeydiyyat alındıqda daşıma üçün qəbul edilir.

4.2. Hava gəmisinin sərnişini müəyyən edilmiş norma daxilində öz baqajını əlavə ödəniş etmədən daşıma hüququna malikdir. Sərnişin tərəfindən

daşınan əşyalar da daxil olmaqla, pulsuz baqaj norması daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilir.

4.3. Daşıyıcı pulsuz baqaj norması çərçivəsində baqajı daşınmaq üçün qəbul etməyə borcludur. Təyin edilmiş pulsuz daşınan baqaj normasından əlavə sərnişin minik və ya uçuş zamanı ona lazım ola bilən ləvazimatları (əşyaları) əl yükü qismində daşıyıcının müəyyən etdiyi normaya uyğun çəkiddə və qabaritdə pulsuz daşımaq hüququna malikdir. Buraya aşağıdakı ləvazimatlar (əşyalar) daxildir:

4.3.1. 2 (iki) yaşına qədər uşaqla səyahət edən sərnişin üçün uçuş zamanı uşaq qidası və səfərdə istifadə üçün uşaq yatağı;

4.3.2. 2 (iki) yaşına qədər uşaqla səyahət edən sərnişin üçün yüngülçəkili yığılan uşaq arabası (hava gəmisinin yük bölməsində daşınır);

4.3.3. qadın çantası və ya portfel, sənədlər üçün qovluq, uçuş zamanı oxumaq üçün çap materialları, mobil telefon, noutbuk;

4.3.4. hərəkət qabiliyyəti məhdud olan sərnişini daşıyarkən qoltuqağacı (hava gəmisinin salonunda daşınması mümkün olmadıqda hava gəmisinin yük bölməsində daşınır) və ya hava gəmisinin yük bölməsində daşınan əlil arabası;

4.3.5. üst geyimi, palto və ya pləş, portpleddə kostyum;

4.3.6. dərmanlar və gigiyena əşyaları.

4.4. Müəyyən edilmiş normadan böyük baqaj, iriqabaritli baqaj və ağırçəkili baqaj yalnız hava gəmisində sərbəst tutum olduğu halda və sərnişinin bu baqajın daşınması üçün pul ödəməsi şərtilə daşınmaya qəbul edilir.

4.5. Sərnişin qeydiyyatdan keçmiş baqajının dəyərini bəyan etmək hüququna malikdir. Təhlükəsiz baqajın dəyəri hər bir baqaj parçası üçün ayrıca bəyan edilir və sərnişin tərəfindən aviashirkətin tariflərinə uyğun olaraq ödəniş həyata keçirilir.

4.6. Təhlükəsiz baqajın hər bir parçası daşınmanın təhlükəsizliyinə, sərnişinlərə, hava gəmisinin heyətinə, üçüncü şəxslərə, habelə hava gəmisinə, digər sərnişinlərin baqajına və ya digər əmlaka zərərvermə ehtimalını istisna edən qab-

laşdırmaya malik olmalıdır. Bu tələblərə cavab verməyən baqajın daşınmasına icazə verilmir.

4.7. Daşıma zamanı təhlükəsizliyə təsir göstərməyən, sərnişinlərə, hava gəmisinin heyətinə, üçüncü şəxslərə, eləcə də hava gəmisinə, digər sərnişinlərin baqajına və ya digər əmlaka zərər vurmayan xarici zədələri olan baqaj qeydiyyatdan keçmiş baqaj kimi daşıyıcının razılığı ilə daşımaya qəbul edilir. Bu halda zədənin olması, həmçinin xüsusiyyətləri sərnişinin imzası ilə təsdiqlənir. Sərnişinin qeydiyyatdan keçmiş baqajı həmin sərnişinin səyahət etdiyi hava gəmisində daşınmalıdır.

4.8. Daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilən çəkisi və qabariti hava gəmisinin salonunda təhlükəsiz yerləşdirilməsinə imkan verən əşyalar əl yükü kimi qəbul edilir. Sərnişin hava gəmisinin bortunda daşınan əl yükünün təhlükəsizliyini təmin etməyə borcludur. Uçuş zamanı sərnişin hava gəmisinin bortunda yerləşdirilmiş əl yükünü özü ilə aparmağa borcludur.

4.9. Xidmət sinfinin məcburi aşağı salınması zamanı sərnişinin əvvəlki pulsuz baqaj normasına uyğun baqaj daşımaq hüququ saxlanılır.

4.10. Təhlükəsiz baqajın daşınmaq üçün təhvil verildiyi an və ya əlavə yoxlanılması halları istisna olmaqla, sərnişinlərin qeydiyyatdan keçmiş baqajının əldə edilməsinə icazə verilmir.

4.11. Daşınmanın təhlükəsizliyinə, sərnişinlərə, hava gəmisinin heyətinə, üçüncü şəxslərə, habelə hava gəmisinə, digər sərnişinlərin baqajına və ya digər əmlaka zərər vura bilən heyvan və quşların, həmçinin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2025-ci il 7 yanvar tarixli 3 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Hava gəmisində daşınması qadağan edilən əşya və maddələrin siyahısı"nda qadağan edilən əşyaların baqaj kimi hava nəqliyyatı ilə daşınmasına icazə verilmir.

4.12. Daşıyıcının razılığı ilə daşıma zamanı xüsusi ehtiyat tədbirlərinin görülməsini tələb edən sərnişin baqajı (kövrək və qırıla bilən əşyalar, kino və foto avadanlığı, televiziya və video avadanlığı, məişət ofis avadanlığı, musiqi alətləri, elektron və optik alətlər) hava gəmisinin salonunda

daşına bilər. Hava gəmisinin salonunda daşınan baqaj xüsusi ayrılmış yerlərdə, onlar olmadıqda isə ayrıca sərnişin oturacağında yerləşdirilir. Baqajın ayrıca sərnişin oturacağında daşınması zamanı sərnişin daşıyıcının qaydalarına uyğun olaraq bu baqaj üçün ayrıca sərnişin oturacağı (və ya oturacaqları) üçün ödəniş etməlidir. Hava gəmisinin salonunda daşınan baqajın çəkisi və qabariti onu ayrıca sərnişin oturacağında yerləşdirməyə imkan verməlidir. Hava gəmisinin yük bölməsində daşınmaya verilən və xüsusi ehtiyat tədbirlərinin görülməsini tələb edən sərnişin baqajına görə həmin tədbirlərin görülməsi üçün daşıyıcı məsuliyyət daşımır.

4.13. Hava gəmisinin bortunda daşınan baqajın hava gəmisinə çatdırılması, qaldırılması, hava gəmisinin bortunda yerləşdirilməsi, hava gəmisindən çıxarılması bu baqajı daşıyan sərnişin tərəfindən həyata keçirilir və bu baqaja görə sərnişinin özü məsuliyyət daşır.

4.14. Daşıyıcı sərnişinlərin baqajının çatdırılmasında hər hansı gecikmənin səbəbi və müddəti barədə məlumatlandırılmasını təmin etməlidir.

4.15. Təhlükəsiz baqaj daşınmaq üçün ilkin yoladüşmə hava limanında (aeroportda) qəbul edilir. Sərnişinin tələbi ilə təhlükəsiz baqaj, həmçinin yolasalınma və ya transfer hava limanında (aeroportda), tranzit hava limanında (aeroportda), dayanma hava limanında (aeroportda), əgər bu məntəqələrdə baqajın çatdırılması beynəlxalq müqavilələrlə qadağan edilməmişdirsə verilə bilər. Sərnişin baqaj qəbzini və ya nömrələnmiş baqaj qəbzinin qoparılan talonunu təqdim edə bilmədikdə, daşıyıcı baqajı həmin sərnişinə bu baqaj üzərində hüquqlarının sübutunu təqdim etmək şərtilə verir.

4.16. Müvafiq nömrələnmiş baqaj qəbzi ilə təhlükəsiz baqaj təyinat, transfer və ya dayanacaq hava limanına (aeroporta) gəlmiş və sərnişin tərəfindən qəbul olunmamışdırsa və ya tələb olunmamışdırsa, daşıyıcı təhlükəsiz baqajın sahibinin axtarışını təmin edir. Təhlükəsiz baqajın sahibi tapıldıqda, daşıyıcı təhlükəsiz baqajın sahibinə baqajın alınması zərurəti və baqajın qəbulu və

ya çatdırılması qaydası barədə elektron poçtuna və ya poçt rabitəsi vasitəsilə (elektron poçtunun olmadığı halda) bildirişin verilməsini təmin edir.

4.17. Təhlükəsiz baqajın sahibinə baqajın tələb edilməsinin zəruriliyi barədə məlumat verildiyi tarixdən, təhlükəsiz baqajın sahibi tapılmadıqda isə hava gəmisinin hava limanına (aeroporta) gəldiyi gündən 6 (altı) ay müddətində ödəniş tələb edilmədən həmin baqaj sərnişinlər və personal üçün təhlükəsiz zonada yerləşdirilir və texniki vasitələr və yaxud əl ilə baxıxdan keçirildikdən sonra mühafizə siqnalizasiyası sistemi ilə təchiz olunmuş anbar təyinatlı otaqlarda saxlanılır. Sərnişin həmin müddət ərzində baqajı almadıqda, baqaj daşıyıcı tərəfindən normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş qaydada satıla və ya məhv edilə bilər.

4.18. Daşıyıcı sərnişin tərəfindən hava gəmisinin salonunda unudulmuş və uçuşdan sonra tapılan əl yükünün (əşyaların) 6 (altı) ay müddətində aşkar edildiyi hava limanında (aeroportda) saxlanılmasını təmin edir. Sərnişin həmin müddət ərzində baqajı və ya əl yükünü (əşyaları) almadıqda, onlar daşıyıcı tərəfindən normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş qaydada satıla və ya məhv edilə bilər.

4.19. Daşıyıcı sərnişinin daşıma müqaviləsinə uyğun olaraq baqajın çatdırılmalı olduğu hava limanında (aeroportda) təhlükəsiz baqajı sərnişinə vermədikdə, sərnişinin daşıma sənədi əsasında rəsmiləşdirilən yazılı müraciəti əsasında daşıyıcı təhlükəsiz baqajın axtarışı üçün aşağıdakı zəruri tədbirləri təmin edir:

4.19.1. baqajın mövcudluğu ilə bağlı uçuş hava limanına (aeroportuna) sorğunun göndərilməsi;

4.19.2. baqajın səhv çatdırıldığı hava limanına (aeroporta) sorğuların göndərilməsi;

4.19.3. aşkar edildikdə, baqajın çatdırılma vaxtının dəyişdirilməsi üçün sorğunun göndərilməsi.

4.20. Sərnişin tərəfindən baqajın qəbul edilməməsi barədə müraciət təqdim edildikdən dərhal sonra daşıyıcı baqajın axtarışını təmin edir. Ba-

qajın qəbul edilməməsi haqqında müraciət təqdim edildiyi gündən 21 (iyirmi bir) gün ərzində təhlükəsiz baqaj tapılmadıqda, sərnişinin təhlükəsiz baqajın itirilməsi nəticəsində dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır. Təhlükəsiz baqaj aşkar edildikdə, daşıyıcı təhlükəsiz baqajın sahibinə məlumat verilməsini və onun sərnişinin müəyyən etdiyi hava limanına (məntəqəsinə) və sərnişinin tələbi ilə onun göstərdiyi ünvana əlavə haqq tutulmadan çatdırılmasını təmin edir.

4.21. Hava limanına tanınmayan baqaj daxil olduqda, daşıyıcı akt tərtib edilməsini təmin edir. Tanınmayan baqaj çəkilir, açılır, zahiri görünüşü və içindəkilər təsvir edilərək möhürlənir. Baqaj daşıyıcı və ya yerüstü xidmət tərəfindən yaradılmış komissiya tərəfindən açılır. Əgər tanınmayan baqajın çatdırılmayan hər hansı baqaj üzrə müraciətdə qeyd edilən xüsusiyyətlərə uyğun olduğu aşkar edilərsə, baqajın həmin müraciəti ünvanlayan şəxsə çatdırılması üzrə tədbirlər görülür.

5. Yük daşınmasının xüsusiyyətləri

5.1. Yük öz keyfiyyətinə, xassələrinə, həcminə, çəkisinə və qablaşdırılmasına görə Qanunun, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin, bu Qaydaların və digər normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun olaraq hava gəmiləri ilə daşınmasına icazə verildiyi halda hava daşımalarına qəbul edilir.

5.2. Yük aşağıdakı şərtlərlə daşınmaya qəbul edilir:

5.2.1. yükün çəkisi və ya qabariti onun hava gəmisinə sərbəst yüklənməsini (boşaldılmasını), baqaj və yük bölmələrində yerləşdirilməsini və bərkidilməsini, o cümlədən qablaşdırma vasitələrinin üzərinə bərkidilməsini təmin etməlidir;

5.2.2. yükün çəkisi və ya qabariti, o cümlədən onun qablaşdırma avadanlığında quraşdırılması hər bir hava gəmisi növü üçün müəyyən edilmiş standartlardan artıq olmamalıdır;

5.2.3. yük hava gəmisinin bortunda etibarlı yerləşdirilməsi üçün imkanlara və daşıma zamanı

təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün uyğun qablaşdırma malik olmalıdır;

5.2.4. hər bir yük parçasının qablaşdırılmasında göndərmə və nəqliyyat nişanları, xüsusi daşıma şəraiti tələb olunan yükün də xüsusi nişanları olmalıdır;

5.2.5. daşıma zamanı yük hava gəmisinin heyətinin üzvlərinə və sərnişinlərə, habelə hava gəmisində daşınan digər baqaj və yüklərə təhlükə yaratmamalıdır;

5.2.6. yüklərin idxalına, ixracına və ya gömrük ərazisindən tranzitlə keçirilməsinə daşınanın həyata keçirildiyi ölkənin qanunvericiliyinə uyğun icazə verilməlidir.

5.3. Hava gəmisində daşınan yükün çəkisi hava gəmisinin maksimal kommersiya yük çəkisi ilə məhdudlaşdırılır. Yükün çəkisi hava gəmisi üçün onun bortunda icazə verilən normadan artıq olmamalıdır.

5.4. Yükün daşınmaya qəbulu daşıyıcı (və ya onun xidmətlərini həyata keçirdiyi halda yerüstü xidmət) tərəfindən həyata keçirilərək yükün çəkilməsi, ölçülməsi, faktiki vəziyyətinin yük-göndərən müraciətində, habelə müvafiq normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş daşıma qaydalarına uyğun verilmiş sənədlərdə göstərilən məlumatlara uyğunluğunun yoxlanılması, habelə yükün qəbulu və təhvil verilməsi üçün sənədlərin (o cümlədən yük qaiməsinin) hazırlanması və daşıma haqqının ödənilməsi proseslərini əhatə edir.

5.5. Daşıyıcı (və ya onun müvafiq xidmətlərini həyata keçirdiyi halda yerüstü xidmət) yükü daşımaya qəbul edərkən yük-göndərən iştirakı ilə yükü çəkməli və yük qaiməsində onun faktiki çəkisini göstərməlidir. Yükün çəkilməsi zamanı yük-göndərən tərəfindən bəyan edilmiş yükün çəkisi ilə fərq müəyyən edildikdə, daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilmiş çəki əsas götürülür. Dəyəri bəyan edilmiş yükün daşınması üçün yük-göndərəndən və ya yükə alandan əlavə haqq tutulur, onun dəyəri yük daşıma müqaviləsi ilə müəyyən edilir.

5.6. Bir neçə bağlamadan ibarət yük bütövlükdə və ya hissə-hissə çəkilə bilər. Ayrı-ayrı bağlamaların seçmə üsulu ilə çəkilməsi əsasında yükün ümumi çəkisinin müəyyən edilməsinə icazə verilmir.

5.7. Yükçüydən yük haqqında dəqiq və tam məlumat verməlidir.

5.8. Yük onun qablaşdırılması, habelə uçuş-qabağı rəsmiləşdirmələrin, sərhəd, gömrük, miqrasiya, sanitariya-karantin, baytarlıq, fitosanitariya ilə bağlı tələblərin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan vaxt nəzərə alınmaqla yola salınan hava limanına (aeroporta) çatdırılmalıdır.

5.9. Yük spesifik xassələri və xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla konteynerlərlə, taralarla, həmçinin yükün bütövlüyünü, xarab olmaqdan, korlanmaqdan və itkidən mühafizəsini, ətraf mühitin çirklənmədən qorunmasını təmin edən komponentlərlə və materiallarla elə qablaşdırılmalıdır ki, daşıma, yenidən yükləmə və saxlama zamanı təhlükəsizliyi təmin edilsin, eləcə də daşımanın təhlükəsizliyinə, sərnişinlərə, hava gəmisinin heyətinə, üçüncü şəxslərə, habelə hava gəmisinə, digər sərnişinlərin baqajına və ya digər əmlakə zərər vurma ehtimalı istisna edilsin.

5.10. Yükün qablaşdırılması onun hava gəmisinin bortunda etibarlı bərkidilməsinin mümkünlüyünü təmin etməli, yük qablaşdırmasının səthi təmiz olmalı, hava gəmisinin və onun avadanlığının, habelə onunla daşınan digər yüklərin və baqajın zədələnməsinə və ya çirklənməsinə səbəb ola biləcək iti küncələri və çıxıntıları olmamalıdır.

5.11. Daşıyıcı və ya yerüstü xidmət yükün təhlükəsizliyini təmin etmək, həmçinin itirilmənin, zədələnmənin və ya əksik çıxmanın həcmi və xüsusiyyətlərini müəyyən etmək məqsədilə yükçüydən və ya yükalanın iştirakı ilə, yaxud onların iştirakı olmadan aşağıdakı hallarda yükün qablaşdırmasını açmaq hüququna malikdir:

5.11.1. qablaşdırma və ya yükçüydən möhürlərinin pozulması zamanı;

5.11.2. yükün xarakterini və vəziyyətini müəyyən etmək zərurəti yarandıqda;

5.11.3. təhlükəsizliyi xidmətlərinin tələbləri əsasında;

5.11.4. səlahiyyətli dövlət orqanlarının (qurumlarının) tələbi əsasında.

5.12. Yük qablaşdırması daşıyıcı və ya yerüstü xidmət tərəfindən yaradılmış komissiya tərəfindən açılır. Qablaşdırma açıldıqdan sonra yük daşıyıcı və ya yerüstü xidmət tərəfindən yenidən qablaşdırılmalı və plomblanmalıdır. Qablaşdırma açıldıqda itirilmiş, zədələnmiş və ya əksik çıxmış yükün faktiki çəkisini, yükdaşımada olan yük bağlamalarının sayını göstərən, yükün və zədələnmiş yük bağlamalarının daxili tərkibini və vəziyyətini əks etdirən akt tərtib edilir. Akt daşıyıcı tərəfindən imzalanır.

5.13. Transfer yükü hava limanına (aeroporta) onun sonrakı daşıma üçün təhlükəsizliyini təmin etməyən qablaşdırmada gələrsə, yükü ötürən daşıyıcı yükün yenidən qablaşdırılmasını təmin etməlidir. Transfer yükünün sonrakı daşınması qablaşdırma nöqsanları aradan qaldırıldıqdan və yük qaiməsinə əlavə edilmiş akt tərtib edildikdən sonra həyata keçirilir.

5.14. Yükçüydən aşağıdakı hüquqlara malikdir:

5.14.1. daşımaq üçün təhvil verilmiş yükü yola düşməzdən əvvəl geri almaq;

5.14.2. yükü qəbul etmək səlahiyyəti olan şəxsə təhvil verməzdən əvvəl yükalanın qaiməsinə dəyişdirmək;

5.14.3. yükalan tərəfindən yük qəbul edilmədikdə və ya yükü yükalanə təhvil vermək mümkün olmadıqda yükə dair sərəncam vermək.

5.15. Yükçüydən yükün çatdırılmasına dair tapşırığını yerinə yetirmək mümkün olmadıqda, daşıyıcı bu tapşırığı yerinə yetirməkdən imtina etmək hüququna malikdir və onun tapşırığını yerinə yetirməyin mümkünsüzlüyü barədə yükçüydən elektron poçtuna və ya poçt rabitəsi vasitəsilə (elektron poçtunun olmadığı halda) dərhal bildiriş göndərməyə borcludur.

5.16. Yükçüydən tez xarab olan yükün hava daşımaları müqaviləsində nəzərdə tutulmuş müddətdə daşındıqda keyfiyyətini itirməyəcəyini təsdiq edən sənədləri daşıma üçün təqdim etməlidir. Yükün keyfiyyətini təsdiq edən sənədlər

olmadan tez xarab olan yüklərin daşıma qəbul edilməsinə yol verilmir. Səlahiyyətli dövlət orqanları (qurumları) tərəfindən verilmiş tez xarab olan yükün keyfiyyətini təsdiq edən sənədlər yükləndərən tərəfindən hər bir yük daşması üçün ayrıca təqdim edilməlidir.

5.17. Daşıyıcı (və ya onun xidmətlərini həyata keçirdiyi halda yerüstü xidmət) tez xarab olan yükün keyfiyyətini itirməyəcək müddət ərzində çatdırılmasını təmin edə bilmədikdə, o, yükü daşımağa qəbul etməmək hüququna malikdir.

5.18. cı aşağıdakı şərtləri yerinə yetirməyə borcludur:

5.18.1. daşıma qəbul edilmiş tez xarab olan yükü müqavilə üzrə müəyyən edilmiş müddətdə daşımaq mümkün olmadıqda, bu barədə yükləndərənə dərhal xəbərdar etməli və yükü və ya onun haqqını yükləndərənə qaytarmalıdır;

5.18.2. tez xarab olan yükün zədələnmək təhlükəsi yarandıqda, yükləndərən, yükalanın və digər şəxslərin mənafeyini təmin etmək üçün yükləndərənə razılaşdırılmış tədbirlər görməlidir.

5.19. Bu Qaydaların 5.2-ci bəndində qeyd olunan şərtlərdən ən azı biri təmin olunmadıqda, daşıyıcının (və ya onun xidmətlərini həyata keçirdiyi halda yerüstü xidmətin) yükü daşıma qəbul etməkdən imtina etmək hüququ vardır.

5.20. mətli yüklərin, tez xarab olan yüklərin, ağırçəkili və iriqabaritli yüklərin, toplu yüklərin, mal-qaranın, təhlükəli yüklərin, insan qalıqlarının, heyvan qalıqlarının hava nəqliyyatı ilə daşınması xüsusi daşınma şərtləri tələb edir.

5.21. Xüsusi daşınma şərtləri tələb olunan yüklər Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə ölkə ərazisində və ya ərazisindən daşınmasına icazə verildikdə daşıma qəbul edilir.

5.22. Yükün yükalanə çatdırılması yalnız bütün ödənişlər ödənildikdən və sərəhd, gömrük, miqrasiya, sanitariya-karantin, baytarlıq, fitosanitariya və digər nəzarət növləri ilə bağlı tələblər yerinə yetirildikdən sonra həyata keçirilir.

5.23. Daşıyıcı və ya yerüstü xidmət yükü buraxarkən bağlamaların sayını və gələn yükün çəkisini yoxlamağa borcludur.

5.24. Yükalan yükü qəbul etməyə və götürməyə borcludur. Yükün keyfiyyətinin dəyişdiyi, əksik çıxdığı və ya onun ilkin təyinatına uyğun olaraq tam və (və ya) qismən istifadə edilməsi imkanının istisna edildiyi müəyyən edildikdə, yükalan zədələnməmiş, tam olmayan və ya xarab olmuş yükü qəbul etməkdən imtina etmək hüququna malikdir.

5.25. Yükalan yükün onun ünvanına çatması barədə bildiriş göndərdiyi gündən 3 (üç) gün ərzində yükü qəbul etmədikdə, daşıyıcı bu barədə yükləndərənə xəbərdar etməli, yükləndərən hesabına saxlama üçün buraxmağa borcludur. Yükün alınması zərurəti barədə bildiriş göndərdiyi gündən 10 (on) gün keçdikdən sonra yükü iddia irəli sürülməzsə və ya yükalan onu qəbul etməkdən imtina edərsə, daşıyıcı yükün çatdırılmaması barədə yükləndərənə xəbərdar edir.

5.26. Yükün çatdırılmaması barədə bildirişin göndərdiyi tarixdən etibarən 30 (otuz) gün ərzində yükləndərəndən sifariş olmadıqda və ya alınan sifarişlərin icrası mümkün olmadıqda, yük tələb olunmamış sayılır və daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada satıla və ya məhv edilə bilər.

5.27. Hava daşımaları zamanı məxfi və konfidensial məlumatları özündə əks etdirən diplomatik poçtun daşınması Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1994-cü il 12 iyul tarixli 269 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası diplomatik poçtunun daşınması qaydası haqqında Əsasnamə"nin tələbləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

6. Hava daşımaları üzrə sərnişin və ya yükdaşıma müqavilələrinin rəsmiləşdirilməsi, daşıma sənədlərinin forması və tərtib edilməsi qaydası

6.1. Sərnişin və yükdaşıma müqaviləsi sərnişinin daşıyıcıdan sərnişin daşınması üçün uçuş

sənədini (biletini), yük daşınması üçün yük qaiməsini aldığı, habelə daşıma haqqının ödəniş alətindən istifadə edilməklə ödənilməsi andan bağlanmış hesab edilir.

6.2. Sərnişindəşımaya müqaviləsinə əsasən daşıyıcı sərnişini ödəniş müqabilində olduğu yerdən təyinat yerinə daşımağı, sərnişin isə daşıma haqqını ödəməyi öz üzərinə götürür.

6.3. Yükdəşımaya müqaviləsinə əsasən daşıyıcı yükü daşıma haqqı müqabilində olduğu yerdən təyinat yerinə daşımağı, yükəgöndərən, yükalan və ya onların səlahiyyətləndirdiyi digər şəxs isə daşıma haqqını ödəməyi öhdəsinə götürür.

6.4. Hava yolu ilə sərnişin və yük daşınması sərnişindəşımaya müqaviləsi (sərnişin bileti) və yükdəşımaya müqaviləsi (yük qaiməsi) əsasında həyata keçirilir.

6.5. Sərnişindəşımaya müqaviləsinin əsas şərtləri aşağıdakılardır:

6.5.1. daşıyıcının adı və ya ünvanı;

6.5.2. sərnişin haqqında məlumat (adı və soyadı);

6.5.3. pasportun (ümumvətəndaş, xidməti, diplomatik), xarici dövlətlərlə müvafiq beynəlxalq müqavilə bağlanmış olduğu halda Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin nömrəsi və qüvvədəolma müddətinin bitdiyi tarix;

6.5.4. daxili hava daşımalarda Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyətini təsdiq edən sənədin nömrəsi və ya 15 (on beş) yaşına çatmayan şəxslər üçün doğum haqqında şəhadətnamənin nömrəsi;

6.5.5. letin nömrəsi, verilmə tarixi və yeri;

6.5.6. gediş (daşıma) bileti ödənişsiz verilsə, bu barədə müvafiq qeyd;

6.5.7. ladüşmə və təyinat məntəqələri;

6.5.8. əgər yoladüşmə və təyinat məntəqələri eyni dövlətin ərazisində, bir və ya bir neçə dayanacaq isə digər dövlətin ərazisində yerləşirsə, belə dayanacaqların ən azı biri haqqında məlumat;

6.5.9. sərnişinlərin həyat və sağlamlığına, əmlakına vurulan zərərə görə daşıyıcının məsuliyyətinin müəyyən edilməsi və məhdudlaşdırılması barədə məlumat;

6.5.10. hava daşımalarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar hava gəmisinə aparılması qadağan edilən əşyaların siyahısı;

6.5.11. biletin qiyməti;

6.5.12. pulsuz daşınan baqajın norması;

6.5.13. əl yükü qismində daşıyıcının müəyyən etdiyi normaya uyğun çəki;

6.5.14. tərəflərin digər hüquqları və öhdəlikləri;

6.5.15. tərəflərin müəyyən etdiyi digər şərtlər.

6.6. Baqaj daşınması müqaviləsinin əsas şərtləri aşağıdakılardır:

6.6.1. daşıyıcının adı və ya ünvanı;

6.6.2. sərnişinin adı və soyadı və ya sərnişin biletinin tarixi və nömrəsi;

6.6.3. baqaj qəbzinin tarixi və nömrəsi;

6.6.4. baqajın çəkisi;

6.6.5. atdırılma (təyinat) yeri;

6.6.6. tərəflərin hüquqları və öhdəlikləri;

6.6.7. sərnişin tərəfindən xüsusi olaraq bəyan edildiyi halda, baqajın məzmunu və dəyəri;

6.6.8. tərəflərin müəyyən etdiyi digər şərtlər.

6.7. Yükdəşımaya müqaviləsinin əsas şərtləri aşağıdakılardır:

6.7.1. daşıyıcının adı və ya ünvanı;

6.7.2. yükün adı, növü, çəkisi və həcmi;

6.7.3. yükün görünüşü və vəziyyəti;

6.7.4. qablaşdırmanın növü və vəziyyəti;

6.7.5. yükün olduğu yer (çıxış yeri) və təyinat yeri, eləcə də yük yerləri;

6.7.6. nəzərdə tutulmuş dayanacaqlar;

6.7.7. yükün dəyəri;

6.7.8. yükün daşınma və ya anbarda saxlanma müddəti;

6.7.9. yüklə birlikdə verilmiş sənədlərin siyahısı;

6.7.10. tərəflərin hüquqları və öhdəlikləri (normativ hüquqi aktlara əsasən müəyyən edilən);

6.7.11. tərəflərin müəyyən etdiyi digər şərtlər.

6.8. Daşıma sənədləri daşıyıcı tərəfindən kağız daşıyıcıda və ya elektron sənəd formasında tərtib edilir. Həmin sənədlərdə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 27 avqust tarixli 118 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Müəssisə və təşkilatların, habelə sahibkarlıqla

məşğul olan fiziki şəxslərin iş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ciddi hesabat blanklarının tərtibi və tətbiqi Qaydaları”nın 3.1-ci bəndinə uyğun olaraq təsdiq edilmiş, həmçinin daşıyıcının zəruri hesab etdiyi digər məlumatlar qeyd olunur.

6.9. Sərnişin, baqaj, yük və poçt göndərişlərinin hava daşınması üzrə xidmətlər göstərilərkən müvafiq olaraq istifadə olunan biletdə, baqaj qəbz, yük qaiməsi, poçt qəbz və digər daşıma sənədləri elektron formada (elektron daşıma sənədi) rəsmiləşdirilir və hava daşıma müqaviləsinin şərtləri barədə məlumat hava daşımalarının rəsmiləşdirilməsi üzrə avtomatlaşdırılmış məlumat sisteminə yerləşdirilir. Daşıma sənədləri elektron sənəd formasında rəsmiləşdirildiyi zaman biletdə, yük qaiməsi, baqaj və poçt qəbz rəsmiləşdirilmənin həyata keçirildiyi avtomatlaşdırılmış məlumat sistemi üzərindən təqdim edilir.

6.10. Daşıma sənədləri bu Qaydaların tələblərinə uyğun olaraq tərtib edildikdə və bu Qaydaların 7.2-ci və 7.3-cü bəndlərinə uyğun olaraq təqdim olunduqda sərnişin, baqaj, yük və poçt göndərişləri daşımaya qəbul edilir.

6.11. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə uyğun olaraq daşıma başlayanadək daşıma müqaviləsində müvafiq dəyişiklik edilməklə sərnişin gedişdə onun əvəzinə başqa şəxsin iştirak etməsini təklif etmək hüququna malikdir. Əgər üçüncü şəxs daşımanın xüsusi tələblərinə uyğun gəlmirsə və ya onun iştirakına qanuni göstərişlər mane olursa, daşıyıcı (və ya onun xidmətlərini həyata keçirdiyi halda yerüstü xidmət) onun iştirakına etiraz etmək hüququna malikdir.

7. Sərnişinlərin, həmçinin baqajın, yükün, poçt göndərişlərinin hava daşınması üzrə xidmətlərin göstərilməsi zamanı istifadə olunan sənədlərin siyahısı

7.1. Hava yolu ilə daşıma sənədlərinə standart və xüsusi hallar üçün tələb olunan digər sənədlər aid edilir.

7.2. Hava yolu ilə daşımalar zamanı tələb olunan standart sənədlərə aşağıdakılar aiddir:

7.2.1. sərnişin bileti;

7.2.2. qaiməsi, baqaj və ya poçt qəbz;

7.2.3. sərhədkeçmə sənədləri və ya xarici dövlətlərlə müvafiq beynəlxalq müqavilə bağlanmış olduğu halda, şəxsiyyət vəsiqəsi;

7.2.4. daxili hava daşımalarında Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd və ya 15 yaşına çatmayan şəxslər üçün doğum haqqında şəhadətnamə.

7.3. Hava yolu ilə daşımalarda xidmətlərin göstərilməsi zamanı bu Qaydaların 7.1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş xüsusi hallar üçün tələb olunan digər sənədlərə mallar gömrük sərhədindən daşınarkən Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi, “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər normativ hüquqi aktlar ilə müəyyən edilmiş, o cümlədən qida təhlükəsizliyi üzrə sertifikat və “Texniki tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq verilmiş uyğunluğun qiymətləndirilməsini təsdiq edən sənədlər, həmçinin sığorta şəhadətnaməsi və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğu hallarda, həmçinin Qanuna və “Lisensiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq tələb edilən lisenziya və icazələr, o cümlədən təhlükəli yüklərin daşınmasına icazə aiddir.

8. Sərnişin hava daşınmasından imtina etdiyi təqdirdə, hava daşınması üçün ödənilmiş daşıma haqqının geri qaytarılması qaydası

8.1. Hava gəmisinin sərnişini hava daşınması başlayanadək istənilən vaxt daşımadan imtina edə bilər.

8.2. Hava gəmisinin sərnişini daşıma başlayanadək daşıyıcıya məlumat verərək uçuşdan öz təşəbbüsü ilə imtina etmək və ödənilmiş məbləğini beynəlxalq daşımalara münasibətdə daşıyıcının qaydaları (daşıma müqaviləsi) və ölkədaxili daşımalara münasibətdə isə bu Qaydaların 8.4-cü bəndi ilə müəyyən edilmiş kompensasiya

məbləği çıxılmaqla geri almaq hüququna malikdir.

8.3. Bu Qaydaların 8.2-ci bəndində qeyd olunan halda və 8.7-ci bəndi ilə müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, digər hallarda sərnişinin hava daşımından imtina etməsi könüllü imtina hesab olunur.

8.4. Ölkədaxili sərnişin daşımalarında sərnişin tərəfindən daşımadan könüllü imtina edildiyi halda biletin dəyərinin qaytarılması aşağıdakı şərtlərlə həyata keçirilir:

8.4.1. uçuş vaxtından azı 5 (beş) gün əvvəl qədər – sərnişin biletinin dəyəri tam həcmdə geri ödənilir (bilet satışı ilə bağlı xərclər istisna olmaqla);

8.4.2. bu Qaydaların 8.4.1-ci yarım bəndi istisna olmaqla, uçuş vaxtından azı 24 (iyirmi dörd) saat əvvəl qədər – 30% cərimə ilə geri ödənilir;

8.4.3. uçuş vaxtından əvvəlki 24 (iyirmi dörd) saat ərzində – 50% cərimə ilə geri ödənilir;

8.4.4. uçuş vaxtından sonra – sərnişin biletinin dəyəri geri qaytarılmır.

8.5. Hava nəqliyyatı ilə ölkədaxili sərnişin daşımalarında sərnişin tərəfindən uçuş tarixinin dəyişdirilməsi aşağıdakı şərtlərlə həyata keçirilir:

8.5.1. uçuş vaxtından azı 5 (beş) gün əvvəl qədər – heç bir əlavə ödəniş edilmədən (bilet satışı ilə bağlı xərclər istisna olmaqla);

8.5.2. bu Qaydaların 8.5.1-ci yarım bəndi istisna olmaqla, uçuş vaxtından azı 24 (iyirmi dörd) saat əvvəl qədər – 30% cərimə ilə;

8.5.3. uçuş vaxtından əvvəlki 24 (iyirmi dörd) saat ərzində – 50% cərimə ilə;

8.5.4. uçuş vaxtından sonrakı tarix – dəyişdirilmir.

8.6. Məbləğ qaytarılarkən valyutanın növü və biletin dəyərinin ödəniş forması nəzərə alınır.

8.7. Sərnişin həmçinin öz iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən hava daşımından imtina edə bilər. Belə imtina məcburi imtina hesab olunur. Aşağıdakı hallar məcburi imtina hesab olunur:

8.7.1. letdə göstərilən reysin təxirə salınması, ləğvi və ya gecikməsi;

8.7.2. sərnişinin təyinat, yola düşmə və ya dayanacaq məntəqəsində hava gəmisinin enməsinin ləğv edilməsi;

8.7.3. daşıyıcı tərəfindən daşıma marşrutunun dəyişdirilməsi;

8.7.4. biletdə göstərilmiş tarixdə və reysdə sərnişinin yerlə təmin edilməsinin mümkün olmaması səbəbindən onun yola düşə bilməməsi;

8.7.5. sərnişin bir və ya bir neçə dayanma ilə həyata keçirilməli olan daşıyıcı tərəfindən həyata keçirilən vahid reyslə uçduğu zaman daşıyıcının dayanmadan sonra sərnişinin planlaşdırılmış reyslə yoluna davam etməsini təmin etməməsi;

8.7.6. sərnişinə biletdə göstərilmiş sinifdən daha aşağı sinif üzrə xidmət göstərilməsi;

8.7.7. daşıyıcı və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən sərnişin biletinin düzgün rəsmiləşdirilməməsi.

8.8. Sərnişin hava daşımından məcburi imtina etdikdə, daşıyıcı bu faktı daşıma sənədində qeyd edir və ya sərnişinə bu Qaydaların 8.7-ci bəndində göstərilən halları təsdiq edən sənəd verir.

8.9. Ödənilmiş daşıma haqqının geri qaytarılması daşıyıcının yerləşdiyi və ya onun tapşırığı ilə daşıma haqqının ödənilməsi yerdə, habelə daşıyıcı tərəfindən nəzərdə tutulmuş məntəqələrdə səlahiyyətli nümayəndə tərəfindən, eləcə də elektron qaydada aparılmış ödənişlər üzrə daşıyıcının müəyyən etdiyi ödəniş xidmətlərinin təchizatçıları tərəfindən həyata keçirilir.

8.10. Daşıma haqqının geri qaytarılması istifadə olunmamış (qismən istifadə edilmiş) daşıma sənədi (kağız və ya elektron formada rəsmiləşdirilən sərnişin bileti), sərnişin tərəfindən baqaj daşındığı halda həmçinin baqaj qəbz (normadan artıq baqajın ödənilməsi haqqında qəbz) əsasında, ödənişi alan şəxsin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədi, yaxud onun müvəkkil etdiyi şəxsin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədi və etibarnaməni təqdim etməsi şərti ilə həyata keçirilir. Elektron qaydada aparılmış ödənişlər üzrə isə daşıma haqqı ödəniş

xidmətlərinin təchizatçıları tərəfindən sərnişinin bank hesabına köçürülür.

8.11.1. Sərnişin daşıma müqaviləsi şərtlərinin pozulması səbəbindən daşımadan və ya daşımanın yerinə yetirilməmiş hissəsindən məcburi imtina etdikdə, daşıyıcı müvafiq olaraq daşımaya və ya daşımanın yerinə yetirilməmiş hissəsinə görə ödənilmiş məbləğin sərnişinə geri qaytarılmasını və ya bu Qaydaların 3.19-cu bəndinin şərtləri nəzərə alınmaqla sərnişinə öz reysləri ilə digər marşrutla və ya digər daşıyıcının reysi ilə təyinat məntəqəsinə daşıyıcının hesabına çatdırılmasını təklif edir. Sərnişin tərəfindən daşıyıcının hesabına çatdırılma təklifi qəbul edildiyi təqdirdə ödənilmiş məbləğ daşıyıcı tərəfindən geri qaytarılır.

8.12. Daşıyıcının təqsiri səbəbindən sərnişinin xidmət sinfi məcburən aşağı salındıqda, ödənilmədiyi günə münasibətdə yuxarı sinif üçün ödənilmiş tarif dərəcəsi ilə sinfin aşağı salınması nəticəsində tətbiq edilmiş tarif dərəcəsi arasındakı fərq ödənilir. Xidmət sinifləri üzrə xidmətin göstərilməsi normaları və siyahısı daşıyıcı tərəfindən müəyyən edilir. Sərnişinin tələbi ilə daşıyıcı müvafiq sinifdə göstərilən xidmət barədə sərnişini məlumatlandırılmalıdır.

8.13. Sərnişin daşıma haqqının geri qaytarılmasını daşıma müqaviləsinin bağlanıldığı tarixdən 1 (bir) il müddətində tələb edə bilər. Daşıma haqqının geri qaytarılması sərnişin tərəfindən müraciət edildiyi tarixdən 60 (altmış) iş günü ərzində həyata keçirilir.

8.14. Uçuşdan məcburən imtina edildiyi hallarda, daşıma üçün ödənilmiş bütün məbləğ sərnişinə geri qaytarılır.

8.15. Uçuşdan məcburən imtina edildiyi hallarda, əgər daşıma qismən yerinə yetirilmişdirsə, daşımanın həyata keçirilməmiş hissəsinin dəyəri miqdarında məbləğ geri qaytarılır.

8.16. Sərnişinin özünün və ya onu müşayiət edən şəxsin, yaxud yaxın qohumlarının xəstəliyi və ya xəstəxanaya yerləşdirilməsi ilə əlaqədar sərnişinin uçuşdan imtina etməsi daşımadan məcburi imtina hesab edilmir və daşıma haqqının geri qaytarılması üçün əsas sayılır.

8.17. Daşıyıcı aşağıdakı hallarda daşıma haqqını geri qaytarmaq barədə sərnişinin tələbini yerinə yetirməkdən imtina etmək hüququna malikdir:

8.17.1. məbləğlərin geri qaytarılması üçün ərizə sərnişin tərəfindən bu Qaydaların 8.13-cü bəndində qeyd edilən müddət bitdikdən sonra verildikdə;

8.17.2. sərnişin tərəfindən daşıma sənədi daşıma haqqının geri qaytarılmasının nəzərdə tutulmadığı xüsusi tariflə alınmışdırsa (belə xüsusi tariflə biletlə alındıqda) sərnişin bu barədə daşıyıcı (onun nümayəndəsi) tərəfindən bronlaşdırma və bileti rəsmiləşdirildiyi zaman məlumatlandırılmamışdır. Bu zaman bu Qaydaların 8.7-ci bəndindəki hallar istisna olunur;

8.17.3. daşıyıcıda biletin sərnişin tərəfindən beynəlxalq daşımalarda yalnız miqrasiya və ya viza məsələlərini həll etmək üçün alınmasına və istifadə edilməsinə dair sübutedici sənədlər olmadıqda.

8.18. Daşıyıcı aşağıdakı hallarda sərnişinin daşınmasından imtina etdiyinə görə daşıma haqqının geri qaytarılmasını həyata keçirmir:

8.18.1. sərnişin daşımaları zamanı qarşısı alınmaz qüvvəyə (fors-majör) görə daşımadan imtina edildikdə;

8.18.2. dövlət tərəfindən uçuşların təhlükəsizliyi ilə bağlı riskin səviyyəsi məqbul hesab edilmədikdə, habelə müvafiq daşımada istifadə olunan hava gəmisi tam və ya qismən müsadirə edildiyinə görə daşımadan imtina edildikdə;

8.18.3. sərnişin uçuşların təhlükəsizliyinin və ya aviasiya təhlükəsizliyinin məqbul səviyyəsinin təmin edilməsi məqsədilə müəyyən edilən tələblərə əməl etmədikdə və ya daşıyıcı (onun nümayəndəsi) tərəfindən verilmiş təlimatı yerinə yetirmədikdə;

8.18.4. sərnişin geniş istehlakçı dairəsini əhatə etməyən pulsuz bilet və ya xüsusi tarifli biletlə daşındıqda;

8.18.5. sərnişin qeyri-müntəzəm (çarter) reyslə və ya bütün xidmətlərin ödənilməsi şərtlə qrup

şəklində daşımının və ya turist səyahətinin bir hissəsi kimi satılmış reyslə daşındıqda.

9. Hava daşımaları ilə əlaqədar sərnişinlərə, baqaja və yükə vurulan zərəərə görə kompensasiyanın hesablanması və ödənilməsi qaydası, Azərbaycan Respublikasının daxili daşımalarında Azərbaycan Respublikasına mənsub olan daşıyıcılar tərəfindən daşımaya qəbul edilən, dəyəri bəyan olunmadan qeydiyyatda alınmış baqaja və ya yükə görə daşıyıcının məsuliyyət həddi

9.1. Hava gəmisinin sərnişininin həyat və ya sağlamlığına, habelə əmlakına vurulmuş zərəərə görə daşıyıcının məsuliyyəti və məsuliyyətinin həddi Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq müəyyən edilir.

9.2. Daşıyıcı hava gəmisinin bortunda minmə və ya düşürülmə əməliyyatları zamanı sərnişininin həyat və sağlamlığına vurulan zərəərə görə qanunvericilik çərçivəsində məsuliyyət daşıyır.

9.3. Sərnişininin ölümü və ya sağlamlıq vəziyyətinin pisləşməsi onun hər hansı xəstəliyindən irəli gəldikdə daşıyıcı buna görə heç bir məsuliyyət daşımır.

9.4. Daşıyıcı zərərin qarşısını almaq üçün bütün zəruri tədbirləri gördüyünü və ya belə tədbirlərin görülməsinin qeyri-mümkün olduğunu sübut edə bilməzsə, baqajın və ya yükün hava daşımalarına qəbul edildikdən sonra sərnişinə, yükə və ya onların baqajı və ya yükü qəbul etmək səlahiyyəti verdiyi şəxslərə təhvil verilməzdən əvvəl itirilməsinə, əskik gəlməsinə və ya zədələnməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

9.5. İtirilmə, əskik gəlmə və ya zədələnməyə səbəb olmuş hadisə hava gəmisinin bortunda və ya qeydiyyatda alınmış baqajın daşıyıcının mühafizəsi altında olduğu müddətdə baş verdikdə, daşıyıcı qeydiyyatda alınmış baqajın məhv edilməsi,

itirilməsi və ya zədələnməsinə görə məsuliyyət daşıyır. Lakin zərəər baqajın keyfiyyət və ya qüsurundan irəli gələn nəticədirsə, daşıyıcı məsuliyyət daşımır. Qeydiyyatda alınmamış baqaja, o cümlədən şəxsi əşyalara münasibətdə, daşıyıcı o halda məsuliyyət daşıyır ki, zərəər onun və ya onun əməkdaşlarının, yaxud nümayəndələrinin səhvi ucbatından vurulmuş olsun.

9.6. Daşıyıcı qeydiyyatda alınmış baqajın itirilməsini təsdiq edərsə və ya qeydiyyatda alınmış baqaj çatmalı olduğu tarixdən etibarən 21 (iyirmi bir) gündən sonra çatmayıbsa, sərnişinin daşıyıcıya münasibətdə daşıma müqaviləsindən irəli gələn hüquqlarını həyata keçirməsinə icazə verilir.

9.7. Baqajın və yükün itməsinə, əskik gəlməsinə və ya zədələnməsinə görə daşıyıcı onların həqiqi dəyəri miqdarında, lakin bu Qaydaların 9.1-ci bəndində qeyd edilən normativ hüquqi aktlar və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr ilə müəyyən edilmiş həddən artıq olmamaqla məsuliyyət daşıyır.

9.8. Baqajın və yükün itirilməsinə, əskik gəlməsinə və ya zədələnməsinə görə daşıyıcı aşağıdakı qaydada kompensasiya ödəyir:

9.8.1. hava daşımalarına qəbul edilən dəyəri bəyan edilmiş baqajın, yükün itirilməsinə, əskik gəlməsinə və ya zədələnməsinə görə – onların bəyan edilmiş dəyəri məbləğində;

9.8.2. hava daşımalarına qəbul edilən dəyəri bəyan edilməmiş baqajın, yükün itirilməsi, əskik gəlməsi və ya zədələnməsinə görə - 1999-cu il mayın 28-də Monreal şəhərində imzalanmış "Beynəlxalq hava daşımalarının bəzi qaydalarının unifikasiyası üçün" Konvensiya ilə müəyyən edilmiş xüsusi borcalma hüququnun məbləği ilə məhdudlaşır. Xüsusi borcalma hüququnun məbləği itirilmənin, əskik gəlmənin və zədələnmənin aşkar edildiyi gün üçün Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən müəyyən edilən rəsmi məzənnəyə uyğun olaraq manat ekvivalentində hesablanır.

9.9. Daşıyıcı sərnişinlərin, baqajın və ya yükün hava ilə daşınması zamanı gecikmə (ləngimə) nəticəsində baş vermiş bütün zərəərə görə məsu-

liyyət daşıyır. Lakin daşıyıcı özünün və ya əməkdaşlarının, yaxud agentlərinin zərərdən qurtarmaq üçün bütün mümkün, məntiqə uyğun zəruri tədbirləri gördüklərini, yaxud onun və ya onların belə tədbirləri görmək imkanının olmadığını sübut edərsə, ləngimə nəticəsində dəymiş zərərə görə məsuliyyət daşımır.

9.10. Daşıyıcı gecikmənin qarşısını almaq qüvvə (fors-major), hava gəmisində sərnəşinlərin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükə yaradan nasazlığın aradan qaldırılması və ya daşıyıcının iradəsindən asılı olmayan digər hallar nəticəsində baş verdiyini sübut edərsə, gecikmə nəticəsində dəymiş zərərə görə məsuliyyət daşımır.

9.11. Daşıyıcı yükə dəymiş zərərin həmin zərəərə görə kompensasiya tələb edən şəxsin və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinin diqqətsizliyi, yanlış hərəkəti və ya hərəkətsizliyi nəticəsində vurulduğunu sübut edərsə, bu halda daşıyıcı dəymiş zərər həcmində kompensasiya tələb edən şəxs qarşısında məsuliyyətdən tam və yaxud qismən azad olunur.

9.12. Daşıyıcı onun təqsiri olmadan, yaxud onun nəzarəti altında olmayan səbəbdən (o cümlədən təbii fəlakət, meteoroloji şərait, qanunsuz müdaxilə aktı, dövlət orqanlarının qərarları, daşıyıcının təsir göstərə bilmədiyi digər fors-major vəziyyətlər) baş vermiş zərəərə görə məsuliyyət daşımır və kompensasiya ödəmir.

9.13. Daşıyıcı baqajın itməsi, əskik gəlməsi və ya zədələnməsinin onun qarşısını ala bilmədiyi və ya aradan qaldırılması ondan asılı olmayan aşağıda sadalanan hallardan birinin və ya bir neçəsinin nəticəsində baş verdiyini sübut edərsə məsuliyyət daşımır:

9.13.1. baqajı təhvil verən və ya alan şəxsin təqsiri;

9.13.2. daşınan əşyaların təbii xüsusiyyətləri;

9.13.3. baqaj qəbul edilərkən aparılan vizual (zahiri) yoxlama zamanı bağlamanın nəzərə çarpmayan (cıyıqlar, xırda batıqlar və zədələr, həmçinin baqajın funksionallığına təsir etməyən digər xırda zədələr) nöqsanları;

9.13.4. baqajda olan, daşıma və saxlama zamanı xüsusi şərait və ya ehtiyat tədbirləri tələb edən əşyaların və ya maddələrin əsas xüsusiyyətləri;

9.13.5. kövrək və tezsınan əşyaların, həmçinin pul, zinət əşyalarının, qiymətli metalların, qiymətli kağızların, dərman vasitələrinin, xidməti sənədlərin və qeydiyyatda alınmış baqaj qismində qəbul olunmayan digər əşyaların zədələnməsinə görə.

9.14. Daşıyıcı yükün itməsi, əskik gəlməsi və ya zədələnməsinin onun qarşısını ala bilmədiyi və ya aradan qaldırılması ondan asılı olmayan aşağıda sadalanan hallardan biri və ya bir neçəsinin nəticəsində baş verdiyini sübut edərsə məsuliyyət daşımır:

9.14.1. yükə xas olan nöqsan, keyfiyyət və ya qüsur;

9.14.2. yükün daşıyıcıdan, onun əməkdaşlarından və ya nümayəndələrindən fərqli şəxs tərəfindən qeyri-düzgün qablaşdırılması;

9.14.3. müharibə aktı və ya silahlı münaqişə;

9.14.4. yükün göndərilməsi, çatdırılması və ya tranziti ilə bağlı dövlət hakimiyyəti orqanının aktları.

9.15. Daşıyıcı yükün itirilməsi, əskik gəlməsi və ya zədələnməsi halında baş vermiş zərəərə görə zərəərə səbəb olmuş hadisə yükün təhvil alındığı andan təhvil verildiyi anadək keçən zaman müddətində baş verdikdə məsuliyyət daşıyır.

9.16. Yükəndərən daşıyıcıya, gömrük, sərhəd və digər xidmətlərə təqdim edilən məlumatların (Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və daşımalarda həyata keçirilməsini tənzimləyən digər normativ hüquqi aktlarla müəyyən olunan tələblər) düzgünlüyünə və tamlığına, eləcə də verdiyi yanlış və ya natamam məlumatlara görə daşıyıcıya və ya onun məsuliyyət daşdığı şəxsinə dəymiş zərəərə görə məsuliyyət daşımır.

9.17. Daşıyıcı Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi və (və ya) beynəlxalq müqavilələri ilə müəyyən edilmiş hədlərlə müqayisədə özünün məsuliyyət hədlərini artırmaq məqsədilə sərnəşinlər, yükəndərənlər və ya yükalanlarla müqavilələr bağlamaq hüququna malikdir.

10. Hava gəmisinin istismarçısı tərəfindən hava gəmisinin istismarı ilə əlaqədar hava gəmiri ilə daşınmayan üçüncü şəxslərə və ya onların əmlakına vurulan zərərin ödənişinin həyata keçirilməsi qaydası

10.1. Hava gəmisinin istismarçısı hava gəmiri ilə daşınmayan üçüncü şəxslərə vurulmuş zərəre görə yalnız həmin zərərin yetirilməsi uçuş vaxtı baş verdiyi təqdirdə məsuliyyət daşıyır.

10.2. Əgər zərəre onun yetirilməsinə səbəb olmuş hadisənin birbaşa nəticəsi deyildirsə və ya hava məkanından istifadə və uçuş qaydalarına uyğun olaraq hava gəmisinin yalnız hava məkanından keçməsi faktından irəli gəlersə, zərəre görə kompensasiya hüququ yaranmır.

10.3. Həyat və sağlamlığa vurulmuş ziyanın əvəzi ödənilməlidir. Şəxsin psixoloji sağlamlığına dəymiş zərəre yalnız o halda kompensasiya edilə bilər ki, belə zərərin fiziki xəsarət və ya real ölüm və ya fiziki xəsarət təhlükəsinə birbaşa məruz qalma nəticəsində baş verdiyi psixoloji və psixiatriya qiymətləndirmələri, həmçinin müalicə sənədləri ilə təsdiqlənmiş olsun.

10.4. mlaka vurulmuş zərərin əvəzi ödənilməlidir.

10.5. Hər hansı hadisəyə görə hava gəmisinin istismarçısının bu Qaydaların 10.1-10.4-cü bəndlərinə uyğun olaraq yaranan məsuliyyətinin həddi aşağıdakı baza məbləğin hər təqvim ili üzrə ilik inflyasiya faizinə indeksləşdirilməsi nəticəsində müəyyən edilən məbləğə uyğun olmalıdır:

10.5.1. maksimum kütləsi 500 kiloqram və ya daha az olan hava gəmiri üçün 750 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.2. maksimum kütləsi 500 kiloqramdan çox olan, lakin 1 000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 1 500 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.3. maksimum kütləsi 1000 kiloqramdan çox olan, lakin 2700 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 3 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.4. maksimum kütləsi 2700 kiloqramdan çox olan, lakin 6000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 7 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.5. maksimum kütləsi 6000 kiloqramdan çox olan, lakin 12000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 18 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.6. maksimum kütləsi 12000 kiloqramdan çox olan, lakin 25000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 80 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.7. maksimum kütləsi 25000 kiloqramdan çox olan, lakin 50000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 150 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.8. maksimum kütləsi 50000 kiloqramdan çox olan, lakin 200000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 300 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.9. maksimum kütləsi 200000 kiloqramdan çox olan, lakin 500000 kiloqramdan çox olmayan hava gəmiri üçün 500 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti;

10.5.10. maksimum kütləsi 500000 kiloqramdan çox olan hava gəmiri üçün 700 000 000 xüsusi borcalma hüququndan artıq olmamaq şərti.

10.6. Əgər hadisə eyni hava gəmisinin istismarçısı tərəfindən istismar olunan iki və ya daha çox hava gəmiri ilə əlaqədar baş verərsə, məsuliyyət həddi maksimum kütləsi ən yüksək olan hava gəmisinin kütləsi əsasında tətbiq edilir.

10.7. Bu bənddə nəzərdə tutulmuş hədd (limitlər) yalnız hava gəmisinin istismarçısı aşağıdakıları sübut etdikdə tətbiq edilir:

10.7.1. bu cür zərəre hava gəmisinin istismarçısının, onun əməkdaşlarının (aviasiya personalının) və ya nümayəndələrinin (agentlərinin) diqqətsizliyi (səhlənkərligi) və ya digər yanlış (hüquqazidd) hərəkəti, yaxud hərəkətsizliyi səbəbindən vurulmamışdır;

10.7.2. bu cür zərəre yalnız digər (üçüncü) şəxsin diqqətsizliyi (səhlənkərligi) və ya digər

yanlış (hüquqazidd) hərəkəti, yaxud hərəkətsizliyi səbəbindən vurulmuşdur.

10.8. Ödəniləcək zərərin ümumi məbləği bu Qaydaların 10.5-ci bəndində göstərilən məbləğlərdən artıq olarsa, birinci növbədə həyat və sağlamlığa vurulan zərər ödənilir.

10.9. Bu Qaydaların şamil olunduğu zərəyə səbəb olmuş hadisədə iki və ya daha artıq hava gəmisi iştirak etdikdə, həmin hava gəmilərinin hava gəmisinin istismarçıları üçüncü şəxslərə vurulmuş hər hansı zərəyə görə birgə məsuliyyət daşıyırlar.

10.10. İki və ya daha artıq hava gəmisinin istismarçısı bu şəkildə məsuliyyət daşıyarsa, onların arasında zərərin kompensasiyası onların müvafiq məsuliyyət hədlərindən və zərərdə iştirak paylarından asılıdır.

10.11. Birgə məsuliyyət daşıyan hava gəmisinin istismarçılarının heç birinin məsuliyyət həddi bu Qaydaların 10.5-ci bəndində göstərilən hədləri aşmamalıdır.

10.12. Zərərin ödənilməsi təmin edilmədikdə zərərcəkən tərəfindən məhkəmə icraatı qaydasında ödəniləcək məbləğin normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq kompensasiya olunması barədə məhkəməyə müraciət edilə bilər.

10.13. Bu Qaydaların 10.5-ci bəndini nəzərə alaraq, hava gəmisinin istismarçıları onların bu Qaydalarla müəyyən edilmiş məsuliyyət həddini əhatə etmək üçün kifayət edəcək məbləğlərin sərəncamlarında olmasını təmin etmək üçün lazımı sığorta və ya təminat tədbirlərini həyata keçirməlidirlər.

10.14. İstismarçıdan lazımı sığorta və ya təminat tədbirlərini həyata keçirdiyini təsdiqləyən sübut təqdim etməsi tələb oluna bilər.

10.15. İstismarçı zərərin iddiaçının və ya hüquqlarının həyata keçirilməsini iddiaçıya həvalə etmiş şəxsin səhlənkarlığı və ya digər hüquqazidd hərəkəti, yaxud hərəkətsizliyi nəticəsində yetirdiyini sübut edərsə, bu cür səhlənkarlıq və ya hüquqazidd hərəkət, yaxud hərəkətsizliyin zərəyə səbəb olduğu və ya şərait yaratdığı dərəcədə həmin iddiaçı qarşısında məsuliyyətdən tamamilə və ya qismən azad edilir.

10.16. Bu Qaydaların 10.18-ci bəndinin nəzərə alınması şərtilə bu Qaydalarda nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olaraq zərəyə görə məsuliyyət həmin məsuliyyəti daşıyan şəxsin (zərərvuranın) hər hansı şəxsə qarşı subroqasiya hüququndan istifadə etməsinə xələl gətirmir.

10.17. Hava gəmisi tərəfindən uçuş vaxtı üçüncü şəxslərə vurulmuş zərərin ödənilməsi üçün hava gəmisinin istismarçısına və yaxud onun əməkdaşlarına və ya nümayəndələrinə qarşı istənilən iddia Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə və bu Qaydalara əsasən həmin iddianı qaldırmaq hüququna malik şəxslər tərəfindən verilə bilər.

10.18. Hava gəmisinin sahibi və ya onu icarəyə verən, yaxud onun üzərində mülkiyyət və ya girov hüququna sahib olan subyekt hava gəmisinin istismarçısı deyildirsə, özü, əməkdaşları və ya nümayəndələri üçüncü şəxslərə vurulmuş zərəyə görə bu Qaydalara və ya müvafiq normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

11. Yekun müddəalar

11.1. Gömrük nəzarəti altında olan yüklərin və baqajın saxlanması və ona sərəncam verilməsi Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 18 yanvar tarixli 7 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi Qaydaları"na uyğun olaraq həyata keçirilir.

11.2. Poçt göndərişləri ilə bağlı bu Qaydalarla tənzimlənməyən məsələlər "Poçt haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həyata keçirilir.

11.3. Hava daşımaları ilə əlaqədar sərmişlərə, baqaja və yükə vurulan zərəyə görə kompensasiyanın hesablanması və ödənilməsi ilə əlaqədar yaranan mübahisələr Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə, Qanuna və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq həll edilir.

MÜNDƏRİCAT

<i>Zaur Əliyev</i> : “Hüquq fakültəsi hüquq elminin inkişafı və hüquq üzrə kadrların hazırlanması sahəsində əsas elmi mərkəzdir”	3
<i>Arif Guliyev, Maria Rozova</i> . The Issue of Interpreting Ottoman Studies in the Cultural Context	15
<i>Etibar Əliyev</i> . Azərbaycanca mediasiya prosesinin hüquqi əsasları	24
<i>Октай Эфендиев</i> . Ещё раз о международно-правовом урегулировании некоторых современных транспортных маршрутов	35
<i>Ivan Borodin, Arif Guliyev, Liudmyla Shapenko</i> . Administrative coercion and administrative penalties in the irration under the legislation of Ukraine	52
<i>Artem Butenko, Arif Guliyev</i> . Some criteria for distinguishing between civil and administrative liability under the legislation of Ukraine	59
<i>Etibar Əliyev, Araz Kərimov, Nəzrin Kərimli, Aysel Həsənli</i> . Azərbaycan Respublikasında müasir dövrdə vergi münasibətlərinin optimal tənzimlənməsi: sosial-psixoloji və hüquqi aspektlər	67
<i>Fatimə Hüseynova</i> . Azərbaycanca müasir dövrdə beynəlxalq tibb hüququnun formalaşması	77
<i>Ариф Гулиев, Лейла Мирзоева, Анара Гаджибейли</i> . Азербайджанская победа 8 ноября 2020 года: создал новая эпоха в международно-правовой практике	88
<i>Etibar Əliyev, Aqil Əsədov</i> . Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərində ekoloji təhlükəsizlik: COP29 və ondan irəli gələn məsələlər	95
<i>О.Ф. Эфендиев</i> . О Зангезурском коридоре как ключевом международно-правовом факторе южно-кавказской безопасности	104
<i>Araz Əliyev</i> . Azərbaycan Respublikası Rəqabət Məcəlləsinin qəbul olunmasının antiinhisar qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində rolu və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün əhəmiyyəti	116
<i>Nəzrin Kərimli</i> . Gömrük hüquqprozmalarının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Beynəlxalq Konvensiya – Nayrobi Konvensiyası: məqsədləri və əhatə dairəsi	127
<i>Səadət Novruzova</i> . Avropa Konvensiyasına üzv dövlətlərin eksterritorial yurisdiksiyası	134
<i>Veronika Chekalyuk</i> . Соціокомунікаційні конструкції управління: імідж і репутація держави в умовах діяльності сучасних медіа	141
<i>Lalə Uğuzova</i> . Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi: Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və ixtisaslaşmış orqanlar kontekstində	156
<i>Arzu Shukurova</i> . International and national court experience in handling disputes in the field of application of information technology – concept of information technology and overview of disputes arising in the field of application of information technologies in a legal context	167
<i>Soltan İsgəndərli</i> . Turizm fəaliyyətinin növləri	175
<i>Turan Məmmədzadə</i> . İdman münasibətlərinin tənzimlənməsində beynəlxalq mexanizmlərin rolu: elmi-nəzəri və praktiki aspektlərin qarşılıqlı təhlili	184

RƏSMİ SƏNƏDLƏR

Hava gəmisində daşınması qadağan edilən əşya və maddələrin Siyahısı (<i>Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2025-ci il 7 yanvar tarixli 3 nömrəli Qərarı</i>)	197
Kommersiya hava daşımalarının, sərmişin, baqaj, yük və poçt göndərişlərinin hava daşımalarının həyata keçirilməsi Qaydaları (<i>Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2025-ci il 19 fevral tarixli 30 nömrəli Qərarı</i>)	200

Jurnal Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyində
19 fevral 2020-ci il tarixdə qeydə alınmışdır (Şəhadətnamə № 11479)

**JURNALDA ÇAP OLUNAN ELMİ MƏQALƏLƏRƏ
DAİR ƏLAVƏ TƏLƏBLƏR**

Word proqramı

Səhifənin formatı – A4

**Azərbaycan, rus və ingilis dillərində mətnlər «Times New Roman»,
Az_Times_lat şriffləri ilə verilsin**

Əsas mətn – 14 pt

Sətirlərarası məsafə – 1,5 interval

**Vərəqin sağ və sol hissəsindən 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm ölçüdə
zolaq ayrılısın**

Məqalənin həcmi – 10 səhifəyədək

Məqalə fiziki kağız və elektron versiyada verilməlidir.

“Hüquqi müstəvi” elmi-nəzəri, təcrübi jurnalın
Redaksiyası” MMC-nin direktoru:
Faiq HÜSEYNOV, hüquqşünas.

Əlaqə telefonları:

+ 99450-210-24-42

+ 99455-210-24-42

“Gənclik” nəşriyyatı.

Ünvan: Bakı şəhəri, Mətbuat pr. 529-cu məhəllə.

“Azərbaycan” nəşriyyatı, 2-ci mərtəbə.

Telefon: 050 689 09 99

Ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Formatı 70×100 1/16.

Şərti çap vərəqi 13. Tirajı 300.

